

ISSN 2980-1044
E-ISSN 2980-2490

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
Zonguldak Bülent Ecevit University

Cilt / Volume 2

Sayı / Number 1

Haziran / June 2024

Karaelmas Sosyal Bilimler Dergisi

Karaelmas Journal of Social Sciences

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/kares>

ISSN 2980-1044
E-ISSN 2980-2490

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Karaelmas Sosyal Bilimler Dergisi
Karaelmas Journal of Social Sciences

Cilt 2
Volume 2

Sayı 1
Number 1

Haziran 2024
June 2024

Sahibi / Owner

Prof. Dr. İsmail Hakkı ÖZÖLÇER (Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Rektörü)

Dergi Yönetimi / Journal Management

Baş Editör / Editor-in-Chief: Doç. Dr. Yücel NAMAL

Baş Editör Yardımcısı / Co-Editor-in-Chief: Doç. Dr. Gürbüz ARSLAN

Doç. Dr. Nuray 3.KARAKAYA

Türkçe Dil Editörü / Turkish Language Editor: Öğr. Gör. Dr. Çağdaş ALBAYRAK

Yabancı Dil Editörü / Foreign Language Editor: Dr. Öğr. Üyesi Soner SÖZLER

Sekreteryaya / Secretariat: Arş. Gör. Havva SEBETCİ

Editör Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Adil BAŞŞELİYEV (Azerbaycan Sumgayit Üniversitesi)

Prof. Dr. Ekrem CAUSEVİC (University of Zagreb)

Prof. Dr. Redžep SKRİJELJ (State University of Novi Pazar)

Prof. Dr. Zamira DERBİŞEVA (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi)

Doç. Dr. Arafat MAMYRBEKOV (Alikhan Bukeikhanov University)

Doç. Dr. Fadile Gülden EKMEN (Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi)

Prof. Dr. Benjamin ARBUCKLE (University of North Carolina at Chapel Hill)

Doç. Dr. Gül Banu DUMAN (Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi)

Doç. Dr. Hamza EKMEN (Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi)

Doç. Dr. Suada DŽOGOVIĆ (Haxhi Zeka University)

Prof. Dr. Nurettin HATUNOĞLU (Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Erdem DİRİMEŞE (Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Levent KIYLIOĞLU (Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Selin MARANGOZ (Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Sinan YÜKSEL (Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi)

Dr. Szilágyi SZÍLÁRD (University of Bucharest)

Derginin Tarandığı İndeksler / KARES Is Indexed In

İletişim / Contact

Dergi yazışma adresi / Correspondence: Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Karaelmas Sosyal Bilimler Dergisi Editörlüğü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Binası, İncivez 67100 ZONGULDAK

Tel: 0 (372) 291 28 63 0 (535) 524 40 89 **E-posta / E-mail:** karesdergisi@gmail.com / kares@beun.edu.tr

Ağ Adresi / Web Address: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kares>

Sayfa düzenlemesi ve yayın hizmetleri / Page layout and publishing services

BULUŞ Tasarım ve Matbaacılık Hizmetleri, Bahriye Üçok Caddesi 9/1 Beşevler, 06500 Ankara, Türkiye

Tel: (0312) 222 44 06 • Faks: (0312) 222 44 07 • E-posta: bulus@bulustasarim.com.tr

Bilim ve Danışma Kurulu / Science and Advisory Board

Prof. Dr. Andreas SCHACHNER
German Archaeological Institute

Prof. Dr. Ahmet EFİLOĞLU
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Prof. Dr. Amantay İSİN
Shakarim University

Prof. Dr. Ahmet Erkan KOCA
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Prof. Dr. Avtandil AĞBABA
Sumgayıt Devlet Üniversitesi

Prof. Dr. Erdoğan KELEŞ
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Prof. Dr. Ergin JABLE
University of Prishtina "Hasan Prishtina"

Prof. Dr. Mehmet Serhat YILMAZ
Kastamonu Üniversitesi

Prof. Dr. Hazifa İSLAMJANOVA
Taşkent Devlet Şarkınaslık Üniversitesi

Prof. Dr. Melek ÇOLAK
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Prof. Dr. İrfan MORİNA
University of Prishtina "Hasan Prishtina"

Prof. Dr. Nuri KAVAK
Sinop Üniversitesi

Prof. Dr. Khalid SULTAN
National University of Modern Languages

Prof. Dr. Suat GEZGİN
Yeditepe Üniversitesi

Prof. Dr. Kudratulla AMANOV
Taşkent Devlet Şarkınaslık Üniversitesi

Prof. Dr. Vefa Saygın ÖĞÜTLE
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Prof. Dr. Latif HÜSEYİNZADE
Azerbaycan Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Yılmaz YEŞİL
Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Mahmut ÇELİK
Goce Delcev University

Prof. Dr. Mazhar HAYAT
Government College University Faisalabad

Prof. Dr. Mukhtarbek KARIMOV
Shakarim University

Prof. Dr. Murat KOCOBKOV
Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi

Prof. Dr. Murodilla HAYDAROV
Toshkent Geologiya Universiteti

Prof. Dr. Osmonakun İBRAİMOV
Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi

Prof. Dr. Öztürk EMİROĞLU
University of Warsaw

Prof. Dr. R. Qahraman KENJAYEVİCH
O'zbekiston Respublikası Fanlar Akademiyası

Prof. Dr. Safeer AWAN
National University of Modern Languages

Prof. Dr. Sara HEJAZİ
Università degli Studi di Bergamo

Doç. Dr. Canan KUŞ BÜYÜKTAŞ
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Doç. Dr. Ines Carvalho RELVA
Universidade de Trás-os-Montes e Alto Douro

Doç. Dr. İ. Lira ABDİLDABEKOVNA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Doç. Dr. J. Dilnoza MUYİDİNOVNA
O'zbekiston Respublikası Fanlar Akademiyası

Dr. Öğr. Üyesi Bilal SÜSLÜ
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Emre SATICI
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Funda ŞEHİRLİ
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Nursen GÖK
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Rovshan MAMMADOV
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Serdar Deniz ÖZDEMİR
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Veysi TANRİVERDİ
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Öğr. Gör. Dr. Aydın ÇAKMAK
İstanbul Üniversitesi

Dr. Szabolcs HADNAGY
Szeged Üniversitesi

Bu Sayının Hakemleri / Referees of This Issue

Prof. Dr. Nurettin Hatunoğlu
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Prof. Dr. Varis Çakan
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Doç. Dr. Ahmet Altay
Bartın Üniversitesi

Doç. Dr. Aykut Şarkgüneşi
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Doç. Dr. Can Şen
Bartın Üniversitesi

Doç. Dr. Cem Kartal
Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

Doç. Dr. Dilek Konuk Şener
Düzce Üniversitesi

Doç. Dr. Ersin Kanat
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Doç. Dr. Fadime Üstüner Top
Giresun Üniversitesi

Doç. Dr. İhsan Kuran
Harran Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet Mandaloğlu
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet Şahin
Milli Savunma Üniversitesi

Doç. Dr. Muharrem Turp
Kafkas Üniversitesi

Doç. Dr. Serdar Uğurlu
Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Doç. Dr. Volkan Karagözlü
Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Doç. Dr. Zeynep Köse
Hasan Kalyoncu Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Arda Karadavut
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Başak Özarslan Doğan
İstanbul Gelişim Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Çağlar Tan
Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi İhsan Kazkodu
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi İlknur Ayar
Çankırı Karatekin Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi İsmigül Çetin
Yozgat Bozok Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Olkan Senemoğlu
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Şükran Kahveci
İstanbul Gelişim Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Zuhul Güler
Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Öğr. Gör. Dr. Aydın Çakmak
İstanbul Üniversitesi

Öğr. Gör. Dr. Esmâ Ebru Şentürk
Hitit Üniversitesi

Arş. Gör. Dr. Gizem Tokmak Danışman
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Dr. Eda Eyi
Ardahan Üniversitesi

Dr. Emre Aydilek
Kastamonu Üniversitesi

Dergi Hakkında

Karaelmas Sosyal Bilimler Dergisi (KARES), Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi bünyesinde Yaz (Haziran) ve Kış (Aralık) dönemlerinde olmak üzere yılda iki kere yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergi Türkçe, İngilizce ve Türk lehçelerinde olmak üzere hem basılı hem de elektronik olarak yayımlanmaktadır. Dergide sosyal ve beşerî bilim alanlarına katkı sağlayacak özgün ve bilimsel yöntemlere uygun çalışmalar yayımlanmakta olup, makalelerin yayım sürecinde herhangi bir ücret talep edilmemektedir. Makaleler “kör hakemlik” yöntemiyle en az 2 hakem tarafından kontrol edilmekte, intihal taraması ve yayım etiğine uygun bir süreçten geçirilerek titiz bir ön değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Dergide yer alan yazılardan ve aktarılan görüşlerden yazarlar sorumludur.

About the Journal

The Karaelmas Journal of Social Sciences (KARES) is an international peer-reviewed journal published twice a year, in the summer (June) and winter (December) periods, within the body of Zonguldak Bülent Ecevit University. The journal is published both in print and electronically in Turkish, English, and Turkish dialects. In the journal, original and scientific studies that will contribute to the fields of social and human sciences are published, and no fee is charged during the publication of the articles. The articles were checked by at least two referees using the method of “blind refereeing,” and they were subjected to a rigorous preliminary evaluation by plagiarism scanning and a process in accordance with publication ethics. The authors bear responsibility for the content of their published articles.

EDİTÖRDEN

Dergimizin bu sayısının ilk makalesi olan “Pazarlamada Yapay Zekâ Üzerine Yapılan Çalışmaların İçerik Analizi” başlıklı makalede, yapay zekâ ve pazarlama kavramları üzerinde durulmuştur. Yapay Zekâ (YZ) en basit ifade ile makineler tarafından sergilenen zekâ olarak tanımlanmıştır. Pazarlama ise müşterilere ve tüketicilere teklifler oluşturmak, değiştirmek ve sunmak için kullanılan bir teknik olarak belirtilmiştir. Yazar makalesinde son yıllarda pazarlama alanında YZ ile ilgili yabancı literatürde çok sayıda yayına rastlamanın mümkün olduğunu ancak Türkçe yayımlanan makale sayısının yabancı yayınlara nazaran oldukça az olduğunu gözler önüne sermiştir. Bunların yanı sıra pazarlama alanında YZ kullanımına ait ilk makalelerin 1994 yılında yayımlandığını ve pazarlamada YZ ile ilgili en çok araştırma ve yayının Çin Halk Cumhuriyeti ve Amerika Birleşik Devletleri’nde yapıldığı ifade edilmektedir. Bu bağlamda makalede, pazarlama alanında YZ kullanımına ilişkin literatürdeki çalışmaların bibliyometrik analiz yöntemi ile araştırıldığı ve 1991-2023 yıllarını kapsayan ve Web of Science’ta indekslenen (SSCI, SCI-Expanded ve ESCI) tüm makalelerin istatistiksel bir özetinin sunulduğu belirtilmiştir.

Ahmet Arıç tarafından derginin ikinci makalesi olarak kaleme alınan “Ana Hatlarıyla Halkevlerinin Oluşumu ve Şubelerinin Faaliyetleri (1932-1945)” başlıklı çalışmada, genç Türkiye Cumhuriyeti’nin muasır medeniyetleri yakalayabilme yolunun eğitilmiş, dinamik ve genç bir nesil yetiştirmekten geçtiği, genç cumhuriyetin ihtiyaç duyduğu bu eğitilmiş kitleyi yetiştirme görevinin ise Halkevleri tarafından üstlenildiği dile getirilmiştir. Makalede Halkevlerinin kuruluşunda, Türk Ocakları’nın da önemli bir rol oynadığı ifade edilirken ilk Türk Ocağı’nın 1912 yılında kurulduğu, ocağın kuruluş amacının ise “Türklerin harsî birliğine ve medeni kemaline çalışmak” olduğu belirtilmiştir. Yazar, çalışmanın devamında Halkevlerinin amaçlarından bahsederek bu teşekküllerin öncelikli vazifesinin halka, cumhuriyet ilke ve inkılaplarını anlatmak ve cumhuriyetin kurucu partisi CHP’nin ilkelerine sahip çıkmak olduğunun altını çizmiştir. Bununla birlikte ilerleyen yıllarda açmış olduğu yeni şubeler aracılığı ile Halkevlerinin halka bilgi ve kültür aktarımının yapmanın yanı sıra halkın modernleşmesi sürecinde de aktif bir rol oynadığı ifade edilmiştir.

Derginin üçüncü makalesi olan “Kurgan Kalıntı ve Buluntularına Göre Bozkır İnsanın Giyim Kuşamı” başlıklı çalışmada, bozkır kültürü ve kurgan temaları üzerinde durulmuştur. Yazar, bozkır kültür tarihine dair temel verilerin arkeolojik kaynaklardan elde edildiğini ve bozkır kavimlerine dair arkeolojik malzemelere ulaşmada “kurgan” adı verilen mezarlardan faydalandığını bildirmektedir. Kurganların genellikle toplum tarafından kutsal sayılan yerlere yapıldığını belirten Narşap, bozkır insanın coğrafyanın şartlarına göre bozkır süvari tarzına uygun kıyafetler kullandığını ve bu kıyafetlerin hangi malzemeden yapıldıklarını ise ancak kurganlardan elde edilen malzemelerden öğrendiklerini ifade etmektedir. Yazar, ayrıca kıyafetler üzerinde yapılan çeşitli çalışmalardan yola çıkarak bu kıyafetlerin günümüz modern kıyafetleriyle olan benzerliğinin de altını çizmektedir.

Dergideki dördüncü makale, “Bir Toplumun Hafızası: Türkiye’nin Somut Olmayan Kültürel Mirasının Önemi ve Geleceğe Aktarılması” başlıklı çalışmadır ki bu çalışmada ilkin kültür kavramı üzerinde durularak kültürel mirasların öneminden bahsedilmiştir. Çalışmada genel olarak yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalan, somut olmayan kültürel miras öğelerinin unutulmamasının önemi üzerinde durularak somut olmayan kültürel miras öğeleri listelenmiş ve bu öğelerin korunmasının öneminden bahsedilmiştir.

Süreyya Karsu ve Seda Uğur Çilkara tarafından kaleme alınan derginin beşinci makalesi olan “Sürdürülebilir Turizm Hizmetinde Abant Destinasyonu Büyüsü” başlıklı çalışmada, son yıllarda artan çevresel ve iklimsel değişimlerin Abant destinasyonu üzerindeki etkilerinden ve sürdürülebilirlik kavramının öneminden bahsedilmiştir. Bu araştırmanın temelinde, Türkiye’nin büyüleyici güzelliğe sahip destinasyonlarından biri olan Abant’ın sürdürülebilir turizm destinasyonu çerçevesinde bir ürün olarak çalışılması düşüncesinin olduğu, Abant destinasyonunun doğal güzellikleri ve zengin bitki örtüsüyle yerli ve yabancı birçok ziyaretçinin ilgisini çektiğine de dikkat çekilmiştir. Bununla birlikte Abant destinasyonunun coğrafi konumu itibarıyla Türkiye’nin en büyük kenti olan İstanbul’a yakınlığı ve Abant

lokasyonunun Türkiye’de en çok araç trafiğine sahip olan D100 karayolunun kıyısında yer almasının, bu bölgenin yerli ve yabancı ziyaretçiler tarafından tercih edilmesinde önemli rol oynadığına değinilmiştir. Makalede son olarak gerekli şartlar sağlanabilirse Abant destinasyonunun sürdürülebilirliğinin sağlanabileceği görüşü serdedilmiştir.

Derginin altıncı makalesi olan “Campinha-Bacote Kültürel Yeterlilik Süreci Modeli ve Hemşirelik Araştırmalarındaki Kullanımı” başlıklı çalışmada, dünyanın çok kültürlü bir yapıya dönüşmesinin Türkiye’yi de etkilediği, yer aldığı bölgedeki savaş ve göçlerin etkisiyle de Türkiye’deki kültürel çeşitliliğin arttığı ve bu durumun, sağlık hizmeti sistemlerini doğrudan veya dolaylı olarak etkilediği üzerinde durulmuştur. Araştırmada hemşirelerin, çok kültürlü toplumlarda, ihtiyaçları olan bireylere ayırım yapmaksızın kültüre uygun bakım verme konusunda köprü olmakla yükümlü olduklarına değinilmiştir. Bu bağlamda makalede, bu süreci yönetebilmeleri için hemşirelere Campinha-Bacote ve benzeri çalışmalar ile kültürel yeterliliklerini artırmak ve bu kültürel çeşitliliğe mensup kişilere nasıl davranılması gerektiği eğitimlerinin verilmesinin önemli olduğu dile getirilmiştir. Çalışmada son olarak hemşirelerin kültürel yeterliliklerinin geliştirilmesi ve araştırmalarda kültürel modellerin kullanılmasında Campinha-Bacote modelinin uygun olduğunun da altı çizilmiştir.

Rövşen Memmedov tarafından kaleme alınan “Ahmet Ümit’in Bab-ı Esrar Romanında Zaman ve Ölüm Kavramı” başlıklı çalışmada ilk olarak polisiye roman türü ile ilgili genel bilgiler verilmiştir. Polisiye roman türünün Türk edebiyatına 19. yüzyıldan itibaren girdiği ve hem Osmanlı’nın son dönemi hem de Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında gelişimini sürdürdüğü belirtilirken polisiye roman türünün zamanla da güçlendiği ifade edilmiştir. Ahmet Ümit’in Türkiye’de polisiye türünün en olgun isimlerinden biri olduğunu belirten yazar, öğrenme arzusunu tazeleme ve sürekliliğin Ahmet Ümit’in eserlerinin en önemli ilhamlarından biri olduğu üzerinde durmuştur. Çalışmanın devamında romanın zaman aşaması, ölüm kavramı ve romanın sanatsal özellikleri açıklanmıştır. Memmedov, yazarın “Bab-ı Esrar” adlı eserinin bu alanda kaleme alınan Türk edebiyatındaki en güzel örneklerden biri olduğu ve Türk polisiye türünün en usta yazarlarından biri olan Ahmet Ümit’in bu kurgu romanıyla okurları karakterle bütünleştirdiğini dile getirmektedir.

Derginin sekizinci makalesi olan “Sivil Asker İlişki Literatüründen 12 Eylül 1980 Askerî Darbesine Bakmak” başlıklı makalede, sivil-asker ilişkilerinin dinamiklerini anlamak adına Samuel P. Huntington, Morris Janowitz, Rebecca Schiff, Wright Mills ve Peter Feaver’ın sivil-asker ilişkisine dair bakış açılarının ve buradan hareketle de 12 Eylül 1980 darbesinin açıklanıp açıklanamama gibi durumlarının analiz edilmesi üzerinde durulmuştur. Yazar 1980 darbesi özelinde sivil asker ilişkileri teorilerinin yalnızca biriyle 12 Eylül 1980 darbesinin açıklanmasının söz konusu olmadığını, devletin bu husustaki tecrübelerinin ve geçirmiş olduğu aşamaların, darbenin tek bir bakış açısı ile açıklanamayacağına en belirgin göstergesi olduğu dile getirilmiştir.

Gizem Kendirci ve Erdem Dirimeşe tarafından kaleme alınan “Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğrencilerinin İngilizce Öğrenimine Yönelik Tutumlarının İncelenmesi” başlıklı makalede, ilkin dil öğreniminin önemi üzerinde durulmuştur. Ardından da ana dilin öğreniminin bireylerin ikinci bir dil öğrenme sürecinde önemli bir kolaylaştırıcı ve destekleyici faktör olarak kabul edildiği belirtilmiştir. Bu araştırmada ZBEÜ İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi’nde eğitim gören Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü’nün birinci ve ikinci sınıf öğrencilerinin, İngilizce öğrenimine yönelik tutumları ortaya konulmak istenmiştir. Araştırma için 150 öğrenciye anket uygulanmış ve anket sonuçlarına göre değerlendirme yapılmıştır. Makalede araştırmanın sonucunda öğrencilerin büyük çoğunluğunun İngilizce öğrenmeyi zevkli ve keyifli bulduğu, yabancı dil öğrenmenin gerekli olduğuna inandığı bulgularına ulaşılmış ve öğrencilerin İngilizce öğrenim sürecini genel olarak olumlu değerlendirdikleri sonucuna varılmıştır.

Derginin son makalesi olan “Küresel Rekabetin Anahtarı: Uluslararası Pazarlama Karması ve İletişimi” başlıklı makalede, öncelikle pazarlama kavramından çerçevesi çizilmiş ve pazarlamanın ülkelerin politik, sosyal ve ekonomik sistemlerinden bağımsız, evrensel bir faaliyet olduğu belirtilmiştir. Çalışmanın devamında pazarlama karması ile ilgili bilgiler verilerek pazarlama karmasının işletmelerin ürünlerinin geliştirilmesi, fiyatlandırılması, dağıtılması gibi

konularda aldıkları pazarlama kararları olduğu şeklindeki bilgiye yer verilmiştir. Makalenin devamında ise ürün, ürün konumlandırma, ürün standardizasyonu ve uyarlama, fiyat, uluslararası dumping uygulamaları, devalüasyon, revalüasyon ve enflasyon ortamında fiyatlandırma, tutundurma ve uluslararası reklam stratejileri ve dağıtım konularında bilgilendirmeler yapılmıştır. Yazar sonuç olarak, uluslararası pazarlama karmasının modern iş dünyasının küresel rekabetinde hayati bir rol oynadığını ve bu sebeple de şirketlerin, pazarlama karmasını dengeli bir şekilde yönetmesi gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca gelecekte, teknolojik gelişmelerin de etkisiyle uluslararası pazarlama karması ve iletişimin daha da önem kazanacağını ve bu unsurun şirketlerin rekabet edebilmeleri için vazgeçilmez bir unsur olmaya devam edeceğinin altını çizmiştir.

Kitap tanıtımı bölümünde ise Havva Turan, Franco Cardini'nin "Avrupa ve İslam" isimli eseriyle ilgili bilgiler aktarmıştır.

Dergimizin hazırlanması sürecinde, katkı veren ve çalışmalarını titizlikle değerlendiren tüm hakemlerimize ve dergi ekibimize gösterdikleri özveriden dolayı en içten teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Aralık 2024'te yayımlanacak olan dördüncü sayımızda görüşmek dileğiyle...

Doç. Dr. Yücel NAMAL

Karaelmas Sosyal Bilimler Dergisi Baş Editörü

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Pazarlamada Yapay Zekâ Üzerine Yapılan Çalışmaların İçerik Analizi

Content Analysis of Studies on Artificial Intelligence in Marketing

İlknur ZEYDAN..... 1

Ana Hatlarıyla Halkevlerinin Oluşumu ve Şubelerinin Faaliyetleri (1932-1945)

The Formation of Community Centers and the Activities of Their Branches (1932-1945)

Ahmet ARIÇ..... 12

Kurgan Kalıntı ve Buluntularına Göre Bozkır İnsanın Giyim Kuşamı

Clothing of the People of the Steppe According to Kurgan Remains and Finds

Mazhar NARŞAP 34

Bir Toplumun Hafızası: Türkiye'nin Somut Olmayan Kültürel Mirasının Önemi ve Geleceğe Aktarılması

The Memory of A Society: The Importance of Turkey's Intangible Cultural Heritage and its Transfer to the Future

Mehmet Ubeyde AKGÜN, Batuhan Mehmet GÜREL, Cenk Murat KOÇOĞLU 49

Sürdürülebilir Turizm Hizmetinde Abant Destinasyonu Büyüsü

Sustainable Tourism Service, the Magic of Abant Destination

Süreyya KARSU, Seda UĞUR ÇILKARA 67

Campinha-Bacote Kültürel Yeterlilik Süreci Modeli ve Hemşirelik Araştırmalarındaki Kullanımı

Campinha-Bacote Cultural Competence Process Model and its Utilization in Nursing Research

Emine UZUNTARLA GÜNEY, Tülay KUZLU AYYILDIZ, Müge SEVAL 89

Ahmet Ümit'in Bab-ı Esrar Romanında Zaman ve Ölüm Kavramı

The Concept of Time and Death in Ahmet Ümit's Novel Bab-ı Esrar

Rövşen MEMMEDOV 100

Sivil Asker İlişki Literatüründen 12 Eylül 1980 Askeri Darbesine Bakmak

Looking at the Military Coup of 12 September 1980 from the Civilian-Military Relations Literature

Şeyda BÜKRÜCÜ KAZKONDU 109

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğrencilerinin İngilizce Öğrenimine Yönelik Tutumlarının İncelenmesi

Investigation of Attitudes Towards English Language Learning of Zonguldak Bülent Ecevit University Turkish Language and Literature Department Students

Gizem KENDİRCİ, Erdem DİRİMEŞE 127

Küresel Rekabetin Anahtarı: Uluslararası Pazarlama Karması ve İletişimi

The Key to Global Competition: International Marketing Mix and Communication

Cemal GÜMÜŞ 139

Kitap Tanıtımı / Book Review

Franco Cardini, Avrupa ve İslam (Çev. Gürol Koca) Literatür Yayınları, İstanbul 2004

Franco Cardini, Europe and Islam, (Trans. Gürol Koca), Literature Publications, İstanbul 2004

Havva TURAN..... 153

PAZARLAMADA YAPAY ZEKÂ ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALARIN İÇERİK ANALİZİ*

İlknur ZEYDAN**

Özet

Yapay Zekâ (YZ) en basit ifade ile makineler tarafından sergilenen zekâ olarak tanımlanabilir. Son yıllarda pazarlama alanında YZ uygulamaları çokça yaygınlaşmıştır. YZ sayesinde işletmelerde maliyetler azalmakta ve kâr oranları artmaktadır. YZ'nin gelecekte pazarlama stratejileri, satış süreçleri ve müşteri davranışlarını değiştireceği belirtilmiştir. Bu sebeple, YZ ile ilgili literatürdeki değişim ve gelişmelerin gözlenmesi bilimsel açıdan önem taşımaktadır. Bunun için en iyi yöntem içerik analizi yapılmasıdır. Bu çalışmada pazarlama alanında yapay zekâ ile ilgili literatür taraması bibliyometrik analiz tekniğiyle içerik analiz edilerek yapılmıştır. Web of Science'da indekslenen (SSCI, SCI-Expanded ve ESCI) ve İngilizce dilinde yayımlanan makaleler içerik analizine dâhil edilmiştir. Çalışma, 1991-2023 yıllarını kapsamaktadır. Toplamda 1371 dergide 3188 makale değerlendirilmiştir. Bu alanda en fazla yayın yapan ülkelerin Çin, ABD ve Hindistan olduğu görülmüştür. Makalelerin en çok işletme, elektrik-elektronik mühendisliği ile bilgisayar bilimi ve bilgi sistemleri alanlarındaki dergilerde yayımlandığı belirlenmiştir. Makale başlıklarında en sık geçen kelimeler ise pazar, pazarlama, yapay zekâ, analiz ve tahmin kelimeleridir. 1990'lı yıllar ve 2000'lerin başında epey düşük olan yayın sayıları 2016 yılından itibaren bir hâyli artmaya başlamıştır. Bu içerik analizinin, pazarlama alanında yapay zekâ ile ilgili yapılacak gelecekteki araştırmalara ışık tutması ve bu alanda çalışacak pazarlama araştırmacılarına yol göstermesi hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Pazarlama, Yapay Zekâ, İşletme, İçerik Analizi

CONTENT ANALYSIS OF STUDIES ON ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN MARKETING

Abstract

Artificial Intelligence (AI) can simply be defined as the intelligence exhibited by machines. In recent years, AI applications in the field of marketing have become widespread. With the aid of AI, costs are decreasing and profit rates are increasing in businesses. AI has been shown that AI will change marketing strategies, sales processes, and customer behavior in the future. Therefore, observing the changes and developments in the AI literature is scientifically important. Content analysis is the best method for this purpose. In this study, a literature review on artificial intelligence in the field of marketing was conducted by analyzing the content using the bibliometric analysis technique. Articles indexed in the Web of Science (SSCI, SCI-Expanded, and ESCI) and published in English were included in the content analysis. The study covers the years 1991-2023. In total, 3188 articles from 1371 journals were evaluated. The countries that publish the most in this field are China, the USA, and India. The articles were mostly published in journals in the fields of business administration, electrical and electronics engineering, and computer science and information systems. The most frequently used words in the article titles were market, marketing, AI, analysis, and forecasting. The number of publications, which was quite low in the 1990s and early 2000s, has started to increase significantly since 2016. This content analysis aims to shed light on future research on artificial intelligence in the field of marketing and to guide marketing researchers who will study in this field.

Keywords: Marketing, Artificial Intelligence, Business, Content Analysis

* Bu çalışma, 16-19 Kasım 2023 tarihlerinde Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi'nde düzenlenen I. Uluslararası Karaelmas Disiplinlerarası Sosyal Bilimler Kongresi'nde sözlü olarak sunulan bildiri metninin genişletilmiş hâlidir.

** Dr., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Obezite ve Diyabet Uygulama ve Araştırma Merkezi, ilknur.oral@beun.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6095-5429

Extended Summary

In computer science, Artificial Intelligence (AI) is defined as the intelligence displayed by computers that performs human cognitive functions, such as problem solving, while in consumer research, AI is defined as machines that use algorithms and statistical models to perform human-specific perceptual, cognitive, and speech functions. In recent years, AI applications in the field of marketing have become widespread. With the aid of AI, costs are decreasing and profit rates are increasing in businesses. AI has been shown that AI will change marketing strategies, sales processes, and customer behavior in the future. Therefore, observing the changes and developments in the AI literature is scientifically important.

While it is possible to come across many publications in foreign literature regarding AI in the field of marketing in recent years, the number of articles published in Turkish is quite low. Şalvarlı and Kayışkan (2021) tried to present a general perspective on the processes and relationships between AI and marketing. Binbir (2021) explained how concepts related to AI can be used in marketing. In a study conducted by Gür (2022), examples of the use of AI in marketing were provided. In another study, the relationship between artificial intelligence and Metaverse in the field of marketing was investigated (Aydın - Nalbant, 2023). As can be seen from these studies, there are a limited number of studies on AI in the field of marketing in our country. There is no content analysis available. This study aimed to eliminate this deficiency. This study is important because it is the first content analysis conducted in our country on the use of AI in marketing.

In this study, a literature review on artificial intelligence in the field of marketing was conducted by analyzing the content using the bibliometric analysis technique. Articles indexed in the Web of Science (SSCI, SCI-Expanded, and ESCI) and published in English were included in the content analysis. The study covers the years 1991-2023. In total, 3188 articles from 1371 journals were evaluated.

The number of publications, which was quite low in the 1990s and early 2000s, has started to increase significantly since 2016. It can be said that researchers in the field of marketing have not paid sufficient attention to artificial intelligence for many years, but this situation has changed in recent years (Feng et al., 2021). The reasons for this increase can be cited as the development of big data, increase in computing power, and development of AI technologies (Şalvarlı - Kayışkan, 2021).

It was seen that there was a total of 9457 authors working on the subject of artificial intelligence in marketing. Among these people, the first two authors were Yogesh K. Dwivedi and Jianzhou Wang.

The countries that publish the most in this field are China, the USA, and India. Türkiye ranks 29th in this field with 43 articles. It is possible that the reason for this is the investment made in the field of AI. It was stated that in 2016, 5-8 billion dollars were invested in AI in the USA and 1.5-2.5 billion dollars in the People's Republic of China (Devang et al., 2019).

The articles were mostly published in journals in the fields of business administration, electrical and electronics engineering, and computer science and information systems. Considering the journals in which these studies were published, IEEE Access (85), Sustainability (76), Expert Systems with Applications (63), Applied Sciences-Basel (37), and Journal of Business Research (37) are the top five journals, respectively. These journals are followed by Energies (35), Technological Forecasting and Social Change (32), Industrial Marketing Management (30), Electronics (27) and Mobile Information Systems (24).

The most frequently used words in the article titles were market, marketing, AI, analysis, and forecasting. It can be concluded that AI is used in marketing to analyze and predict data. Similarly, Verma et al. (2021) said that one of the main trending topics today is the development of better prediction methods using big data, artificial neural networks, and machine learning.

This content analysis aims to shed light on future research on artificial intelligence in the field of marketing and to guide marketing researchers who will study in this field.

Giriş

Yapay Zekâ (YZ) en basit ifade ile makineler tarafından sergilenen zekâ olarak tanımlanabilir. YZ, bilgisayar bilimlerinin bir dalı olup insan gibi çalışıp davranabilen zeki makinelerin ve bilgisayar programlarının geliştirilmesini amaçlar.^{1,2} YZ, insan zekasını, düşünme ve hissetme gibi insan davranışlarını taklit etmek için tasarlanmış makineler ve bilgisayarlardır. Bilgisayar bilimlerinde YZ, insanların problem çözme gibi bilişsel işlevlerini gerçekleştiren ve bilgisayar tarafından gösterilen zekâ olarak tanımlanırken, tüketici araştırmalarında YZ insana özgü algısal, bilişsel ve konuşma işlevlerini gerçekleştirmek için algoritmaları ve istatistiksel modelleri kullanan makineler olarak tanımlanmıştır. YZ, yeni verileri kullanarak kendi kendine öğrenebilmekte ve tekrar programlanmaya ihtiyaç duymadan çalışabilmektedir.³ Makine öğrenmesi ve sinir ağları gibi YZ araçları, değişkenler arasındaki ilişkiyi büyük verileri inceleyip öğrenerek kendi kendine öğrenebilmekte ve bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki en iyi korelasyonu bulabilmektedir.⁴ Ses ve görüntü tanıma, karar verme, anlamsal (semantic) arama yapma ve diller arası tercüme gibi işlevler YZ'nin yetenekleri arasında sayılabilir.^{5,6}

Pazarlama, müşterilere ve tüketicilere değerli olan teklifleri oluşturmak, değiştirmek ve sunmak için kullanılan bir tekniktir.⁷ Pazarlama alanında YZ'nin

tüketici davranışlarının ve satış stratejilerinin araştırılmasında kullanıldığı belirtilmiştir.⁸ Son yıllarda büyük verinin gelişmesi, bilgisayarların hesaplama gücünün artması ve hesaplama maliyetlerinin düşmesi ve ileri düzey makine öğrenmesi algoritmalarının gelişmesi gibi nedenlerden dolayı pazarlama alanında YZ uygulamaları oldukça yaygınlaşmıştır. Müşterileri karşılayan veya ürün teslimatı yapan robotlar, fiyat ayarlaması ve tahmini için kullanılan büyük veri analitikleri, ürün ve promosyon kişiselleştirme sistemleri, müşteri memnuniyeti takibinde kullanılan optimizasyon ve duyarlılık analizleri örnek olarak gösterilebilir.⁹ Makine öğrenimi algoritmaları bankacılık ve finans sektörü ile turizm ve perakendecilikte pazar bölümlenme amacıyla kullanılmaktadır. YZ tabanlı pazarlama analitiklerinden, ürün tasarımında müşterilerin ihtiyaçlarını ve memnuniyetini belirlemek için faydalanılmaktadır.¹⁰ YZ, müşterilerin davranışlarını takip edip gözlediği davranışı belgelemekte, bu sayede de kişiselleştirilmiş ürün ve hizmetler geliştirilebilmektedir.¹¹ Ayrıca, YZ'nin pazarlamaya uygulanması sayesinde müşteri ilişkilerinin de geliştirilebileceği belirtilmiştir.¹² YZ sayesinde gerçek zamanlı fiyatlandırma yapmak mümkün olabilmektedir. Lojistik, envanter yönetimi, depolama ve taşıma gibi işlemlerde YZ tabanlı programlar, robotlar ve dronlar kullanılmaktadır. Ayrıca, medya planlaması, reklam kampanyalarının yönetimi ve arama motoru optimizasyonu gibi işlemlerde de yine YZ'den faydalanılmaktadır.¹³

- 1 Feng, Cai Mitsuo vd. "Artificial Intelligence in Marketing: A Bibliographic Perspective." *Australasian Marketing Journal* 29/3 (2021), 253.
- 2 Chintalapati, Srikrishna - Pandey, Shivendra Kumar. "Artificial Intelligence in Marketing: A Systematic Literature Review." *International Journal of Market Research* 64/1 (2022), 39.
- 3 Huang, Ming Hui - Rust, Roland T. "A Framework for Collaborative Artificial Intelligence in Marketing." *Journal of Retailing* 98/2 (2022), 210.
- 4 Schiessl, Djonata vd. "Artificial Intelligence in Marketing: A Network Analysis and Future Agenda." *Journal of Marketing Analytics* 10/3 (2022), 208.
- 5 Devang, Vinchi vd. "Applications of Artificial Intelligence in Marketing." *Annals of Dunarea de Jos University of Galati. Fascicle I. Economics and Applied Informatics* 25/1 (April 30, 2019), 28.
- 6 Feng, "Artificial Intelligence in Marketing", 253.
- 7 Jain, P. - Aggarwal, K. "Transforming Digital Marketing with Artificial Intelligence." *International Research Journal of Engineering and Technology (IRJET)* 7/7 (2020), 3965.
- 8 Schiessl, "Artificial Intelligence in Marketing", 208.
- 9 Huang, Ming Hui - Rust, Roland T. "A Strategic Framework for Artificial Intelligence in Marketing." *Journal of the Academy of Marketing Science* 49/1 (2021), 33.
- 10 Verma, Sanjeev vd. "Artificial Intelligence in Marketing: Systematic Review and Future Research Direction." *International Journal of Information Management Data Insights* 1/1 (April 2021), 100002.
- 11 Arsenijevic, Uros - Jovic, Marija. "Artificial Intelligence Marketing: Chatbots." *International Conference on Artificial Intelligence: Applications and Innovations*. 19, 2019.
- 12 Yau, Kok-Lim Alvin vd. "Artificial Intelligence Marketing (AIM) for Enhancing Customer Relationships." *Applied Sciences* 11/18 (September 15, 2021), 8562.
- 13 Verma, "Artificial Intelligence in Marketing", 100002.

YZ tabanlı çözümler ile görevler makineler ve algoritmalara yüklenmekte ve pazarlama alanında çalışan kişilerin yükleri hafiflemektedir.¹⁴ YZ sayesinde maliyetler azalmakta ve kâr oranları artmaktadır. Bu sebeple, YZ'nin gelecekte pazarlama stratejileri, satış süreçleri ve müşteri davranışlarını değiştireceği belirtilmiştir.¹⁵

Son yıllarda pazarlama alanında YZ ile ilgili yabancı literatürde çok sayıda yayına rastlamak mümkünken, Türkçe olarak yayımlanan makale sayısı oldukça azdır. Şalvarlı ve Kayışkan (2021) YZ ve pazarlama arasındaki süreç ve ilişkilere genel bir bakış açısı sunmaya çalışmıştır.¹⁶ Binbir (2021), YZ ile ilgili kavramların pazarlamada nasıl kullanılabileceğini açıklamıştır.¹⁷ Gür (2022) tarafından yapılan çalışmada ise pazarlamada YZ kullanımına ilişkin örnekler verilmiştir.¹⁸ Diğer bir çalışmada da pazarlama alanında yapay zekâ ile Metaverse arasındaki ilişki araştırılmıştır.¹⁹ Bu çalışmalardan görüldüğü üzere ülkemizde pazarlama alanında YZ ile ilgili sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Herhangi bir içerik analizi ise mevcut değildir. Bu çalışma ile bu eksikliğin giderilmesi amaçlanmıştır. Bu çalışmada pazarlama alanında YZ üzerine çalışılmış konuların içerik analizi yapılmıştır. Bu çalışma, pazarlamada YZ kullanımı üzerine ülkemizde yapılan ilk içerik analizi olduğu için önemlidir. Yapılan çalışma ile bu konuda çalışan uzman ve akademisyenlere yol gösterici olmak hedeflenmiştir. Çalışmada öncelikle, konu ile ilgili literatür taramasına yer verilmiştir. Daha sonra materyal ve metot bölümünde taramanın nasıl yapıldığı ve kullanılan araçlar hakkında bilgiler sunulmuştur. Sonraki bölümde, elde edilen bulgular verilmiş ve diğer çalışmalar ile karşılaştırılarak tartışılmıştır. Makale son olarak sonuç bölümü ile bitmektedir. Çalışma 1991-2023 yıllarını kapsayan ve Web of Science indekslerinde taranmış makalelerin istatistiksel sonuçlarını göstermektedir. Bu istatistiksel sonuçlar, hangi alanda çalışma yapılabilece-

ği, hangi dergilerde hangi konuların yayınlanabileceği hakkında bilgiler vermektedir.

1. Literatür Taraması

Pazarlamada YZ ile ilgili akademik makalelerin bibliyometrik analizinin yapıldığı bir çalışmada, 2018 Chartered Association of Business Schools Journal Guide (ABS guide) tarafından listelenen 68 pazarlama dergisi çalışmaya dâhil edilmiştir. Web of Science'da "yapay zekâ" (artificial intelligence), "YZ" (AI), "doğal dil işleme" (natural language processing), "duygu analizi" (sentiment analysis) ve "makine öğrenmesi" (machine learning) anahtar kelimeleri kullanılarak tarama yapılmıştır. 2017 yılına gelene kadar çok az sayıda çalışmanın yayımlandığı ancak son yıllarda bu dergilerdeki YZ alanındaki çalışmaların arttığı belirtilmiştir. Son yıllardaki önemli artışın sebebi ise akademik dergilerde pazarlamada YZ kullanımı ile ilgili özel sayıların basılmasıdır.²⁰

Bir başka bibliyometrik analizin yapıldığı çalışmada ise "yapay zekâ" ve "pazarlama" kelimelerinin makale başlığında yer aldığı ve 2015 yılından itibaren İngilizce dilinde yayınlanmış çalışmalar incelenmiştir. Scopus, Google Scholar, Sage, Springer ve Emerald veri tabanlarında toplam 57 makaleye ulaşılmıştır. Çalışmalar incelendiğinde öne çıkan konuların deneysel pazarlama (experiential marketing), bütünleşik dijital pazarlama (integrated digital marketing), pazar araştırmaları (market research), pazarlama operasyonları (marketing operations) ve içerik pazarlama (content marketing) olduğu görülmüştür. Bu çalışmada, pazarlamada YZ ile ilgili akademik literatürün beş ana grupta incelenebileceği belirtilmiştir. Bunlar: (1) insan bilimleri, (2) gerçek zamanlı pazarlama problemlerine YZ çözümleri, (3) işletmelerin senaryolarının YZ ile algılanması, (4) finans veya sağlık hizmetleri gibi belirli sektörlerdeki pazarlamada YZ ve (5) stratejik pazarlama ve iş karar verme senaryoları açısından ya-

14 Jain, "Transforming Digital Marketing", 3965.

15 Davenport, Thomas vd. "How Artificial Intelligence Will Change the Future of Marketing." Journal of the Academy of Marketing Science 48/1 (January 10, 2020), 25.

16 Şalvarlı, M.S. - Kayışkan, D. "Pazarlama Alanında Yapay Zekanın Gelişen Rolüne Genel Bir Bakış." İzmir Yönetim Dergisi 2/2 (2021), 106.

17 Binbir, S. "Pazarlama Çalışmalarında Yapay Zeka Kullanımı Üzerine Betimleyici Bir Çalışma." Yeni Medya Elektronik Dergisi 5/3 (2021), 314.

18 Gür, Y.E. "Yapay Zekâ ve Pazarlama İlişkisi." Fırat Üniversitesi İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi 2 (2022), 131.

19 Aydın, S. - Nalbant, K.G. "The Significance of Artificial Intelligence in the Realms of Marketing, Advertising, and Branding inside the Metaverse." Journal of Emerging Economies and Policy 8/2 (2023), 301.

20 Feng, "Artificial Intelligence in Marketing", 252.

pay zekâ.²¹ Diğer bir çalışma ise pazarlamada YZ ile ilgili akademik literatürün dört ana kategoride incelenebileceğini vurgulamıştır. Bunlar: (1) pazarlama problemlerinin çözümünde YZ algoritmalarının kullanımı, (2) tüketicilerin YZ'ya karşı verdikleri psikolojik tepkiler, (3) YZ'nin topluma ve iş gücüne etkileri ve (4) YZ ile ilgili yönetsel ve stratejik konulardır.²²

Pazarlamada YZ'nin kullanımını araştıran bir diğer literatür incelemesinde ise Web of Science'a kıyasla daha geniş bir kapsamı olan Scopus veri tabanı kullanılmıştır. "Pazarlama", "yapay zekâ", "makine öğrenmesi", "derin öğrenme" ve "doğal dil işleme" (natural language processing) kelimeleri anahtar kelimeler olarak seçilmiş ve tarama sadece makaleleri gösterecek şekilde daraltılmıştır. Toplam 1580 makalenin incelendiği çalışmada makalelerin üç dönem olarak incelenebileceği belirtilmiştir. Başlangıç döneminde YZ'nin anlaşılması ile ilgili çalışmaların yapıldığı, ikinci dönemde uygulamaya yönelik makalelerin çoğaldığı ve son dönemde ise daha iyi tahminleme yapabilmek için büyük veri, sinir ağları ve makine öğrenmesi gibi kavramların çalışıldığı söylenmiştir.²³

İşletmeden işletmeye (Business to Business - B2B) pazarlamada YZ uygulamalarının araştırıldığı başka bir bibliyometrik analizde ise Scopus ve Web of Science veri tabanlarında yayımlanan makaleler incelenmiştir. Toplam 221 makalenin analize dahil edildiği çalışma sonucunda B2B pazarlamada YZ kullanımı ile ilgili beş ana kategori tespit edilmiştir. Bunlar: B2B pazarlamada YZ destekli müşteri ilişkileri yönetimi, YZ aracılığıyla B2B satış tahmini, B2B pazarlamada değerler birlikte yaratılması için YZ, B2B pazarlamada YZ destekli operasyon yönetimi ve B2B pazarlamada YZ'ye yönelik kavramsal çerçevelerdir.²⁴

Bir diğer içerik analizinde ise SSCI Science Citation Index Expanded (SCI-E), Social Sciences Citati-

on Index (SSCI) ve Scopus'ta taranan dergilerde "pazarlama VE yapay zekâ VEYA zeki sistemler" anahtar kelimeleriyle tarama yapılmıştır. Çalışma kapsamı sadece İngilizce dilinde yayımlanan makaleleri içerecek şekilde daraltılmıştır. 1987 ile 2020 yılları arasında basılan 164 makale incelendiğinde ortaya çıkan başlıca araştırma konuları YZ'nin pazarlamada benimsenmesi ve kullanımı, veri güvenliği ve etik kaygılar, pazarlamada yapay zekâ için kurumsal desteğin rolü, iş gücü piyasasının devrimi ve pazarlamacıların yetkinlikleridir.²⁵

Kurtuldu ve Dolaşkan'ın 2022 yılında Güncel Pazarlama Konularının İçerik Analizi ile ilgili yaptıkları çalışmada, 2020-2022 yılları arasında SSCI, Emerging Sources Citation Index (ESCI) ve Scopus indekslerinde taranan, etki faktörü 5 ve üzeri olan 14 pazarlama dergisinde 114 makalenin içerik analizi yapılmıştır. En çok çalışılan pazarlama konuları, "dijital pazarlama ve dijital pazarlama ile bağlantılı pazarlama türleri" üzerinedir. Diğer konular "diğer güncel pazarlama türleri", "geleneksel pazarlama ile bağlantılı pazarlama türleri", "sürdürülebilir pazarlama ve sürdürülebilir pazarlama ile bağlantılı pazarlama türleri", "pazarlama stratejileri ile bağlantılı pazarlama türleri", "nöropazarlama ve nöropazarlama ile bağlantılı pazarlama türleri" olmak üzere altı grup etrafında toplanmıştır.²⁶

2. Gereç ve Yöntem

Literatür taraması, bir konu ile ilgili anlayışı geliştirmek ve gelecekteki araştırmalar için gündemin ana hatlarını belirlemek amacıyla önceki araştırmaların toplandığı ve sentezlendiği bir yöntemdir.²⁷ Literatür taraması bibliyometrik analiz yöntemi ile yapılmıştır. Bu çalışmada literatür taraması için Web of Science veri tabanından faydalanılmıştır. Web of Science bir çevrim içi atıf indeksleme servisidir ve kul-

21 Chintalapati, Srikrishna - Pandey, Shivendra Kumar. "Artificial Intelligence in Marketing: A Systematic Literature Review." *International Journal of Market Research* 64/1 (2022), 38.

22 Huang, "A strategic framework", 30.

23 Verma, "Artificial Intelligence in Marketing", 100002.

24 Han, Runyue vd. "Artificial Intelligence in Business-To-Business Marketing: A Bibliometric Analysis of Current Research Status, Development and Future Directions." *Industrial Management & Data Systems* 121/12 (November 10, 2021), 2478.

25 Vlačić, Božidar vd. "The Evolving Role of Artificial Intelligence in Marketing: A Review and Research Agenda." *Journal of Business Research* 128/January 2021 (May 2021), 187.

26 Kurtuldu, Günay - Begüm, D. "Güncel Pazarlama Konularının İçerik Analizi." *Paradigma: İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi* 11/2 (2022), 40.

27 Vlačić, "The Evolving Role of", 188.

lanıcılar bu servisten faydalanarak anahtar kelimeleri, yazarları ve dergileri istenilen kategorilerde tarayabilirler.²⁸ Pazarlama alanında yapay zekâ ile ilgili Web of Science'da yayımlanan makalelerin taranması amacıyla makale başlıklarında "marketing" ve "artificial intelligence" kelimeleri kullanılmıştır. Sonuçların sadece İngilizce dilinde yayınlanan makaleleri göstermesi için sonuçlar dile göre filtrelenmiştir. Taramaya Science Citation Index Expanded (SCI-E), Social Sciences Citation Index (SSCI) ve Emerging Sources Citation Index (ESCI) veri tabanlarında yer alan makaleler dâhil edilmiştir. Makalenin yayımlanma yılı için herhangi bir kısıtlama yapılmamıştır. Literatür taraması işlemi 16 Kasım 2023 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Sorgu sonuçları, Excel dosyası formatında bilgisayara indirilmiştir. Grafik ve harita oluşturma işlemleri de aynı programda yapılmıştır. Anahtar kelimelerden, kelime bulutu oluşturmak amacıyla da <https://www.freewordcloudgenerator.com/generatewordcloud> web sitesi kullanılmıştır.

3. Bulgular

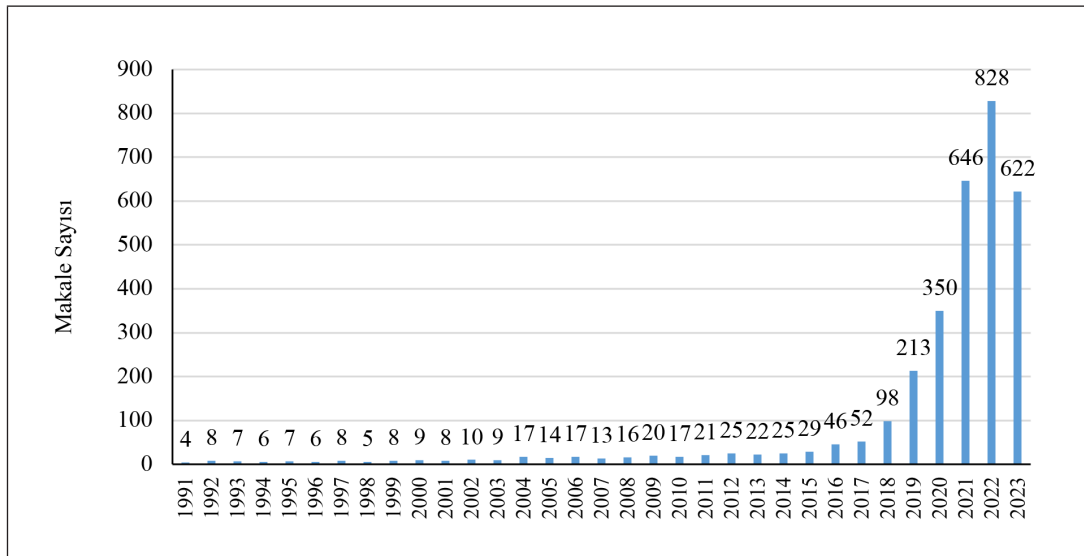
Elde edilen verilere ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 1'de gösterilmiştir. Yapılan sorgudan sonra SCI-E, SSCI ve ESCI veri tabanlarında taranan ve İngilizce dilinde yayımlanmış 1371 dergide toplam

3188 makalenin bilgisine erişilmiştir. Bu makalelerin yayımlanma yıllarına göre sayıları Şekil 1'de gösterilmiştir. Pazarlama alanında yapay zekâ kullanımına ait ilk makalelerin 1994 yılında yayımlanmış olduğu görülmektedir. 2000'li yılların başına gelene kadar yıllık yayımlanan makale sayısı tek haneli rakamlardadır. 2002 ile 2010 yılları arasında yıllık makale sayısı 9 ile 20 arasında değişmektedir. Bu sayı 2011 ile 2015 yılları arasında 21 ile 29 arasında olmuştur. 2016-2017 yıllarında bu alandaki makale sayısının artmaya başladığı görülmektedir. Pazarlama alanındaki yapay zekâ konulu makalelerin sayısında asıl önemli artış 2018 yılından itibaren yaşanmıştır. 2022 yılında bu alanda 828 makale basılmıştır. İki makalenin ise 2024 yılında basılmak için kabul edildiği Web of Science kayıtlarında mevcuttur. Pazarlama alanında yapay zekâ

Tablo 1. Çalışmanın Tanımlayıcı İstatistikleri

Veri Türü	Değer
Makale sayısı	3188
Dergi sayısı	1371
Toplam yazar sayısı	9457
Yayın yapılan ülke sayısı	113
Başlıktaki farklı kelime sayısı	5785

Şekil 1. Pazarlamada Yapay Zekâ İle İlgili Makalelerin Yayım Yılları

28 Feng, "Artificial Intelligence in Marketing", 254.

ile ilgili çalışmaların değerlendirildiği bir başka içerik analizinde ise değerlendirmeye dâhil edilen makalelerin sayısının 2016 yılından itibaren arttığı görülmüştür.²⁹

Web of Science verilerine göre pazarlamada yapay zekâ konusunu çalışan toplam 9457 yazar olduğu görülmüştür. Bu kişiler içerisinde ilk iki sırada bulunan yazarlar sırasıyla Yogesh K. Dwivedi ve Jianzhou Wang'dır. Yogesh K. Dwivedi'nin başlıca çalışmaları arasında dijital ve sosyal medya pazarlamasında YZ³⁰, B2B pazarlamada, YZ'nin kullanımına ilişkin bibliyometrik analizi³¹, pazarlamadaki makine öğrenmesi modeli algoritmalarındaki yanlılıklar^{32,33} yer almaktadır. Jianzhou Wang'ın çalışma konularının YZ algoritmalarının kullanımı ile Çin'deki petrol tüketiminin analizi ve tahmini³⁴, karbon fiyatlarının tahmini³⁵ ve

kısa dönem elektrik fiyatlarının tahmini³⁶ olduğu görülmektedir.

Şekil 2'de pazarlamada yapay zekâ ile ilgili makalelerin yayımlandığı başlıca dergi kategorileri yer almaktadır. İlk sırada 456 makale ile işletme alanındaki dergiler bulunmaktadır. İkinci sırada, makalelerin elektrik-elektronik mühendisliği alanındaki dergilerde yayımlandığı görülmektedir (409). Ardından sırasıyla bilgi sistemleri (398) ve yapay zekâ (356) alanlarında yayın yapan bilgisayar bilimleri dergileri gelmektedir. Yönetim (352), iletişim (218), iktisat (197), yöneylem araştırması (169), bilgisayar bilimleri interdisipliner uygulamalar (160) ve işletme finansı (123) kategorilerindeki dergiler ilk onu oluşturmaktadır. Bu çalışmaların yayımlanmış oldukları dergilere bakıldığında ise sırasıyla IEEE Access (85),

Şekil 2. Pazarlamada Yapay Zekâ İle İlgili Makalelerin Yayımlandığı Başlıca Dergi Kategorileri

29 Schiessl, "Artificial Intelligence in Marketing", 207.

30 Dwivedi, Yogesh K vd. "International Journal of Information Management Setting the Future of Digital and Social Media Marketing Research: Perspectives and Research Propositions." International Journal of Information Management 59 (2021), 102168.

31 Han, "Artificial Intelligence in Business", 2478.

32 Akter, Shahriar vd. "Algorithmic Bias in Machine Learning-Based Marketing Models." Journal of Business Research 144 (May 2022), 201.

32 Akter, Shahriar vd. "Advancing Algorithmic Bias Management Capabilities in AI-Driven Marketing Analytics Research." Industrial Marketing Management 114 (October 2023), 243.

33 Li, Jingrui vd. "Analysis and Forecasting of the Oil Consumption in China Based on Combination Models Optimized by Artificial Intelligence Algorithms." Energy 144 (February 2018), 243.

34 Niu, Xinsong vd. "Carbon Price Forecasting System Based on Error Correction and Divide-Conquer Strategies." Applied Soft Computing 118 (March 2022), 107935.

35 Jiang, Ping vd. "Multivariable Short-Term Electricity Price Forecasting Using Artificial Intelligence and Multi-Input Multi-Output Scheme." Energy Economics 117 (January 2023), 106471.

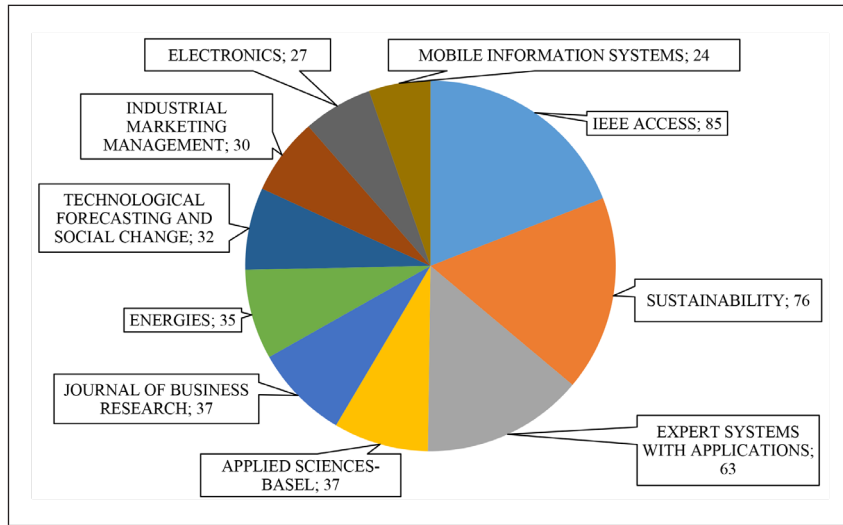
36 Feng, "Artificial Intelligence in Marketing", 254.

Sustainability (76), Expert Systems with Applications (63), Applied Sciences-Basel (37) ve Journal of Business Research (37) dergileri ilk beş sırada yer alan dergilerdir. Bu dergileri sırasıyla Energies (35), Technological Forecasting and Social Change (32), Industrial Marketing Management (30), Electronics (27) ve Mobile Information Systems (24) takip etmektedir. Şekil 3'te pazarlamada yapay zekâ ile ilgili en çok makale yayımlayan ilk on dergi ve makale sayıları gös-

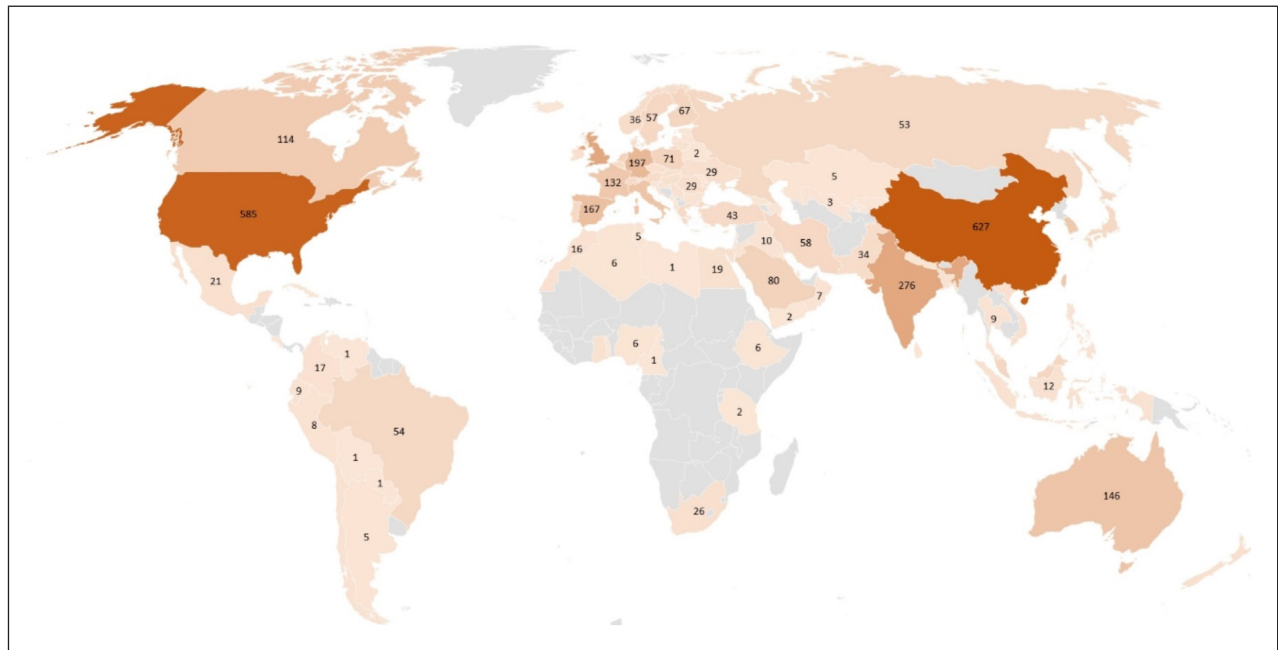
terilmiştir. İşletme alanında olup pazarlama ve YZ ile ilgili makale basan başlıca dergiler Journal of Business Research, Industrial Marketing Management, Annals of Operations Research, Journal of Business Industrial Marketing ve European Journal of Marketing'dir.

Şekil 4'te pazarlamada yapay zekâ ile ilgili yayınların yapıldığı ülkeler dünya haritası üzerinde gösterilmiştir. Koyu renk daha fazla sayıda yayını ifade

Şekil 3. Pazarlamada Yapay Zekâ İle İlgili Makalelerin Yayımlandığı Başlıca Dergiler

Şekil 4. Pazarlamada Yapay Zekâ İle İlgili Yayınların Yapıldığı Ülkeler Ve Makale Sayıları

kabul edildiği Web of Science kayıtlarında mevcuttur. Bu verilere göre, pazarlama alanındaki araştırmacıların yapay zekâya uzun yıllar yeterli ilgi göstermediği ancak bu durumun son yıllarda değiştiği söylenebilir.³⁷ Bu artışın sebepleri olarak büyük verinin gelişmesi, hesaplama gücünün artması ve YZ teknolojilerinin gelişmesi gösterilebilir.³⁸

Web of Science verilerine göre pazarlamada yapay zekâ konusunu çalışan toplam 9457 yazar olduğu görülmüştür. 113 ülkede yayınlanan makalelerin en fazla Çin, ABD ve Hindistan'da yayımlanmıştır. Bunun sebebinin YZ alanında yapılan yatırımlar olduğunu söylemek mümkündür. 2016 yılında ABD'de YZ için 5-8 milyar dolar, Çin Halk Cumhuriyeti'nde de 1,5-2,5 milyar dolar yatırım yapıldığı belirtilmiştir.³⁹ Türkiye'de ise 43 makale ile sıralamada oldukça geri kalmıştır. YZ'nin üniversitelerde lisans düzeyinde ders olarak okutulması ile YZ okur yazarlı düzeyi gelişecektir. Konu ile ilgili daha fazla araştırma yapılması, bu konuya daha fazla proje bütçesi ayrılması yapılacak yayın sayısını arttıracaktır. Bu çalışmada incelenen makalelerin en fazla işletme (456), elektrik-elektronik mühendisliği (409), bilgisayar bilimi ve bilgi sistemleri (398) alanlarında yayımlandığı görülmüştür. İşletme alanında YZ üzerine çalışacak olan araştırmacılar makalelerini Journal of Business Research, Industrial Marketing Management, Annals of Operations Research, Journal of Business Industrial Marketing ve European Journal of Marketing gibi dergilerde yayımlatabilirler. Scopus veri tabanının kullanıldığı benzer bir çalışmada ise bu alandaki en çok makalenin yayımlandığı dergiler olarak sırasıyla Expert System with Applications, Journal of Business Research ve Knowledge-Based Systems dergileri gösterilmiştir.⁴⁰ Diğer bir çalışmada ise pazarlama alanında olup YZ ile ilgili en çok çalışmayı yayımlayan

dergilerin Journal of Marketing Research, Marketing Science, Journal of Marketing ve Journal of Consumer Research olduğu belirtilmiştir.⁴¹

İncelenen makalelerde sıklıkla kullanılan kelimeler ise pazar, pazarlama, yapay zekâ, analiz, model ve tahmin gibi kelimelerdir. Buradan YZ'nin pazarlamada verilerin analizi ve tahmin edilmesi amacıyla kullanıldığı sonucu çıkmaktadır. Benzer şekilde, Verma vd. (2021) günümüzde trend olan başlıca konulardan birinin büyük veri, yapay sinir ağları ve makine öğrenmesi kullanılarak daha iyi tahmin yöntemlerinin geliştirilmesi olduğunu söylemişlerdir.⁴² Pazarlamada YZ çalışacak araştırmacılar, makine öğrenmesi algoritmalarının yardımıyla müşteri davranışlarının ve memnuniyetinin analizi⁴³, müşteri tutma⁴⁴, kişisel ürünlerin geliştirilmesi, satış analizi⁴⁵, fiyat analiz ve tahmini⁴⁶, envanter ve stok yönetimi⁴⁷ gibi konularda çalışmalar yapabilirler. İşletmeler ise pazarlama bölümlerinde YZ konusunda uzmanlaşmış çalışan istihdam ederek süreçlerini hızlandırabilir, maliyetleri düşürebilir ve gelirlerini arttırabilirler.^{48,49}

Tüm çalışmalarda olduğu gibi bu çalışmanın da bazı kısıtlamaları bulunmaktadır. Bu çalışmada sadece Web of Science veri tabanında indekslenen ve İngilizce dilinde yayımlanan makaleler incelenmiştir. Bu çalışmanın bulguları, pazarlama alanında YZ ile ilgili tüm çalışmaları yansıtmayabilir. Bazı pazarlama dergileri Web of Science'da indekslenmemiş olabilir. Ayrıca, İngilizce haricinde ilgili konuda yayımlanan makaleler bulunabilir. Dolayısıyla, bu gibi etmenler çalışmanın kısıtlamalarını oluşturmaktadır. Bu çalışma ile pazarlama alanında yapay zekâ ile ilgili yapılacak gelecekteki araştırmalara ışık tutmak ve bu alanda uygulama yapacak pazarlama araştırmacılarına genel bir çerçeve sunmak hedeflenmiştir.

37 Şalvarlı, "Pazarlama Alanında Yapay", 109.

38 Devang, "Applications of Artificial Intelligence", 28.

39 Verma, "Artificial Intelligence in Marketing", 100002.

41 Feng, "Artificial Intelligence in Marketing", 252.

42 Verma, "Artificial Intelligence in Marketing", 100002.

43 Schiessl, "Artificial Intelligence in Marketing", 207.

44 Singh, Chetanya vd. "Artificial Intelligence in Customer Retention: A Bibliometric Analysis and Future Research Framework." *Kybernetes*.

45 Syam, Niladri - Sharma, Arun. "Waiting for a Sales Renaissance in the Fourth Industrial Revolution: Machine Learning and Artificial

Intelligence in Sales Research and Practice." *Industrial Marketing Management* 69 (February 2018), 135-146.

46 Jain, "Transforming Digital Marketing", 3965.

47 Huang, "A strategic framework", 40.

48 Gupta, Shaphali vd. "Digital Analytics: Modeling for Insights and New Methods." *Journal of Interactive Marketing* 51 (August 2020), 39.

49 Davenport, "How Artificial Intelligence", 27.

Kaynakça

1. Makaleler

- Akter, Shahriar vd. "Advancing Algorithmic Bias Management Capabilities in AI-Driven Marketing Analytics Research." *Industrial Marketing Management*, 114 (October 2023), 243-261.
- Akter, Shahriar vd. "Algorithmic Bias in Machine Learning-Based Marketing Models." *Journal of Business Research*, 144 (May 2022), 201-216.
- Arsenijevic, Uros - Jovic, Marija. "Artificial Intelligence Marketing: Chatbots." *International Conference on Artificial Intelligence: Applications and Innovations*. 19-22, 2019.
- Aydın, S. - Nalbant, K.G. "The Significance of Artificial Intelligence in the Realms of Marketing, Advertising, and Branding inside the Metaverse." *Journal of Emerging Economies and Policy*, 8/2 (2023), 301-316.
- Binbir, S. "Pazarlama Çalışmalarında Yapay Zeka Kullanımı Üzerine Betimleyici Bir Çalışma." *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 5/3 (2021), 314-328.
- Chintalapati, Srikrishna - Pandey, Shivendra Kumar. "Artificial Intelligence in Marketing: A Systematic Literature Review." *International Journal of Market Research*, 64/1 (2022), 38-68.
- Davenport, Thomas vd. "How Artificial Intelligence Will Change the Future of Marketing." *Journal of the Academy of Marketing Science*, 48/1 (January 10, 2020), 24-42.
- Devang, Vinchhi vd. "Applications of Artificial Intelligence in Marketing." *Annals of Dunarea de Jos University of Galati. Fascicle I. Economics and Applied Informatics*, 25/1 (April 30, 2019), 28-36.
- Dwivedi, Yogesh K vd. "International Journal of Information Management Setting the Future of Digital and Social Media Marketing Research: Perspectives and Research Propositions." *International Journal of Information Management*, 59 (2021), 102168.
- Feng, Cai Mitsu vd. "Artificial Intelligence in Marketing: A Bibliographic Perspective." *Australasian Marketing Journal*, 29/3 (2021), 252-263.
- Gupta, Shaphali vd. "Digital Analytics: Modeling for Insights and New Methods." *Journal of Interactive Marketing*, 51 (August 2020), 26-43.
- Gür, Y.E. "Yapay Zekâ ve Pazarlama İlişkisi." *Fırat Üniversitesi İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2 (2022), 131-148.
- Han, Runyue vd. "Artificial Intelligence in Business-To-Business Marketing: A Bibliometric Analysis of Current Research Status, Development and Future Directions." *Industrial Management & Data Systems*, 121/12 (November 10, 2021), 2467-2497.
- Huang, Ming Hui - Rust, Roland T. "A Framework for Collaborative Artificial Intelligence in Marketing." *Journal of Retailing*, 98/2 (2022), 209-223.
- Huang, Ming Hui - Rust, Roland T. "A Strategic Framework for Artificial Intelligence in Marketing." *Journal of the Academy of Marketing Science*, 49/1 (2021), 30-50.
- Jain, P. - Aggarwal, K. "Transforming Digital Marketing with Artificial Intelligence." *International Research Journal of Engineering and Technology (IRJET)*, 7/7 (2020), 3964-3976.
- Jiang, Ping vd. "Multivariable Short-Term Electricity Price Forecasting Using Artificial Intelligence and Multi-Input Multi-Output Scheme." *Energy Economics*, 117 (January 2023), 106471.
- Kurtuldu, Günay - Begüm, D. "Güncel Pazarlama Konularının İçerik Analizi." *Paradigma: İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi*, 11/2 (2022), 40-55.
- Li, Jingrui vd. "Analysis and Forecasting of the Oil Consumption in China Based on Combination Models Optimized by Artificial Intelligence Algorithms." *Energy*, 144 (February 2018), 243-264.
- Niu, Xinsong vd. "Carbon Price Forecasting System Based on Error Correction and Divide-Conquer Strategies." *Applied Soft Computing*, 118 (March 2022), 107935.
- Şalvarlı, M.S. - Kayışkan, D. "Pazarlama Alanında Yapay Zekanın Gelişen Rolüne Genel Bir Bakış." *İzmir Yönetim Dergisi*, 2/2 (2021), 106-115.
- Schiessl, Djonata vd. "Artificial Intelligence in Marketing: A Network Analysis and Future Agenda." *Journal of Marketing Analytics*, 10/3 (2022), 207-218.
- Singh, Chetanya vd. "Artificial Intelligence in Customer Retention: A Bibliometric Analysis and Future Research Framework." *Kybernetes*.
- Syam, Niladri - Sharma, Arun. "Waiting for a Sales Renaissance in the Fourth Industrial Revolution: Machine Learning and Artificial Intelligence in Sales Research and Practice." *Industrial Marketing Management*, 69 (February 2018), 135-146.
- Verma, Sanjeev vd. "Artificial Intelligence in Marketing: Systematic Review and Future Research Direction." *International Journal of Information Management Data Insights*, 1/1 (April 2021),
- Vlačić, Božidar vd. "The Evolving Role of Artificial Intelligence in Marketing: A Review and Research Agenda." *Journal of Business Research*, 128 January 2021 (May 2021), 187-203.
- Yau, Kok-Lim Alvin vd. "Artificial Intelligence Marketing (AIM) for Enhancing Customer Relationships." *Applied Sciences*, 11/18 (September 15, 2021).

ANA HATLARIYLA HALKEVLERİNİN OLUŞUMU VE ŞUBELERİNİN FAALİYETLERİ (1932-1945)

Ahmet ARIÇ*

Özet

Halkevleri, Cumhuriyet ve bunun bütünleyici parçaları olan devrim ve yeniliklerin halk zihninde belirginleşmesi ve pratiğe dökülmesi amacıyla 19 Şubat 1932'de 14 şehirde faaliyete geçirilmiştir. Halkevleri, yaptıkları çalışmalarda millî kimliğin güçlendirilmesini ve inkılaplar başta olmak üzere yeni değerlerin benimsenmesini sağlayıp bu kıstaslar ışığında modern ve bilinçli bir birey yetiştirmeyi hedeflemiştir. Tüm bu çalışmalardaki ana fikir geleneksel toplumdaki modern topluma, başka bir deyişle ümmetten millete dönüşümün sağlanması olarak ele alınabilir. Bu dönemde halkın ortak bir paydada buluşması ve millet bilincinin oluşması çok ciddi bir husustur. Bu bilinç ile halk arasında kültürel bir etkileşim sağlanmış ve ortak bir gaye için halk çalışmaya, eğitime ve geliştirilmeye çalışılmıştır. Devletin ana ögesi olan bireyler, çeşitli kurslar ve konferanslarla eğitilerek kendilerini gerçekleştirmeyi başarmış ve toplumsal bir yenilenme dönemi başlamıştır. Birçok sanat eseri ve kültürel miras koruma altına alınmış ve yeni eserler oluşturulmuştur. Türk kadını, kurslar sayesinde öğrendiği kazandığı becerileri geliştirerek toplumda geçmişe göre kendisine daha geniş hareket alanı bulmuştur. Halkevleri, bu faaliyetlerini Dil ve Edebiyat, Güzel Sanatlar, Temsil, Spor, Sosyal Yardım, Halk Dershanesi ve Kurslar, Kütüphane ve Yayın, Köycülük, Tarih ve Müze Şubeleri aracılığıyla gerçekleştirmiştir. Bu şubeler, dil, tarih, toplumsal hayat, devrimler ve günlük yaşam gibi çeşitli alanlarda önemli araştırmalar yapmanın yanı sıra halkın eğitime de katkıda bulunmuşlardır. Bu çalışmada, Halkevleri ve Halkevlerinin kilit organları olarak kabul edilen bu dokuz şube, farklı kaynaklardan derlenen bilgilerle detaylı bir şekilde incelenmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre, Halkevleri, eğitim ve toplumsal bütünleşme ile demokratikleşme alanlarında ülke önemli katkılarda bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet, Halkevleri, Kültürel İnşa, İnkılâp, Türk Ocakları

THE FORMATION OF COMMUNITY CENTERS AND THE ACTIVITIES OF THEIR BRANCHES (1932-1945)

Abstract

People's House were established in 14 cities on February 19th, 1932 with the aim of making the Republic and its integral parts, the revolutions and innovations, clear in the minds of the people and putting them into practice. People's House aimed to develop a modern and conscious individual in light of these criteria by strengthening national identity and promoting the adoption of new values, especially revolutions. The main idea in all these efforts can be considered as the transformation from traditional society to modern society, in other words, from the ummah to the nation. In this period, it is a very serious matter for the people to meet on a common ground and to form a national consciousness. With this consciousness, a cultural interaction between the people was ensured and the people were tried to work, educate and develop for a common goal. Individuals, who are the main element of the state, were educated through various courses and conferences and managed to realize themselves and a period of social renewal began. Many works of art and cultural heritage were protected and new works were created. Turkish women developed the skills they had learned through the courses and found a wider range of action in society than in the past. The People's House was organized through Language and Literature, Fine Arts, Representation, Sports, Social Assistance, Public Classroom and Courses, Library and Publication, Peasantry, History, and Museum Branches. In addition to conducting important research in various fields such as language, history, social life, revolutions and daily life, these branches also contributed to public education. In this study, People's House and its nine branches, which are considered the key organs of People's House, are analyzed in detail with information compiled from different sources. According to the results of the research, People's House have made significant contributions to the country in the fields of education, social integration and democratization.

Keywords: Republic, People's House, Cultural Construction, Revolution, Turkish Hearth

* Tarih Yüksek Lisans Öğrencisi, Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ahmet.atic@outlook.com, ORCID: 0000-0002-5492-5389

Extended Summary

The belonging of individuals living in traditionalist societies is usually based on their origins, culture, family relations and local values. However, the reforms in Türkiye during the Republican era aimed to create a modern national identity instead of these traditional structures. In this context, the concepts of national identity and modernity began to form individuals' sense of belonging. However, the level of literacy and education of the society stood out as an important obstacle in this transformation process. In the early years of the Republic, literacy rates in Türkiye were quite low, which negatively affected the success of reforms. Although there was a significant increase in the level of education with the Alphabet Revolution and the opening of National Schools, large segments of society still struggled to change away from traditional values.

On October the 29th, 1923, with the establishment of the Republic, Mustafa Kemal's reform movements began to gain momentum. The young Republic, which wanted to establish a secular, revolutionary and modern state and took steps in this direction, was founded in 1932 in line with the principle of Populism. The Turkish Hearths, which had been established with the same expectations as the pre-Republican People's House, and the newly established Republican cadres clashed and their relations with the public were severed, resulting in the emergence of an existing structure and the need for a multifaceted institution. Mustafa Kemal's observations during his trip abroad in 1930 made it clear that the revolutions were not based on solid foundations in the eyes of the public. In addition, the Menemen Incident and the Free Party experiences also showed that the bond between the public and the revolutions had not yet been formed. In the face of these events, the issue of how the revolutions could be instilled in the society and what kind of activities could be carried out in this direction became a topic of discussion among intellectuals and students studying in Europe. As a result of these discussions, the public education institutions of countries such as Russia and Italy were examined and it was decided that Turkey would organize and implement this model in accordance with the Turkish structure. At the Third Congress of the Republican People's Party in 1931, it was decided to open a People's House, and on February 19, 1932, the People's House was opened in 14 provincial centers, particularly in Ankara.

At this point, the People's House played an important role. People's House were established in the early years of the Republic in order to realize the social transformation necessary for the construction of the modern nation state. These institutions organized comprehensive educational and cultural activities with the aim of strengthening national identity, adopting the revolutions of the Republic and bringing contemporary values to society. People's House have made significant contributions to people's acquisition of a modern identity and social transformation. In addition to the preservation and development of artistic and cultural heritage, People's House also played an important role in educational and cultural activities. They were also effective in issues such as the education of women and strengthening their role in society. In this way, Turkish society was better able to adapt to the modern world and its sense of national identity was strengthened. Thanks to these efforts, the People's House was able to achieve many of its goals. These centers, which played an important role in modernizing the society and bringing it to the level of modern civilizations, reached 478 branches across Turkey in 1950.

However, after the Democrat Party came to power and the elections held on May the 14th, 1950, all People's House across Türkiye were closed down with the Law No. 5830, which was published in the Turkish Official Gazette on August 11th, 1951. All assets of the People's House were transferred to the treasury. The closure of the People's House was an important turning point in the cultural and social transformation of the Republic. This process played a critical role in integrating Turkish society with the modern world and strengthening the sense of national identity. The legacy left by the People's House has an important place in Türkiye's progress in the modernization process and its impact is still felt today. What is the role of People's House in the cultural transformation of society? What kind of activities this institution carried out between 1932 and 1945 and how successful it was will be examined. For this purpose, various oral sources were utilized and some correspondence and instructions between 1932 and 1945 were transcribed from the Republican Archives.

Giriş

Halkevlerinin gelişim sürecini incelemeye önce Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma dönemine ve Cumhuriyetin ilk yıllarına da göz atmamız gerekmektedir. Birinci Dünya Savaşı'nda İttifak Devletleri'nin yanında savaşa katılan Osmanlı İmparatorluğu, bu savaşta mağlup olmuş ve İtilâf devletleri tarafından işgal edilmiştir. Bu işgallerin sonucunda, Mustafa Kemal Paşa'nın liderlik etmiş olduğu, Millî Mücadele başlamış ve işgalci devletler Anadolu topraklarından püskürtülmüştür. Millî Mücadele'nin galip gelen tarafı Türkler olmasına rağmen Batılı devletlerin Anadolu coğrafyası üzerindeki hak iddiaları son bulmamıştır. Ayrıca Türk ulusuna karşı önyargılar da hız kesmeden devam etmektedir. Hatta Türklerin sarı ırka mensup oldukları iddiası bile halen ileri sürülebiliyordu. Bunun yanı sıra Batılı bazı devletlerin Anadolu'nun ilk sahiplerinin kendi ataları olduklarını iddia ederek toprak talebinde bulunması, Anadolu'da kurulacak yeni devlet için büyük problem teşkil etmektedir. Batılı güçlerin bu iddialarına karşılık vermek için, Türkiye Cumhuriyeti zamanın konjonktürüne uygun olarak ulus devlet anlayışını benimsemiş bu doğrultuda Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu gibi müesseseler vasıtasıyla, "Türk Tarih Tezi" ve "Güneş Dil Teorisi" gibi çalışmalar yapılmasına öncülük etmiştir. Bu çalışmalar ile Anadolu üzerinde hak iddia eden batılı devletlere karşı sağlam temeller üzerine oturtulmuş bir Türk Tarihi oluşturmak hedeflenmiştir. Fakat savaş sonrası yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, uzun süren savaşlar sonrası genç nüfusunun önemli bir kısmını kaybetmiştir. Kalan genç nüfusunda %75'i de taşrada yaşamaktadır.¹

Bu tablo karşısında Türkiye'nin muasır medeniyetleri yakalayabilmesinin yolu eğitilmiş ve dinamik bir genç nesil yetiştirmektir.² Ülkenin ihtiyaç duyduğu bu eğitilmiş kitleyi yetiştirme görevini ise Halkevleri üstlenecektir. Bu dönemde sadece Türkiye'de değil,

dünya genelinde de yetişkin eğitime yönelik ciddi adımlar atılmaktadır. Devletler, vatandaşlarını eğitmek için yeni kurumlar açmakta ve halk içinde birlik oluşturmaya çalışmaktadırlar.³ Öncelikle, 1929 dünya ekonomik bunalımının Türkiye'ye olumsuz yansımaları kaçınılmazdı. Sonrasında 1930'da yaşanan Serbest Fırka deneyimi, halk arasında oluşan huzursuzluğu açığa çıkarmıştır. Yaşanılan bu süreç Türkiye'nin devletçilik anlayışını benimsemesinde önemli pay sahibi oldu. Dolayısıyla, Halkevleri bu zorlu dönemin bir sonucu olarak ortaya çıktı ve Cumhuriyet ideolojisinin bir yansıması olarak şekillendi. Bu kurumlar hem ekonomik kalkınmanın hem de toplumsal refahın sağlanması için çaba gösteren bir araç olarak görüldü.⁴

Halkevlerinin kuruluş aşamasında, Türk Ocakları'nın da önemli bir rol oynadığına değinmek gerekmektedir. Ocaklar İmparatorluğun parçalanmasını engellemeye çalışan bir akım olan, Türkçülük akımı çehresinde şekillenmiştir. İlk Türk Ocağı 1912 yılında kurulmuştur. Ocağın kuruluş amacı ise "Türklerin harsi birliğine ve medeni kemaline çalışmak" olarak belirlenmiştir.⁵ Bu amaç doğrultusunda Ocaklar, kulüpler oluşturmak, konferanslar vermek okullar açmak, çeşitli yayın faaliyetlerinde bulunmak gibi girişimlerle Ocakların oluşum amaçlarını gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bu dönemde Ocak tarafından çıkarılan "Türk Yurdu" Ocağın başlıca yayın organı olma görevini üstlenmiştir. Türk Ocakları'nın kuruluş sürecinde, Hamdullah Suphi, Halide Edip Adıvar, Yusuf Akçura, Celal Sahir Erozan, Ahmet Ağaoğlu, Mehmet Emin Yurdakul, Ziya Gökalp ve Fuat Köprülü gibi o dönemin entelektüellerinden sayılabilecek birçok isim bulunmaktadır. Bu kişiler, Türk Ocakları'nın hedeflerine yönelik yeni bir toplum inşası doğrultusunda önemli bir rol üstlenmişlerdir. Ocaklar kurulduktan sonra Osmanlı içerisinde hızlı bir şekilde örgütlenme başarısı göstermiştir. Balkan Harbi'nin kaybı Türk Ocağı için ciddi bir yukarı ivme sağlamıştır. Bu kayıp ile ulusal birliğin gerekliliği tekrar gözler önüne serilmiştir. Fakat

- 1 Yüksel Kaştan, "Cumhuriyet Döneminde Nüfus Hareketlerinin Fonksiyonu" Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7/1, (2006), s. 74.
- 2 Emel Ültanır-Gürçan Ültanır, "Estonya, İngiltere ve Türkiye'de Yetişkinler Eğitiminde Profesyonel Standartlar", Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1/1, (2005), s. 9.
- 3 M. Asım Karaömerlioğlu, "The People's Houses and the Cult of the Peasant in Turkey". Middle Eastern Studies, 34/4, (1998), s. 67-91.
- 4 Kemal H. Karpat, "The people Houses in Turkey Establishment and Growth", The Middle East Journal, 1/2 (1963), s. 58-59; Kemal H. Karpat, "The impact of the people's houses on the Development of Communication in Turkey", Die Welt des Islams, 1/4 (1974), s. 69-84.
- 5 Yusuf Akçura, Türk Yılı, (İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2009), s. 280-455.

zamanla Ocak kendi iç tüzüğüne aykırı olarak İttihat ve Terakki Fırkasının bir organı gibi hareket etmeye başlamıştır.⁶ Ayrıca döneminin önemli düşünürlerini içinde bulunduran Ocağın, kendi iç karışıklıkları da oldukça fazladır. Çalışmamızın devamını detaylandıracağımız bu sebeplerden ötürü Ocak, iktidar için son derece olumsuz bir çizgi çizmektedir ve kapatılmasına dair düşünceler şekillenmeye başlamıştır.⁷

Türk Ocakları'nın yerini alacak yeni bir oluşumun ayak sesleri 1931 kışından itibaren duyulmaya başlanmıştır. Aynı yıl içerisinde CHF'nin III. Büyük Kongresinde Halkevlerinin kurulmasına dair bir oylama yapılmış ve Halkevlerinin kurulmasına dair kesin karar alınmıştır. İlk Halkevleri ise 1932 yılının Şubat 14'ün de 14 merkezde düzenlenen törenlerle faaliyete geçmiştir.⁸ Halkevleri kuruluş ilkesi gereği olarak siyasal bir anlayışın bayrak taşıyıcısı olarak kurulmuştur. "1932 Halkevleri Talimatnamesinin de" dile getirildiği üzere Halkevleri siyasal olarak CHP'nin dışında, sadece yönetim ve denetleme olarak parti merkezine bağlı olarak gözükmektedir.

Peki Halkevleri nedir? İsmail Hakkı Baltacıoğlu, "Halkın Evi" isimli çalışmasında, Halkevlerinin amaçlarını irdelerken öncelikle bu yapıların ne olmadığı? Sorusunu ele alır. Baltacıoğlu'na göre, Halkevleri bir eğitim kurumu değildir. Ayrıca, konservatuvar ya da şehir tiyatrosu gibi bir oluşum da değildir. O halde, Halkevleri nedir? Baltacıoğlu'nun düşüncesine göre, "Halkevleri öncelikle bir ev olmalıdır". Ev, aynı kökene sahip bireylerin bulunduğu bir mekandır. Halkevleri de aynı kültürel sürecin şahidi insanların toplandığı bir oluşumdur. Bu sebepten ötürü, halkevleri için şu tanımı yapabiliriz: Halkevleri bir kültürel kaynaşma ve bilinçlenme mekanıdır. Ayrıca, Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasında önemli bir etken olan ulusal bilinç, bu kadar taze ve canlıyken vatandaşa, yeni devlet şeklinin ve yeni yaşantının amaçları süratle aktarılmak isteniyordu. Fakat halkın bu yeni yaşantı şekline çok sıcak bakmadığı Menemen ve Şeyh Sait olaylarında

ortaya çıkmıştır. Bu olayların açıkça gösterdiği gibi yetişkin kesimde de ciddi bir eğitim eksikliği vardır. Bu eksiklikleri Halkevleri ile kapatarak, Türkiye'de yaşayan tüm vatandaşların kültür, bilgi, iktisat, ahlâk ve siyasi alanda eğitilmesi düşünülmektedir. Okuma çağını geçirmiş tüm vatandaşların okuma-yazma öğrenmelerinin yanı sıra, hayatlarının sonraki aşamalarında ve meslek hayatlarında kullanacakları bilgi ve becerilerin kazandırılması hedeflenmektedir.⁹ Özetle "Atatürk bu kuruluşları çağdaş ve gerçekçi bir ulusçuluk akımına doğru sürüklemek istedi. Bunları Cumhuriyet yönetiminin birer parçası yaparak ulusçuluk ilkesinin yanı sıra Türk devriminin halkçılığını da bu örgütün çatısı altında örgütlenmeye çaba gösterdi".¹⁰

1. Halkı Eğitmenin Gerekliliği

Peki halk neden eğitilmeliydi? 1933 yılında CHP'nin ideolojisini yaymak üzere çıkarılmaya başlanan "Ülkü" dergisi halkın eğitilmesi hakkında birçok yazıya yer vermiştir. Ülkü'nün ilk sayısında Recep Peker, "Ülkü Niçin Çıkıyor?" başlıklı yazısında derginin vazifesini şu kelimelerle özetlemiştir. "...Karanlık devirleri arkada bırakarak şerefli ve aydınlık bir istikbale giden yeni neslin heyecanını beslemek, cemiyetin kanındaki inkılap unsurlarını ısıtmak..."¹¹

Cemiyetin kanındaki inkılapları ısıtmanın yolu halkın eğitilmesinden geçmektedir. Çok geçişli bir dönem yaşayan ve hayli yıpranmış olan halkın bu büyük değişim ve gelişime adapte olma ve eğitilme rolünü ise Halkevleri üstlenecektir. Bu şekilde Halkevleri öncelikle halkı, cumhuriyet ilke ve inkılaplarını anlayabilir düzeye getirmeyi hedefleyecektir. Halk yeterli tekâmüle ulaştığında ise inkılaplara ve CHP'nin ilkelere sahip çıkacaktır. Fakat yeni kurulan bu ülkede, 13 milyonluk nüfusun sadece %10 kadarı okuma yazma bilmektedir. Bu yüzden örgün eğitim kurumlarının yanı sıra farklı eğitimsel faaliyetler ve kuruluşları da gerekmektedir.¹² Dolayısıyla Halkevleri bu büyük boşluğu doldurmak adına atılan adımlardan bir tanesidir

6 Füsün Üstel, İmparatorluktan Ulus Devlete Türk Milliyetçiliği Türk Ocakları, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1997), s. 73.

7 François Georgeon, Les Foyers tures à l'époque Kemaliste (1923-1931) (Leuven: Peeters Publishers, 2013), s. 168-215.

8 Halkevlerinin Doğuşu 19 Şubat 1932 Açılışın İlk Haftası, (Ankara: Halkevleri Genel Merkezi Yayınları 1971), s. 5-28.

9 Fatih Tuğluoğlu, Türkiye'de Halkçılık İdeolojisi ve Halkevleri, Erdem,15/42, (2005), s. 101-118.

10 Anıl Çeçen, Atatürk'ün Kültür Kurumu, Halkevleri, (Ankara: Gündoğan Yayınları, 1990), s. 98.

11 Bülent Varlık, Ülkü: Halkevleri Mecmuası, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Kemalizm, (İstanbul : İletişim Yayınları, 2004), C.II, s. 20-150.

12 Yahya Kemal Kaya, İnsan Yetiştirme Düzenimiz, (Ankara: HÜ Sosyal Bilimler Sermayesi İşletmesi Yayını, 1984), s. 84.

Dönemin Başbakanı İsmet İnönü, Halkevlerinin kuruluşunun birinci yıl dönümü dolayısıyla yaptığı konuşmada Halkevlerinin hedeflerini ve kuruluş amacını ve halkı eğitmenin önemini şu sözlerle dile getirmektedir:

"...Cumhuriyet Halk Fırkası'nın, halkevleri vasıtasıyla memleket içinde takip ettiği kültür politikası bu vasıta ile ilim ve fenni, güzel sanatları yaymak, bu memleketin siyaseti, iktisadiyatı hakkında en yeni, en doğru malumatı ortaya dökmektedir." Devamlı, "Halkevleri Cumhuriyet Halk Fırkası'nın kendi prensipleri olduğunu ve bu prensiplerin memlekette nasıl tatbik edildiğini her gün halkımıza söylemek için de başlı başına bir merkezdir..."¹³

İnönü'nün bu sözleri halkevlerinin, CHF'nin ilkelerini ve bu ilkelerin ülke genelinde nasıl tatbik edileceğini vatandaşa anlatmak için kullanılacak bir merkez olarak görüldüğünü göstermektedir. Falih Rıfki Atay ise Hâkimiyet-i Milliy'e'de ki yazısında halkevleri ile ilgili görüşünü şu şekilde dile getirmektedir:

"...Halkevleri bizim fırkamızın en büyük vazife ocağıdır. Çünkü bizim rejimin kökleşeceği toprak, ancak halkın bağıdır... Telkin ve terbiye ile mayalanmış ve yoğrulmuş bir yığına kıyas edilebilecek hiçbir organizasyon yoktur. Tek mektep ve tek kitapla tek bir çocuğa, tek telkin ve tek terbiye ile tek halka doğru gideceğiz. ..."¹⁴

Bu ifadelerden, Halkevlerinin ulusu, kültürlü, birbirine bağlı ve birbirini anlayabilen sıkı bir kitle haline getirmek ülküsüyle yola çıktığı çıkarımını yapabiliyoruz. Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya ise halkevlerinin milli zemindeki önemini irdeleyen makalesinde, Halkevlerini şu şekilde özetlemiştir:

"...Türk milletini layık olduğu yüksek mevkide tutmayı ve Türk milletini beşeriyet içerisinde mümtaz bir camia yapmayı istihdaf eden bu ana yol, halk kütlesinin

her bakımdan yükselmesini kendine temel yapmıştır. ...Bir taraftan devlet ve hükümet bu asli vazifesini yaparken, diğer taraftan Partinin de bu kalkınmayı bizzat halkın halk için ve halk eliyle yapmasını temin ettirmesi Büyük Önder tarafından Partiye verilmiş asli bir ödevdir. ... Atatürk kendilerine ve bütün millete Halkevleri gibi toplayıcı, birleştirici ve tanıştırıcı bir müesseseyi kurarak çalışmalarına emniyet etmeseydi bugünkü şartlar içerisinde ferdlerin tesirleri çok mahdud kalır ve gayeye vusul müddeti çok: uzamış olurdu. ...Halkevleri vatandaşların ne denli, bedii irfan ve zevk ihtiyaçlarının tatmin edecek bir müessesedir. Her yurddaş orada bildiğini öğretir ve bilmediğini öğrenir..."¹⁵

Şükrü Kaya, Atatürk'ün ortaya koyduğu düşüncelerin ve devrimlerin en hızlı şekilde halk ile buluşabilmesinin, Halkevleri sayesinde olacağını düşünmektedir. Dönemin önemli devlet adamlarının fikirlerinden yola çıkarak: Merkezde yapılan devrimlerin taşrada da aynı şekilde gerçekleşmesi gerekmektedir. Halkın kendi kendini terbiye etmesinin çok yavaş ve zor olacağını düşünen Kemalistler, değişimin sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesinin yolunun halkevlerinin hızlı bir şekilde örgütlenmesi ve yurdun dört bir yanını sarmasından geçtiğini düşünmekteydiler. Ayrıca düşük okuma yazma oranı halk ile aydın arasındaki mesafeyi açmaktaydı.¹⁶ Buradan çıkarımla, Ulus-devletin inşasında Halkevleri gerçekten önemli bir yer teşkil etmektedir. "Milliyetçilik ilkesi doğrultusunda ümmetçiliğe karşı duran, millet fikrine dayalı siyasî bir yönetim şekli getirilmektedir." CHP'nin Parti programında da "millet tanımı" içerisinde dinsel ve ırksal bir bütünlük aranmaz tanımı, açıkça dile getirilmiştir. Milliyetçilik ve Halkçılık ilkelerinin birleşim noktasında Milliyetçilik, Halkçılığın kültürel bir kolu olarak algılanmaktadır. Kemalizm, Halkçı ve Milliyetçidir fakat Ümmetçi değildir. Kemalizm, bir potada erimiş toplum (halkçılık) ve Güneş-Dil teorisi ile Türklük (milliyetçilik) fikrini kendisine ülkü edinirken, Osmanlıcılık-

13 Nurettin Güz, "Türk Ocakları ve Türk Yurdu'ndan Halkevlerine", Türk Yurdu, C.283, (2011), 178-179

14 Nihan Yüksekliman, Parti Devlet Bütünleşmesi, (İstanbul: Gelenek Yayınevi, 2002), s. 61.

15 Cumhuriyet "Halkevlerinin yıldönümü bugün kutlulanacak", (21 Ocak 1937), 7.

16 Fatih Tuğluoğlu, Türkiye'de Halkçılık İdeolojisi ve Halkevleri, Erdem, 15/42, (2005), s. 110

tan oldukça uzaktır. Halkevleri ise yaptığı yayınlarda sıklıkla Osmanlı'ya ve saltanat yıllarına karşı oldukça eleştirel ve keskin bir dil kullanır. Verilen eğitimlerde Türkçülük fikri işlenir.¹⁷

Yapılan köklü devrimlerin ve ekonomik kalkınmanın çok da hızlı ivme kazanmadığı bu ortamda devlet kısmen başarılı olabilmıştır. Bu yeni Devletin gerçekleştirmiş olduğu devrimlerin halk nezdinde kabul görmesi için toplumsal bir aydınlanma hareketi devlet tarafından mecbur görülmektedir. Hareketin önündeki en büyük engellerden biri olarak Türk Ocakları görülmektedir. Bu doğrultuda ilk kez 1925 yılında Türk Ocaklarının, Halkevine dönüşmesi yönünde görüşler ortaya çıkmaya başlamıştır. 10 Ekim'de İstanbul Türk Ocağı tarafından düzenlenen kongrede ocakların bir pakt olmaktan ziyade "Halkevi" olması yönünde bir rapor verilmiştir.¹⁸ Ayrıca Ocakların kendini tükettiği ve inkılapların sağlıklı bir şekilde hayata geçmesi için yeni bir kuruma ihtiyaç duyulduğundan bahsedilmiştir.¹⁹

Mustafa Kemal 1931 yılında Aydın Türk Ocağı'nda yapmış olduğu konuşmada, Ocaklardan kaynaklanan memnuniyetsizliğini açıkça dile getirmiştir. Bu konuda aynı düşünceleri paylaşan Cumhuriyet yöneticilerine göre de modern bir toplumu inşa etmek için, Türk milletinin asli unsurunu oluşturan halkı ortak bir hedef ve ülkü etrafında toplamak gerekmektedir. Ulusu birbirine kenetlemek için terbiye etmek ve geliştirmek gerekiyordu. Halktaki geleneksel düşünceler ve dışa kapalılık, Cumhuriyet ilkelerinin topluma tam olarak nüfus etmesine engel olmaktadır. Bu sebeple halk ve inkılaplar arasında köprü oluşturabilecek yeni bir kurum oluşturmak elzemdir.²⁰

2. Ana Hatlarıyla Halkevlerinin Temelini Oluşturan Kültür Kurumu Türk Ocakları

Halkevlerine giriş yapmadan önce Halkevlerinin temelini oluşturan "Türk Ocakları" oluşumuna göz atmak gerekmektedir. II. Meşrutiyet döneminde Türk

aydınları, "Türkçülük" ideolojisi ile devleti içinde bulunduğu zor durumdan kurtarmayı hedeflemekteydiler. Fakat dünyayı etkisi altına alan milliyetçilik akımı Osmanlı Devleti'ni, negatif bir şekilde etkilemeye başlamıştır. II. Meşrutiyet dönemi Türk aydınları, imparatorluğun kurtuluşunu Türklerin ana unsur olarak ön plana çıkarılmasından geçtiğini düşünmekteydiler.²¹ Bu düşünce çevresinde tıp öğrencileri ve Askeri Tıbbiye öğrencileri, milliyetçilik fikri doğrultusunda bir cemiyetin kurulması için çalışmalarına girişmişlerdir. Askeri Tıbbiye ve Mülkiyeli gençler arasında yayılan vatanperverlik ve milliyet duygusu, nihayet 11 Mayıs 1911'de "190 Tıbbiyeli Türk Evladı" adına yayımlanan beyanname ile sesini yükseltmeyi başarmıştır. Bu beyanname Türklerin her yönden gelişmesinin zarureti ve bu emeli gerçekleştirecek bir cemiyetin kurulmasının gerekliliğini vurgulamıştır. Bu doğrultuda 3 Temmuz 1911 tarihinde Türk Ocakları fiilen kurulmuştur. Ocakların resmi olarak kuruluşu ise millî duyguları geliştirme ve ilerlemeyi kendilerine amaç edinen üniversite öğrencileri ve aydınlar tarafından 1912 yılında gerçekleştirilmiştir.²²

Türk Ocakları faaliyete geçtikten sonra düzenli olarak yürütülen konferanslar ocağın ilkelerinin ve milli meselelerin tartışıldığı ciddi bir araç olmuştur. Türk Ocakları 1918 kongresine kadar eğitim, edebiyat, kadın, siyasi hatıralar, milliyet, iktisadi konular ve Türk bölgelerinin durumları gibi konuları ele alan 500'ü aşkın konferans vermiştir. Bu konferansları devrin ileri gelen aydınları sayılan Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Hamdullah Suphi, Halide Edip Adıvar, Bursalı Mehmet Tahir, Mehmet Emin Yurdakul, gibi isimler vermişlerdir.²³

20. yy' da Türkiye'de "Türkçülük" ideolojisinin savunulduğu en önemli organ olan Türk Ocakları, İngiliz ve Yunanlıların Anadolu'yu işgallerinden dolayı 1920 yılında faaliyetlerini durdurmak zorunda kaldı. Türk Ocağı'nın lokomotifleri olan isimler bu dönemde Mustafa Kemal'in önderliğindeki Ulusal Kurtuluş mü-

17 Neşe Gurallar Yeşilkaya "Kemalizm/Atatürkçülük Modernleşme, Devlet ve Demokrasi" Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce Kemalizm, (İstanbul : İletişim Yayınevi, 2001), s. 115.

18 Füsun Üstel, İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları 1912-1931, (İstanbul : İletişim Yayınevi, 1997), s. 166-167.

19 Türk Ocakları, s. 7.

20 Tahir Kodal, Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Ocakları, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmalı Enstitüsü, (2014), 0/52, s. 308-310.

21 François Georgeon, Osmanlı Türk Modernleşmesi, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1900-1930), s. 19.

22 Kenan Akyüz, "Türk Ocakları", Belleten, 50/196, (1986), s. 201-206.

23 Yusuf Sarınoy, Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları, (İstanbul : Ötügen Neşriyat, 2004), s. 133.

cadelesinde etkin rol aldılar. Cumhuriyetin ilanından önceki dönemde Türk Ocakları'nın, Anadolu'nun kalabalık kentlerinde çok hızlı bir şekilde örgütlendiği ve ciddi bir kitleye eriştiği görülmektedir. Türk Yurdu'nun savaş dolayısıyla yayınlanmadığı bu yıllarda İstanbul'da çıkan Yeni Mecmua, Sinop'ta Türk Bahçesi ve Adana'da çıkan Altın Yurdu gibi dergiler Ocağın faaliyetleri ve şubeleri hakkında detaylı bilgileri gözler önüne sermektedir.²⁴

Kurtuluş savaşı zaferle sonuçlandıktan sonra, Türk Ocakları, birçok kurum ve kuruluş gibi merkezini İstanbul'dan Ankara'ya taşımıştır. Genç cumhuriyetin ilk döneminde ocaklar çalışmalarına tekrar hız kazandırmıştır. Nisan 1924'de düzenlenen kurultayda Türk Ocaklarının yeni örgütlenmesi oluşturulmuş ve ocağın yeni nizamnamesi kabul edilmiştir. Bu nizamnamede ocakların etkinlik yürüteceği coğrafi alan, bütün Türkleri kapsamaktadır. Milli bilincin güçlendirilmesi, Türk kültürünün ortaya çıkarılması, uygarlığın ve tıbbi bilginin ilerlemesi ve milli bir ekonominin geliştirilmesi de bu nizamnamede hedef olarak belirlenmiştir. Yeni dönemde Türk Ocakları "Tür-kizm" politikasından vazgeçmiş ve artık Mısâk-ı Milli sınırları içerisindeki Türkiye Cumhuriyeti'nin, muasır medeniyetler seviyesine gelmesi için hizmet etmeye başlamıştır. Ocak, çalışmalarını özellikle Atatürk ilke ve inkılâplarını halkın özümlemesi hususunda şekillendirmeye çalışmıştır.²⁵

Türkiye'de 1930'lu yıllarda yaşanan Şeyh Sait ve Menemen olayları, inkılâpların halk tarafından tam olarak kabullenilmediğini açıkça göstermektedir. Mustafa Kemal, ülkede yaşanan problemleri görmek ve tedbir almak amacıyla 1930 sonlarında çıktığı ülke gezisinde, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde bulunan Türk Ocaklarına uğramış, onların sorunları ile yakından ilgilenmiştir. Mustafa Kemal bu gezi sırasında elde ettiği bilgiler doğrultusunda daha genç ve merkezden yönetilebilecek bir kuruma ihtiyaç duyulduğunun farkına varmıştır. Bu doğrultuda milliyetçilik ve halkçılık

ilkelerini bir arada bulunduran Cumhuriyet Halk Partisi'ne bağlı yeni bir kurum olarak halkevlerini kurma fikri gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Yönetim, Türk Ocakları'nı millete yeterince nüfus edememekle eleştiriyordu. Yani, hükümet, kendisine bağlı ve halkla daha organik bir bağ kurmuş bir kurum arayışındaydı. Bu nedenle, Türk Ocakları'nın ifa ettiği görevi tamamladığına dair bir görüş CHP tarafında netleşmişti.²⁶

Yeni kurulacak kurumun Türk Ocaklarının yerini almasının altında birçok neden yatmaktadır. Bu nedenlere birkaç örnek verecek olursak ilk olarak Ocakların gerçekleştirilmiş olan inkılapların anlamını tam olarak kavrayıp bunlara yönelik kapsamlı bir çalışma ortaya koyamamasıdır. Örneğin harf inkılabı ardından İzmir Türk Ocağı'nın pratikte yeteri kadar etkin rol oynayamamasının yerel gazetelerde ciddi bir tepki topladığını görebiliyoruz.²⁷ Bir başka pence-renden ise Türk Ocaklarının gerçekleştirilmekte olan Türk devriminin karşısında bir kurum olması endişesi de mevcuttur. Serbest Fırka'nın kuruluşuyla birlikte ülkenin dört bir yanında, Atatürk devrimlerine karşı bir hareketin, Hamdullah Suphi liderliğinde yürütüldüğüne dair ifadelerle sıkça rastlanır. Hamdullah Suphi'nin faşizmi öven konuşma ve davranışlarının, Türk Ocakları'nın gütmekte olduğu ideolojisinin "Türkiye'deki yuvaları biçimine" dönüşmesinin, Atatürk'ü son derece rahatsız ettiği de kaydedilmiştir.²⁸ Üzerinde durulması gereken bir başka nedense Ocakların hala Turancılık ideolojisi güttüğü iddiasıdır. Uriel Heyd'e göre Ocaklar Turancılığı resmen reddetmiş olmalarına rağmen Ocakların içerisinde hala bu akımı ciddi bir şekilde savunan bir kitle bulunmaktadır.²⁹ Gerçekten de bu iddiayı tasdikler nitelikte bazı örnekler bulunmaktadır. Ocakta kaleme alınan bazı marşlarda sınır ötesinde bulunan Türklere göndermeler bulunmaktadır. İktidar bu göndermelerin Türk-Sovyet ilişkilerine zarar verebilmesinden oldukça çekinmektedir.³⁰ Ocakların kapatılma sürecinin tanıklarından olan Niyazi Berkes kaleme aldığı anılarında süreci şu şekilde aktarmıştır:

24 Ziya Gökalp, Ocaklar Ne Yapmıştır Vazifesi ve Gayesi Nedir? Atatürk Devri Fikir Hayatı, (Ankara : Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1981), s. 636-646.

25 Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938), (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1996), s. 83-84.

26 Cemil Ertunç, Cumhuriyetin Tarihi Yaşadıklarımızın Dünü-Bugünü, (İstanbul Pınar Yayınları, 2005), s. 284.

27 Zeki Arıkan, "Türk Yazı Devrimi ve İzmir Basınına Yansıması", Boğaziçi Üniversitesi Uluslararası Atatürk Konferansı, 11/1, (1981), 37.

28 Anıl Çeçen, Atatürk'ün Kültür Kurumu, Halkevleri, (Ankara: Gündoğan Yayınları, 1990), s.100.

29 Uriel Heyd, Türk Ulusçuluğunun Temelleri, (Çev. Kadir Günay), (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979), s. 151.

30 Mustafa Baydar, Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları, (İstanbul: Menteş Kitabevi, 1968), s. 70-71

“Türk Ocağı Mustafa Kemal’in hiç sevmediği serüvenci İttihatçılar zamanında olduğu gibi, Rusyalı mültecilerin etkisi altında Rusya aleyhdarıydı Mustafa Kemal hem ittihatchılık karşıtı olduğu için, hem de Rusya ile barış politikası içinde bulunmaya önem verdiği için, Türk Ocağı adlı örgütü hiç gözü tutmuyordu. Bu örgüt gittikçe Mustafa Kemal karşıtı kişilerin yönetimine girmekte; üstelik Başkirt bilgini Zeki Velidi de konferanslarında “Atatürk Devrimleri” diye bildiğimiz değişiklikleri Türk dünyasında “kültür bunalımı” (hars buhranı) yaratan eylemler olarak nitelendirmekteydi”³¹

Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşının başladığı yıllardan beri Turancılığa, Panislamcılığa karşı oldukça uzak durmuş ve Türk ulusçuluğunu sadece Anadolu sınırları içerisinde hak iddia eden bir hareket olarak tutmaya özen göstermiştir.³² Falih Rıfkı Atay’ın, Hakimiyet-i Milliye’de yazmış olduğu Türk Ocakları ile ilgili yazı, Ocakların neden kapatıldığına dair önemli detaylar vermektedir. Buradan çıkarımla; Ocakların oy potansiyeli barındıran gizli bir parti oluşumu belirtilerek, ilerleyen zamanda bir başka SCF örneğinin meydana gelebilme ihtimali üzerinde durulmuştur.³³ Tüm bu olumsuz sebeplerden ötürü 1931 yılında Türk Ocakları tüm mal varlığı ile birlikte CHF’ye bağlanmıştır. Türk Ocaklarının yürütmekte olduğu çalışmaları ise halkevleri üstlenmiştir.³⁴

3. Halkevlerinin Temelleri ve İşleyiş Şekilleri

Halkevlerinin oluşumundaki en önemli etkenlerden biri rejimin halk nezdinde yerleşmesidir.³⁵ CHP kimliğinin simgesi olan halkçılık ilkesinin bu dönemdeki önemi haizdir. Kısa süre önce CHP üçüncü büyük kurultayında tüzüğe alınan ilkeler oluşturulmak istenen siyasi yapının taşıyıcı kolonlarından-

dır. Bu yüzden Halkevleri halk ile özdeşleşmenin en önemli adımlarındandır.³⁶ Fakat Türk Ocakları gibi köklü bir yapının yerine nasıl bir kurum oluşturulacağına dair kesin bir şablon bulunmamaktadır. İşte tam da bu sancılı süreçte Avrupa’da eğitimini tamamlamış olan Vildan Aşir Savaşırın’ın Çekoslovakya’daki Sokol adlı oluşumu anlattığı bir konferansta, Türkiye’nin de Halknevleri ismiyle bu kurumlara benzer bir çalışma yürütebileceğini ifade etmesi üzerine bu sürecin daha fazla uzamamasına neden olmuştur.³⁷

Vildan Aşir Savaşır vermiş olduğu konferansı şu şekilde sonlandırmıştır:

“.. Bu ev Halkın Evi ve Halk Evi olmalıydı. Halkın Evi bir mektep olmayacaktı. Ama öğretecekti, bilimi, kültürü, sanatı, edebiyatı, müziği, sporu ve halkın olan, halktan olan ve bir milleti uygar millet yapan değerleri. Bağınazlığın hiçbir türünün yeri olmayacaktı Halknevinde.”

Bu etkileyici konuşmanın ertesi Atatürk, Vildan Aşir’i Ankara’dan arayarak tebriklerini iletmiştir. Bir müddet sonra Dr. Reşit Galip, Vildan Aşir Savaşırın’ın fikrinden hareketle Halkevlerini kurma görevini üstlenmiştir.³⁸ Dr. Reşit Galip, hızlı bir şekilde çalışmalara başlamıştır. Dönemin entelektüel simalarının hazır bulunduğu Ankara Türk Ocağı binasındaki toplantı çalışmaların resmileştiği ve ilk adımların atıldığı bir başlangıç olmuştur. Toplantıda Dr. Reşit Galip’in yanı sıra Hasan Cemil Çambel, İsmail Hüsrev, Recep Peker, Cevdet Nasuhi, Şevket Süreyya Aydemir, Vildan Aşir Savaşır gibi isimler bulunmaktadır. Yapılan bu önemli toplantıda Dr. Reşit Galip Halkevlerinin kuruluş aşamasının başlayacağını açıklamış ve bu doğrultuda bir komite kurulmuştur.

Yeni komitenin lideri Ziya Gevher Etili oldu ve diğer üyeleri Namık Katoğlu, Sadi Irmak, Hamit Zübeyr Koşay, Tahsin Banguoğlu, Hüseyin Namık Orkun,

31 Niyazi Berkes. Unutulan Yıllar, (Yay. Haz. Ruşen Sezer), (İstanbul: İletişim Yayınları, 1997,), s. 169.

32 Kemal Atatürk, Nutuk II, (İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1927), s. 433-436.

33 Vakıf, (21 Mart 1931), s.1.

34 Semih Vaner, Unutkan Tarih, Sovyet Sonrası Türk Dilli Alan , (İstanbul : Metis Yayınları, 1997), s. 58.

35 E. Jan Zürcher, Modernleşen Türkiye’nin Tarihi, (İstanbul İletişim Yayınları, 2006), s. 282

36 Mete Tunçay, Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması, (Ankara, Yurt Yayınları, 1981), s.

37 Vildan Aşir Savaşır. “Halkevlerine Doğru”, Halkoyu, 1/9 (1977), 20-28.

38 Son Posta, (2 Nisan 1931), s.1.

Şevket Süreyya Aydemir, Kerim Ömer Çağlar ve Vildan Aşır Savaşır'dan oluşuyordu. Komite, Halkevlerinin temel tüzüğünü oluşturmak için hızla harekete geçti ve hazırladıkları belgeyi Parti Genel Sekreteri Recep Peker'e sundu ve çalışmalar hız kazandı.³⁹ 1932 yılına gelindiğinde ise Reşit Galip, kendisine verilen görev doğrultusunda arkadaşlarıyla birlikte "Halkevleri Talimatnamesini" hazırlamıştır. Tüm vatandaşların faydalanabileceği ve herkesin kendi ilgi alanı doğrultusunda çalışacağı bir kurum oluşturmak amacıyla, Halkevi bünyesinde dokuz adet şube oluşturulmasına karar verilmiştir. Halkevleri, işleyiş olarak "1932 Halkevleri Talimatnamesine" bağlı olarak hareket etmektedir. Halkevlerinin 1933 yılında hazırlanan ilk talimatnamesi, toplamda 73 maddeden oluşmaktadır. Bu maddelerin 34'ü idare ve teşkilatı, 39'u ise çalışmaları düzenlemekteydi. Bu durum, talimatnamede belirli bir sınıflandırma yapılmasını zorlaştırıyor ve bazı maddelerin hem idareye hem de çalışmalara dair hükümleri içermesine neden oluyordu.⁴⁰ Bu nedenle Halkevlerinin sağlıklı bir şekilde ilerleyip ilerlemediği ise partinin görevlendirdiği müfettişler tarafından düzenli bir şekilde teftiş edilmekteydi. Bu teftişler iki türlü yapılmaktadır bunlar:

* Genel teftişler, belli bir plana göre yapılır.

* Sorun veya soru üzerine yapılan teftişler.

Her iki teftiş te genel yönetim kurulunun saptığı kurallar çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Bu teftişlerde talimatnameye uygunluk çerçevesinde birçok alt başlık ele alınır ve bu başlıklar yardım paralarının harcanma şekli, tüzüğe uygunluk, basım yayın faaliyetleri gibi çeşitlendirilirdi. Teftişin ardından müfettiş gözlemlerini bir raporla genel sekreterliğe bildirir. Bu raporlar teftiş bürolarına verilir ve bürolar gereken yaptırımı uygulamaları.⁴¹

Burada Halkevlerinin gelirlerini ve kendilerini nasıl idare ettiklerine dair ufak bir parantez açma ihtiyacı duyuyoruz. 1934 yılında CHP'nin, halkevlerine göndermiş olduğu, "Halkevleri Muhasebe üsülü talimatnamesi"⁴² bize konu hakkında detaylı bilgiler sunuyor. Belgeye göz attığımızda, her halkevinin bir idare heyetine sahip olması gerektiği dile getirilmektedir. Bu heyetin içerisinde birisi muhasip ve kâtip olarak görev alır, ihtiyaç durumunda ikinci bir kişi muhasip olabilirdi. Gelir ve masraflar için bir kasa defteri tutulur ve gelir, tahsisat, emanet, avans ve banka cari hesap defterleri birlikte işlenir ve her ay sonunda reis, kâtip ve muhasip tarafından imzalanırdı.⁴³ Partinin ülkelerini gerçekleştirmek için oluşturulan bu kurumda, partiye üye olmaya bakılmaksızın tüm halk kabul edilir ve herkesin etkinliklere katılmasına müsaade gösterilirdi. Halkevlerinin yönetim kısmında yer almak için ise partiye kayıtlı olma şartı sunulurdu. Yönetici kısmı, halkevinin maddi manevi tüm sorunlarıyla ilgilenir ve izahat verirdi.⁴⁴

Buradan yola çıkarak Halkevlerinin girdi ve çıktılarının takip edildiği ve bu uygulamaların bir talimatname doğrultusunda ilerlediğini görmüş oluyoruz. Son olarak bu kurumların, kuruldukları binada faaliyet gösterdikleri sürece emlak vergisinden muaf oldukları, "25 Haziran 1932, tarihli 176 sayılı tefsir kararında" açıkça dile getirilmiştir: "Halkevleri binalarının,1837 sayılı bina vergisi kanununun 3'üncü maddesinin beşinci fıkrasında yazılı umumî maarife ve menafii umumiyyeye hadim cemiyetlere ait binalar mefhumu dâhilinde" bulunduğu yazılıdır.⁴⁵ Bu tefsir kararı hükmüne göre CHF'ye ait bu binaların Halkevi olarak kullanıldığı sürece vergiden muaf olduklarını görüyoruz. Evlerin açılması ve giderleri için bazı belediyeler bütçe içerisinde yardım toplayabiliyordu. Bu uygulamanın ilk örneklerini 1934 yılında Seyhan, Gi-

39 Sefa Şimşek, Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi Halkevleri 1932-1951, (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2002), s. 60.

40 Kemal Ünal, "Halkevleri 'nin İdaresinde ve Çalışmasında Bazı Yeni Esaslar", Ülkü Halkevleri ve Halkodaları Dergisi, 16/ 89, (1940), s. 887.

41 BCA, 490-1-0-0/ 3-11-2, 11.06.1935.

42 1934 yılında C.H.F Kâtibiumumusi Kütahya Meb'usu, tarafından gönderilen bu belgede Halkevlerinin muhasebelerini nasıl tutması gerektiği madde madde açıklanmıştır. 15 sayfalık bu evrakta gelir, gider, borç ve diğer mali işlerin nasıl işlenmesi gerektiği ve nasıl makbuz hazırlanması gerektiği detaylandırılmıştır. Bu belgenin 15. sayfasında tâhsilat, makbuzat, emanet, bank hesap carisi ve metfuat defterleri numuneleri verilmiş ve bu doğrultuda defterler hazırlanması istenmiştir.

43 T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (BCA), 490-1-0-0/ 2-9-3, 24.02.1934.

44 Neşe Gurallar Yeşilkaya, Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık, (İstanbul : İletişim Yayınları, 2003), s. 78-80.

45 BCA, 490-1-0-0/ 3-12-47, 12.06.1936.

resun, Erzincan, Niğde Belediyeleri'nin CHF ile yaptığı bütçe takip yazışmalarında detaylı şekilde görebiliyoruz.⁴⁶

Bir merkezin halkevi açması için "Halkevleri Talimatnamesinde" belirtilmiş olan, Güzel Sanatlar, Müzik, Tarih, Müze, Dil, Kütüphane ve Yayın gibi şubelerinin en az üç tanesi Halkevinin bünyesinde bulunmak zorundadır. Bu şubelerde en az yirmi beş üyenin kayıtlı olması ise zaruridir. Her şube seçim dışında yılda en az iki kere toplanmak zorundadır. Halkevinin açıldığı vilayette ise her türlü yürütme ve idari işler Fırka Umumi İdare Heyetine bağlıdır. "Halkevleri Talimatnamesine" göre bu evlerin tesis edilmesi düzenlenmesi, Vilayet İdare Heyetlerine ait olacaktır.⁴⁷ Tüm şartları yerine getiren Halkevlerinin açılış törenleri ise, Halkevinin açılış yıldönümü temsil eden 19 Şubat'ın ertesindeki ilk Pazar günü yapılmalıdır. Bu törenlerin programları ise Umumi İdare Heyetince hazırlanmaktadır.⁴⁸ Tüm bu çalışmalardan sonra halkevlerinin çalışma kolları dokuz ana başlıkta düzenlenmiştir. Doktor Reşit Galip, halkevlerinin şubeler halinde çalışmasını ve şubelerin şümülünü şu kelimelerle özetlemiştir:

*"Önümüzde kapısı şimdi açılmakta olan mesai sahası engindir. Davamız millet olarak medeniyet yolunda birzamandan beri kaybettiğimiz mesafeyi en kısa zamanda bir zamanda kazanmak ve medeniyet safında lâyük olduğumuz mertebeye yani en ileriye varmaktır; Halkevlerinin gayesi bu maksada bağlanacak enerjileri ve hizmet emellerini teşkilatlandırmaktır." "Bu şubelerin yalnız isimlerini saymak; ihtisas, istidat ve temayülleri ne olursa olsun, bütün münevverlerin Halkevlerinde kendi emellerine uygun bir iş meydanı bulabileceklerini göstermeye yeter."*⁴⁹

Reşit Galip bu yöntem ile çalışma alanlarını birbirinden ayırmış ve kuruma nizam getirmiştir. Oluşturulan şubeler ile çalışmalar daha planlı bir şekilde yapılmıştır. Oluşturulan şubeler ise şu şekildedir:

Dil, Edebiyat ve Tarih
Güzel Sanatlar
Temsil
Spor
İçtimai Yardım
Halk Dershaneleri ve Kurslar
Kütüphane
Köycülük
Müze ve Sergi.⁵⁰

Dönemin olağanüstü şartları, malzeme eksikliği ve öğretici kıtlığı dolayısıyla, Halkevlerinin tüm köy ve kasabalarda açılması mümkün değildir. Bunun sebebi, şubenin açılması için gerekli olan üç kolun açılmasının sağlanamamasıdır. Bu noktada çözüm olarak daha küçük bir hizmet organı olan Halkodaları açılmıştır. 1940 yılında 141 Halkodası açılarak hizmet ağı genişletilmeye çalışılmıştır.⁵¹ Halkodaları da Halkevleri gibi Atatürk ilkeleri doğrultusunda ilerleyen kültür kurumlarıdır.⁵² Halkodalarının masrafları ise mahalli parti teşkilatı tarafından karşılanmaktadır.⁵³ Bu sebeple yeni Halkodaları merkezden gönderilen plan ve şema doğrultusunda oluşturulmuştur.⁵⁴

Halkodaları, Halkevleri de olduğu gibi şubeler halinde teşkilatlanmamışlardır. Fakat Halkevlerinde yapılan bütün işler bu kurumlarda da uygulanmaya devam etmiştir. Halkodaları, pragmatik bir yol izleyerek kendi erişim alanlarında bulunan imkanlar doğrultusunda hareket etmektedirler. Başarımla imkânı olan proje ve kursları, Halkodası İdare Heyetleri çalışma programı içerisine alırlar ve bu işleri eğitimlerine göre üyeler arasından seçilen aktif kişi veya gruplar

46 BCA, 490-1-0-0 / 13-68-4, 09.05.1934.

47 Cumhuriyet Halk Fırkası, Halkevleri Talimatnamesi, 1932.

48 CHP Halkevleri İdare ve Teşkilat Talimatnamesi, (1940), s. 4.

49 Ankara Halkevleri 1932-1935, (Ankara : T.B.M.M Kütüphanesi, 1935), Yer 74-2111, s. 4-131.

50 Fatih Tuğluoğlu, Türkiye'de Halkçılık İdeolojisi ve Halkevleri, Erdem, 15/42, (2005), s. 101-118.

51 Uluğ İğdemir, Halkevleri ve Halkodaları, (İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1945), s. 342.

52 BCA, 490.01/05.25.03., detaylı bilgi için bkz., CHP Halkodaları Talimatnamesi, 1939.

53 BCA, 490.01/97.379.01.

54 BCA, 490.01/1653.751.02.

tarafından yapılmak üzere organize etme görevini üstlenirlerdi.⁵⁵ 1940 yılında başlangıçta 141 Halkodası bulunurken, Halkevlerinin kapatıldığı 1951 yılında bu sayı 4322'e kadar çıkmıştır. Halkevlerinin yanı sıra Halkodaları da ülkenin güçlü dayanışma ve yardımlaşma merkezleri olarak etkinlik göstermiştir. Halkodaları, Türk kültürü ve Atatürk ilke ve inkılaplarının halka aktarılması için önemli bir rol üstlenmiş ve toplumun sosyal hizmetlere olan erişimini artırmıştır.⁵⁶

3.1. Halkevlerinde Dil, Edebiyat ve Tarih Şubesi

Halkevleri Dil, Edebiyat ve Tarih Şubesi'nde milli kültür kaynaklarının kullanılması ve bu şekilde ulusun bilinçlenmesi hedeflenmiştir. Ayrıca Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda, Türk halkının kültürünü yükseltmek ve bu çerçevede konferanslar ve sohbetler düzenlemek bu şubenin başlıca görevlerindedir. Halkın içerisinde bulunan cevheri ortaya çıkarmak ve bilhassa bu kişilerin edebiyat ve tarih alanında topluma kazandırılması da bu kurumun topluma vermek istediği katkılardandır.⁵⁷ Bu hedefler açık bir şekilde "1932 Halkevleri Talimatnamesinde" şu şekilde belirtilmiştir:

*" Dil, edebiyat ve tarih şubesi muhitin umumi bilgisini yükseltmeğe yarıyacak mevzularda müsahabeler ve konferanslar tertip eder. Bu müsahabelerde Cumhuriyet ve inkılap prensiplerinin kökleşmesine; memleket sevgisinin, vatandaşlık vazifeleri duygusunun yükselmesine; (halk için ameli surette faydalı olacak bahislere daha fazla hisse ayrılacaktır.)"*⁵⁸

Halkın özüne inmek ve geleneklerini su yüzüne çıkarmak, Türk dilinin halk içindeki en önemli yansımalarından olan sözlü eserleri derlemek ve bu yönde konferanslar vermek, bu kurumun ideallerini açıkça ortaya koymaktadır. Kısacası halkın özünden, derlen-

memiş sözlü eserleri alıp, halka bu eserleri derlenmiş şekilde birer kültürel kazanım olarak sunmak hedeflenmektedir. Ayrıca şube halktan alınan çalışmalara folklor çalışmalarını da dahil etmiş ve folkloru sadece edebiyat üzerine yoğunlaşan bir dal olmaktan çıkarmıştır. Tüm güzel sanatları, örf ve ananeler ile harmanlayan Dil, Edebiyat ve Tarih şubesi, bu konu üzerinde çeşitli çalışmalar ortaya koymaya çalışmıştır.⁵⁹

Şube içinde kayıtlı olan azaların yeni bir mecmua çıkarması veyahut yayınlanmakta olan gazete ve mecmualara intisap ederek Türk Kültürünü yükseltmek adına çalışmalar yapması da CHF'nin bu kurumun yerine getirmesini istediği isteklerdendir. Dil araştırma derlemeleri tarihi incelemeler ve geziler, yurt ve millet için önemli çalışmalar yapmış kişiler için anma programlarını düzenlemek. Eski mezar taşlarını incelemek, yerel kültürü ve tarihi ortaya çıkarmak için yapılan araştırmalar, genç kalemlere yayın yoluyla destek olmak, bu kolun yapmış olduğu diğer çalışmalardır.⁶⁰

Yeni kurulan düzende, "Türkçe" baş faktördür. Dilde sadeleşmeye gidilmesi ve toplumun yeni düzende aktif rol oynaması ülke için şarttır. Tam da bu noktada geçmişten bu yana konuşmaktan ve kendini ifade etmekten uzak kalmış Anadolu toplumu, artık zincirlerini kırmalıdır. Geçmişten bu yana süregelen "söz gümüş ise sükût altındır" anlayışı değişmeli bireyler kendini ifade edebilmelidir. Tüm olumsuzlukların ekseninde bu şube, değişimin en önemli ayaklarından birisi olacaktır.⁶¹

Bu şubenin en büyük ödevi, Mustafa Kemal'in öncüsü olduğu Türk Tarih Kurumu'nun üzerinde çalıştığı ve dönemin en önemli mevzularından birisi olan Türk Tarih Tezi'nin halk tarafından iyi bir şekilde kavranmasını sağlamaktır. Halkevlerinin 1935 yılında yayınladığı çalışma raporlarında, bu konuda deliller toplanması ve araştırmalar yapılmasına destek

55 "Halkevleri Postası-Halkevleri ve Halkodaları Çalışmaları", Ülkü Halkevleri ve Halkodaları Dergisi, 12/97, (1941), s. 73.

56 CHP 18. Yıldönümünde Halkevleri ve Halkodaları, (Ankara: Ulus Basımevi,1950), s.1-8.

57 İbrahim Erdal, Türk Tarih Tezi Açısından Halkevlerinin Türk Dili ve Kültürü Üzerine Faaliyetleri; Yozgat Halkevi Örneği" Folklor/ Edebiyat, 20/ 78, (2014), s. 53-56.

58 Cumhuriyet Halk Fırkası Halkevleri Talimatnamesi, 1932.

59 Nurcan Toksoy, Bir Kültürel Kalkınma Modeli Olarak Halkevleri, (Ankara: Orion Kitabevi, 2007), s. 238-240.

60 Cumhuriyet Halk Fırkası Halkevleri Talimatnamesi, 1932.

61 Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık, s. 78-80.

vermenin şube için ne kadar önemli bir husus olduğu önemle belirtilmiştir. Bu raporlarda göze çarpan bir diğer detay ise halkevlerinin köyleri ve mezraları dolayarak topladığı atasözleridir. 1935 yılına kadar Sinop Halkevi 500, Denizli 2200, Kastamonu 1000, Antalya 1000, kadar atasözünü derlenmek üzere merkeze yollamıştır. Eskişehir Halkevi ise çevrede bulunan 200 kadar muallimi halkevleri üyesi sayarak, muhitte bulunan değerli derleme ve folklorların toplanmasını sağlamıştır. Halkevlerinin dil bölümleri buldukları muhitleri gezerek, Öz Türkçe olmadığı düşünülen köy ve sokak isimlerini incelemişler ve bazılarının isimlerini değiştirmişlerdir. Halkın ruhuna dokunmak isteyen bu şube bünyesinde bulunan edebiyatçılar ile devrimin hususlarını piyeslerde, şiirlerde ve destanlarda bütünleştirdiler. Örneğin: Akın, Çoban, Özyurt, Mete ve Attilâ gibi piyeslerde Türk Milletinin tarih sahnesinde bir kahraman olduğu fikri işlenmeye çalışılmıştır.⁶²

Yukarıda görmüş olduğumuz çalışmalar Halkevlerinin en önemli kollarından olan Dil, Tarih, Ede-

biyat Şubesi'nin Türk Milli değerleri üzerine mühim çalışmalar yaptığının göstergesidir. Halkevlerinin bu şubesi toplum için en verimli şubelerden olmuştur. Şube birçok kitap, dergi ve anket çalışması yapmıştır. 1932 yılında 1935'e kadar yapılan çalışmaların bazı- larını şu şekilde sıralayabiliriz:

Adana: 5 Kânunusani Cirit, On iki yılın kültürü.

Afyon: Ulusal Kurtuluş savaşı tarihinde Afyon (anket), Halkevi Çalışmaları.

Ankara: Ankara Budun Bilgisi, Bozkır Haznesi, Ankaradan Nevşehir, Cumhuriyet Destanı, Türkiye- de Arkeoloji işleri, İnkilâb Bilgisi, Halkevinde Halka, Lozan.

Aydın: Halkevi, İyon Medeniyeti ve Efes, Çocuk Terbiyesi, Pamuk ekicilerine öğüt.

Balıkesir: Yusuf Fakih, Eski ve Yeni Yazı Dili, Halk inanmaları, Köy Kitabı, Balıkesir Coğrafyası.

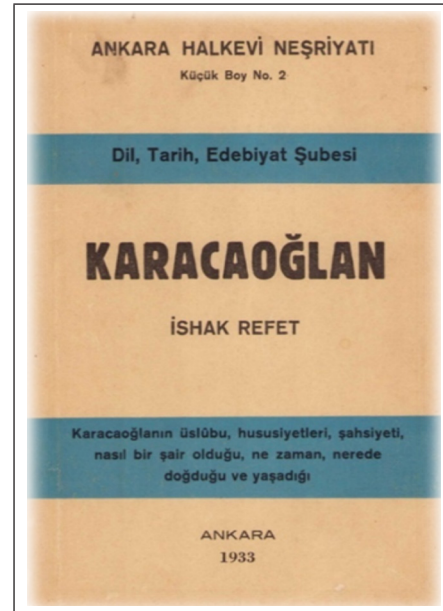
Bafra: Halkevi Çalışmaları.

Bergama: Bergama Halkevi.

Şekil 1: Halkevlerinin X. Yıldönümünü Kutlamak İçin Eminönü Halkevinde Açılan Milli ve Abidelere Ait Birinci Sergi Broşürü

Şekil 2: İshak Refet'in 1933 Yılında Halkevleri Münasebetiyle Dil, Tarih, Edebiyat Şubesi Tarafından Yayınlanan "Karacaoğlan" Adlı Eseri⁶³

62 Ankara Halkevleri 1932-1935, (Ankara : T.B.M.M Kütüphanesi, 1935), Yer: 74-2111, s. 4-131.

63 İshâk Refet, KARACAOĞLAN, (Ankara: 1933).

Bilecik: Halkevi 1935, C.H.P. 4 üncü büyük kurtayında genel başkan Kemal Atatürk'ün söylevi, Celâl Sahir Erozon, Meyvecilik, İş Kılavuzu, Ulusum ve ülkü, Pamuk yetiştirme kılavuzu.

Bolu: Çamlar ve Göller ülkesi, Maniler.

Bursa: Sağlık Öğütleri, Hayvanlardan insanlara geçen hastalıklar, Öz Türk adları, Bursa Hanları, Bursa Hamamları.

Denizli: Öztürk Adları.

Diyarbakir: Diyarbakir halkiyatından, Diyarbakire bir bakış.

Eskişehir: Halkevleri neler yaptı.

Elâziz: Halkevi 1935, Halk türkülleri ve oyunları Cumhuriyet devrinde Elâziz, Üç ayak (Revü).

Gaziantep: Halkevi broşürü 1934, Gaziantep Büyükleri, Dış Bakımı, Gaziantep dilinin tetkiti, Yunus Emre.

Giresun: Zehirli gazlar hakkında halka verilen dersler, Halkevi.

İstanbul: Mustafa Kemal, Gençliğin cinsi terbiyesi, Ahlâk ve dinin iki kaynağı.

Isparta: Halkevi, Yer adları.

İzmir: Halkevi açıldığı günden beri, Yeni psikoloji ve pedagoji, Türk Ulusallığı, Tokadi Zade Şekip.

Kadıköy: Genç şairlerimiz ve eserleri.

Kayseri: Halkevi armağanı, Kayseri sözlüğü, köy gezileri.

Kastamonu: Aşık kemali bavat ve eserleri.

Konya: Ayaşlı Şakir, Sahip Ata ile Oğullarının hayat ve eserleri Orhon alfabesinin Anadoludaki izleri, Dil, Edebiyat, tarih araştırmaları.

Kütahya: Halk şairleri, Devrim andıcı ve 9 Mayıs 1936, Karasinek zararları ve korunma çareleri Kütahyada Cumhuriyetin onyılı ,hergün beş kelime, köylünün defteri.

Mardin: Omay Han, Artikeli.

Mersin: Öz Türk masalları, Bulaşık hastalıklarından korunma öğütleri, Sıtma nedir nasıl korunulur, Evdeki tarih coğrafya seyahatname kitapları, Zührevi hastalıklar nedir?

Muğla: Akeşbir kitabeleri ne tetkikat, Türk adları, Tütün ekenlere öğütler, Demokrasinin menşe ve tekâmülü Halkevi çalışma broşürleri.

Ödemiş: E. Hamdi Akman'ın konferansları.

Rize: Birkaç söz birkaç satır.

Samsun: 1923-1933 Köylü ve tütüncülerimizin dikkat nazarlarına, Öz dile doğru.

Tekirdağ: Halkevi broşürleri.

Trabzon: Afkın ve Afkınlama.

Tire: Sayın konuklar safa geldiniz.

Sivas: Deliktaşlı Ruhsati'nin hayatı.

Urfa: Bir yıllık iş sayımı ,1934-1935 Halkevinin bir yıllık iş sayımı 1935-1936.

Zonguldak: Mithat Akif, inkılâb ve İstiklâl.⁶⁴

Bu kol için Atatürk fikriyatının halka aktarılmasındaki en büyük araçlardan biriside, 5 Şubat 1933'te Ankara Halkevi tarafından yayınlanmaya başlayan Ülkü Dergisidir. Cumhuriyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik, Milliyetçilik, İnkılapçılık gibi inkılapların halk zihninde belirginleşmesi ve pratikte de bunların kitlelere mal edilmesini amaçlamıştır. Her ayın ilk gününde çıkan bu dergi o dönemde memleketin en büyük ilim ve sanat mecmuasıdır. Dergiye ismini gerçekleştiren büyük inkılapların önderi Mustafa Kemal Atatürk vermiştir. Derginin her sayısı en az seksen büyük sayfa olarak çıkarılır ve içerisinde tüm dünyanın fikir ve sanatı işlenmeye çalışılırdı. Bu şekilde fikir hareketleri, Felsefe, Sosyoloji, Dil Tarihi, Hukuk ve ekonomi gibi konular ele alınarak vatandaşın dünya gündeminden ve diğer konulardan haberdar olması sağlanırdı. Ülkü'nün VIII. cildinde kalem oynatan yazarlara göz attığımızda derginin o dönemde ciddi işlere imza attığını görebiliyoruz. Arif Müfit, M. Fuad Köprülü, Cemal Köprülü, Falih Rıfkı Atay, Hasan Ali Yücel, Nahit Sırrı, Ömer Lütfi Barkan gibi dönemin aydınları bu dergide yazılar yazmışlardır. Ülkü Dergisi'nin yayın hayatı boyunca geçirdiği değişim, Halkevleri ve Halkodaları hareketinin önemli bir parçası olarak tarih sahnesinde yerini almıştır. İlk zamanlarda "Ülkü" başlığı altında "Halkevleri Mecmuası" olarak tanınan bu dergi, zamanla Halkevleri ve Halkodalarının sayılarının artması ile birlikte ismini güncellemiştir. 1940'lı

64 Ankara Halkevleri 1932-1935, (Ankara : T.B.M.M Kütüphanesi, 1935), Yer: 74-2111, s. 4-131.

yılların gelmesiyle birlikte, il ve ilçe merkezlerindeki Halkevleri ve kasaba ile köylerdeki Halkodalarının artması, derginin isminin değişmesine sebebiyet vermiştir.

Derginin kapağında yer alan “Ülkü, Halkevleri Mecmuası” ibaresi, bu hızlı artışa uygun düşmemiş ve “Ülkü, Halkevleri ve Halkodaları Mecmuası” olarak değiştirilmiştir. Gerçekleşen bu değişim sadece isim değişikliği değildir, derginin içeriği de hitap ettiği kitlenin genişliğinde nedeniyle dergi kendine yeni bir yol haritası çizmiştir. Ülkü yazarları, ele aldıkları konular ve bu konuları işleme biçimleriyle diğer Halkevi dergilerine örnek olmuşlardır. Ülkü Dergisi’nin yayın politikası, diğer Halkevi dergileri ile sürekli bir etkileşim içinde olmuş ve hatta onları bir standart belirleyici olarak görmüştür. Yayın kurulu, diğer Halkevi dergilerinin ve Halkevlerine ait çalışma raporlarının kendilerine ulaştırılmasını büyük önemsemiş ve bunları değerlendirmiştir. Bu sayede, taşra dergileri de ortak bir seviyede tutulmuş ve yayımlanan içeriklerin kalitesi korunmuştur. Bu durum, Ülkü Dergisi’nin sadece bir dergi olmanın ötesine geçerek, adeta Halkevleri hareketinin merkez yayın organı gibi hareket ettiğini göstermektedir. Bu bağlamda, Ülkü Dergisi’nin sadece kendi içeriğiyle değil, aynı zamanda diğer dergilerle olan etkileşimiyle de önemli bir rol üstlendiği söylenebilir.

Ülkü Dergisi’nin başlangıç dönemlerinde, reklam yayınlamaktan kaçınmış ve kâr amacı gütmemiştir. Fakat, 1938 yılından itibaren derginin sayfalarında ilanlara da yer vermeye başlanmıştır. Ayrıca, Halkevlerinin faaliyetlerine ilişkin yayınlar ile çalışma raporları da Ulus Matbaası’nda basılmış ve Ülkü’nün ekleri olarak dağıtılmıştır. Filhakika tüm bu çalışmalar, Türk Ulusu üzerinde ulusal değerlerin ve eserlerin tekrar kazanılıp kullanılmasını kendine ülkü edinmiştir. Bu derginin haricinde Halkevleri ilk 19 yılda 77 dergi çıkarmıştır. Bu sayede faaliyete geçen okuma odaları ulusun okuma yazma seferberliğinin en büyük neferi olmuştur.⁶⁵

3.2. Halkevlerinde Güzel Sanatlar Şubesi

Güzel sanatlar şubesi Halkevlerinin bir diğer önemli koludur. Bu kol ile Halkevleri, bulunduğu çevredeki eserleri toplamak, fotoğraflamak, model almak ve sergilemek görevlerini üstlenmiştir. Çok fazla halkevinde açılma fırsatı bulunamayan bu kol az sayıda Halkevinde açılmasına rağmen milli kültür içim ciddi kazanımlar elde etmiştir.⁶⁶

Tüm güzel sanatları çevreleyen bu kolun görevlerini, 1932 Halkevleri Talimatnamesi şu şekilde belirtmiştir: “Güzel sanatlar şubesi musiki, resim, heykeltraşlık, mimarlık gibi sahalarla tezyini sanatlar ve sâirede sanatkâr veya amâtör unsurları bir araya toplar.” Buradan yola çıkarak bu şubenin birden çok sanatsal faaliyetle temasta bulunduğunu görüyoruz. Güzel Sanatlar Şubesi, Halkevlerinin umumî müsamerelerindeki musiki kısmını düzenlemekle de görevlidir. Ayrıca şube, beynelmil musiki teknik ve aletlerini kullanmayı kendine hedef olarak koymuştur. Bu şekilde modern ve beynelmil musikiyi tatbik ederek, halkın musiki zevkini ve musikiye olan ilgisini arttırmak için radyo ve gramofon gibi çeşitli aletlerden de istifade eder. Halkın milli marşları ve şarkıları kavramasını sağlamakta bu kolun başlıca görevlerindedir. Bu şube halk içerisinde, özellikle taşrada söylenen Milli türkülerin notalarını ve oyunlarını tespit etme görevini de üstlenmektedir.⁶⁷

3.3. Halkevleri Temsil Şubesi

Halkevleri temsil şubesi toplumun kültürel olarak gelişmesinde çok önemliydi. Bu yüzden düzenlenecek etkinliklerin içerikleri ve topluma verecekleri mesajlar özenle seçilmekteydi. Temsil kolunun yürüteceği tiyatro etkinliklerinin amaç ve hedeflerini şu şekilde özetleyebiliriz: Halkta yeni bir ilgi alanı oluşturmak, iyi hatipler yetiştirmek, gençleri güzel konuşmaya teşvik etmek ve aralarında bu konu hakkında yetenekli olanları oyuncu olma yolunda desteklemek olarak sıralayabiliriz. Bu kol gerçek oyuncular yetiştirmekten çok halka, tiyatro kültürü aşlamayı he-

65 Anıl Çeçen, Atatürk’ün Kültür Kurumu Halkevleri, (İstanbul: Gündoğan Yayınları,1990), s. 10-60.

66 Murat Ervin, Türk Fotoğraf Sanatının Gelişim Süreci İçerisinde Halkevleri ve Köy Enstitülerinin Rolü, (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006), s. 31.

67 Cumhuriyet Halk Fırkası Halkevleri Talimatnamesi, 1932

defliyordu. Temsil şubesi bu hedefler doğrultusunda kadın ve erkeklerden oluşan gruplar kurar ve tiyatro alanında çalışmalar yürütürdü. Halkevlerinin düzenlemiş olduğu müsamerelerde sadece CHF Umumi İdare Heyeti'nin onay verdiği piyesler oynanabilirdi. Bu kolun sinema konusunda da çalışmalar yapması istenmekteydi. Halkevlerinde sabit veya seyyar sinema bulunabiliyordu. Bu makinaları bazen CHF tedarik ediyordu bazense Halkevi kendi bütçesiyle temin ediyordu. Eğer halkevi kendi bütçesiyle bir sinema makinası alacak ise makinanın markasını modelini Genel Sekreterliğe bildirmek zorundaydı.⁶⁸

Araçların temini konusunda Halkevleri, devletten destek alabiliyordu. Bu doğrultuda 27 Nisan 1933 tarihli Resmî Gazete 'de Halkevleri için ithal edilecek malzemelerin muamele ve gümrük vergisinden muaf olacağı ilan edilmiştir. Bu cihazların çalışması için gerekli olan yansıtım cihazları, inikâs fenerleri, gibi malzemelerden vergi alınmayacaktır. Ayrıca şubenin istediği, fotoğraf makinası, hoparlör gibi diğer teknolojik aletlerde devlet tarafından vergisiz bir şekilde ithal edilebilecektir Bu girişimin amacı halkın, çağdaşlarını zihnen yakalamasını sağlamak olarak görülüyordu. Ayrıca bu girişim ticari bir girişim değildir. Halk sinema izlemek için Halkevine herhangi bir ücret ödemedir.⁶⁹

Halkevleri oyunların konu seçimlerini yaparken çok titiz davranmıştır. Bu seçimlerde yabancı oyunlardan kaçınılmış ve toplumun kendi dinamikleri içinde kabul edip anlayabileceği seviyedeki oyunlar seçilmeye dikkat edilmiştir. Bu yönde yerli ve uyarlanmış oyunlar tercih edilmiş, çeviri yapılan oyunlarda ise klasik ve kült eserler kullanılmıştır.⁷⁰ Halk evlerinde gösterilebilecek filmler ise şu şekilde belirtilmiştir.

1-“C H P 'nin göndereceği filmler.

2-Hükümetin göndereceği filmler.

3-Halkevi İdare Heyetinin “50”nci maddede işaret olunan maksatları gözönünde tutarak piyasadan tedarik edeceği filmler.⁷¹

Halkevlerinde sergilenecek oyunlar gelişigüzel bir şekilde ele alınmamıştır. Piyeslerin içerisinde bulunan şarkı notaları bile merkezden gönderilmiş ve sergilenecek oyunlara ciddi bir şekilde hazırlanmıştır. 1934 yılında “Urfa Halkevi” ile CHF Yüksek Umumi Kâtipliği arasında geçen yazışmada Himmetin Oğlu adındaki piyesin, yazılı şarkılarının ve notalarının merkezden teslim alındığını görüyoruz. Buradan çıkarımla Urfa Halkevinin ufak bir gösteri için bile ne kadar titizlikle çalıştığını görebiliyoruz.⁷²

Halkevlerinin neredeyse hepsinde bu kol kurulmaya çalışılmıştır. Türkiye’de bu kol sayesinde sinema ve tiyatro alanında ciddi ilerlemeler kaydedilmiştir. 1938 yılında Halkevleri Temsil Kolu 1700’den fazla tiyatro gösterisi yaparak bu kolun ne denli hızlı bir gelişme kaydettiğini ispatlamıştır.⁷³

3.4. Halkevlerinde Spor Şubesi

1923-1945 dönemleri arasında tüm sportif faaliyetler tek parti olarak ülkeyi yöneten CHP kontrolünde, Türk Spor Kurumu ve Halkevlerinin Spor Kolu tarafından yönetiliyordu. Halkevleri Edebiyat, Müzik gibi diğer kollara ne kadar önem verdiyse spor koluna da o kadar önem vermiştir. “1932 Halkevleri Talimatnamesinde”, Spor Kolunun önemi şu şekilde özetleniyordu: “Spor ve bütün beden hareketleri gençlik terbiyesinin ve milli terbiyenin vaz geçilmeyecek aslî ve mühim bir rüknüdür.”

Spor Kolu, Milli idealler doğrultusunda sadece fenni bilimlerde değil spor alanında da muasır medeniyetler seviyesini yakalamak için oluşturulmuş bir koldur. Yeni antrenman usulleri bilime dayalı oluşturulan teçhizat ve metotlar halk ile bu kol sayesinde buluşacaktır. Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı'na bağlı bulunan, bulunmayan tüm sportif teşekküller

68 Cumhuriyet Halk Fırkası Halkevleri Talimatnamesi, 1932.

69 T.C Resmî Gazete, (27 Nisan 1933), s. 2402.

70 Sancar Tunah, Halkevlerinde Yürütülen Sanat Çalışmaları 1932-1950, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15/2, (2013), s. 65-70.

71 Nurhan Karadağ, 1932-1951 Yılları Arasında Halkevleri Tiyatro Çalışmaları, Tiyatro Araştırmaları Dergisi, 8/8, (1988), s. 1064.

72 BCA, 490-1-0-0/14-73-5, 19.11.1934.

73 Murat Ervin, Türk Fotoğraf Sanatının Gelişim Süreci İçerisinde Halkevleri ve Köy Enstitülerinin Rolü, (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006), s. 31.

destelenerek memleketin spor alanında yukarı doğru bir ivme kazanması hedeflenmiştir. Bu kol birçok spor faaliyetinin memlekette haiz olmasının önünü açmıştır. Kürek çekme, atletizm, futbol, yüksek atlama, milli cirit oyunu, balık avları, boks gibi birçok sportif faaliyetin Türkiye’de yaygınlaşmasını ve halk tarafından öğrenilmesini sağlayan bu kol halkın beden terbiyesi için çok mühim bir rol üstlenmiştir.

Bu kolun faaliyetleri arasında jimnastik çok büyük önem taşımaktadır. Tecrübeli muallimler tarafından düzenli bir şekilde jimnastik dersleri verilmesi hedeflenmiş ve Halkevleri imkânlarına göre bir veya iki yılda bir mahalli jimnastik günleri düzenlemiştir. Ayrıca bu kol her üç, dört senede bir ise büyük jimnastik bayramları düzenlemekle mükelleftir.⁷⁴ Bu kol için bir diğer önemli spor dalı ise kayaktı. 1947 yılında Zonguldak Halkevinden, CHP Genel Sekreterliği’ne gönderilen mektupta, Dönemin Zonguldak Halkevi Başkanı Rauf Alpsoy, Kayak sporunun aynı zamanda yurt müdafaası için önemli bir yer teşkil ettiğini açıkça dile getirmektedir. Karabük Keltepe’ de kayak faaliyetlerinin devam ettiğini ve mahalli atölyelerde üretilen kayak malzemeleri ile bu sporu canlandırmak için kullanıldığı ise göze çarpan diğer detaylardandır.⁷⁵

Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF), Türk vatandaşlarının kurduğu ve kuracakları tüm spor kuruluşlarını milletin güçlü ve iradeli tutulması açısından son derece önemsendiği ve bu kuruluşların devamını sağlamayı ve korumayı bir görev olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Ayrıca, tüm parti teşkilatlarının bu prensibi her zaman göz önünde bulundurması ve spor kuruluşlarıyla ilgilenmesi, her fırsatta desteklenmesi gerektiğini de belirtmiştir. Halkevleri, bu şekilde ülkenin aydın ve seçkin genç neslinin spor alanındaki değerli sevgi ve ilgilerini kendine çekmiştir. Bu doğrultuda yapılan çalışmalarda; Halkevleri, sporcuları da içine alacak şekilde açtı. Bu amaçla, Halkevlerinin teşkilat yapısı ve faaliyetleri hakkında temel prensiplerin belirlenmesi için çalışmalar yürütülmekteydi. Bu prensipler, Halkevleri Genel İdare Heyeti tarafından detaylı bir

şekilde açıklanırdı. Halkevleri, mevcut spor kulüplerine bina tahsis etmeye çalışırdı. Eğer bir Halkevi spor salonuna sahip değilse, o zaman özel idareler ve belediyeler aracılığıyla kiralık veya satılık bir bina sağlanırdı. Ayrıca, Parti İdare Heyeti her vilayetin yerel durumunu inceleyerek, kendi merkezi için en uygun çözümü belirlemek üzere bu konuyu Parti Genel Sekreterliği’ne bildirirdi. Tüm spor kuruluşlarının yerel bütçelerle idare edilmesi esas alınıyordu. Spor bütçelerini desteklemek için, Parti liderleri, belediyeler, özel idareler, etkili kişiler, dernekler ve kurumlar denetiminde rehberlik yapılıyordu. Ayrıca, maddi gücü olan kişilerin bağış yapmaları teşvik ediliyordu. İl Parti Teşkilatı, büyük şehirlerde stadyumlar ve diğer yerlerde saha işleriyle ilgileniyordu. Ayrıca spor seyahatlerinin düzenlenmesine yardım ediyor ve rehberlik ediyordu. Bölge birincilerine, Türkiye birincilerine ve Türkiye’de hakemlik görevi yapan kişilerden beğenilenlere maddi olarak uygun veya manevi değeri olan hediyeler verilirdi.⁷⁶ Spor yaparken yaralanan veya hastalanan sporcuların tedavisi için yerel hastaneler ve tesislerin yardımı sağlanmaya çalışılırdı. Bu sporculara düzenli ziyaretler gerçekleştirilirdi. Bazı durumlarda, kulüplere, parti üyelerinden “gönüllü doktor yardımı” sağlanarak destek olunmaya çalışılırdı.⁷⁷

Halkevlerinin yapmış olduğu çalışmalar CHP Genel Sekreterliği tarafından denetlenmektedir. Bu konu üzerinde Sekreterlik bir spor alanı oluşturulurken hangi hususlara dikkat edileceği hakkında detaylı talimatnameler yayınlamıştır. Talimatnameler bir spor alanı oluştururken, uygun bulunan alanın istimalı, alanın ufki olarak tesviyesi, içerisinde bulunacak sahaların çeşitliliği ve zemin çalışmalarının nasıl olacağı gibi konularda ciddi bilgiler içermektedirler.⁷⁸ Bu yöntemlerin tatbik edilmeye çalışılması, henüz kendini yeni inşa etmekte olan Halkevlerinin beden terbiyesi konusunda ne kadar titiz ve bilimsel çalıştığını bizlere göstermektedir. Halkevleri, milli sporları ve geleneksel dansları öne çıkararak, unutulmuş sporları canlandırmayı, mevcut olanları geliştirmeyi ve sınırlı çevrelerden çıkarıp geniş kitlelere yayarak milli bir

74 Cumhuriyet Halk Fırkası Halkevleri Talimatnamesi, 1932.

75 BCA, 490-1-0-0/1101-24-1, 12.03.1947.

76 C.H.P. Halkevleri ve Halkodalarının 1942 Çalışmaları, s. 12. 46

77 Cumhuriyet Halk Fırkası Kâtibi Umumiliğinin Fırka Teşkilatına Umumi Tebliğatı, Ağustos 1931’den Kânunuevvel 1932’ye kadar, Tamim No:1686, Cilt: 1, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, 1933, s. 3-4.

78 BCA, 490-0-0/1115-70-1, 07.02.1934.

boyuta taşımaya hedeflemiştir. Bu çaba sadece bedensel sağlığın güçlenmesine katkı sağlamakla kalmamış, aynı zamanda ahlaki değerlerin ve karakterin oluşumunda, vatan ve millet sevgisinin gelişiminde ve fedakârlık ile kahramanlık duygularının beslenmesinde yaratıcı bir rol oynamıştır.⁷⁹

3.5. Halkevleri İctimai Yardım Şubesi

Şubenin esas amacı halkevinin bulunduğu bölgedeki ihtiyaç sahiplerini, kimsesiz muhtaç kadınları, dermandan düşmüş ihtiyarları ve benzeri kimseleri koruma altına almaktır. Bu konular hakkında toplumda bir yardımlaşma hali ve toplum bilinci oluşturmakta şubenin amaçlarındandır. Memlekette bulunan tüm yardım kuruluşlarını semereli kılacak şekilde çalışmak ve farkındalık yaratmak şube için büyük önem taşımaktadır. Yeni bir ülkenin kurulduğu bu dönemde ulus olma kavramı üzerine fazlasıyla durulmuş, yardımlaşma ve sosyal paylaşımlar ile toplum bilinci inşa edilip halkın kaynaşması için sağlanmıştır. Bu şube ile çevredeki hayır kuruluşlarının gelişmesi hedeflenmiştir. İşsiz vatandaşların iş bulmasını kolaylaştırmak, yeni cumhuriyetin mihenk taşı olarak görülen çocukların sokaklardan uzak tutulmasını sağlamak, kişisel bakım ve temizlik alanlarında konferanslar verdirmek de bu şubenin topluma olan katkılarındandır.⁸⁰

Sağlık alanında etkin rol üstlenmek isteyen Halkevleri, merkez vilayetlerde kendi bünyesinde birer muayene açmayı ve bu hizmeti halka ücretsiz bir şekilde sunmayı hedeflemiştir. Bu muayenelerin araç gereçlerini Halkevinin kendisi karşılayacaktır. Burarlarda ise gönüllülük usulüyle başvuru yapan hekimler görev alacaktır. Bu hekimler Köycülük Şubesi'nin düzenlediği programlar dahilinde köylere sağlık hizmet götürecek ve köylüleri muayene edecektir. Ayrıca maddi durumu yetersiz olan kimselere ücretsiz ilaç bağışı yapılacaktır. Bu faaliyetlerin hepsi belli bir düzen içerisinde gerçekleştirilecek ve her yılın sonunda istatistik cetvellerine kaydedilerek, Parti Genel Sekreterliği'ne gönderilecektir. Halkevleri bu hizmetlerin gerçekleştirilmesi için yardım kutuları ile yardım top-

layabilir ve diğer şubeler ile ortak çalışmalar yürütebilirdi.⁸¹

1935 yılına gelindiğinde Türkiye genelinde Halkevlerinde çalışan doktor sayısı 600'e kadar ulaşmıştır. Bu şekilde kırsalda yaşayan vatandaşlar sağlık hizmetlerine erişim sağlamış ve ameliyat olmak üzere birçok sağlık imkanına ücretsiz sahip olmuşlardır. Öğrenciler ve kimsesiz çocuklar da bu şubenin dokunmayı başardığı insanlardan olmuşlardır. 1935 yılında Ankara Halkevi her gün 600 çocuğa bakmış ve bir yurt kurarak 65 talebeyi barındırmıştır. 22 talebeyi şefkat evine yerleştirmiş, 85 talebeyi beslemiş, 199 talebeye çamaşır sağlamış ve 261 talebenin memleketlerine dönebilmesi için yol masraflarını karşılamıştır. Bu süreçte Zonguldak 100, Gaziantep 212, İzmir 1435, Konya 316, Tokat 140, Silifke 80 talebeye yemek verebilmiştir. (Halkevi, 1935) Bu şube ile toplumda dayanışma ve biz olma bilinci arttırılmaya çalışılmıştır. İhtiyaç sahiplerinin sorunları bu şube ile çözülmeye çalışılmış ve ciddi başarılar elde edilmiştir. Merkez vilayetlerden, taşraya ciddi bir sağlık hizmeti ve bilgi akışı sağlanmıştır.

3.6. Halkevleri Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesi

Bu şubenin amacı halkın okuryazarlık seviyesini arttırmak ve kültür seviyesini yükseltmektir. Bu amelleri yerine getirmek için çeşitli kurslar açmak ve halkın hizmetine sunmak hedeflenmiştir. Şubenin açmakla mükellef olduğu kursların bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz: Dikiş, nakış, arıcılık, elektrikçilik, itfaiyecilik, telgrafçılık, ev idaresi.⁸² Kursların içerikleri o bölgenin demografik yapısıyla bağlantılıydı. Bu şekilde bölge insanının alaylı olarak uğraştığı meslekler ve hobiler aynı zamanda bilimsel bir zemine oturacak bu sayede hem daha bilinçli bir üretim sağlanacak hem de halk sosyalleşecekti. Özellikle sosyal etkileşimi çok kısıtlı olan kadınlar için bu kurslar ciddi bir paylaşım merkezi haline gelecektir. Ev ekonomisi hakkında bilgi sahibi olan kadınlar topluma katma değer sunarak toplumun estetik bakışını ve insan gücü kaynaklarını şekillendirecektir.

79 C.H.P. Halkevleri ve Halkodalarının 1942 Çalışmaları, s. 13

80 BCA, 490-1-0-0/1464-4-1, 04.09.1931.

81 Cumhuriyet Halk Fırkası Halkevleri Talimatnamesi, 1932.

82 Cumhuriyet Halk Fırkası Halkevleri Talimatnamesi, , 1932.

Bu kursların açılması ve idare edilmesi şube'nin görevidir. Kurslar genellikle kısa süreli ve pragmatik olmaktadır. Kursları veren öğreticiler genelde gönüllülerden oluşmaktadır. Aksi durumda ise ücret karşılığı verilen eğitimler Halkevleri tarafından karşılanmaktadır. Yurttaşların pratik bilgiler elde etmesi ve ekonomik olarak kendilerine fayda sağlayabilecekleri el işi, süsleme gibi kursların açılması toplum için çok önemlidir. Çünkü bu kurslar kültürel hizmetlerin yanında sosyal görevlerde üstleniyordu. Şube genç kızların, işsiz delikanlıların iş bulmalarını kolaylaştırıp, meslek sahibi olan bireylerin gelir düzeylerini arttırmayı hedeflemiştir.⁸³ Ayrıca kurslarda çalışabilecek elemanları bulmak için bölgedeki iş ve işçi bulma kurumları ile ortak çalışmalar yürütülmüştür. Bu şekilde eğitilmiş bireylerin iş bulması kolaylaştırılmıştır.⁸⁴ Bu kol aynı zamanda mahkûmlar için ilkokul ve ortaokul kursları açmış, bu sayede bireylerin ıslah olduktan sonra topluma kazandırılması hedeflemiştir. Ayrıca bazı kurslarda öğretici olarak görev yapan aydınlar sayesinde halk ile aydınlar arasındaki kopukluk bir nebze olsa da giderilmeye çalışılmıştır.⁸⁵ 1935 yılına gelindiğinde Eminönü Halkevi, 4 ayda çeşitli hapisanelerde 1920 ders vermiştir. Ankara Halkevi 67 mahkûma okuma yazma öğretmiştir. Sinop Halkevi 105, Tekirdağ Halkevi 85, Yozgat Halkevi 175 mahkûma okuma yazma öğretmişlerdir. Bafra'nın 27, Denizli'nin 80, İnegöl ve Ordu Halkevlerinin kırkar kişilik hapisane dershanesi mevcuttur. Uşak Halkevi ise 200 kitaplık bir hapisane kütüphanesi oluşturmuştur. Aksaray Halkevi ise mahkûmlara okuma yazma öğretmenin dışında onlara bol bol kalem defter vererek, mahkûmların boş zamanlarını yazıp çizerek geçirmesini hedeflemiştir.⁸⁶

3.7. Halkevleri Kütüphane ve Yayın Şubesi

Bir halkevinin açılabilmesi için kütüphane şarttır. Kütüphanesi veya kitaplığı olmayan bir Halkevi düşünülemezdir. Bu husus "1940 Talimatnamesinde" şu şekilde dile getirilmiştir:

"Kütüphaneler halk bilgisinin ilerlemesini okuma odası Halkevinde başlıca amillerdir.; bu sebeple her Halkevinin bulunduğu yerde bir kütüphane bir okuma odası bulunmak halkevinin ilk şartlarından sayılır ve kendi binası müsait oldukça burada bir kütüphane, bir okuma odası ayrılır. Binası müsait olmıyan: veya mevcudu ve tesisatı kâfi gelmiyen yerlerde bir kitap dolabı veya rafı olsun bulundurulur."

Halkevlerine girebilecek kitaplar halkın kültürlenmesini sağlayacak, milli duyguları körükleyecek ve Cumhuriyet ideolojilerini destekleyecek kitaplar olmalıydı. Bu kitaplar TDK ve TTK gibi kurumlardan ve halkın bağışlarından temin ediliyordu. Bağış yoluyla gelen kitapların denetimini ise Kütüphane ve Yayın Komitesi yapmaktaydı. 90. Maddede bulunan hususları karşılamayan kitaplar ise Genel Sekreterliğe iade edilirdi.⁸⁷ 1934 yılında Erzincan Halkevi ile CHF Kâti biumumiliği arasında geçen yazışma bize kütüphanelerde bulunması gerekli görülen kitaplar hakkında bazı bilgiler veriyor. Bu eserlerden bazıları: "Dîvânu Lugâti't-Türk, Büyük Türk Lûgati, Türk İstiklâl Mücadeleleri, Tarihçesi Teşkilâtı Maarif, Düveli İslâmiye Tarihi" gibi kitaplardır.⁸⁸

1938 yılında CHP Genel Sekreteri Şükrü Kaya'nın, Halkevleri Başkanlığına gönderdiği telgrafta bu şubenin bilhassa diğerlerinden daha fazla ehemmiyet taşıdığı ve partinin, Halkevlerine kitap yardımıyla bulunacağı dile getirilmiştir. Fakat burada Şükrü Kaya'nın altını özellikle çizdiği husus, kitapların Atatürk inkılâbı doğrultusunda seçilmesi ve dini hurafeler bulundurmayan, cinayet ve intihar gibi konuları içerik edinmeyen kitapların seçilmesidir. Çünkü halkın dünyaya açılan penceresi bu kitaplardır. İnkılâpların henüz yerleşmekte olduğu bir toplumun Cumhuriyet ideolojisinden uzaklaşmaması gerekmektedir.⁸⁹

83 Cumhuriyet Halk Fırkası Kâtibi Umumiliğinin Fırka Teşkilatına Umumi Tebliğatı, Tamim No:27, Cilt: 1, s. 26-27

84 BCA, 490-1-0-0/9-49-14, 29.11.1949.

85 Elif Aktaş ve Yavuz Özdemir, Bütünden Parçaya Halkevleri Şubeleri, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 15/2, (2012), s. 197-198.

86 Ankara Halkevleri 1932-1935, (Ankara : T.B.M.M Kütüphanesi, 1935), Yer 74-2111, s. 4-131.

87 Cumhuriyet Halk Fırkası Halkevleri Talimatnamesi, 1932.

88 BCA, 490-1-0-0/2-9-8, 29.04.1934.

89 BCA, 490-1-0-0 /4-19-19, 03.12.1938.

Bu şubenin en önemli kazanımlarından biriside okuma odalarıdır. Bu odalar İdare Heyetlerinin belirlediği zamanlarda açık olacaklardır. Bu odalar Halkevinin bulunduğu binadan bağımsız olarak yakın köylerde de açılabilirdi. Yeni alfabenin halk nezdinde hızlı bir şekilde kabul edilmesi ve öğretilmesi bu şube için mühim bir mevzuuydu. Bu yönden şube oldukça başarılı olmuştur. Seçilen kitaplar hem okuma kültürünü geliştirmek hem de günlük hayatta pratik olarak kullanılacak teknik bilgiler içermektedir. Bu şekilde halk hem maddi hem manevi kazanımlar elde edebilmektedir. Şube kitap sergileri düzenler ve Halkevlerinin basım işleriyle ilgilenirdi. Kütüphane ve Yayın Şubesi kısa zamanda büyük kazanımlar elde etmiş ve Anadolu'da ciddi bir okuma seferberliği başlatmıştır. Bu şube zamanla yayın bakımından ciddi rakamlara ulaşmıştır. 1933 yılında şubenin üye sayısı 149.949 iken 1940 yılında 1.719.292 olmuştur.

3.8. Halkevleri Köycülük Şubesi

Bu şube ile köyler ile şehirlerarasındaki eğitim ve kültür farkının açılması engellenmek istenmiştir. Ekonomik gücünün büyük bir kısmını tarımdan alan Türkiye için köyler önemli bir meseledir. Şube köylüleri kültürel olarak geliştirmek, okuryazarlığı arttırmak ve ziraat bilgileri vererek çağın koşullarına adapte etmeyi hedeflemektedir. Bu şube Dershane Kurslar Şubesi ve Yardım Şubesi ile ortak çalışmalar yürütür, köy ziyaretleri düzenler ve köylü halkın ne gibi eksikleri olduğunu analiz eder bu konuda çözümler üretmeye çalışırdı.⁹⁰ Şube birçok meslek dalından insanları köy gezileriyle köye götürür ve burada köy halkının yararına teknik bilgiler veririr, zaman zaman köy sakinleri için şenlik ve moral geceleri düzenlerdi. 1943 yılında Emet Halkevi, 23 Nisan kutlamaları dolayısıyla 15 köye ziyaret düzenlemiş, buralarda nutuklar ve konferanslarla halkı bilgilendirmiştir. Şube'nin üyesi doktorlar köylüleri muayene etmiş ve çeşitli tavsiyelerde bulunmuşlardır. Ziraat muallimleri de gerekli tavsiyelerde bulunmuş ve tarlaları gezmişlerdir.⁹¹

Bu şekilde şubenin üzerine düşen vazifeleri yerine getirmeye çalıştığını açık bir şekilde görebiliyoruz. Bu şube gidilen köylerin tarihini, adetlerini ve yaşama şekillerini, köyde bulunan hayvan türlerini de incelemektedir. Bazı köyler kardeş köy, örnek köy olarak seçilmiştir. Bu şekilde farklı iki köy arasında yardımlaşma ve kültür akışı sağlanmıştır. Bu Şubenin taşra için önemi çok büyüktür okuma yazma oranları bu şube ile yukarı doğru bir ivme kazanmıştır. Köylü ile devlet arasında bir köprü olan bu şube Türkiye için ciddi kazanımlar elde etmiştir.

3.9. Halkevleri Müze Grubu

Bu grup, Halkevinin mintikasında bulunan tarihi eserlerin, yapıların durumlarını takip etmekle görevlidir. Eserlerin korunması ve eserler hakkında sorun varsa bu sorunları resmî makamlara ve cemiyetlere bildirilmesi yine grubun sorumluluğundadır. Halkevinin bulunduğu yerdeki resmî müzelerin ve abidelerin zenginleştirilmesi ve bu abidelerin fotoğraflanması yine bu grubun çalışma amaçlarından bazıları olacaktır. Anadolu'nun zengin kültürel mirası tüm dünya tarafından kabul görmüş bir gerçekliktir. Bu yüzden henüz keşfedilmeyen veya aile mirası olarak nesilden nesle aktarılan: tüfek, kilim, süs eşyaları, sikkeler, eski kılıçlar, yazmalar gibi tarihi zenginlikler maddi imkânlar el veriyorsa satın alınarak müzelere kazandırılacaktır. Bu şekilde Anadolu halkı geçmişini yakından tanıyacak ve toplumsal bir etkileşim meydana gelecektir.⁹²

3.10. Halkevleri Sergiler Grubu

Sergi grubu kendi içinde iki kola ayrılmıştır. Bunlar güzel sanatlar ve sergi kısmı, milli mamûlat ve mahsulâtıdır. Bu iki kolun görevlerini şöyle özetleyebiliriz:

3.10.1. Sergi Kısmı

Memleketin çeşitli yörelerinden gönderilen milli mamûlat ve mahsulâtı teşhir eder ve bilgi akışını sağlar. "Alım ve satıma şube namına filen vasıta olma-

90 Cumhuriyet Halk Fırkası Halkevleri Talimatnamesi, 1932.

91 BCA, 490-1-0-0/23-118-14, 28.04.1943

92 Cumhuriyet Halk Fırkası Halkevleri Talimatnamesi, 1932.

makla beraber mal sahiplerinin adresleriyle malların satış şartlarını muhite tanıtır." Milli tasarruf şubelerinin bulunduğu yerlerde ise eğer cemiyetler bu işlerle kendileri hemhâl oluyorsa, Sergi Şubesi bu cemiyet ve şubelere yardım edecektir.⁹³

Bu şubenin çalışmalarından bir tanesine örnek verecek olursak, İzmir Halkevinin 1937 Cumhuriyet Bayramı'nda açmış olduğu "Eski ve yeni Türk elemekleri" Sergisi, şubenin amacını açıkça bizlere göstermektedir. Bu sergide her türlü Türk elişleri ve sanat eserleri, nenelerden ve dedelerden kalma eski eserler sergilenmiştir. Sergide ciddi bir satış olmasa da sergi ciddi bir ses getirmiştir. Bu konu üzerine CHP Halkevlerine ciddi teşviklerde bulunmuş ve bu faaliyetlerin diğer evlerde de yayılması için girişimlerde bulunmuştur.⁹⁴

3.10.2. Güzel Sanatlar Kısmı

Güzel sanatlar şubesi Halkevinin bulunduğu mntıkada bulunan heykeltıraşların, hattatların, ressamların, mimarların ve tüm sanatkârların tespitini sağlar ve iletişime geçerdi. Bu sanatkârlardan Halkevlerinde teşhir edilebilecek eserler temin edilerek Halkevi bünyesi kazandırılırdı. Ayrıca şube memleketin kahvehanelerinde, gazinolarında ve halkın etkileşime geçtiği mekânlarda sanat eserlerinin kullanılması ve halkın milli bedîî zevkinin yükseltilmesi konusunda çalışmalar yapılmıştır. Şube, Batı müziğinin Türk halkı tarafından öğrenilmesine ve Batı tekniklerini kullanarak Türk müziğinin gelişmesine de katkılar sunmuştur. Bu şube genç vatandaşları güzel sanatlara teşvik ederek, ilgililer için çeşitli kurslar açmıştır.⁹⁵

1938 yılında CHP'nin teşvikiyle Türk Ressamlar, Türkiye'yi gezerek Trabzon, Rize, Konya, Antalya, İzmir gibi şehirleri resmetmişlerdir. Gezi sonucunda ortaya çıkan eserler bir jüri tarafından değerlendirilmiştir. Bu yöntem ile ressamlar yeni eserler ortaya koyacak ve seçilen eserler parti tarafından satın alın-

caktır. Yapılan ilk gezide 96 adet eser parti tarafından satın alınmış ve müzelere kazandırılmıştır.⁹⁶

1939-1944 yılları arasında gerçekleşen bu gezelerde amaç, sanatçıların Anadolu ve Anadolu insanıyla buluşmasını sağlamak, sanatı milli benlik çerçevesinde genişletmek ve yurt güzelliklerini benimsetmektir.⁹⁷

Sonuç

Halkevleri hem halk terbiyesi sağlama hem de devlet ile halk arasında bir köprü oluşturma misyonunu üstlenmiştir. Bu kurum bünyesinde örgütlenen dokuz şube, geniş kapsamlı eğitim ve bilimsel çalışmalar yürütmüştür. Bu hedef doğrultusunda, Halkevleri, halkı gerekli bilgilerle donatarak bu amaca ulaşmayı hedeflemiştir. Farklı alanlarda faaliyet gösteren kollar aracılığıyla halka ulaşan Halkevleri, dil, tarih ve edebiyat gibi konularda Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu gibi kuruluşların faaliyetlerini halka aktararak çalışmalarına katkıda bulunmuştur. Bu sayede, Halkevleri, eğitim ve kültür alanında geniş kapsamlı faaliyetler yürüterek halkın bilgi düzeyini artırmış ve ülkenin modernleşme sürecine katkı sağlamıştır. Güzel Sanatlar Şubesi, geleneksel ve modern sanatları destekleyerek kültürel bir zenginliğin yayılmasına katkıda bulunmuştur. Temsil Şubesi ise piyes ve oyunlar aracılığıyla devrimlerin halk tarafından benimsenmesine yardımcı olmuştur. Spor Şubesi, sağlıklı nesillerin yetişmesine ve toplumun kaynaşmasına katkıda bulunmuştur. Sosyal Yardım Şubesi, ihtiyaç sahiplerine yardım eli uzatırken, Halk Dershanesi ve Kurslar Şubesi, günlük yaşamda pratik bilgiler sunarak halkın bilgi düzeyini artırmıştır. Kütüphane ve Yayın Şubesi, okuma alışkanlığını teşvik ederken, Köycülük Şubesi, kent ve köy arasında köprü vazifesi görmüş ve temel sıhhi bilgilerin köylere yayılmasına destek olmuştur. Tarih ve Müze Şubesi ise milli ve yerel tarih çalışmalarını yürüterek Türk Tarih Kurumu'na önemli katkılarda bulunmuştur.

93 Cumhuriyet Halk Fırkası Halkevleri Talimatnamesi, 1932.

94 BCA, 490-1-0-0/4-18-1, 01.07.1938.

95 Cumhuriyet Halk Fırkası Halkevleri Talimatnamesi, 1932.

96 Son Posta Gazetesi, (28 Temmuz 1938), s. 11.

97 Seda Bayındır, Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları, (Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 2010), s. 533-534.

Halkevleri şubeleri, bilgi ve kültür aktarımının yanı sıra halkın modernleşme sürecinde aktif bir rol oynamıştır. Bu çerçevede, Halkevlerinin sağladığı eğitim ve kültürel hizmetlerin yanı sıra, sunduğu sosyal yardımlar ve spor faaliyetleriyle de toplumsal kalkınmaya katkı sağladığı görülmektedir. Halkevlerinin çeşitli şubeleri aracılığıyla gerçekleştirdiği çalışmalar, Türkiye'nin modernleşme sürecinde önemli bir rol oynamış ve halkın bilgi düzeyini artırmıştır. Bu çalışmaların sonucunda hem bireylerin hem de toplumun genel refah düzeyinde belirgin bir iyileşme gözlemlenmiştir. Halkevleri, yeni kurulan Cumhuriyet için ciddi kazanımlar elde etmiş bir kurum olmuştur. Atatürk ilke ve inkişâplarını halk nezdinde pratiğe dökmüş ve birçok alanda çalışmalar yapmıştır. Halkevleri yapmış olduğu bu çalışmalar ile birçok hedefini gerçekleştirmeyi başarmıştır. Halkı modernize ederek muasır medeniyetler seviyesine taşımak konusunda önemli bir rol üstlenen bu evler 1950 yılında, Türkiye genelinde 478 şubeye ulaşmıştır. Halkevlerinin ilk dönem çalışmaları, 1951 yılında Demokrat Parti tarafından verilen ve 8 Ağustos 1951'de yürürlüğe giren Halkevlerinin kapatılmasını öngören yasa tasarısıyla sona ermiştir. 11 Ağustos 1951 tarihinde Resmî Gazete' de yayınlanarak yürürlüğe giren 5830 sayılı kanun ile Türkiye genelindeki bütün halkevleri kapatılmıştır. Halkevlerinin tüm varlıkları ise hazineye devredilmiştir. Ancak, maalesef Halkevlerine ait taşınır malların, özellikle kütüphane, arşiv, belge, fotoğraf gibi önemli materyallerin korunması için gerekli önlemler alınmamıştır. Bu nedenle, bu büyük kültürel miras, adeta savrulmuş ve yok olmuştur.

Kaynakça

1. Arşiv Belgeleri

- BCA (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı)
BCA. 490-1-0-0/4-18-1.
BCA. 490-1-0-0/1464-4-1.
BCA, 490-1-0-0 /13-68-4.
BCA, 490-1-0-0/14-73-5.
BCA. 490-1-0-0/2-9-3.
BCA. 490-1-0-0/3-12-47.
BCA. (29.04.1934.). 490-1-0-0/2-9-8.
BCA. (07.02.1934). 490-0-0/1115-70-1.
BCA. (28.04.1943). 490-1-0-0/23-118-14.
BCA. (29.11.1949). 490-1-0-0/9-49-14.

- BCA. 490.01/1653.751.02.
BCA. 490-1-0-0/3-12-47.
BCA. 490.01/97.379.01.
BCA. 490-1-0-0/4-18-1.
BCA. 490-1-0-0/ 3-11-2.
BCA. 490.01/05.25.03.
BCA. 490-1-0-0 /4-19-19.
BCA. 490-1-0-0/1101-24-1.

2. Resmi Yayınlar

- CHP. Halkevleri ve Halkodalarının Çalışmaları, (1942).
CHP Halkevleri İdare ve Teşkilat Talimatnamesi, (1940).
CHP Halkodaları Talimatnamesi, Ulus Basımevi, (1939).
Cumhuriyet Halk Fırkası “ Halkevleri Talimatnamesi, (1932).
Cumhuriyet Halk Fırkası Kâtibi Umumiliğinin Fırka Teşkilatına Umumi Tebliğatı, Tamim No:27, Cilt: 1, s. 26-27.
Cumhuriyet Halk Fırkası Kâtibi Umumiliğinin Fırka Teşkilatına Umumi Tebliğatı, Ağustos 1931'den Kânunuevvel 1932'ye kadar, Tamim No:1686, Cilt: 1, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, 1933, s. 3-4.
Halkevi Ankara Halkevleri 1932-1935, T.B.M.M Kütüphanesi, Ankara : 1935.
Halkevleri 1932-1935, Ankara : Yer: 74-2111.

3. Süreli Yayınlar

- Cumhuriyet
Son Posta
T.C Resmî Gazete
Vakit

4. Kitaplar

- Akçura, Yusuf. Türk Yılı, İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2009.
Atatürk, Mustafa Kemal. Nutuk II, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1927.
Baydar, Mustafa. Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları, İstanbul: Menteş Kitabevi, 1968.
Bayındır, Seda. Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları, Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 2010.
Berkes, Niyazi. Unutulan Yıllar, (Yay. Haz. Ruşen Sezer), İstanbul: İletişim Yayınları, 1997.
CHP 18. Yıldönümünde Halkevleri ve Halkodaları. Ankara: Ulus Basımevi, 1950.
Çeçen, Anıl. Atatürk'ün Kültür Kurumu, Halkevleri, Ankara: Gündoğan Yayınları, 1990.
Ertunç, Cemil. Cumhuriyetin Tarihi Yaşadıklarımızın Dünyü-Bugünü, İstanbul: Pınar Yayınları, 2005.

- Georgeon, François. Osmanlı Türk Modernleşmesi (1900-1930), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006.
- Gökalp, Ziya. Ocaklar Ne Yapmıştır, Vazifesi ve Gayesi Nedir? Atatürk Devri Fikir Hayatı: düz. Kaplan Mehmet, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1981.
- Gurallar Yeşilkaya, Neşe. Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- Gurallar Yeşilkaya, Neşe. Kemalizm/Atatürkçülük Modernleşme, Devlet ve Demokrasi Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Kemalizm, İstanbul: İletişim Yayınevi, 2001.
- Halkevlerinin Doğuşu 19 Şubat 1932 Açılışın İlk Haftası. Ankara: Halkevleri Genel Merkezi Yayınları 1971.
- İğdemir, Uluğ. Halkevleri ve Halkodaları Aylık Ansiklopedi, Cilt 1, İstanbul, 1945.
- Karpat, Kemal Haşim. Türk Demokrasi Tarihi, İstanbul: Timaş Yayınları, 2017.
- Kaya, Yahya Kemal. İnsan Yetiştirme Düzenimiz, Ankara: HÜ Sosyal Bilimler Sermayesi İşletmesi Yayını, 1984.
- Sarınay, Yusuf. Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2004.
- Sertoğlu, Mithat. Mufassal Osmanlı Tarihi, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011.
- Şimşek, Sefa. Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi Halkevleri 1932-1951, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2002.
- Toksoy, Nurcan. Bir Kültürel Kalkınma Modeli Olarak Halkevleri, Ankara: Orion Kitabevi, 2007.
- Tunçay, Mete. Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması, Ankara: Yurt Yayınları, 1981.
- Turan, Şerafettin. Türk Devrim Tarihi Yeni Türkiye’nin Oluşumu (1923-1938), Ankara: Bilgi Yayınevi, 1996.
- Üstel, Füsun. İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları 1912-1931, İstanbul : İletişim Yayınevi, 1997.
- Vaner, Semih. Unutkan Tarih, Sovyet Sonrası Türk Dilli Alan , İstanbul: Metis Yayınları, 1997.
- Varlık, Bülent. Ülkü: Halkevleri Mecmuası, Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce-Kemalizm, düz. Bora Tanıl, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- Yüksekliman, Nihan. Parti Devlet Bütünleşmesi, İstanbul: Gelenek Yayınevi, 2002.
- Zürcher, E. Jan. Modernleşen Türkiye’nin Tarihi, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.
- Çelen, Mehmet Kaan. “1909 Kanun-ı Esasi Tadilatı”, Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 2/4, (2012), 130-132.
- Erdal, İbrahim. “Türk Tarih Tezi Açısından Halkevlerinin Türk Dili ve Kültürü Üzerine Faaliyetleri; Yozgat Halkevi Örneği”, Folklor/Edebiyat, 20/78, (2014), 53-56.
- Georgeon, François. “Les Foyers tures à l’epoque Kemaliste (1923-1931)”, Turcica, (1982), 168-215.
- “Halkevleri Postası-Halkevleri ve Halkodaları Çalışmaları”, Ülkü Halkevleri ve Halkodaları Dergisi, 12/97, (1941), 70-90.
- Karadağ, Nurhan. “1932-1951 Yılları Arasında Halkevleri Tiyatro Çalışmaları”, Tiyatro Araştırmaları Dergisi, 8/8, (1988), 1064-1080.
- Karaömerlioğlu, M. Asım. “The People’s Houses and the Cult of the Peasant in Turkey”. Middle Eastern Studies, 34/4, (1998), 67-91.
- Karpat, Kemal H. “The people Houses in Turkey Establishment and Growth”, The Middle East Journal, 1/2 (1963), 58-75.
- Kemal H. Karpat, “The impact of the people’s houses on the Development of Communication in Turkey”, Die Welt des Islams, 1/4 (1974), 69-84.
- Kaştan, Yüksel. “Cumhuriyet Döneminde Nüfus Hareketlerinin Fonksiyonu”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7/1, (2006), 1- 74.
- Kodal, Tahir. “Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Ocakları”, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmalı Enstitüsü, 0/52, (2014), 308-310.
- Savaşır, Vildan Aşir. “Halkevlerine Doğru”, Halkoyu, 1/9 (1977), 20-28.
- Tuğluoğlu, Fatih. “Türkiye’de Halkçılık İdeolojisi ve Halkevleri” Erdem, 15/42, (2005), 101-118.
- Tunalı, Sancar. “Halkevlerinde Yürütülen Sanat Çalışmaları 1932-1950”, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15/2, (2013), 65-70.
- Uzun, Turgay. “Osmanlı Devletinde Milliyetçilik hareketleri”, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 4/4, (2000), 257-275.
- Ültanır Emel- Ültanır Gürcan. “Estonya, İngiltere ve Türkiye’de Yetişkinler Eğitiminde Profesyonel Standartlar”, Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 1/1, 2005, 9-20.
- Ünal, Kemal. “Halkevleri ‘nin İdaresinde ve Çalışmasında Bazı Yeni Esaslar”, Ülkü Halkevleri ve Halkodaları Dergisi, 16/ 89, (1940), 887-905.

5. Makaleler

- Aktaş, Elif ve Özdemir, Yavuz. “Bütünden Parçaya Halkevleri Şubeleri”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 5/2, (2012), 197-198.
- Akyüz, Kenan. “Türk Ocakları”, Belleten, 50/196, (1986), 201-206.

6. Tezler

- Ervin, Murat. Türk Fotoğraf Sanatının Gelişim Süreci İçerisinde Halkevleri ve Köy Enstitülerinin Rolü. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

KURGAN KALINTI VE BULUNTULARINA GÖRE BOZKIR İNSANININ GİYİM KUŞAMI

Mazhar NARŞAP*

Özet

Toplumların kültürlerinin oluşturulmasında yaşadıkları coğrafyanın şartları birinci derecede rol oynamıştır. Ormanlarda yaşayan kavimler ile çölde yaşayan kavimlerin yaşam koşullarının aynı olmaması her iki toplumun oluşturmuş olduğu kültürleri de farklılaştırmıştır. Çin Seddi'nden, Tuna Nehri'ne kadar olan Avrasya coğrafyasında yaşayan bozkır kavimleri de yaşamış oldukları coğrafyanın iklim koşullarına uygun konargöçer yaşam tarzını benimsemişlerdir. Konargöçer yaşam tarzı basit bir göçebelik olmayıp boy beyinin idaresinde yılın belirli zamanlarında hayvanlarına taze ot bulabilmek amacıyla yapılan göç hareketidir. Konargöçer yaşamı benimsemiş olan bozkır kavimleri bu şartlar neticesinde kendilerine has olan bozkır kültürünü diğer bir adı ile atlı göçebe kültürünü ortaya çıkarmışlardır. Bu kültür hakkında sözlü, yazılı ve arkeolojik kaynaklardan bilgi elde edilmektedir. Bozkır kavimlerinin kültür tarihine dair önemli bilgiler hem kendilerine ait yazılı kaynaklardan hem de diğer kavimlerin yazılı kaynaklarından elde edilmektedir. Bozkır kavimlerinin kültür tarihine dair esas veriler arkeolojik kaynaklardan elde edilmektedir. Arkeolojik kaynakların başında ise kurganlar gelmektedir. Kurgan, bozkır insanı öldüğünde defnedildiği yığma tepe mezarlardır. Bu mezar kültürü bozkır kavimlerinin yayıldığı coğrafyanın her yerinde görülmektedir. Kurganlar sadece bozkır insanı öldüğünde defnedildiği bir mezar yeri olmayıp aynı zamanda bozkır kültür tarihi hakkında önemli veriler sunan bir kaynaktır. Kurganlarda yapılan arkeolojik kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan kalıntı ve buluntulardan bozkır insanının, giyim kuşamı hakkında bilgi elde edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bozkır, Kurgan, Kültür, Giyim-Kuşam

CLOTHING OF THE PEOPLE OF THE STEPPE ACCORDING TO KURGAN REMAINS AND FINDS

Abstract

The conditions of the geography in which societies live have played a primary role in the creation of their cultures. The fact that the living conditions of the tribes living in forests and those living in deserts are not the same has also differentiated the cultures formed by both societies. The steppe tribes living in the Eurasian geography from the Great Wall of China to the Danube River also adopted the nomadic lifestyle suitable for the climatic conditions of the geography they lived in. The nomadic lifestyle is not a simple nomadism, but a migration movement carried out under the direction of the boy bey in order to find fresh grass for their animals at certain times of the year. As a result of these conditions, steppe tribes, who have adopted nomadic life, have created their own steppe culture, also known as horse nomadic culture. Information about this culture is obtained from oral, written and archaeological sources. Although the written sources of the steppe tribes themselves are limited, important information about the cultural history of the steppe tribes is obtained from the written sources of other tribes with which they are in contact. Data on the cultural history of the main steppe tribes are obtained from archaeological sources. The most important archaeological sources are the kurgans. Kurgan are masonry hill graves where steppe people are buried when they die. This grave culture is seen everywhere in the geography where steppe tribes spread. Kurgans are not only a burial place where steppe people are buried when they die, but also a source that provides important data about the history of steppe culture. With the remains and finds found in the archaeological excavations in the Kurgans, information about the clothing dress of the steppe people is obtained.

Keywords: Steppe, Kurgan, Culture, Clothing

* Dr., narsapmazhar5@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5104-2054

Extended Summary

Steppe tribes have adopted a nomadic lifestyle because of the conditions of the geographical region in which they live. The migration movements of these nomadic tribes between spring and winter have caused cultural data to be spread over a wide area. Although limited information was obtained from oral and written sources, the main data on the history of steppe culture were obtained from archaeological sources. Archaeological materials on the steppe tribes were obtained from graves called "kurgan" Kurgans are not only sacred places where people are buried, but also arranged like a tent that the deceased used as a house during his lifetime. In this grave, various weapons, kitchen utensils and many relics and finds used in the daily life of the person were obtained, as well as important data on the clothing of the steppe people were obtained. The people who formed this nomadic culture that emerged in the steppe geography formed their lifestyles according to the climatic conditions of this geography. At the beginning of this lifestyle is the clothing of the steppe people. The fact that the steppe geography has a cold and harsh climate has caused the steppe people to use clothes suitable for this climate.

There is information about the clothes made by the steppe people in the written sources describing the period, but detailed information about the clothing of the steppe people is obtained from the remains unearthed from the Kurgans in the steppe geography and the rock paintings found around the Kurgans. These archaeological data are also important in terms of confirming the accuracy of the information given in written sources.

Since the earliest periods of history, the steppe people living in the climate in question have made various clothing products such as headdresses, shirts, caftans, trousers, belts, skirts and boots from the wool and skins obtained from their animals, which are the main basis of their economic life. In addition, the wool and leather dresses made by steppe people are not simple primitive dresses but are very close to modern clothing. For this reason, these dresses made since the earliest periods of history are also important in terms of showing the level of civilisation reached by the steppe people.

The first product considered in relation to the clothing of the steppe people is the headdress. Steppe people have worn headdresses since the earliest periods of history and the headdress in question has been used until recently by taking various names and shapes over time. Headdresses made of wool and leather obtained from animals were made in various shapes and colors. In addition, the headdresses used by the steppe people enabled them to be recognised both among their own tribes and by other nations. Headdresses served as a kind of identity. One of the clothes used by steppe people is caftans. The caftan, which is made of thick wool and used as outer clothing, is tied at the waist with the help of a sash or belt. Caftans, which protect the steppe people against the cold to a great extent, are also suitable for the steppe cavalry clothing style.

One of the clothes used by the steppe people is the shirt. Steppe people made their shirts from the ropes and linen obtained by passing the wool of their animals through various stages. The shirt worn under the caftans did not limit the mobility of the steppe people because it was made of rope and linen obtained from wool.

Another of the clothes used by the steppe people in their daily life is trousers. Trousers are extremely suitable for steppe cavalry clothing. The trousers of the steppe people moving on the horse did not restrict his movements and allowed him to move comfortably. Archaeological data are obtained from the kurgans about these trousers made of leather.

Steppe people complemented the clothes they used in their daily lives with socks and boots. Socks are made of wool and linen. Archaeological remains and finds related to socks are obtained from kurgans.

When the clothes used by steppe people in their daily lives are analysed, belts and sashes draw attention among them. The belt is made of wool and is wrapped around the waist of the wearer. The belt is made of leather and worn on the waist. The most obvious difference between the belt and sash is that there are buckles at one or both ends of the belt to fasten the belt. Steppe people used sashes or belts over their clothes, thus both covering the front of the dress and ensuring the collection of the dress, as well as carrying their weapons by hanging them on their belts.

Among the data obtained as a result of archaeological excavations in the Kurgans are the clothes used. One of the kurgans where important archaeological data on clothing were obtained is Pazırık kurgans. In the archaeological studies conducted in Pazırık kurgans, clothes made by the steppe people from the wool and leather obtained from animals in various shapes and names were found. These clothes consist of many types of clothes and accessories such as headdress, caftan, shirt, skirt, trousers, trousers, belt, and boots. In addition, the data obtained from the studies on the clothes show that it is very close to today's modern clothing. Thus, the data obtained show both the mastery of the steppe people and the civilised level they have reached. In addition, the fact that the ornaments on the clothes are made of precious metals such as gold and silver shows the economic structure and the level of prosperity reached. These clothes made by the steppe people have continued throughout history by taking various names and shapes and have set an example for today's clothes. This is an expression of cultural continuity.

Giriş

Bozkır kavimleri, yaşadıkları coğrafi bölgenin şartları sebebiyle konargöçer bir hayatı benimsemişlerdir. Bu konargöçer kavimlerin yaylak ve kışlak arasında yapmış oldukları göç hareketleri, onlara ait kültürel verilerin geniş bir alana yayılmasına neden olmuştur. Sözlü ve yazılı kaynaklardan sınırlı da olsa bilgi elde edilmesine rağmen bozkır kültür tarihine dair esas veriler arkeolojik kaynaklardan elde edilmiştir. Bozkır kavimlerine dair arkeolojik malzemeler “kurgan” adı verilen mezarlardan elde edilmiştir.

Kurgan, kelime anlamı olarak korugan yani korumak manasına gelmektedir. Koruganın iki anlamı vardır. Birinci anlamı kurgan mezar, anlamında olup ikinci anlamı ise, şehri koruyan sur duvarlarıdır. Kurganın kelime anlamları göz önüne alındığında bozkır kavimleri için kullanılan anlamı mezardır. Kurgan kelimesini günümüz Türkçesinde karşılayan birçok anlam vardır. Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan Türkçe sözlükte, kurgan kelimesi iki anlama gelmektedir. İlk anlamı, İlk Çağ’da mezar üzerine toprak yığılan küçük tepe, diğer anlamı ise tepe şeklinde mezar, höyük olarak kullanılmıştır.¹

Bozkır kavimlerinin benimsediği konargöçer yaşam tarzına bakıldığı zaman kurganın şehir ile ilgili olan anlamının daha sonraki süreçte de kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bozkır coğrafyasında kullanılan kurgan tabiri, mezarda bulunan ölüyü koruması manasına gelmektedir. Kurgan adı esasında mezar için değil; mezarı koruyan üzerindeki topraktan ya da taştan yapılan tümsek tepe için kullanılmıştır (Bk. Ek 1).

Bozkır insanının mezarı olan kurganlar, genellikle toplum tarafından kutsal sayılan yerlere yapılmıştır. Bu yerler dağ ve etekleri, yaylalar, ormanlık alanlar, ırmak yatakları ve göl kenarları olabilmektedir. Kurganların çok çeşitli alanlara yapılmasında, bozkır kavimlerinin çok geniş bir coğrafyaya yayılmış olmaları etkili olmuştur.²

Kurganın nasıl yapıldığını ise Herodotos, *Historia* adlı eserinin 4. kitabında şu şekilde anlatmaktadır: “Hükümdarları öldüğü zaman, o bölgede eni boyu bir

dörtgen, büyük bir çukur kazarlar ve hazır olduğu zaman ölüyü getirirler. Gövde mumla kaplanmıştır; önceden karnı yarılmış, içi boşaltılmış ve maydanoz tohumu, anason ve dövülmüş saparna ve kokulu maddelerle doldurulmuş, sonra dikilmiştir; ölü, bir arabaya konur ve başka bir halk topluluğuna götürülür. Bütün halk toplulukları dolaştırıldıktan sonra ölü, imparatorluğun en uzak ülkesi olan Gerrhos ülkesine götürülür; mezar orada kazılmıştır. Mezarın içine çimen yayılır, ölen hükümdar üzerine konur. Ölü, yere saplanmış mızraklarla çevrilir, üzerine ağaçtan bir gölgelik konur, sazlarla örtülür, mezarın içinde boş kalan geniş yerlere eşlerinden birisi, elinden içki içtiği kimse, bir aşçı, silahtar, uşaklarından birisi, bir haberci ve atları boğulup konulur, kullandığı eşyalardan birer tane ve altın kupalar da konur. Bu tören tamamlanınca herkes mezarın üzerine kürekle toprak atar ve en yüksek tümseği yapmak için birbirleriyle yarış ederler.”³

Herodotos’un, *Historia* adlı eserinde anlattığı kurgan yapımı ile bilgiler bozkır coğrafyasında bulunan kurganlarda yapılan kazı çalışmalarından elde edilen arkeolojik veriler ile doğrulanması, kaynağın önemini ayrıca göstermektedir. Herodotos’un bahsettiği kurganlar Karadeniz’in kuzeyinde yer alan bozkır coğrafyasında sıklıkla görülebilmektedir.

Bozkır coğrafyasında kurgan yapımı sadece milattan önceki dönemlerde değil; milattan sonraki dönemlerde de devam etmiş olduğu kaynaklarda yer almaktadır. Örneğin; IX. yüzyılda Abbasi Halifesi tarafından, Bulgar Hanı’na elçi olarak gönderilen kafilenin içerisinde bulunan İbn Fadlan bu sefere ilişkin yazmış olduğu seyahatnamesinde Oğuzlarda ölü gömme geleneğinden şu şekilde bahsetmektedir: “Oğuzlardan birisi ölürse onun için ev gibi büyük bir çukur kazarlar. Bundan sonra cesedi alıp elbisesini giydirir, kuşağını ve yayını kuşandırır. Eline, içinde nebiz olan ağaçtan bir kadeh verirler, önüne yiyecek dolu bir kap koyarlar. Daha sonra ölüyü çukura oturtup üzerini tavanla örterler. Mezarının üzerine çamurdan bir kubbe gibi tümsek yaparlar. Bundan sonra ölünün hayvanlarının yanına varıp miktarına göre, birden yüze veya iki yüze kadarını kurban ederler. Onların etlerini yerler. Başlarını, ayaklarını, derilerini ve kuyruklarını bir

1 <https://sozluk.gov.tr/>

2 Oktay Belli “Eski Çağ ve Orta Çağ’da Türklere Kurgan Yapma Geleneği” (Türkler III. Cilt, Yeni Türkiye Yayınları), 927.

3 Herodotos, *Herodotos Tarihi*, (Çev. Müntekim Ökmen) (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2015), 313.

tarafa ayırıp bunları kesilmiş ağaçlar üzerine kabrinin başına asarlar. Bunlar ölünün cennete giderken bineceği hayvanlardır derler. Eğer ölen kimse, sağlığında insan öldürmüş kahraman kimse ise öldürdüğü insanların sayıları kadar, ağaçtan suret yontup bunları kabrinin üzerine dikerler. Bunlar onun hizmetçileridir.”⁴

Hem Herodotos hem İbn Fadlan’ın kaynaklarında vermiş olduğu bilgiler ve yapılan arkeolojik kazı çalışmaları neticesinde ortaya çıkan verilere göre kurganların iki ana unsurdan oluştuğu anlaşılmaktadır. Kurganın birinci kısmı toprak seviyesine kadar açılmış çukur ve oluşturulan odalardan; ikinci kısım ise zemin seviyesi üzerine yığılmış topraktan oluşmaktadır. Odaların üstü tıpkı bir yapının üzeri gibi kalaslarla kapatılmakta, alttan payandalarla kalaslar desteklenmektedir. Sağlam bir tavan oluşturulup üzerine toprak yığılmaktadır. Kazılan mezarların üzerine yığılan topraklar, kenarlarından dışarıya taşmakta ve mezarı korunaklı hâle getirmektedir.⁵

Kurganın üzerine toprak yığılarak tepe oluşturulması korugan yani koruyan anlamını ortaya çıkarmaktadır. Çünkü ölen kişinin değerli eşyalar ile gömülmesi onun soygunculara karşı korunmasını gerektirmektedir. Ayrıca buradaki koruma amacının vasfı bozkır kavimleri tarafından mezarlara verilen önemi de göstermektedir.

Kurgan adı verilen mezarların, korunması gerektiğini ve nasıl korunduğunu Pers kralının Karadeniz’in kuzeyindeki İskitler üzerine düzenlemiş olduğu sefer esnasında, İskit kralı İdanthiros ve Pers kralı Dairus arasında geçen konuşma açık bir şekilde ortaya koymaktadır:

“Dairus, İskit hükümdarına bir elçi ile gönderdiği haberde; “Ey garip adam yapabileceğin başka iki şey varken niçin boyuna kaçıyorsun eğer kendini bana karşı koyabilecek kadar güçlü sayıyorsan ona göre davran, kaçmayı bırak savaşa gir, yok eğer kendini daha aşağı görüyorsan yine boyuna yürümekten vazgeç, efendine haraç olarak toprak ve su getir, huzuruna çık.” diye söylemektedir.⁶

İskit hükümdarı gelen elçiyle Pers kralına şu şekilde cevap verir: “İranlı, işte benim kanaatim: beni hiç kimse ne korkutabilir ne de önünden kaçmaya zorlayabilir, senden de kaçtığım yok; şimdiye kadar yapmış olduğum şey barış zamanında da her zaman yaptığım şeydir. Neden hemen savaşa girmiyorum, onu da sana söyleyeyim, bizim ne kentimiz var ne de dikili ağacımız var ki elden gitmesin, ya da yakılıp yıkılmasın diye korkup hemen savaşa girelim ama siz eğer illa da savaşmak istiyorsanız, bizim atalarımızın mezarları var, onları bulun onlara el kaldırın o zaman görürsünüz, mezarlarımız için dövüşüyor muyuz dövüşmüyor muyuz.”⁷

İskit hükümdarının, mezarlarını korumak için savaşmayı düşünmesi kurgana verilen önemi açıkça göstermektedir. Bozkır kavimlerinde mezar sadece İskitler Dönemi’nde değil tarihsel süreç içerisinde de önemli bir yer tutmaktadır. Örneğin; Avrupa Hun hükümdarı Atilla’nın I. Balkan Seferi’nin gerekçelerinden biri, Hun hükümdar ailesinin kabirlerinin Bizans’ın Margos piskoposu tarafından açılarak soyulmasıdır.⁸ Kurganların korunması ile ilgili bu iki örnekte görüldüğü gibi tarihin en erken dönemlerinden itibaren ortaya çıkmış olan bozkır kavimlerinden günümüze kadar ata mezarlarının önemli sayılması atalar kültü ile ilgili olmasının yanı sıra kültürel sürekliliğin de göstergesidir.

Kurganlar sadece kişilerin defnedildikleri kutsal yerler olmayıp aynı zamanda ölen kişinin yaşadığı dönemde ev olarak kullandığı çadır gibi de düzenlenmiştir (bk. Ek 2). Bu mezarın içinde kişinin gündelik hayatında kullandığı çeşitli silahları, mutfak eşyaları ile birçok kalıntı ve buluntu elde edildiği gibi bozkır insanının giyim kuşamı hakkında da önemli veriler elde edilmiştir.

1. Giyim Kuşamı

Bozkır coğrafyasında ortaya çıkan bu konargöçer kültürünü oluşturan insanlar, bu coğrafyanın iklim şartlarına göre yaşam tarzlarını oluşturmuşlardır. Bu yaşam tarzının başında ise bozkır insanının giyim

4 İbn Fadlan, İbn Fadlan *Seyahatnamesi* (Çev. Ramazan ŞEŞEN), (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2022), 36.

5 İlhami Durmuş, *Türk Kültürüne Giriş*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2016), 434.

6 Herodotos, *Herodotos Tarihi*, 126.

7 Herodotos, *Herodotos Tarihi*, 127.

8 İbrahim Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2010), 292.

kuşamı gelmektedir. Bozkır coğrafyasının soğuk ve sert bir iklime sahip olması bozkır insanının bu iklime uygun kıyafetler kullanmasına neden olmuştur.

Bozkır insanının yapmış olduğu bu elbiseleri ile ilgili dönemi anlatan yazılı kaynaklarda bilgiler yer almaktadır ancak bozkır insanının giyim kuşamı hakkında detaylı bilgiler bozkır coğrafyasında yer alan kurganlardan ortaya çıkarılan kalıntılardan ve kurganların etrafında bulunan kaya resimlerinden elde edilmektedir. Söz konusu bu arkeolojik veriler yazılı kaynaklarda verilen bilgilerin doğruluğunun onaylanması açısından da ayrıca önem arz etmektedir.

Tarihin en eski dönemlerinden itibaren söz konusu iklimde yaşayan bozkır insanı ekonomik hayatının başlıca temeli olan hayvanlarından elde etmiş olduğu yün ve derilerden kendisine başlık, gömlek, kaftan, pantolon, kemer, etek ve çizme gibi çeşitli giyim kuşam ürünleri yapmıştır. Ayrıca bozkır insanının yapmış olduğu yün ve deriden elbiseler basit bir ilkel elbise olmayıp günümüz modern kıyafetine oldukça yakındır. Bu sebeple tarihin en eski dönemlerinden itibaren yapılmış olan bu elbiseler bozkır insanının ulaştığı medeniyet seviyeyi göstermesi açısından da önemlidir.

1.1. Başlık

Bozkır insanının giyim kuşamı ile ilgili olarak ilk ele alınan ürün başlıktır. Bozkır insanı tarihin en erken dönemlerinden itibaren başlık giymiş ve söz konusu başlık zaman içerisinde çeşitli adlar ve şekiller alarak yakın zamana kadar kullanılmıştır. Hayvanlardan elde edilen yün ve deriden yapılan başlıklar çeşitli şekillerde ve renklerde yapılmışlardır. Ayrıca bozkır insanının kullanmış olduğu başlıklar onun hem kendi boyları arasında hem de diğer milletler tarafından tanınmasını sağlamıştır. Başlıklar bir bakıma kimlik görevi görmüşlerdir. Örneğin: Saka yani İskitleri yakından tanıyan Perslerin, Saka gruplarını adlandırmasında görülmektedir. Persler, Sakaları üç grup hâlinde ele almaktadır. Bunlardan birincisi Saka tiay para daray yani denizin diğer tarafına geçmiş Sakalar, ikincisi Saka tigrakhauda ok şeklinde sivri başlık giyen Sakalar, üçüncüsü ise Saka haumavarga'dır.⁹ Burada görüldüğü gibi ikinci Saka grubu olan Saka tigrakhauda'nın

başlığından hareketle ad verilmektedir. Diğer Saka gruplarının da başlık giymiş oldukları dikkate alındığında söz konusu grubun başlığının diğerlerinden farklı olması o grubun tanımlanmasında kimlik olarak kullanılmıştır.

Yazılı kaynaklarda bozkır insanının kullanmış olduğu başlıklar hakkında bilgilerin bulunmasıyla birlikte bozkır coğrafyasındaki kurganlarda yapılan arkeolojik kazılar sonucunda bozkır insanının kullanmış olduğu başlık ve başlık kalıntıları bulunmuştur. Bulunan bu başlıklar içerisinde Esik kurganında bulunan Altın Elbiseli Adam'ın başlığı dikkat çekmektedir (bk. Ek 3). Bu başlığın koyun, at, hayat ağacı gibi çeşitli figürler ile süslenmiş olması bozkır sanatını yansıttığı gibi sivri şekilde olması ise Pers kaynaklarında ifade edilen Saka tigrakhauda olarak adlandırılan Saka grubuna ait olabileceğinin düşünülmesi yazılı kaynakta verilen bilginin doğrulanması açısından da ayrıca önem arz etmektedir.

19. yüzyılda Kazakistan coğrafyasında düğünlerde, gelinlerin başına takılan Saukale adı verilen başlıklar ve Azerbaycan bölgesinde beylerin takmış oldukları sivri başlıkların Esik kurganında bulunan başlığa benzemesi ise kültürel sürekliliğin devamını göstermektedir.

1.2. Kaftan

Bozkır insanının kullanmış olduğu kıyafetlerden biri de kaftanlardır. Kalın yünden yapılarak dış kıyafet olarak kullanılan kaftan bir kuşak ya da kemer yardımı ile belden bağlanmaktadır. Soğuğa karşı bozkır insanını büyük oranda koruyan kaftanlar ayrıca bozkır süvari giyim tarzına da uygundur.

Bozkır insanı yaşamış olduğu bölgenin iklim koşullarına uygun bir kıyafet tarzı oluşturmuştur. Bozkır coğrafyasının sert ve soğuk bir iklim yapısına sahip olması bozkır insanının kendini soğuktan koruyacak kıyafetler yapmasına neden olmuştur. Hayvanlardan elde edilen yün ve deriden yapılan elbiseler, günümüz modern kıyafetlerine oldukça yakındır. Elbise yapımında kullanılan yün, deri, renk ve dikişler bozkır insanının ulaştığı ustalık becerisi ve medeni seviyenin bir göstergesidir.

⁹ İlhami Durmuş, İskitler, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2007), 39.

Bozkır coğrafyasında kullanılan kaftanlara; balbal, kaya resmi gibi bozkır insanının kendisine ait sanat eserlerinin yanı sıra komşu kavimlerin sanat eserlerinde de rastlanılmaktadır. Örneğin; Pers Dönemi'nin meşhur kaya oymacılığı sanatının eseri olan Behistun Kitabesinde, Pers kralı Darius'un önünde dokuz kişinin durduğu görülmektedir. Bu kişilerden sonuncu kişi için: "Bu Skunka, yani Saka." ifadesi yazmaktadır. Saka olarak belirtilen bu kişi kemerli bir kaftan giymekte ve kafasında uzun, geriye bükülmüş, keskin sivri uçlu bir başlık bulunmaktadır (Bk. Ek 4). Bistun kitabesinde görülen başlık ve kaftan Pazırık kurganlarında da görülmektedir.¹⁰

Esik kurganında bulunan Altın Elbiseli Adam'ın üzerindeki süs parçaları ve deri kalıntılarından, adamın kısa bir kaftan ya da kürk manto giydiği tespit edilmiştir. Burada bulunan deri parçaları üzerinde yapılan çalışmaların sonuçlarına göre kaftanın kırmızı bir renkte olduğu anlaşılmıştır. İnce bronz plaka tabanına sahip, altın plakalardan yapılmış başta tonga figürü olmak üzere çeşitli figürler ile kaftanın yanları ve tabanı, önkol hattı ve kol altları süslenmiştir. Kaftanın beden ölçüsü 46 veya 48 beden olarak tahmin edilmektedir.¹¹ (Bk. Ek 5)

Kaftanı süsleyen plakaların konumu, kaftanın sola iliklendiği ve dizlere ulaşmayan kısa bir kaftan olduğunu göstermektedir. Bozkır kavimlerinden biri olan İskitlerde de kullanılan kaftanların sola iliklendiği bilinmektedir. Özellikle Sakaları yakından tanıyan Perslere ait kabartmalardaki İskit tasvirleri, Solokha kurganında bulunan altın tarakta üzerindeki İskit savaşçı tasvirleri ve Kul Oba'dan bulunan figürler İskit kaftanlarının sol tarafa iliklenmekte olduğunu göstermektedir.

Kaftana dair veriler Pazırık kurganlarından da elde edilmiştir. Pazırık 2 kurganında yapılan kazı çalışmalarında, uzunluğu 90 cm olan kısa bir kaftanın arka kısmı bulunmuştur (Bk. Ek 6). Bulunan kaftanın dış tarafı işlenmiş olup kaftana sağlamlık kazandırmak için de kaftan ince iplikler ile paralel çizgiler şeklinde dikilmiştir. Bazen takviye ve dekoratif dikişlerin yaklaşık 4 mm aralıklarla ve 1 cm uzunluğunda yan

yana gelmiş olduğu söylenebilir. Kaftanın en dikkat çekici özelliği, üzerine altın disklerle süslenmiş deri kesimli süslemelerin yapılandırılmış olmasıdır. Kaftanın kalan kısmının üzerinde görülen stilize edilmiş kuş ve geyik figürleri dekoratif ve şematiktir. Bu figürler dönemin Altay sanatının tipik bir örneğini yansıtmaktadır.¹²

Bozkır insanı, beslemiş olduğu hayvanların deri ve yünlerinden kaftan yaparak giymiştir. Bu kaftanların yapımında kullanılan dikişler ve kaftanlar üzerine yapmış olduğu süslemeler bozkır insanının ulaştığı sanat becerisini ve medeni seviyeyi göstermektedir. Ayrıca söz konusu kaftanın, tarihsel süreç içerisinde en eski bozkır kavimlerinden itibaren Selçuklulara ve Osmanlılara kadar çeşitli adlar ve şekiller olarak kullanılmış olması tarihsel ve kültürel sürekliliğin devamını göstermektedir.

1.3. Gömlek

Bozkır insanının kullanmış olduğu kıyafetlerden biri de gömlektir. Bozkır insanı gömleklerini hayvanlarının yünlerini çeşitli aşamalardan geçirerek elde etmiş olduğu iplerden ve ketenden yapmıştır. Kaftanların altına giyilen gömlek, yünden elde edilen ipe ve ketenle yapılmış olduğu için bozkır insanının hareket kabiliyetini sınırlandırmamıştır.

Bu gömleklere ait bozkır coğrafyasında yapılan arkeolojik kazılarda kalıntı ve buluntular elde edilmiştir. Esik kurganında bulunan Altın Elbiseli Adam'ın kıyafetlerinden kalan parçalar incelendiğinde, kaftanın göğüs ve kollarının altındaki süsleme parçalarının altında daha küçük süsleme parçaları bulunmuştur. Dış tarafta bulunan büyük parçalar, kaftana ait olduğuna göre; iç tarafta bulunan bu küçük parçaların da bir iç elbiseye yani gömleğe ait olabileceği tahmin edilmektedir.

Pazırık 2 kurganında yapılan çalışmalarda ise gömlek bulunmuştur. Bulunan bu gömlek kenevir liflerinden dokunmuş keten bir gömlektir. Gövde genişliği 44,5 cm, uzunluğu 104 cm olan gömleğin bir yarısı koyu ve kalın, diğer tarafı ise daha parlak ve ince yapılmıştır. İki önde iki arkada toplam dört parçadan

10 Sergei Rudenko, *Frozen Tombs Of Siberia*, (London. 1970), 87.

11 Kemal Akışev, *Kurgan Issık*, (Moskova, 1978), 50.

12 Rudenko, *Frozen Tombs Of Siberia*, 85

oluşan gömleğin kol uzunluğu 58 cm olup uzun kollu bir gömlektir. Gömleğin ana malzemesini oluşturan keten bezleri, ince kırmızı yün ipe dikilmiştir. Pazırık 2 kurganında bulunan bu gömleğin benzeri Noyun-Ula kurganında yapılan kazılarda da bulunmuştur.¹³

1.4. Pantolon

Bozkır insanının günlük yaşamında kullanmış olduğu kıyafetlerinden bir diğeri ise pantolondur. Pantolon, bozkır süvari giyimine son derece uygun bir kıyafettir. At üzerinde hareket eden bozkır insanının pantolonu onun hareketlerini kısıtlamayarak rahat hareket etmesini sağlamıştır. Deriden yapılmış olan bu pantolonlar ile ilgili kurganlardan arkeolojik veriler elde edilmektedir.

Bozkır insanının giyimini gösteren en önemli veriler, Esik kurganından elde edilmiştir. Esik kurganında bulunan Altın Elbiseli Adam bozkır süvari giyiminin bir örneğidir. Altın Elbiseli Adam'ın pantolonu deriden yapılmış ve altın plakalar ile süslenen pantolon paçaları çizmenin içerisine konulmuştur (Bk. Ek. 7).

Pazırık kurganlarında yapılan çalışmalarda da pantolon bulunmuştur. Burada bulunan pantolon parçaları ve Pazırık 5 numaralı kurganda bulunan halı üzerinde süvarinin pantolonu Esik kurganında bulunan pantolona benzemektedir (Bk. Ek. 8).

Bozkır insanının kullanmış olduğu deri pantolonlar hakkında arkeolojik malzemenin yanı sıra yazılı kaynaklardan da bilgi elde edilebilmektedir. Kaşgarlı Mahmud'un, *Divan-ü Lûgat-it Türk* adlı eserindeki; "üm" kelimesinin anlamını hem don hem şalvar hem de pantolon olarak vermiştir. "Könçek" kelimesi de şalvar ve pantolon için kullanılmıştır. Bu kelimedeki "kön" kelimesi dikkat çekmektedir. Kön, deri anlamına geldiği için könçek ise deri pantolonu ifade etmektedir. Kurganlardan elde edilen deri pantolonlar ve *Divan-ü Lûgat-it Türk*'de geçen könçek kelimesinin deri pantolon anlamını karşılaması kültürel sürekliliğin bir göstergesidir.¹⁴

1.5. Etek

Bozkır kavimlerinde hem erkeğin hem de kadının savaşçı özelliği bulunmaktadır. Kadınlar da erkek gibi ata binmekte ve ok atmaktadırlar. Bu savaşçı özelliklerinden dolayı, kadınların da tıpkı erkekler gibi pantolon giymiş oldukları bilinmektedir. Bir bozkır kavmi olan İskitler hakkında bilgi veren Hippokrates, *Havalar, Sular, Mevkiler* adlı eserinde, İskit kadın savaşçıları hakkında: "Avrupa'da, Azak denizi taraflarında yaşayan bir İskit kavmi vardır. Diğer kavimlerden farkı olan bu kavim Sauromatlardır. Bu kavmin kadınları; ata binerler, at üzerinde oldukları hâlde yay çekerler ve mızrak atarlar. Kız kaldıkları sürece cenk ederler, üç düşman öldürmedikçe kocaya varamazlar ve kanunun emrettiği kurbanları da eda etmeden kocaları ile bir arada oturamazlar. Bir kız bir erkeğe varınca, bir lüzum üzerine bütün millet silahlanmaya mecbur olmazsa bir daha ata binmez." ifadeler yer almaktadır.¹⁵

Kurganlarda yapılan kazılarda eteğe dair veriler elde edilmiştir. Arzhan 2 kurganında bulunan 5 numaralı mezar odasındaki kadının kıyafetlerinin oldukça tahrip olması sebebiyle kıyafetlerin şekli tam olarak belirlenememiştir. ancak 5 numaralı mezar odasındaki kadının kıyafetlerinin üzerinde bulunan altın ve boncuk süslemeleri ve 13 numaralı mezar odasının A kısmında bulunan kadına ait giysilerin içerisinde bir eteğin de olması, 5 numaralı mezar odasında bulunan kadının da etek giymiş olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir (Bk. Ek. 9). Pazırık kurganlarında yapılan kazı çalışmalarında ve bozkır coğrafyasında bulunan diğer kurganlarda da kadınlara ait etek kumaşları bulunmuştur. Bütün bu kalıntı ve buluntular bozkır coğrafyasında kadının etek giydiğini göstermektedir.

Hippokrates'in vermiş olduğu bu bilgiden de anlaşılacağı üzere kadınlar da erkekler gibi savaşçı özellikler taşımaktadır. ancak kadınların evlendikten sonra sefere çıkmadıkları görülmektedir. Evlenmeden önce savaşçı özelliği olan bu sebeple pantolon giyen kadınların, evlendikten sonra ev işleriyle ilgilenmeleri onların savaşçı özelliklerini bıraktıkları için de kıya-

13 Rudenko, *Frozen Tombs Of Siberia*, 84 Bahaeddin Ögel, *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014), 65.

14 Durmuş, *Türk Kültürüne Giriş*, 258.

15 Galip Ataç, *İskitler Hekimlik*, Basım yeri ve tarihi yok.

fetlerinde de değişiklik meydana gelebileceğini kurganlarda bulunan etek kumaşları düşündürmektedir. Bir başka ifadeyle kurganlarda bulunan etekler, kadının evli olduğunu yani sosyal durumunu gösteren bir kıyafet olduğunu düşündürmektedir.

1.6. Çorap ve Çizme

Bozkır insanı, gündelik hayatında kullanmış olduğu kıyafetlerini çorap ve çizme ile tamamlanmaktadır. Çoraplar yünden ve ketenden yapılmıştır. Çoraplara dair arkeolojik kalıntı ve buluntular kurganlardan elde edilmektedir.

Arzhan 2 kurganının, 5 numaralı mezar odasında bulunan kadın ve erkeğin keçeden yapılmış çoraplar giymiş olduğu tahmin edilmektedir. Burada kadının çoraplarının, erkeğin çoraplarından daha uzun olduğu dikkat çekmektedir. Ayrıca hem kadının hem erkeğin ayak kısımlarında bulunan, altın plakalar bu kişilerin deriden yapılmış ve altın plakalar ile süslenmiş çizmeler giydiklerini göstermektedir.

Esik kurganında yapılan çalışmalarda ise Altın Elbiseli Adam'ın ayak kısımlarında tıpkı Arzhan 2 kurganının, 5 numaralı mezar odasında olduğu gibi altın plakalar bulunmuştur. Esik kurganında bulunan çizmelerdeki altın plakalar, Altın Elbiseli Adam'ın kaftanını süsleyen altın plakalara benzemektedir. Altın Elbiseli Adam'ın sol bacağına üzerinde orijinal konumları ile tespit edilen plakalar, çizmenin uzunluğunun hesaplanmasına ve yeniden yapılandırılmasına büyük olanak sağlamışlardır.

Pazırık kurganlarında bulunan kalıntı ve buluntular içerisinde çorap ve botlar yer almaktadır. Özellikle Pazırık 2 numaralı kurgan, bu konuda zengin malzemeler vermektedir. Pazırık 2 numaralı kurganında yapılan kazı çalışmalarında, kadına ait iki çift bot ve çoraplar bulunmuştur. Bulunan bu botlardan birincisinin taban kısmı oldukça orijinaldir. Deriden yapılan ve kırmızıya boyanan çizmenin alt tabanı ve üst kısmı başta lotus çiçeği olmak üzere çeşitli figürler ile süslenmiştir. 25 cm uzunluğa sahip ikinci bot da birinci bot gibi deriden yapılmış çeşitli figürler ile süslenmiş ve kalın ipe dikilmiştir. Pazırık 2 kurganında

botların yanı sıra keçeden yapılmış çoraplar da bulunmuştur (Bk. Ek 10).

Bozkır insanı yaşamış olduğu coğrafyanın şartlarına ve oluşturmuş olduğu bozkır süvari tarzına uygun kıyafetler yapmıştır. Yapmış olduğu bu kıyafetlerin içinde, deriden çizme ve ayakkabılar önemli bir yer tutmaktadır. Arzhan 2 ve Esik kurganlarında çizmelerin altın plakalar ile süslenmiş olması ve de Pazırık kurganlarında bulunan kadının botunun deriden yapılarak kırmızı renkte olması ayrı bir önem arz etmektedir. Tarihî süreç içerisinde kırmızı renkte ve süslenmiş çizmeler hükümdarlık alameti olarak kabul edildiği Prof. Dr. Salim Koca'nın "*Türkiye Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykâvus'un Aldığı ve Kullandığı Hâkimiyet Sembolleri*" adlı makalesinde yer almaktadır. Bu makalede kırmızı çizmenin hükümdarlık alameti olduğuna dair iki örnek verilmektedir. Bunlardan birincisi, taht savaşında, kardeşi IV. Kılıç Arslan'a yenilerek Bizans'a sığınan II. İzzettin Keykavus'un, İstanbul'da yaşamış olduğu sürgün hayatında hükümdar gibi kırmızı çizme giymiş olduğu diğeri ise, Selçuklu tahtına Karamanoğlu Mehmet Bey'in desteği ile geçen Alaeddin Siyavuş'un, Moğol destekli Selçuklu ordusuna yenilmesinden sonra Batı Anadolu tarafına kaçmış olduğu ve bu esnada bölgede bulunan Türkmenler tarafından ayağındaki kırmızı çizmelerden tanınarak öldürülmesidir.¹⁶ Söz konusu makalede yer alan her iki olay da çizmenin hükümdarlık sembolü olduğunu gösterdiği gibi kültürel sürekliliğinde bir devamı olarak düşünülebilir.

1.7. Kemer

Bozkır insanının günlük yaşamında kullanmış olduğu kıyafetler incelendiğinde, bunlar arasında kemerler ve kuşaklar dikkat çekmektedir. Kuşak, yünden yapılmış olup kullanan kişinin bel kısmına sarılarak kullanılmaktadır. Kemer ise deriden yapılarak bel kısmına takılmaktadır. Kemer ile kuşak arasındaki en belirgin fark ise kemerin bir veya iki ucunda kemeri bağlamak için yapılmış tokaların olmasıdır. Bozkır insanı kıyafetlerinin üzerine kuşak ya da kemer kullanmış, bu sayede elbisenin hem önünü kapatmış hem de elbisenin toplanmasını sağladığı gibi silahlarını da kemerine asarak taşımıştır.

16 Salim Koca, "Türkiye Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykâvus'un Aldığı ve Kullandığı Hâkimiyet Sembolleri", *Belleken Dergisi*, 59 (1995), 73.

Deriden yapılmış olan kemerler sade olarak kullanılabilirdiği gibi altın, gümüş gibi değerli madenlerden yapılmış plakalar ve tokalar ile süslenerek de kullanılmıştır. Bozkır coğrafyasında kemerin kullanımını ve kullanılan kemerlerin şekli ve süslenmesi ile ilgili olarak kurganlardan kalıntı ve buluntu elde edilmiştir.

Arzhan 1 kurganının, 1 numaralı mezar odasında yapılan kazı çalışmalarında kral olabileceği düşünülen kişinin üzerinde kemer parçaları bulunmuştur. Arzhan 2 kurganının, 5 numaralı mezar odasında bulunan erkeğin kıyafeti üzerinde yapılan çalışmalarda ise altın klipslerle süslenmiş üç kemer tespit edilmiştir. Kemerlerin tam olarak uzunluğu hesaplanamamışsa da kemerler üzerinde yer alan klipslerin eşit aralıklar ile kemer üzerine yerleştirilmiş olması kemerlerin uzunluğunun tespit edilmesinde önem arz etmektedir. Örneğin: Sadağı asmak için kullanılan kemerin uzunluğu, kemer üzerinde yer alan klips sayısı ve bunların aralarındaki mesafe göz önüne alınarak yapılan hesaplamalarda, kemerin uzunluğunun 190 cm olduğu tespit edilmiştir. Aynı mezar odasında bulunan kadının kıyafeti de tıpkı erkeğin kıyafetinde olduğu gibi bir kemer ile tamamlanmıştır. Söz konusu bu kemer, renkli ipliklerle dokunmuş ve klipslerle süslenmiştir.¹⁷ Arzhan 2 kurganının, 26 numaralı mezar odasında ise bronz klipsler ile süslenmiş bir kemer parçası bulunmuştur.

Esik kurganında bulunan Altın Elbiseli Adam'ın kaftanı üzerinde de kemer bulunmuştur. Söz konusu kemer on altı altın levhayla süslenmiş, tören kemeri şeklinde düzenlenmiştir. Kemerin uçlarına, bir geyik figürü şeklinde yapılmış, üç büyük dikdörtgen levha yapıştırılmış olup bunlardan biri sol tarafta, ikisi de ilkinin ayna görüntüsü olan sağ tarafta yer almaktadır. Kemerin geri kalanı, eşleştirilmiş boynuz bıçaklı bir geyik başı şeklinde on üç küçük plaka ile süslenmiştir. Üstelik bunlardan beşi, tıpkı iki büyük geyik levhası gibi sağa dönük şekilde kemerin sağ tarafına yerleştirilmiştir. Diğer sekiz küçük levha ise sol tarafa yerleştirilmiştir. Tüm plakaların, gümüş telden dikdörtgen halkalar ile lehimlendiği tespit edilmiştir.¹⁸

Pazırık kurganlarında yapılan çalışmalarda da kemer ve kemer parçaları bulunmuştur. Pazırık 2 numaralı kurganında bulunan kadına ait olabileceği tahmin edilen gümüş kemer tokası dikkat çekmektedir. İpliklerden yapılan ve kordon gibi kullanılan kemer ise ayrı bir önem arz etmektedir.

Gerek kurganlardaki kalıntı ve buluntular gerekse bozkır coğrafyasına komşu olan kavimlerin ülkelerinde bulunan heykel ve kabartmalarda tespit edilen kemerler, bozkır insanının kıyafetini tamamlayan bir araç olarak kullanılmıştır. Kemer ya da kayışın sadece kıyafetler üzerinde değil bir şeyi asmak ve taşımak amacıyla da kullanıldığı yapılan çalışmalarda tespit edilmiştir.

Bozkır insanının yapmış olduğu kemerlerin altın, gümüş gibi değerli madenler ile süslenmiş olduğu bilinmektedir. Bu kemerlerin bozkır toplumu içerisinde erkeklerin rütbelerini belirtmek amacıyla da kullanıldığı tahmin edilmektedir.¹⁹

Sonuç

Toplumların yaşamış oldukları coğrafyaların iklimleri toplumların giyim kuşamları üzerinde etkili olmuştur. Bozkır coğrafyasında yaşan kavimlerin giyim kuşamları yaşanan coğrafyanın soğuk bir iklimle sahip olması insanların yünlü ve kalın giysiler kullanmasını gerektirmiştir. Bozkır insanının kullandığı kıyafetlere dair yazılı kaynaklarda bilgiler yer almaktadır. Ancak kıyafetlerin şekilleri ve hangi malzemeden yapıldıklarına dair esas veriler ise kurganlardan elde edilmektedir. Bozkır insanının öldüğü zaman defnedildiği bir mezar olan kurganlar gündelik hayatta ev olarak kullanılan çadır gibi dizayn edildiği için sadece mezar olarak değil bozkır insanının kültürel tarihine ışık tutan önemli bir kaynaktır. Kurganlarda yapılan arkeolojik kazılar neticesinde elde edilen veriler arasında kullanılan kıyafetlerde yer almaktadır. Kıyafet ile ilgili önemli arkeolojik verilerin elde edildiği kurganlardan birisi de Pazırık kurganlarıdır. Pazırık kurganlarından yapılan arkeolojik çalışmalarda bozkır insanının, hayvanlardan elde etmiş olduğu yünlerden ve deriden kendisine çeşitli şekillerde ve adlarda yap-

17 V.D. Pozdnjakov,V.D. "Die Rekonstruktion Der Tracht", *Der Skythenzeitliche Fürstenkurgan Arzhan 2 in Tuva*. (2010), 212-214.

18 Akişev, *Kurgan Issık*, 52.

19 Nejat Diyarbekirli, *Hun Sanatı*, (Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Kültür Yayınları,1972), 121.

miş olduğu kıyafetler bulunmuştur. Söz konusu bu kıyafetler başlık, kaftan, gömlek, etek, pantolon, kemer, çizme gibi birçok kıyafet çeşidi ve aksesuar oluşmaktadır. Ayrıca kıyafetler üzerinde yapılan çalışmalardan elde edilen veriler, günümüz modern kıyafetine oldukça yakın olduğunu göstermektedir. Böylece elde edilen veriler, bozkır insanının hem ustalığını hem de ulaşmış olduğu medeni seviyeyi göstermektedir. Ayrıca yapılan kıyafetler üzerindeki süslemelerin altın, gümüş gibi değerli madenlerden yapılmış olması ekonomik yapıyı ve ulaşılan refah seviyesini göstermektedir. Bozkır insanının yapmış olduğu söz konusu bu kıyafetler, tarih boyunca çeşitli adlar ve şekiller alarak devam edegelmiş ve günümüz kıyafetlerine örnek teşkil etmiştir. Bu da kültürel sürekliliğin bir ifadesidir

Kaynakça

1. Kitaplar

- Akşiev, Kamal. *Kurgan Issık*, Moskova, 1978.
- Çakan, Varis Abdurrahman, *Orta Asya Türk Tarihine Giriş*, A Kitap Bir Binyıl Yayınevi, 2015.
- Çoruhlu, Yaşar. *Eski Türklerin Kutsal Mezarları Kurganlar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2019.
- Diyarbakirli, Njejat. *Hun Sanatı*, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Kültür Yayınları, 1972.
- Durmuş, İlhami. *Sarmatlar*, Ankara: Kaynak Yayınları, 2007.

2. Makaleler

- Durmuş, İlhami. *Türk Kültürüne Giriş*, Akçağ Yayınları, 2016.
- Herodotos, *Herodotos Tarihi*, (Çev. Muntekim Ökmen) İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2015.
- Hippokrates, *Airs, Water, Places*, Cambridge: Harvard University Press, 1995.
- İbn Fadlan, İbn Fadlan Seyahatnamesi (Çev. Ramazan ŞEŞEN), Yeditepe Yayınları, 2022.
- Kafesoğlu, İbrahim. *Türk Millî Kültürü*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2010.
- Kaşgarlı Mahmut. *Divanü Lügat-it Türk Tercümesi* (Çev. Ahmet Bican Ercilasun- Ziyat Akkoyunlu) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015.
- Ögel, Bahaeddin. *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- Parzinger Hermann. *Der Skythenzeitliche Fürstenkurgan Arzhan 2 in Tuva*, 2010.
- Rudenko, Sergei. *Frozen Tombs Of Siberia*, London, 1970.
- Togan, Zeki Velidi. *Umumî Türk Tarihine Giriş*, İstanbul: Enderun Yayınları, 1981.
- Ataç, Galip. İskitlerde Hekimlik.
- Belli Oktay. "Eski Çağ ve Orta Çağ'da Türkler'de Kurgan Yapma Geleneği" *Türkler*, 3 (2002), 927-931.
- Koca Salim, "Türkiye Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykâvus'un Aldığı ve Kullandığı Hâkimiyet Sembolleri", *Belleten Dergisi*, 59 (1995), 55-74.
- Pozdnjakov, V.D. "Die Rekonstruktion Der Tracht", *Der Skythenzeitliche Fürstenkurgan Arzhan 2 in Tuva*. 2010.

EKLER

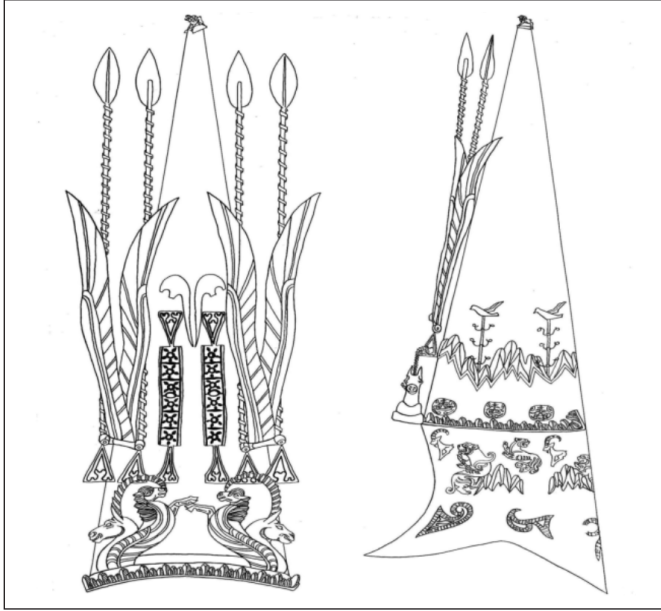
Ek 1: Kazılmadan Önce Kurgan (İ. Durmuş, Türk Kültürüne Giriş, s. 486)

Ek 2: Kurganın İç Düzeni (İ. Durmuş, Türk Kültürüne Giriş, s. 486)

Ek 3: Esik Kurganının Mezar Odasında Bulunan Altın Elbiseli Adam'ın Başlığının Çizimi (Akşiev,K.Kurgan İssyk, İsskustvo, 1978)

Ek 4: Perslere ait Behistun Anıtı

Ek 5: Esik Kurganının Mezar Odasında Bulunan Altın Elbiseli Adam'ın Kıyafetinin Çizimi (Akşiev,K.Kurgan İssyk, İsskustvo, 1978)

Ek 6: Pazırık Kurganlarından, 2 Numaralı Kurganda Bulunan Adamın Kaftanı (Rudenko, Frozen Tombs of Siberia The Pazyryk Bruials of Iron Age Horsemen)

Ek 7: Esik Kurganının Mezar Odasında Bulunan Altın Elbiseli Adam'ın Rekonstrüksiyonu

Ek 8: Pazırık Kurganlarından, 5 numaralı Kurganda Bulunan Halı Detayı

Ek 9: Arzhan 2 Kurganının, 5 Numaralı Mezar Odasında Bulunan Kadının Rekonstrüksiyonu (Parzinger, Der Skythenzeitliche Fürstenkurgan Arzhan 2 in Tuva, 2010, 212-14)

Ek 10: Pazırık Kurganlarında Bulunan Giyim ve Kuşam ile İlgili Buluntular (Rudenko, Frozen Tombs of Siberia The Pazyryk Bruials of Iron Age Horsemen)

BİR TOPLUMUN HAFIZASI: TÜRKİYE’NİN SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASININ ÖNEMİ VE GELECEĞE AKTARILMASI*

Mehmet Ubeyde AKGÜN** , Batuhan Mehmet GÜREL*** , Cenk Murat KOÇOĞLU****

Özet

Türkiye geniş coğrafyası, köklü tarihi ve zengin kültürel geçmişiyle dikkat çeken bir ülke konumundadır. Bu zenginlik, sadece somut yapılar ve tarihi eserlerle sınırlı değildir; aynı zamanda Somut Olmayan Kültürel Miras da önemli bir yere sahiptir. Somut Olmayan Kültürel Miras, gelenekler, ritüeller, müzik, dans, el sanatları, dil, halk hikayeleri, mutfak kültürü ve daha birçok farklı unsuru içermektedir. Bu tür miraslar, toplulukların kimliklerini şekillendiren ve geçmişlerini geleceğe taşıyan önemli bileşenler olmuştur. Paris’te UNESCO tarafından düzenlenen 32. Genel Konferansı ile 17 Ekim 2003 tarihinde “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi” kabul edilmiştir ve Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından da 19 Ocak 2006 tarihli oturumda da oy birliği ile resmîyete kavuşmuştur. Resmîyet kazanması bağlamında soyut kültürel varlıkların ve değerlerin ulusal ve uluslararası çapta tanınmasını artırması hedeflenmiştir. Günümüzde UNESCO’nun “Somut Olmayan Kültürel Miras Temsili Listesi”nde kayıtlı 23 adet ve “Acil Korunması Gereken Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi”nde de 2 adet öge içermekte ve Türkiye’nin kültürel değerlerinin çeşitliliği ve zenginliğini vurgulamaktadır. Bu çalışma ise derleme bir çalışma olup, teori ve metodoloji bakımından bir araştırma sunmayı ve bu alandaki çalışmaların incelenmesi sonucunda öneriler sunmaktadır. Türkiye’nin Somut Olmayan Kültürel Mirasının korunması ve geleceğe aktarılmasının önemini irdelemeyi amaçlayan bu çalışma, Somut Olmayan Kültürel Mirasın önemini anlaşılması, koruma çabalarının desteklenmesi ve sürdürülebilirliğinin sağlanması için gerekli yöntemleri de ele almaktadır. Ayrıca, Türkiye’nin Somut Olmayan Kültürel Mirasının geleceğe yönelik olarak nasıl korunabileceğini ve sürdürülebilirliğini nasıl sağlanabileceği konusunda öneriler sunmak hedeflenmektedir. Kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılması konusunda yürütülen çalışmaların yetersiz olduğu ve toplumun aktif bir rol üstlenmesi gerektiği bir gerçektir. Bu nedenle, her ilde yapılan çalışmaların artırılması ve teşvik edilmesi önemlidir. Ayrıca, teknoloji çağında kültürel mirasın dijital ortamda korunması ve farkındalığın oluşturulması da gerekmektedir. Bu şekilde, herkesin katılımıyla kültürel mirasımızı korurken, gelecek nesillere aktarmanın başarılı bir yolu bulunmuş olur.

Anahtar Kelimeler: Somut Olmayan Kültürel Miras, Korumaya Yönelik Yaklaşımlar, UNESCO, Kültürel Miras

THE MEMORY OF A SOCIETY: THE IMPORTANCE OF TURKEY’S INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE AND ITS TRANSFER TO THE FUTURE

Abstract

Turkey is a remarkable country with its vast geography, deep-rooted history and rich cultural background. This richness is not limited to tangible structures and historical artefacts; Intangible Cultural Heritage also has an important place. Intangible Cultural Heritage includes traditions, rituals, music, dance, handicrafts, language, folk stories, culinary culture and many other elements. Such heritage has been an important component that shapes the identities of communities and carries their past to the future. The “Convention on the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage” was adopted by the 32nd General Conference of UNESCO in Paris on October 17, 2003, and was made official by the Grand National

* Bu çalışma, 16-19 Kasım 2023 tarihlerinde Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi’nde düzenlenen I. Uluslararası Karaelmas Disiplinlerarası Sosyal Bilimler Kongresi’nde sözlü olarak sunulan bildiri metninin genişletilmiş halidir.

** Yüksek lisans öğrencisi, Karabük Üniversitesi, mubeydeakgun@gmail.com, ORCID: 0009-0002-0180-7765

*** Yüksek lisans öğrencisi, Karabük Üniversitesi, batuhangurel78@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4345-4964

****Doç. Dr., Karabük Üniversitesi, Safranbolu Turizm Fakültesi, Turizm Rehberliği Bölümü, cenk-murat@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-9888-6051

Assembly of Turkey with a unanimous vote at the session held on January 19, 2006. In the context of its formalisation, it is aimed to increase the national and international recognition of intangible cultural assets and values. Today, it includes 23 items registered in UNESCO's "Representative List of Intangible Cultural Heritage" and 2 items in the "List of Intangible Cultural Heritage in Need of Urgent Protection" and emphasises the diversity and richness of Turkey's cultural values. . This study is a compilation study and aims to present a research in terms of theory and methodology and offers suggestions as a result of analysing the studies in this field. This study, which aims to examine the importance of protecting and transferring Turkey's Intangible Cultural Heritage to the future, also addresses the methods necessary to understand the importance of Intangible Cultural Heritage, to support conservation efforts and to ensure its sustainability. In addition, it is aimed to provide suggestions on how Turkey's Intangible Cultural Heritage can be protected for the future and how its sustainability can be ensured. It is a fact that the activities carried out to transfer cultural heritage to future generations are insufficient and that the society should take an active role. Therefore, it is important to increase and encourage the activities carried out in each province. In addition, in the age of technology, it is also necessary to protect cultural heritage in digital environment and to raise awareness. In this way, with the participation of everyone, a successful way of preserving our cultural heritage and transferring it to future generations can be found.

Keywords: *Intangible Cultural Heritage, Approaches to Protection, UNESCO, Cultural Heritage*

Extended Summary

As people continue to live their lives in communities, it has become inevitable that a culture of their own will emerge. It is necessary to have protection methods to carry all the cultures formed from the past to the present and to actively ensure continuity in the future. Cultures include traditions, rituals, music, dance, handicrafts, language, folk tales, culinary culture and many other elements. These reveal the concept of Intangible Cultural Heritage. Turkey, which has a rich heritage extending from the past to the present, draws attention with its deep-rooted cultural past. With its history, traditions, handicrafts, music, dance and food, Turkey's Intangible Cultural Heritage has an important value that should be passed on to future generations. The protection and preservation of this heritage will contribute to the strengthening of the identities of societies and the continuation of cultural richness. The protection and transfer of Intangible Cultural Heritage to the future is of great importance for the continuation of Turkey's cultural diversity and richness. This study aims to raise awareness about the protection of Turkey's intangible cultural heritage and its transfer to the future, and to ensure that the society embraces and actively protects this heritage. In this way, it aims to support the necessary steps to be taken for the transfer and preservation of Turkey's cultural heritage to future generations. As a result of these studies, Turkey's Intangible Cultural Heritage will contribute to the existence of Turkey's intangible cultural heritage in a vibrant and effective way in the future.

In this article, the elements and studies on the protection of Intangible Cultural Heritage in general and in particular are discussed and recommendations are made. What steps have been taken to protect Turkey's Intangible Cultural Heritage? What are Turkey's Intangible Cultural Heritage items included in UNESCO's lists? Why is it important to protect the Intangible Cultural Heritage and how can it be ensured to be passed on to the future?

In this article, the research method was applied to compile the general and special studies carried out by making use of the Representative List of Turkey's Intangible Cultural Heritage, which is currently listed by UNESCO. Firstly, the heritages on the list were analysed and then the reports etc. published by UNESCO were scanned. Afterwards, several resources and practices in protecting and sustainability of heritage have been investigated and used in literature writing.

Cultural heritage covers an important subject area as an interdisciplinary branch of social sciences. Unlike other disciplines, it does not include studies based on experimentation and observation as in fields such as science and health. Instead, in addition to quantitative research methods, qualitative research methods can also be used, numerical data can be obtained and interviews can be conducted. This study is a review study and aims to present a research in terms of theory and methodology and to develop recommendations as a result of analysing the studies in this field. This interdisciplinary perspective on cultural heritage constitutes an important research area and increases the value of studies in this field.

With the cultural richness and diversity of Turkey, there is a great deal of difficulty in taking steps towards conservation. The first step towards protection was taken with the Convention on the Protection of Intangible

Cultural Heritage, which was adopted by UNESCO in 2003 and accepted by Turkey in 2006. However, this step is not enough, society needs to raise awareness and take responsibility in this regard and provide initiatives to ensure the continuation of the generation of culture. UNESCO's Representative List of Intangible Cultural Heritage of Humanity and the Representative List in Need of Urgent Protection are actively monitored in Turkey. In addition, there is a list of the Register of Good Practices but there is no item in Turkey. It should be recognised that there are efforts to transfer heritage to future generations, but they are insufficient and that people should play an active role in the protection of culture in terms of society. The number of studies carried out in each province should be increased and they should be encouraged. With the age of technology, it is understood that digital awareness should be created in cultural heritage and archives and records should be provided digitally.

Giriş

Bir topluluğun örf ve adetlerden, davranış biçimlerinden gelen ve topluluğun kazanmış olduğu beceriler ya da kapasiteler bütünü oluşturduğu kültürdür. Kültür dünya bütününde farklı farklı kültürlerle ev sahipliği yapan bir yaşam alanı konumunda olmuştur¹. Kültür, bir toplumun uygarlık seviyesini yansıtan bir kavramdır. Güzel sanatlar, eğitim ve teknoloji gibi unsurlar da içinde yer almaktadır. Bu unsurların sürekli bir gelişim gösterdiği ve toplumun idealize ettiği bir yapıya sahip olduğu da bilinmektedir. Kültür, insanların birlikte yaşama ve uyum sağlama sürecinde önemli bir rol oynar. İnsanları tatmin edici etkisiyle toplumların dinamiklerini değiştirmektedir. Soyut bir kavram olmasına rağmen somut etkileri vardır ve her alanda kendini gösterir. Kültür, herkesin anlayabileceği, tartışmaya açık bir konudur ve herkesi ilgilendirmektedir. Bu nedenle, kültür ve uygarlık hakkında daha fazla bilgi edinmek, toplumun gelişimine katkıda bulunabilmektedir². Kültürün kökeni, Yunanca kökenli "cultura" kelimesinden türetilmiş Latince bir sözcüktür. "Kültür" kelimesinin birkaç farklı anlamı olduğu bilinmektedir. Bu kelime, toprağı işleyip ürün yetiştirme anlamının yanı sıra zihnimizi geliştirme anlamına da sahiptir. Eğer bir arazi parçasını kazıp sonra eker, biçer ve elde edilen mahsuller tüketilirse ve bu şekilde hayat sürdürülmeye devam ederse, aynı şekilde beyin kanallarının açılıp bilgi akışını sürdürmesi aklın canlılığını ve sağlığını korumaya yönelik büyük rol oynayabilmektedir. Bu düşünce ile zihnin geliştiril-

mesi, aslında eğitilmiş olmak anlamını taşır. Zihnimiz, başka bir yaşam için ihtiyaç duyulan tarladır ve bu nedenle zihin de bilgi işlemek de kültür olarak adlandırılmaktadır. Bu durum, her insanın kültürlü olduğunu göstermektedir³. İnsanın toplumda yetişmiş büyümüş manasında kullanılması kültürlü birey şeklinde ifade edilmektedir. Kültür kelimesinin kökeni hakkında birçok bilgi bulunmaktadır. Başka bir tanımda "kült" kelime köküne değinilmektedir. Kült kelimesi topluluk veya alt kültür içerisinde paylaşılan değerleri, davranış biçimlerini, inançlarını ve kurallarını ifade eden bir terimdir⁴. İnsanın, bir toplumun içine doğduğu andan itibaren yaşamını yitirene kadar bulunduğu toplumun yaşam tarzını öğrenmektedir. Sosyologlar bu sürekli öğrenme durumunu sosyalleşme, antropologlar da kültürlenme kelimleri ile açıklamışlardır. Ailede başlayan bu süreç, toplumu oluşturan sosyal alanlara ve gruplara dahil olduğunda devam etmektedir⁵. Herodot'dan, İbn-i Haldun'a kadar aynı zamanda 18. Yüzyıl düşünürleri de dahil olmak üzere pek çok filozof kültürün analizi hakkında karşılaştırmalı incelemelerde bulunmuşlardır. Sosyoloji ve Etnoloji gibi bilim alanlarında da farklı perspektiflerden incelenmiştir. Yapılan bu çalışmalar kültür hakkındaki bakış açısını, yapılmak istenen tanımları ve teorileri geliştirmiştir⁶. Kültür topluluk üzerinde devamlılığını sağlasa da zamanla modernleşmenin etkisiyle şartlar gereği unutulmalara, kaybolmalara uğraması sonucunu beraberinde getirmiştir. Bu yüzden tarih boyunca ortaya çıkan kültürleri ve gelenekleri anlamak, kendi içimizde yorumlamak kültürel mirasın doğru stratejik hamleler

1 İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü* (İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş., 2021), 15.

2 Bozkurt Güvenç, *İnsan ve Kültür* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1994), 280.

3 Şahin Yenişehirlioğlu, "Cumhuriyetimizin Kültürel Temeli", *Atatürk Yolu Dergisi*, 4 (1995), 549.

4 İbrahim Arslanoğlu, "Kültür ve Medeniyet Kavramları", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (2013), 246.

5 Aygen Erdentuğ, "Kültür Alanı Yaklaşımı", *Belleten*, 50/196 (1986), 230.

ile muhafaza edilmesi ile gerçekleşmektedir. Somut ve somut olmayan olarak ikiye ayrılan kültürel miras, ait olduğu topluluk ve toplumun tüm birikimlerini yansıtmaktadır. Somut kültürel mirasın korunması bilinci ise uluslararası olarak yerleşmişken somut olmayan kültürel mirasın koruma çabaları ise dikkat çeken bir kavram olmuştur⁷. UNESCO tarafından 2003 yılı itibarı ile kabul edilen somut olmayan kültürel miras anlayışı uluslararası ölçekte dikkat çekmiştir. UNESCO'dan sonra ise 2006 yılında Türkiye'nin bu anlayışa taraf olması dikkat çekmektedir.

"UNESCO Kültürel Mirasın Korunmasına İlişkin Sözleşmesi"nin 2. Maddesinde:

"Toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar"

Bu madde ile ifade edilen kavram halk kültürü çalışmalarına başka bir perspektiften bakma olanağı sağlamıştır. Devamında ise:

"Kuşaktan kuşağa aktarılan bu miras, toplulukların ve grupların çevreleriyle, doğayla ve tarihleriyle etkileşimlerine bağlı olarak, sürekli biçimde yeniden yaratılır ve bu onlara kimlik ve devamlılık duygusu verir; böylece kültürel çeşitliliğe ve insan yaratıcılığına duyulan saygıya katkıda bulunur"

ifadesi kullanılarak devamlılığı sağlamaya dair aktarımdaki rolünün olduğunu tanımlanmıştır⁸. Yirminci yüzyılın sonunda, kentleşme ve küresel sanayileşme nedeniyle çeşitli somut olmayan

kültürel miras öğeleri yok olma krizinin eşiğine gelmiştir. İnsanoğlu, geçmişten bugüne kadar geliştirdiği ve biriktirdiği kültürel mirası gelecek kuşaklara aktarmıştır. Kültürel miras, toplumları bir araya getiren ve paylaşılan ortak bir değer olarak insanlığın ortak malıdır. Bu nedenle, somut olmayan kültürel mirası güvence altına alarak bu unsurları geleceğe devam ettirilebilirliğinde ne kadar hayati bir anlam taşıdığı anlaşılmaktadır. Türkiye'nin somut olmayan kültürel mirası örnek alınarak, önemi vurgulanmış ve gelecek kuşaklara devretmesi amaçlanmıştır⁹.

Somut olmayan kültürel miras, aslında halk bilimi ve folklor çalışmalarının vazgeçilmez bir kavramı olarak uzun yıllardır var olmuştur. Ancak son zamanlarda, Türk üniversitelerinde bu terimin "halk biliminin veya folklorun yeni adı" olduğu düşüncesi maalesef yaygınlaşmaya başlamıştır¹⁰. Fakat bahsedilen bu terim UNESCO yapısı içerisinde güç artışı gerçekleştiren, uzman tartışmaları ile büyüyen ve kapsamını arttıran çalışmalar sayesinde bilimsel bir disiplin adı olmadığı anlaşılmıştır bunun yerine kültürel mirası koruma adına ortaya çıkan bir isim olarak yayılmıştır¹¹. 1972 yılında kabul edilen sözleşme, somut olmayan kültürel mirasın korunması sözleşmesinin sürecini hızlandırmıştır, bu da tanımlanmış kültürel mirasın tam anlamıyla korunmasına katkı sağlamıştır. Sözleşme tamamlandıktan sonra UNESCO belgeleri arasında sırası ile popüler kültür, folklor, geleneksel kültür, gayrimaddi kültürel değerler ve sözlü kültür gibi kavramlar kullanılmıştır. Gayrimaddi kültür, popüler ve geleneksel kültür sırası ile 1982 ve 1989 yılında tavsiye kararı ile Başyapıtlar İlan Programında sözlü ve kültürel olmayan miras terimleri tercih edilmiştir. Daha sonra taraf devletler ve hükümetler tarafından anlaşılmıştır ki korunması gereken alanı en doğru şekilde tanımlayan ifade somut olmayan kültürel miras ifadesidir.

6 Gürçan Şevket Avcioğlu, "Türk Sosyolojisinde Kültür ve Medeniyet Anlayışları", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 48 (2020), 314.

7 Federico Amato vd. "Preserving Cultural Heritage By Supporting Landscape Planning with Quantitative Predictions of Soil Consumption", *Journal of Cultural Heritage*, 23 (2017), 44.

8 Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO), "UNESCO Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi", (Erişim 5 Ekim 2023).

9 Emine Kolaç, "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması, Bilinç ve Duyarlılık Oluşturmada Türkçe Eğitiminin Önemi", *Milli Folklor*, 21/82 (2009), 21; Sema Gökenç Gülez, "Çin'in Somut Olmayan Kültürel Mirası ve Korunmasına Yönelik Yaklaşımları", *Nevşehir Hacı Bektaşî Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (2023), 79.

10 Safinaz Mohd Hussein vd. "Bringing Life to Folklore: Problem of Definition", *Jurnal Undang-undang dan Masyarakat*, 15 (2001), 163.

11 Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO), "Somut Olmayan Kültürel Miras-Sözlük Oluşturulması Konulu Uzman Toplantısı", (Erişim 15 Ekim 2023).

Bu yüzden UNESCO tarafından belgelerde Maddi olmayan kültür, popüler ve geleneksel kültür terimlere yer verilmemiştir¹².

“Yaşayan İnsan Hazinesi, İnsanlığın Sözü ve Somut Olmayan Kültürel Miras” başyapıtları sırası ile 1994 ve 1997 yıllarında yayınlanmıştır ve bu başyapıtlar somut olmayan kültürel mirasın korunması ve yaşatılması adına tartışma ortamı yaratması ile bilinmektedir. Geleneksel kültür ve Folklorun Korunması Tavsiye Kararı ile 1989 yılında edinilen deneyim sayesinde bu konu üzerinde bir sözleşme hazırlanması gerektiği fikrini ortaya çıkarmıştır. Bu sayede ortaya çıkan Somut olmayan kültürel miras sözleşmesi bu konudaki fikir alma yöntemlerinin yanı sıra belgeleme için gerekli olan yöntemlerin yetersizliğini gözler önüne sermiş, yaygın ve sargin öğrenme yöntemleri ile nesilden nesile aktarımı ve toplum tarafından tekrar canlandırmayı ön plana alan bir koruma modeli geliştirmiştir. Kültürel kimliği ve aidiyeti korumak, sürdürülebilirliğini sağlamak için somut olmayan kültürel miras adı altında bilinen öğelerin devamlılığını sağlayabilmesi garanti altına almak istenmektedir. Ulusal düzeyde yardımlaşma, listeleme, eğitime gibi süreçler buna göre düzenlenmektedir. 2008 yılında ilk kayıtlarına başlamış ve bu zamana dek olan koruma yöntemi bilim insanları tarafından incelenmekte ve gayelerini gerçekleştirmek adına problemler değerlendirilmektedir. Türkiye de ise sayıları az olmasına rağmen bilim insanları topluluk içerisinde somut olmayan kültürel mirasın nesilden nesile aktarım yolu ile korunması adına çalışmaların sonuç kısımlarını ve yarattığı sorunları muhtelif düzeylerde izlemektedir¹³. Bu çalışmada, UNESCO tarafından yayınlanan miras listesinde yer alan unsurların korunması ve sürdürülmesine yönelik yapılan araştırmalar incelenmiş, mevcut çalışmalar gözden geçirilmiş ve yorumlanmıştır. Bu makalede, somut olmayan kültürel mirasın korunmasıyla ilgili genel ve özel unsurlar nezdinde yapılan çalışmalar ele alınmıştır. Bu derleme çalışması, teo-

ri ve metodoloji bakımından bir araştırma sunmayı ve bu alandaki çalışmaların incelenmesi sonucunda öneriler geliştirmeyi amaçlamaktadır. Türkiye'nin teknoloji çağına girmesiyle birlikte “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi” kapsamında kaybolma ve unutulma riskiyle karşı karşıya kalmasından dolayı bu çalışma ortaya çıkmıştır. UNESCO'nun kabul ettiği Somut Olmayan Kültürel Miras Temsili Listesi ile, daha fazla unsurun listeye dahil edilmesi için neler yapılması gerektiği ve dahil olan unsurların korunması için farklı projeler ve çalışmaların olması gerekmektedir. Bu çalışma, geniş kitlelere ulaşarak mirasın korunması konusunda farkındalık yaratmayı hedeflemektedir.

1. UNESCO Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi

UNESCO, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu olan İngilizce “United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization” kelimelerinin baş harflerinden kısaltılmış şekilde oluşmaktadır. UNESCO, kurum olarak dünya çapında 191 ülkenin üyesi olan uluslararası bir kuruluştur. Türkiye, 20 Mayıs 1946 tarihli ve 4895 sayılı kanunla onayladığı UNESCO Sözleşmesi sonrasında, “UNESCO Türkiye Millî Komisyonu’nu kurarak kurumun hedefleri doğrultusunda katkı sağlamaktadır. UNESCO, kültürel mirasın korunması, eğitim olanaklarının geliştirilmesi ve bilimsel iş birliğinin teşvik edilmesi gibi çeşitli alanlarda faaliyet göstermekte ve Türkiye’deki çalışmaları uluslararası alanda da etkili bir şekilde yansıtmaktadır. UNESCO’nun kültürlerin korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması konusundaki yaklaşımı, somut ve somut olmayan kültürün korunmasına yönelik olarak hazırlanan sözleşmeler ve diğer uzlaşmalar ile belirginleşmektedir. Kültürel zenginliğin korunması ve gelecek nesillere aktarılmasında kritik bir rol oynayan UNESCO’nun çabaları, kültürün sürdürülebilirliğini ve çeşitliliğini sağlamak adına önemli bir etkiye sahiptir.¹⁴

12 M. Öcal Oğuz, “Terim Olarak Somut Olmayan Kültürel Miras”, *Milli Folklor*, 25/100 (2013), 9.

13 M. Öcal Oğuz, “Halk Biliminde Koruma Yaklaşımları ve SOKÜM Sözleşmesi’nde Kuşaktan Kuşağa Aktarım”, *Milli Folklor* 132 (Kış 2021), 10-11.

14 Metin Ekici, “UNESCO SOKÜM Temsili Listesinde Türkiye’nin Çok Uluslu Dosyaları”, *Milli Folklor* 120 (2018), 82. M. Öcal Oğuz, “UNESCO, Kültür ve Türkiye”, *Milli Folklor*, 73 (2007), 5-6.

“Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi”, geçmişten bugüne yaşamını sürdürülebilen, ilerleyen süreçlerde de devamlılığı sağlama yönünde adımlar atılmasını sağlayan ve bu mirasları korumayı amaçlayan bir sözleşmedir¹⁵. Bu sözleşme, UNESCO tarafından 29 Eylül - 17 Ekim 2003 tarihleri arasında Paris’te düzenlenen 32. Genel Konferansı ile:

“1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’ne, 1966 Ekonomik, Sosyal, Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi’ne ve 1966 Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi’ne atıfta bulunarak, somut olmayan kültürel mirasın kültürel çeşitliliğinin potası ve sürdürülebilir kalkınmanın güvencesi olduğunun önemine vurgu yaparak, küreselleşme ve sosyal değişim süreçlerinin, somut olmayan kültürel mirası ciddi tehditlere maruz bıraktığı, özellikle de korumaya yönelik kaynakların yetersizliğinin olmasından dolayı tahrip olma, yok olma veya yıkılma gibi tehlikelere maruz kaldığını belirterek, toplulukların, özellikle yerli toplulukların, somut olmayan kültürel mirasın üretimi, korunması, bakımı ve yeniden yaratılmasında önemli bir rol oynadığını kabul ederek, somut olmayan kültürel mirasın önemi ve korunması konusunda özellikle de yeni kuşakların daha fazla bilinçlendirilmesi yönünde önem arz etmesiyle, UNESCO’nun kültürel mirasın korunması hususunda yapmış olduğu çalışmalarının geniş etkilere sahip olması ve somut olmayan kültürel mirasın korunması için henüz bağlayıcı bir çok taraflı metnin bulunmadığına dikkat çekilerek, Uluslararası topluluğun, Sözleşmeye Taraf Devletlerle birlikte işbirliği

ve karşılıklı yardımlaşma ruhu içinde bu mirasın korunmasına katkıda bulunması gerektiği belirtilerek”

17 Ekim 2003 tarihinde sözleşme kabul edilmiştir¹⁶. Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından da 19 Ocak 2006 tarihli oturumda oy birliği ile kabul edilmiş ve yayım tarihinde Türkiye’de yürürlüğe girmiştir¹⁷. ‘Somut Olmayan Kültürel Miras İhtisas Komitesi’ne ait 16 Ağustos 2021 tarihinde yayımlanan raporun 1. Bölümüne göre taraf olan devletlerin, 191 taraf olan devletten listeye göre 7 devlet daha taraf olarak eklenerek, 198 adede yükseldiği görülmektedir. Raporun, “UNESCO Himayesinde Kabul Edilen Sözleşme ve Anlaşmaların Onaylanma Durumu” adlı başlık altında Türkiye’nin kabul etmiş oldukları ve aralarında “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunmasına İlişkin Sözleşme”nin de bulunduğu sözleşmeler ve anlaşmalar şunlardır:

7. Silahlı Çatışma Durumunda Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Sözleşme ve Uygulanmasına İlişkin Düzenlemeler. Lahey, 14 Mayıs 1954.

8. Silahlı Çatışma Durumunda Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Sözleşme Protokolü ve Konferans kararları. Lahey, 14 Mayıs 1954.

12. İcracı Sanatçıların, Fonogram Yapımcılarının ve Yayın Kuruluşlarının Korunmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme. Roma, 26 Ekim 1961.

14. Kültür Varlıklarının Yasadışı İthalatı, İhracatı ve Mülkiyet Transferinin Yasaklanması ve Önlenmesine İlişkin Tedbirlere İlişkin Sözleşme. Paris, 14 Kasım 1970.

19. Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına İlişkin Sözleşme. Paris, 16 Kasım 1972.

15 Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO), “Kısaca UNESCO”, (Erişim 25 Ekim 2023); Metin Ekici, “UNESCO SOKÜM Temsili Listesinde Türkiye’nin Çok Uluslu Dosyaları”, 83; Selcan Gürçayır Teke, “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi Listelerinde Yaşayan Miraslar ve Sabitlenen Gelenekler”, *Milli Folklor*, 120 (2018), 20.

16 UNESCO, “UNESCO Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi”; M. Öcal Oğuz, “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi ve Türkiye Romanya Geleneksel Ortak Mutfağı Projesi”, *Aynı Tadı Paylaşmak: Türkiye-Romanya Geleneksel Ortak Mutfağı Çalıştay Bildirileri*, ed. Evrim Ölçer Özünel - Nadia Tunsu (Ankara: UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, 2013); M. Öcal Oğuz, “Onuncu Yılında Somut Olmayan Kültürel Miras Listeleri: Görünürlük, Değerlilik ve Güvenirlik”, *Milli Folklor*, 29/116 (2017), 6.

17 Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun”, (Erişim 26 Ekim 2023).

23. Akdeniz'e sınırı olan Arap ve Avrupa Devletlerinde Yüksek Öğretimde Çalışmaların, Diplomalardan ve Derecelerin Tanınmasına İlişkin Sözleşme. Güzel, 17 Aralık 1976.

26. Avrupa Bölgesine Bağlı Devletlerde Yüksek Öğrenime İlişkin Çalışmaların, Diplomalardan ve Derecelerin Tanınmasına İlişkin Sözleşme. Paris, 21 Aralık 1979.

28. Asya ve Pasifik'te Yükseköğretimde Çalışmaların, Diplomalardan ve Derecelerin Tanınmasına İlişkin Bölgesel Sözleşme. Bangkok, 16 Aralık 1983.

30. Avrupa Bölgesinde Yükseköğretime İlişkin Yeterliliklerin Tanınmasına İlişkin Sözleşme. Lizbon, 11 Nisan 1997.

33. Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunmasına İlişkin Sözleşme. Paris, 17 Ekim 2003.

34. Sporda Dopinge Karşı Uluslararası Sözleşme. Paris, 19 Ekim 2005.

35. Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesine İlişkin Sözleşme. Paris, 20 Ekim 2005."

Böylelikle Türkiye tarafından kabul edilmiş olan toplamda 13 adet sözleşme ve anlaşma olduğu anlaşılmaktadır¹⁸.

"Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi" altında yer alan ülkeler, somut olmayan kültürel miraslarını belirleme, koruma, teşvik etme, araştırma yapma ve bu mirası sürdürülebilir bir şekilde gelecek kuşaklara aktarma sorumluluğunu üstlenip aynı zamanda, bu süreçte toplumsal katılımı teşvik etme yöneliminde olduğu hususunu izlemekte olduğu görülmektedir¹⁹.

2. Somut Olmayan Kültürel Miras Alanları

* El Sanatları (dokumacılık, ebru, tezhip, yazmacılık, çinicilik vb.)

* Sözlü gelenekler ve anlatımlar (eski halk hikayeleri, deyimler, atasözleri, yeminler, fıkralar, selamlaşma şekilleri vb.)

* Gösteri Sanatları (Halk tiyatrosu, kuklacılık, meddahlık, karagöz vb.)

* Ritüeller ve Toplumsal Şölenler (Düğün, doğum, nevrüz, kutlama vb.)

* Doğa ve evren (Geleneksel yemekler, halk hekimliği, yerel meteoroloji, yerel hekimlik vb.)

Koruma çalışmalarının başlangıcı ve uygulanması aşamasında "Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi" yukarıda belirtildiği üzere beş başlık altında toplanmaktadır. Acil koruma altına alınması gereken listede ise bir takım taraf devletler ve toplulukların mevcut somut olmayan kültürel miras öğelerinin yok olma riski ile karşı karşıya kalması nedeniyle oluşturduğu listedir. Bu somut olmayan kültürel miras öğelerinin gelecek nesillere aktarmak amacı ile detaylı koruma planının hazırlanması zorunlu kılınmıştır²⁰.

2.1. Türkiye'de Geleneksel El Sanatları – Dokumacılık

Türk olan ve Türk soyundan gelen topluluklar, yüzyıllar boyunca yaşadıkları topraklarda kendi kültürlerini korurken, aynı zamanda buldukları coğrafyanın zengin kültürel dokusundan da ilham almışlardır. Bu etkileşim sonucunda, benzersiz kültürel sentezler ortaya çıkmış ve bu toplulukların

18 Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO), UNESCO'nun Standart Belirleme Araçları Hakkında Genel Direktör Tarafından Hazırlanan Kapsamlı Rapor (Comprehensive Report By The Director-General On UNESCO's Standard-Setting Instruments) (Paris: UNESCO, 2021), 212 EX/23.IINF/Ek-2 1-10.

19 İSMEP Rehber Kitapları (İstanbul: İstanbul Valiliği, İstanbul Proje Koordinasyon Birimi (İPKB), 2014), 16.

20 İbrahim Ethem Arıoğlu – Özlem Aydoğdu Atasoy, "Somut Olmayan Kültürel Miras Kapsamında Geleneksel El Sanatları ve Kültür ve Turizm Bakanlığı", *Turkish Studies*, 10/16 (Sonbahar 2015), 117; Duygu Büyükyazıcı, *Kültür ve Sanat Ekonomisinde Piyasa Mekanizmasının Etkinsizliği: Gösteri Sanatları Perspektifinden Türkiye Örneği* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 32.

yaşadığı bölgelerin somut olmayan kültürel mirasına büyük katkılarda bulunmuşlardır. Geleneksel sanatlar, bu mirasın hayati bir parçasını oluşturmakta ve doğal hammadde üretiminden esinlenerek şekillenen el emeği göz nuru eserler, bu mirasa canlılık katmaktadır. Doğal hammadde üretimi, bu bağlamda hem kültürel mirasın korunmasında hem de sürdürülebilirlik açısından büyük bir öneme sahiptir²¹. Anadolu'nun dokumacılık sanatı, yüzyıllar boyunca yörük yaşam tarzından kaynaklanan ihtiyaçları karşılamak amacıyla ortaya çıkmıştır. Bu sanat, başlangıçta geçim kaynağı olmasının yanı sıra günlük yaşamın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Yörüklerin göçebe yaşam biçiminde ihtiyaç duydukları giysi, çadır ve halı gibi ürünleri kendi ihtiyaçlarını karşılamak için dokumacılık sanatını kullanmışlardır. Bugün ise dokumacılık, Anadolu'nun en köklü el sanatlarından biri olarak kültürel mirasın bir parçası olmaya devam etmektedir. Bu geleneğin geçmişten bugüne kadar uzanan önemi ve değeri, Anadolu'nun zengin kültürel dokusunun bir yansımasıdır²².

2.2. Sözlü Gelenek ve Anlatımlar

Sözlü gelenek ve anlatımlar, insanların bir araya gelerek deneyimlerini, bilgilerini ve kültürlerini paylaşmalarının en temel yollarından biridir. Topluluk içinde yüz yüze gerçekleşen bu etkileşim, kuşaklar boyu bilgi ve öykülerin aktarılmasında kritik bir role sahiptir. Geleneksel sözlü iletişim, hikayelerin, tarihlerin ve öğretilerin korunup, gelecek nesillere aktarılmasında anahtar işlev görmektedir. Sözlü gelenekler, toplumun dokusunu zenginleştirir ve bireyler arasında manevi bir bağ kurulmasına etkilidir. Sözlü iletişim, insanların birbiriyle yüz yüze iletişim kurması ile oluşmuş ve yazının bulunmasından önceye kadar uzanan bir iletişim biçimidir. Bu aktarım sayesinde kuşaktan kuşağa geçiş sağlanarak toplumu var eden kültürel unsurların temeli

oluşturulmuştur. Toplumdaki bireyler, sosyalleştirici, birleştirici ve üretkendir ve kültürel unsurları başkalarına aktarırken üretkenlik ve sosyallik beraberinde gelmektedir²³.

2.3. Gösteri Sanatları

Gösteri sanatları, aslen doğaçlamalara dayanan ve öncelikle toplumu eğitmeyi hedefleyen bir sanat formudur. Bu sanat, daha sonra estetik bir durum oluşturmak amacıyla sanatsal bir bağlamda ele alınmıştır. Gösteri sanatları, sadece eylemler sırasında değil aynı zamanda müzik ve anlatımlar aracılığıyla da kullanılır. İnsanlar arasında ortaya çıkan ve klanlarda yapılan dini törenlerle temelleri atılan bu sanat tipinde, dini törenler sırasında kullanılan totemler ve semboller klan hayatında büyük önem taşır. İnsanlığın erken dönemlerinde, klan yaşamındaki insanlar bu totemler etrafında toplanıp isteklerde bulunur, şarkı söyler, dans eder ve totemlerin seslerini taklit ederlerdi. Zamanla bu eylemler ilk gösterilere dönüşmüş ve daha sonra tanrı olgusu oluştuğu bu gösteri alanları mabet haline getirilerek ibadet yerleri haline gelmiştir. Bu alanlarda söylenen şarkılar, günümüzde koro tanımının temelini oluşturmuştur. Gösteri sanatları, insanlığın tarihinde elzem bir yer tutmaktadır ve kültürel, dini ve estetik açıdan zenginlik kazandırmıştır²⁴.

Geleneksel gösteri sanatları tiyatro, opera, bale, senfoni orkestraları gibi farklı formları içermektedir. Türkiye'de halkın hâkim olduğu ve sıklıkla bildiği gölge oyunu olan "Karagöz" bir gösteri sanatında bir tiyatro eseri olarak nitelendirilebilmektedir²⁵. Bazı durumlarda da dans gösterileri ve korolar da gösteri sanatlarına dahil olmuştur. Dünya çapında tüm ülkelerde gösteri sanatları devlet desteği almaktadır. Desteğin çeşidi ve destek yapılan miktar her ülkede farklıdır. Destek veren devletler genellikle

21 Hatice Feriha Akpınarlı – İbrahim Üner, "Geleneksel Tekstillere Özellikleri ve Çeşitleri", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 34 (2019), 135.

22 Naile Rengin Oyman – Kazım Akdağ, "Isparta Yöresindeki Bazı Yörüklerle Ait Düz Dokuma Örnekleri", *Akdeniz Sanat Dergisi* 6/12 (2013), 232; Hande Kılıçarslan – Sema Etikan, "Yalvaç İlçesi Ölümlük-Dirimlik Dokumaları", *Art-E Sanat Dergisi* 8/15 (2016), 80.

23 Züleyha Er – Neslihan Karakuş, "Somut Olmayan Kültürel Miras Sözlü Gelenek ve Anlatımlar Tutum Ölçeği Geliştirme Çalışması", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 16/41 (2023), 54; İsmail Görkem, "Dünden Bugüne 'Türk Sözel Ebediyat'; Değişim ve Dönüşüm", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 15/39 (2010), 416.

24 Seçkin Soyöz, *Türkiye'de Başlangıcından Bugüne Gösteri Sanatları ve Mekân Gereksiniminin Değerlendirilmesi* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999), 2.

25 Memet Fuat, *Tiyatro Tarihi* (İstanbul: MSM Yayınları, 2000), 167-168.

le kâr amacı gütmeyen özel organizasyonlara kapsamında düzenlenen gösteri sanatları oluşumlarına finansal destekte bulunmaktadır. Türkiye'de ise bu durum tamamen farklıdır. Türkiye'de devlet bu kurumlara finansal destek vermenin yanında ek olarak kendi imkanları ile oluşturduğu kuruluşları işletmektedir. Özel bütçeler altında işlettiği opera, bale ve tiyatro gibi gösteri sanatlarının yanında, koro ve sanat toplulukları Güzel Sanatlar müdürlüğüne bağlıdır. Bu sayede oluşumların hepsi kamu malı sayılmakta ve devlet çatısı altında gösteri sanatı üretilmektedir. Etkinliklerin içerisinde bulunan orkestra şefi, tiyatro oyuncularını gibi figürler devlet memuru pozisyonundadır²².

2.4. Toplumsal Şölenler ve Ritüeller

Eski Türk topluluğu olan Oğuzlar, toplumsal birliği ve dayanışmayı pekiştiren bu geleneksel etkinliklerini 'toy' adıyla yaşatmıştır. Oğuzların düzenlediği toylar, topluluk içinde birlik ve beraberliği pekiştirirken, aynı zamanda sosyal yapıyı koruma, liderlik vasıflarını sergileme ve toplumsal ritüellerin yaşatılmasını sağlama amacı taşımıştır ayrıca toplumdaki siyasal itibarını ve saygınlığını koruma doğrultusunda bu geleneği yaşatmışlardır. Oğuzların bu toplumsal şölenleri ve ritüelleri, Türk topluluklarının tarihî ve kültürel dokusunun bir parçası olarak günümüze kadar ulaşmış ve hala önemini değişime uğrasa dahi korumaktadır²⁶.

Gordon Marshall'a göre ritüel '*uygun zamanlarda yerine getirilen ve sembollerin de kullanılabilirdiği, sık sık tekrarlanan davranış modeli*' olarak bahsedilmektedir. Ritüeller genellikle din ile bağdaştırılmaktadır²⁷. Ritüeller Gilbert Lewis'in, Marshall tarafından aktarımla '*törenlerdeki anlam arayışının, insanların törenler hakkında neler hissettiğine dair kaygıyı fazla önemsemediğini iddia eder. Ritüellerin çapraz bulmacalara benzerliği ile dikkat çekmektedir ve bu bulmacalardaki karelerin sosyologlar ve antropolog-*

ların yardımı ile doldurmaları beklenmektedir.' çünkü ritüeller toplum ile alakalı bir olgu olmanın yanı sıra ritüele dahil olan kişilerin iç dünyaları ile de ilgilidir²⁸. Bu sebeple ritüeli yorumlayan kendi bakış açısının yanı sıra bu ritüeli yaşamış olan katılımcının ritüele kattığı anlam veya anlamları da kavramaya çalışması beklenmektedir. Çünkü bir sonraki aşamada durumu yorumlama ve tanımlama evresini tamamlamadaki başarı buna bağlıdır. Ritüel, bireylerin veya grupların bazı bilinen değerlerini, sembolik olarak ve sabit bir sıra içinde, uygun zamanlarda tekrarlanarak ifade etme sürecidir²⁹.

2.5. Doğa ve Evren

İnsanın evrenle ve doğayla derin bağları, tarihin her döneminde farklı şekillerde kutlama ve törenlerle ifade edilmiştir. Bu bağlamda doğanın döngüsel ritimleri; baharın gelişi, hasat zamanı ve toprağın yeni ekim için hazır hale gelmesi gibi tarım döngülerinin, kadim zamanlardan beri topluluklar için büyük önem taşıdığı görülmektedir. Astronomik olaylar ve mevsim geçişleri de insanları yıldızlara, gökyüzüne ve evrenin muazzam yapısına daha yakından bağlanmaya itmiş, böylece insanlık, kendini evrenin bir parçası olarak hissetmenin yollarını aramıştır. Dolayısıyla gök cisimlerinin dansı, güneş ve ay tutulmaları gibi astronomik olaylar da büyük bir hayranlık ve merakla karşılanmış, kutlama ve ritüellerin vazgeçilmez unsurları haline gelmiştir. Bütün bu ritüeller ve festivaller, insanların doğa ve evrenle uyum içinde yaşama çabasının birer yansıması olarak kültürler arası bir köprü vazifesi görür ve gelecek kuşaklara bu bilgi ve deneyimi aktarmanın bir aracı olarak kıymetini korur. Tarım alanında yapılan bölgesel faaliyetler geleneksel halk kültüründe önemli bir yere sahiptir. Bölgede yaşayan insanlar, doğa olaylarını ve tarımla ilgili işleri birçok şölen ve ritüelle kutlarlar. Örneğin, gün çok kızırsa yağış yağacağına inanılır ve bununla ilgili olarak birtakım ritüeller gerçekleştirilir. Yörük hayatı da doğa ile

26 İkbâl Ertuğrul Dikeç, *Antik Uygarlıklarda Yemek Kültürü ve Müzik Etkileşimi; Şölenler, Festivaller Ritüeller* (Ankara: Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 39.

27 Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akinhay – Derya Kömürçü (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999), 623.

28 Gilbert Lewis, *Day of Shining Red: an Essay on Understanding Ritual* (Cambridge University Press, 1988) akt. Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akinhay – Derya Kömürçü, 624.

29 Kasım Karaman, "Ritüellerin Toplumsal Etkileri", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2010/21 (2010), 229.

arasındaki ilişkiyi yansıtan önemli bir örnektir. Bu tür etkinlikler, doğayla olan bağlantıyı vurgulamaktadır. Ayrıca yağmurun yağması, bereketin bir göstergesi olarak algılanır ve bu nedenle yağmur duası gibi ritüeller de olduğu görülmektedir. Ek olarak nar ve benzeri geleneksel uygulamalar da bu bağlamda ele alınabilir. Toplumsal şöenler ve ritüeller, herkesin ilgisini çekecek ve kültürel çeşitliliğin doğayla olan ilişkisini anlatan önemli bir konudur³⁰. Denizli ilinde gerçekleştirilen yörüklerin ve çobanların iştirak ettiği, "Sudan Koyun Atlatma ve Çoban Bayramı" olarak geçen 'Koç Katımı' diye de nitelendirilen bir festival şeklinde kutlanan şöen, doğanın etkisine örnek gösterilebilmektedir³¹.

3. Türkiye'nin Somut Olmayan Kültürel Miras Öğelerinin UNESCO'daki Yeri ve Tarihi

Türkiye, kültürel ve doğal güzellikleri bakımından zengin olması, verimli topraklara ve jeopolitik konum olarak ön plana çıkması faktörleriyle dünya nezdinde göz önüne çıkmaktadır. 1946 yılında 4895 sayılı kanunla onanmış olduğu kültürel mirası korumaya yönelik bir başlangıç sağlamıştır.

Türkler etnik grupları yönünden Orta Asya'dan Orta Doğu'ya, Avrupa'dan Çin'e doğru uzanan geniş bir coğrafyada yerleşim kurmuş olduklarından dolayı pek çok farklı etnik grupların oluşmasına neden olmuştur, bunlar da Oğuzlar, Kırgızlar, Uygurlar, Kaşgarlılar, Kazaklar, Altay Türkleri gibi büyük ve tanınırlığı yüksek etnik grupları oluşturmakta ve bu grupların yansısı daha küçük topluluklar ve alt gruplar da bulunmaktadır³². Türklerin geçmişleri oldukça eskiye dayanmasından dolayı sözlü gelenekler, dini ve ritüeller, geleneksel sanat ve zanaat gibi yönleriyle ciddi bir zenginliğe sahip olduğu ve bugüne kadar geldiği görülmektedir. "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi"nin uygulanma-

sıyla, Türkiye 2008 yılında Meddahlık Geleneği ve Mevlevi Sema Törenleri öğeleri ile "UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listeleri"ne ilan etmiştir. UNESCO tarafından Aralık 2022 tarihi itibarıyla ilan edilen güncel "Somut Olmayan Kültürel Miras Listeleri" Tablo 1'de belirtilmiştir. Güncel Listede "Somut Olmayan Kültürel Miras Temsili Listesi"nde kayıtlı 23 öge ve "Acil Korunması Gereken Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi"nde de 2 öge, toplamda da 25 öge liste de ilan edilmiştir³³.

Kültürel miras öğeleri, toplum ve kültür hakkında bilgi sunmanın yanı sıra hedef dil ve kültür farkındalığını artırma özelliğiyle dikkat çekmektedir. Farklı kültürlerin cazibesi ve değeri, birbirlerine özgü özelliklerini korumalarından kaynaklanmaktadır. Örneğin, popüler kültür unsurları, müzik ve sinema gibi sanat dallarında benzerliklere ve belirli türlere olan yönelimlere etki etmektedir. Fast-food endüstrisinin yaygınlaşmasıyla birlikte yeme-içme alışkanlıklarında standartlaşmanın görüldüğü de bilinmektedir. Ancak toplumların ve kültürlerin özünde, hassas alışkanlıklar, tutumlar ve gelenekler bulunur ve bu hassasiyet, kültürel öğelerin değişime veya bozulmaya uğramasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, ilgili sözleşmede yer alan kültürel öğelerin korunması ve yaşatılması son derece önem arz etmektedir³⁴.

Türk kültürü, Anadolu'da derin köklere sahip olan ve kuşaktan kuşağa aktarılan çeşitli kültürel değerleri içermektedir. Bu değerler, Türk toplumunun geleneksel yaşam tarzını temsil eder ve önemli bir yere sahiptir. Giyim, örf adet, festival ve el sanatları gibi unsurlar, Türk kültürünün zengin mirasının bir parçasıdır ve toplumun kimliğini güçlendirir. Bu değerler, tarihten gelen ilhamla bugüne kadar taşınmıştır ve Türk kültürüne olan ilgiyi artırarak organik bir etkileşim yaratır. Türk kültüründeki önemli unsurlar arasında işlenen el sanatları ve geleneksel

30 Sabri Sidekli – Levent Karaca, "Sosyal Bilgiler Öğretiminde Yerel, Kültürel Miras Öğelerinin Kullanımına İlişkin Öğretmen Adayı Görüşleri". *Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi*, 5 (2013), 34.

31 Gülperi Mezkit Saban, "Somut Olmayan Kültürel Miras: Aşağıseyit Sudan Koyun Atlatma Ve Çoban Bayramı". *Journal of Turkology*, 30/1 (2020), 185-186.

32 Murat Aka, "Türkiye'de Diller ve Etnik Gruplar", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 1/1 (2012), 293.

33 Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO), "UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listeleri", (Erişim 1 Kasım 2023).

34 Can Akcaoğlu, *Somut Olmayan Kültürel Miras ve Yabancı Dil olarak Türkçe Öğretiminde Kullanımı* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 18.

Tablo 1: Türkiye'nin Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi

No	Kültürel Miras Adı	Kayıt Yılı	Miras Kategorisi
1	Meddahlık Geleneği	2008	İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Miras Temsili Listesi
2	Mevlevi Sema Törenleri	2008	İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Miras Temsili Listesi
3	Aşıklık Geleneği	2009	İnsanlığın Somut Olmayan
4	Karagöz	2009	İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Miras Temsili Listesi
5	Nevruz (Azerbaycan, Hindistan, İran, Kırgızistan, Özbekistan ve Pakistan ile ortak dosya)	2009 / 2016	İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Miras Temsili Listesi
6	Geleneksel Sohbet Toplantıları (Yaren, Barana, Sıra Geceleri ve diğer)	2010	İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Miras Temsili Listesi
7	Alevi-Bektaşî Ritueli Semah	2010	İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Miras Temsili Listesi
8	Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali	2010	İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Miras Temsili Listesi
9	Geleneksel Tören Keşkeği	2011	İnsanlığın Somut Olmayan
10	Mesir Macunu Festivali	2012	İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Miras Temsili Listesi
11	Türk Kahvesi ve Geleneği	2013	İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Miras Temsili Listesi
12	Ebru: Türk Kâğıt Süsleme Sanatı	2014	İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Miras Temsili Listesi
13	İnce Ekmek Yapımı ve Paylaşımı Geleneği Lavaş, Katrîma, Jupka, Yufka (Azerbaycan, İran, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye ile ortak dosya)	2016	İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Miras Temsili Listesi
14	Geleneksel Çini Sanatı	2016	İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Miras Temsili Listesi
15	Bahar Bayramı Hıdırellez (Makedonya ile ortak dosya)	2017	İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Miras Temsili Listesi
16	Islık Dili	2017	Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi
17	Dede Korkut-Korkut Ata Mirası: Kültürü, Efsaneleri ve Müziği (Azerbaycan ve Kazakistan ile ortak dosya)	2018	İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Miras Temsili Listesi
18	Geleneksel Türk Okçuluğu	2019	İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Miras Temsili Listesi
19	Minyatür Sanatı (Azerbaycan, İran ve Özbekistan ile ortak dosya)	2020	İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Miras Temsili Listesi
20	Geleneksel zekâ ve strateji oyunu: Togyzqumalaq, Toguz Korgool, Mangala / Göçürme (Kazakistan ve Kırgızistan ile ortak dosya)	2020	İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Miras Temsili Listesi
21	Husn-i Hat, Türkiye'de İslam Sanatında Geleneksel Güzel Yazı	2021	İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Miras Temsili Listesi
22	Çay Kültürü: Kimlik, Misafirperverlik ve Toplumsal Etkileşim Sembolü (Azerbaycan ile ortak dosya)	2022	İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Miras Temsili Listesi
23	İpek Böcekçiliği ve Dokuma için İpeğin Geleneksel Üretimi (Afganistan, Azerbaycan, İran, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan ile ortak dosya)	2022	İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Miras Temsili Listesi
24	Geleneksel Ahlat Taş İşçiliği	2022	Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi
25	Nasreddin Hoca Molla Nesreddin/Molla Ependi/Apendi/Afendi Kozhanasyr Fıkra Anlatma Geleneği (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Turkmenistan, Özbekistan ile ortak dosya)	2022	İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Miras Temsili Listesi

Kaynak: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO), "UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listeleri", (Erişim 1 Kasım 2023).

ata sporları gibi unsurların sürdürülebilirliği açısından korunması ve atadan yadigâr olarak bugüne ulaşması sonrasında ise yarınlara devam ettirilmesi gerekmektedir. Bu değerler, Türk kültürünü temsil etmektedir ve Türkiye'nin dört bir yanında yabancıların karşılaşması muhtemeldir. Bu nedenle, bu kültürel unsurlar hakkında bilgi verilmesi, Türk kültürünü merak edenlere yol gösterecektir³⁵.

4. Türkiye'nin Somut Olmayan Kültürel Mirasının Koruma Çabaları ve Sürdürülebilirliği

Somut Olmayan Kültürel Miras, bir topluluğun yıllar boyunca edindiği ve nesiller boyunca aktardığı kültürel çeşitliliği, uygulamaları, ifadeleri, bilgi ve yetenekleri ifade etmektedir. Türkiye gibi zengin kültürel özgünlüklere sahip ülkelerde, somut olmayan kültürel mirasın korunması son derece önem arz etmektedir. Bu miras, toplumların kimliklerinin ve kültürel zenginliklerinin devamını sağlamakla beraber tarihi ve kültürel mirasın gelecek nesillere aktarılmasını güvence altına almaktadır. Böylece ülkenin kültürel zenginliğini ve çeşitliliğini gelecekteki kuşaklara aktararak toplumun birlikte var olma duygusunu güçlendirmektedir. Türkiye'nin somut olmayan kültürel mirası, gelenekler, geleneksel el sanatları, müzik, dans, dil, mutfak kültürü, halk hikayeleri, festivaller ve ritüeller gibi çeşitli unsurlardan oluşmaktadır. Bu mirasın, korunması ve sürdürülebilirliği, kültürel çeşitliliğin korunması ve toplumlar arasında anlayışın arttırılması açısından son derece kıymetlidir³⁶.

Türkiye, UNESCO'nun "Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi"ni imzalayarak uluslararası alanda taahhütte bulunmuş ve yerel düzeyde geleneksel bilgi ve pratiklerin aktarılmasını teşvik etmek amacıyla çeşitli eğitim ve bilinçlendirme prog-

ramları düzenlemektedir. Bu çabalar, Türkiye'nin somut olmayan kültürel mirasının gelecek nesillere aktarılmasını ve sürdürülebilirliğini sağlamak adına belirgin bir rol oynamaktadır. Mirasın korunması, sadece geçmişin hatırlanması değil, aynı zamanda gelecek kuşaklara miras bırakılması açısından da kritik bir öneme sahiptir. Türkiye'nin somut olmayan kültürel mirasının korunması ve sürdürülebilirliği, toplumun ortak değerleriyle birlikte geleceğe taşınmasını sağlayarak ülkenin kültürel zenginliğini güçlendirmektedir³⁷. Türkiye'de en önemli rolü üstlenen kurum Kültür ve Turizm Bakanlığı olmuştur. Bakanlığın misyonu ve vizyonu aşağıdaki gibidir:

"Misyonu: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "Ülkemizin evrensel kültür, sanat ve turizm değerlerinin sürdürülebilir korunmasını sağlayarak yaşatmak ve tanıtmak, toplumsal bilincin oluşmasında bilgiye erişimi kolaylaştırmak ve ülkemizin dünya turizminden alacağı payı artırmak" görevlerini yerine getirir.

Vizyonu: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "Üstün evrensel değerlere sahip kültür mirasımızın, ulusal ve uluslararası sürdürülebilir korunma çabalarını başarı ile yöneten ve ülkemizi turizm alanında dünya liderleri arasında ilk sıralara taşıyan güçlü, saygın ve vazgeçilmez bir kurum olmak" vizyonu ile hareket eder³⁸."

Somut olmayan kültürel miras değerlerinin çağın getirmiş olduğu yenilikler nedeniyle bu değerlerin çoğu aslına uygun şekilde korunamamış ve sürdürülememiş olduğu ve kaybolmaya yüz tutmuş olduğu görülmektedir. Pek çok kaynakta da geçen ve sıklıkla duyulan "kaybolmaya yüz tutmuş" ibaresi kullanılmaya başlanmasıyla somut olmayan kültürel

35 Turgut Türkoğlu, *Somut Olmayan Kültürel Miras Kaynaklarının Turizm Çekiciliği Kapsamında Değerlendirilmesi: Türk Kâğıt Süsleme (Ebru) Sanatı Örneği* (Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 21; Can Akcaoğlu, *Somut Olmayan Kültürel Miras ve Yabancı Dil olarak Türkçe Öğretiminde Kullanımı* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 19.

36 Mehmet Surur Çelebi, "Somut Olmayan Kültürel Miras ve Üniversite Gençliği", *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/3 (Aralık 2016), 32.

37 Metin Ekici - Pınar Fedakâr, "Gelenek, Aktarma, Dönüşüm ve Kültür Endüstrisi Bağlamında Nazar ve Nazar Boncuğu", *Milli Folklor*, 26/101 (2014), 41.

38 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (KTB), "Misyonumuz Vizyonumuz", (Erişim 4 Kasım 2023).

mirasın korunması yönünün daha nitelik kazanması gerektiği ve Bakanlığın misyonundan hareketle daha fazla odak olarak belirlenmesiyle koruma çabaları ve sürdürülebilirliği yönünde ilerleme söz konusu olabileceği öngörülmektedir³⁹.

“Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi”nin 1. Maddesinde yer alan:

- a) somut olmayan kültürel mirası korumak;
- b) ilgili toplulukların, grupların ve bireylerin somut olmayan kültürel mirasına saygı göstermek;
- c) somut olmayan kültürel mirasın önemi konusunda yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde duyarlılığı arttırmak ve karşılıklı değerliliği sağlamak;
- d) uluslararası işbirliği ve yardımlaşmayı sağlamak⁴⁰

şeklinde belirtilen bu maddelerin özünü anlamak ve gerekli çalışmaların ivedilikle hayata geçirilmesi kilit öneme sahiptir. Bakanlık somut olmayan kültürel mirası rutin bir iş olarak devam ettirmek yerine, nihai amaç olarak yapılandırılmış bir şekilde hedefleri listelemek değil, aslında hedeflerin özünü kavrayarak ve ilgili eylemlerle hızla uygulamaya geçerek başarılı, etkin ve verimli şekle ulaşmasını sağlayarak toplumsal faydayı arttırmaya yönelik fayda sağlamaktadır⁴¹.

Bakanlığın yapmış olduğu çalışmaların içerisinde iller bazında kurumlar, araştırma merkezleri, sivil toplum kuruluşlarının temsilcileri ve uzmanlar ile gerekli görülmesi durumunda da somut olmayan kültürel miras taşıyıcılarının katılımlarıyla İl Tespit Kuruluşları oluşturmaktadır. Kurul illerinde bulunan somut olmaya kültürel miras unsurlarını ve yaşayan insan hazinesine aday olacak kişilerin tespitini yaparak ulusal envantere katkısını sağlamak adına koruma ve sürdürülebilirliği yönetmede önemli rol oynamaktadır⁴².

Bakanlık, Üniversite ve Araştırma Kuruluşları, Sivil Toplum Kuruluşları, Yerel Yönetimler ve Kültür Grupları nezdinde toplumun farklı kesimlerinden insanların katılımını teşvik eden projeler, mirasın sadece korunmasını değil, yaşatılması amacıyla geleceğe aktarılmasında aktif bir rol oynamaktadır. Sürdürülebilirlik, kültürel mirasların gelecek kuşaklara aktarılmasında ve canlı tutulmasında hayati bir öneme sahiptir. Bu, genç nesillerin eğitim ve farkındalık programları aracılığıyla kültürel mirası sevdirmek, anlamalarını sağlamak ve onların bu mirası koruma çabalarında dahil olmalarını teşvik ederek hem kendisi adına bilinç kazanması hem de gelecek nesiller için taşıyıcı olmasında önem arz etmektedir. Süleyman Demirel Üniversitesinde bulunan somut olmayan kültürel miras ile alakalı araştırma merkezinde gelecek kuşaklara aktarma ve korunması adına çalışmalar yapılmaktadır. Bunlara örnek olarak, merkezin 23 Mart 2022 tarihinde yayınladığı “İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi’nde de yer alan Nevruz Bayramı, SDÜ’de coşkuyla kutlandı” haberinde, mirasın yaşatılması ve genç kuşaklarla birlikte geleceğe aktarılması için yürütülen çalışmalar vurgulanmıştır⁴³. Merkez, başka bir faaliyet olarak Isparta’nın zengin somut olmayan kültürel mirasını koruma konusundaki taahhütlerini yerine getirmek için büyük bir adım atmıştır. Merkez, «Isparta’nın Somut Olmayan Kültürel Mirası» adlı kitabı yayınlarak, bu önemli değerleri yazılı olarak belgelemiş ve gelecek nesillere aktarmayı hedeflemiştir. Bu girişim, Türkiye genelindeki diğer illere örnek teşkil etmelidir ve buna ek olarak Bakanlığın desteğiyle bu tür adımların yaygınlaştırılması için planlama yapılmalıdır⁴⁴. Bu tür etkinlikler ve çalışmalar, kültürel mirasın sadece bugün değil, gelecek için de korunduğunu ve yaşatıldığını göstermektedir. Süleyman Demirel Üniversitesi’nin bu yöndeki çabaları, kültürel mirasa olan duyarlılığın artırılması ve top-

39 Özlem Aydoğdu Atasoy, *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunmasında İcracı Kurum T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığının Çalışmaları Üzerine Bir Değerlendirme* (2006-2016) (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 42.

40 UNESCO, “UNESCO Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi”.

41 Aydoğdu Atasoy, *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunmasında İcracı Kurum T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığının Çalışmaları Üzerine Bir Değerlendirme* (2006-2016), 88.

42 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (KTB), “Somut Olmayan Kültürel Miras Envanter Çalışmaları”, (Erişim 5 Kasım 2023).

43 Süleyman Demirel Üniversitesi Somut Olmayan Kültürel Miras Uygulama ve Araştırma Merkezi (SDÜ), “İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi’nde de yer alan Nevruz Bayramı, SDÜ’de coşkuyla kutlandı”, (Erişim 9 Kasım 2023).

44 Bilge Hümmüzlü (ed.), *Isparta’nın Somut Olmayan Kültürel Mirası* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Projeler Birimi, Şubat 2019).

lumun bu konudaki farkındalığının güçlendirilmesi adına önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir.

Çağın getirmiş olduğu teknolojik ilerlemeler, koruma ve sürdürülebilirliğin sağlanması için dijital açıdan da yenilikler getirilmesini zorunlu kılmaktadır⁴⁵. Günümüzde tanınmış uluslararası bir internet sitesi olan Wikipedia'nın farklı bir sitesi olan Meta Wikimedia, somut olmayan kültürel mirasın içeriğinde Türkiye'nin miraslarını da içeren dünya çapında bir envanter oluşturarak koruma açısından önemli katkılar sunmaktadır⁴⁶. Ancak, bu durumun UNESCO ile ayrı bir şekilde resmiyet dışı olarak yürütülmesi ve sitenin içeriğinin kolayca güncellenebilir olması risk oluşturmaktadır. Bu nedenle, dijital alanda uluslararası standartlara uygun koruma ve sürdürülebilirlik politikalarının geliştirilmesi ve uygulanması gerekmektedir. İnternet siteleri ve sosyal medya platformları, somut olmayan kültürel mirasa dair içeriklerin yayınlanması için önemli birer araç haline gelmiştir. Özellikle yaşayan insan hazineleri envanterinde bulunan kişilerin videolarının yayınlanması gibi faaliyetler, geçmişin ve geleneğin gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamanın yanı sıra sürdürülebilirliği de desteklemektedir. Bu tür içerikler, geniş bir kitleye ulaşarak farklı bir oluşumun ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bu sayede, toplumun geniş kesimleri kültürel mirasa erişebilirken, aynı zamanda bu mirasın yarınlara aktarılması ve sürdürülebilirliği desteklenmiş olacaktır. Bu noktada, dijital platformlar aracılığıyla yayınlanan kültürel içeriklerin toplumsal farkındalık ve ilgiyi artırarak geniş kitlelere ulaşması önem arz etmektedir.⁴⁷

Fikri Mülkiyet Hakları bakış açısından ele alınan ve Çin'de bulunan somut olmayan kültürel mirasın korunması, Qing ve Zheng tarafından yapılmıştır. Bu koruma, uluslararası toplumda insan haklarına verilen önemin bir yansıması olarak görülmektedir⁴⁸. Miras bilgilerinin korunmasında öncelikli olarak gözetilmesi gereken, mirasın dijital ikamesinin

saklandığı fiziksel medyanın ömrüdür. Bu bağlamda, kültürel mirasın dijital ortamda korunmasına yönelik atılacak adımların başında, sağlam ve uzun ömürlü depolama çözümleri gelir. Ancak, dijital arşivleme yolculuğu burada bitmiyor. Veritabanı oluşturma süreci kritik bir aşamadır ve bu süreçte, bilgilerin düzenli, kolay erişilebilir ve güncel tutulması gerekmektedir. Ayrıca, dijital mirasın ağ üzerindeki yayılımı sırasında karşılaşılan telif hakkı meseleleri ve uluslararası alanda dil engellerinin de üstesinden gelinmeli. Telif hakları, içeriklerin yasal kullanımını garanti altına alırken, dil engelleri ise eserlerin küresel anlamda erişilebilirliğini sınırlayabilmekte. Bu yüzden, çok dilli platformlar ve otomatik çeviri araçları kullanarak bilgi ve kültür transferindeki engelleri aşabilir, evrensel bir mirasın korunmasına katkı sağlayabiliriz. Her adımda profesyonel bir yaklaşımla, kültürel değerlerin dijital ortamda yaşatılmasını sağlamak, gelecek nesillere aktarılacak kıymetli bir mirasın garantisi olacaktır. Dijital koruma planının temelinde üç aşama bulunmaktadır. Bu aşamalar, bölgesel geleneklerin iyileştirilmesi doğrultusunda yeni teknolojilerin ilerletilmesi, çağdaş iletişim tarzı gibi gelişmiş teknolojiler yardımıyla bölgesel geleneklerin sunulması ve yeni teknolojilerin ilerletilmesi için bölgesel geleneklerin kullanılmasıdır. Zhai Liu ve Xu, Çin'deki dijital güvenlik planını değerlendirmek amacıyla alan yayılımı, tematik yayılım ve ilk sınıf somut olmayan kültürel miras öğelerinin dağılımını karşılaştırarak zaafı, fırsatları ve tehlikeleri analiz etmişlerdir. Bu analiz sonucunda uzun vadeli bir koruma planı önermişlerdir. Bu plan, organik trafiği artırarak herkesin dikkatini çekecek bir şekilde tasarlanmalıdır⁴⁹. Türkiye'de somut olmayan kültürel mirasın korunmasına yönelik yapılan çalışmalar, araştırmacılar tarafından nesilden nesile aktarım yoluyla toplum içinde izlenmektedir. Bu çalışmaların sonuçları ve ortaya çıkan sorunlar farklı aşamalarda takip edilebilmektedir. Konunun daha iyi anlaşılması ve açıklanması için bilimsel araştırmaların

45 M. Öcal Oğuz vd. (ed.), *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Geleceği Türkiye Deneyimi* (Ankara: UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, 2013), 61.

46 Wikimedia (Meta-Wiki), "Wiki Yaşayan Mirası Seviyor/Türkiye'nin Somut Olmayan Kültürel Mirasını Seviyor" (Erişim 12 Kasım 2023).

47 Tuna Yıldız, "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Kayıt Altına Alınması: Katılımlı, Yaşayan Dijital Envanterler", *RumeliDe Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 36 (Ekim 2023), 761.

48 Qing Lin - Zheng Lian, "On Protection of Intangible Cultural Heritage in China From The Intellectual Property Rights Perspective", *Sustainability* 10/12 (2018), 4369(3).

49 Dragana Rusalić, *Making The Intangible Tangible: The New Interface of Cultural Heritage* (Belgrade: The Institute of Ethnography SASA, 2009), 19 ; Gökenç Gülez, "Çin'in Somut Olmayan Kültürel Mirası ve Korunmasına Yönelik Yaklaşımları", 80.

takibi önemlidir. Türkiye'ye özgü bir perspektifle bakıldığında, araştırmacılar "koruma tarihi" başlığı altında eski dönemlerin ve tutumların analiz edilmesiyle başlamalı ve ardından 1989 Tavsiye Kararı ve UNESCO belgeleri rehberliğinde başlatılan koruma süreçlerinin incelenmesi gerekmektedir. Ancak Türkiye'deki koruma tarihi ve UNESCO'nun sağladığı resmî belgelere dayanan en etkili koruma stratejileri akademik çerçeveden yeterince analiz edilmemiştir. Bu nedenle, UNESCO "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi" aracılığıyla korumaya çalışılan unsurların uluslararası düzeyde ve ilgili topluluklarda nesilden nesile iletiminin ne tür yansımaları olacağı konusuna gelecek dönemlerde daha fazla odaklanması gerekmektedir⁵⁰.

Sonuç

Kültürler, gelenekler, coğrafya, iklim, dinsel inanış gibi şekillere göre çeşitlenir. İnsanlığın üretim ve tüketim alışkanlıklarının kültürler arası farklılıklarıyla birlikte, kendine özgü çeşitliliklerini kaybetmeye başlayan kültürel miraslar, son dönemde daha da kritik bir önem kazanması gerekmektedir. Kültür alanında oluşan yemek, giyim, sözlü kültür gibi alanlarda toplulukların ortak özellikleri, küreselleşmeye ve tek-tipleşme tehlikesiyle karşı karşıyadır⁵¹. Bu nedenle somut kültürel varlıkların yanı sıra somut olmayan kültürel mirasların da korunması büyük bir gerekliliktir.

Geçmişten geleceğe kültür, bulunduğu topluluğun örf ve adetlerinin yansıması ve edinilen becerilerin hepsinin toplamı olup, devamlılık duygusunu gelecek kuşaklara aşılacak adına oluşmuştur. Çalışmanın genel olarak anlatmak istediği nokta yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalan, somut olmayan kültürel miras öğelerinin unutulmamasının önemidir. Bu gerekçe ile somut olmayan kültürel miras öğeleri listelenmiş ve doğru stratejik hamleler ile korunması gerektiği belirtilmiştir. Çalışmada stratejik hamle tavsiyesi olarak kültürel değer olan bu mirasların yaşatılması ve korunması için, faaliyet çalışmaları ve basılı yayınların yanı sıra dijital platformların da etkili bir rol oynaması gerektiği öngörülmüştür. Bu

mirasların yaygınlaştırılması için dijital teknolojilerin kullanılması ve verilerin arşivlenerek internet aracılığıyla geniş kitlelere ulaştırılması büyük bir önem taşımaktadır. Geleneksel yöntemler yerine dijital platformlar, daha geniş bir kitleye erişebilmesine, zaman ve mekân kısıtlamalarını ortadan kaldırma konusunda üstün avantajlara sahiptir. Kültürel mirasın gelecek nesillere aktarılması ve geniş kitlelere ulaştırılması adına dijital yayınların ve arşivlerin oluşturulmasına daha fazla odaklanması gerekmektedir. Bu sayede, Türkiye'nin zengin kültürel mirası, dijital platformlarda daha geniş kitlelere ulaşabilecek ve korunması sağlanacaktır.

UNESCO'nun 2003 yılında kabul edilen "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi" ve Türkiye'nin bu sözleşmeye taraf olması somut olmayan kültürel miras öğeleri için önemli bir ilk adım olmuştur. Uluslararası iş birliği ve yerel çabalar ile atılan bu adım, kültürel çeşitliliğin korunmasında ve gelecek nesillere aktarılmasında kilit rol aldığı tespit edilmiştir. Çalışmanın devam eden bölümlerinde somut olmayan kültürel miras öğeleri alt başlıklar ile kategorilere ayrılmıştır, bu durum Türk kültürünün zenginliğini göstermektedir. Kategorilere ayrılmış olan ve çalışmada özellikle bahsedilen dokümacılık sanatının gelecek nesillere aktarılacak gelmesi ve beraberinde yörük yaşam tarzından kaynaklanan ihtiyaçların karşılanabilmesi için yapıldığı bahsedilmiştir. Bunun sebebi ise somut olmayan kültürel mirasın yaşatılan canlı bir örneği olduğunu teşkil etmesidir. Diğer kategoriler incelendiğinde ise çalışmada sözlü gelenekler başlığı altında gelecek nesillere ve toplumlar arası bilgilerin aktarımından bahsedilmiş olup, sözlü geleneğin toplumu zenginleştirdiğine yönelik etkiler görülmüştür. Bunun yanı sıra eğitim ve öğretim amacı güden gösteri sanatları, geçmişten bugüne ulaşmış ancak teknolojinin getirdiği yeniliklerle unutulmaya yüz tutmuş bir örneği olarak karşımıza çıkan "Karagöz" kültürü anlatmaya ve yaşatmaya katkısı olan bir unsur olduğu tespit edilmiştir. Toplumsal şölen ve ritüeller bölümünde toplulukların beraberinde birliği ve eğlenceyi sağlama, yaşatılması ve rehber olması adına toplulukların nasıl güçlendirildiğine yer verilmiştir. Bu bağlamda

50 Oğuz, "Halk Biliminde Koruma Yaklaşımları ve SOKÜM Sözleşmesi'nde Kuşaktan Kuşağa Aktarım", 11.

51 Ergin Altunsabak, "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Faaliyetleri Kapsamında Aşıklık Geleneğinin Sürdürebilirliğinde Güncel Etkenler", *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature* 8/4 (2022), 729.

hazırlanan kategoriler Türkiye'nin somut olmayan kültürel miras öğelerinin değerinin anlaşılması adına, kültürel kaybolmalara uğramaması adına koruma yöntemlerinin acil şekilde artırılması yönünde harekete geçilmesinde önemli rol oynadığını kanıtlar niteliktedir.

Toplulukların kendilerine özgü gelenekleri, inançları ve yaşam tarzları, bu mirasın devamını sağlamak adına titizlikle korunmalı ve gelecek kuşaklara aktarılması için çalışmaların, uygulamaların sayısının artırılması hedeflenmelidir. Bu süreçte her bireye ve topluluğa büyük sorumluluklar düşmektedir. Geçmişin zenginliklerini yaşayarak ve yaşatarak geleceğe taşınmalıdır. Bu sayede, herkesin kendine özgün kültür kimliğini sürdürebilmesi ve kültürel çeşitliliğin zenginliğinden faydalanabilmesi mümkün olacaktır. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında UNESCO'nun Türkiye de bulunan somut olmayan kültürel miraslarının uluslararası düzeydeki öneminden bahsedilmiştir. Sonuç olarak toplumun önde gelen kurumları başta olmak üzere Kültür ve Turizm Bakanlığı, üniversiteler, dijital platform farkındalığını benimsemesi ve bunların yanı sıra bireyler olarak toplumsal farkındalığı arttırma çabasını vurgulamakla beraber toplumsal katılımı desteklemek adına gelecek için yapılacak çalışmaların acil bir şekilde hayata geçirilmesi gerekmektedir. Türkiye, zengin kültürel çeşitliliği olan bir coğrafyaya sahip olması neticesiyle temsili listede yer alan 25 ögenin yetersiz kalması sayısının daha da arttırılması yönünde girişimlerin hızlandırılması ve gereksinimlerin karşılanmasına yönelik hedeflerin benimsenmesi sağlanmalıdır. Her il bazında da bu ilke benimsenmeli ve illere ait mirasların en az 1-2 ögesi listeye dahil edilmesi için adımlar atmasına yönelik girişim veya proje yürütülmelidir.

Kaynakça

1. Resmi Yayınlar

UNESCO, *Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu. UNESCO'nun Standart Belirleme Araçları Hakkında Genel Direktör Tarafından Hazırlanan Kapsamlı Rapor* (Comprehensive Report By The Director-General On UNESCO's Standard-Setting Instruments). Paris: UNESCO, 212, 2021.

https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000378425_eng/PDF/378425eng.pdf.multi.page=11

2. Kitaplar

Fuat, Memet. *Tiyatro Tarihi*. İstanbul: MSM Yayınları, 2000.
Güvenç, Bozkurt. *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1994.

Hürmüzlü, Bilge (ed.). *Isparta'nın Somut Olmayan Kültürel Mirası*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Projeler Birimi, Şubat 2019.

İSMEP Rehber Kitaplar. İstanbul: İstanbul Valiliği, İstanbul Proje Koordinasyon Birimi (İPKB), 2014.

Kafesoğlu, İbrahim. *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötügen Neşriyat A.Ş., 2021.

Marshall, Gordon. *Sosyoloji Sözlüğü*. çev. Osman Akınhay – Derya Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.

Oğuz, M. Öcal vd. (ed.). *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Geleceği Türkiye Deneyimi*. Ankara: UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, 1. Baskı, 2013.

Rusalic, Dragana. *Making The Intangible Tangible: The New Interface of Cultural Heritage*. Belgrade: The Institute of Ethnography SASA, 2009.

3. Makaleler

Aka, Murat. "Türkiye'de Diller ve Etnik Gruplar". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 1/1 (2012), 293-297.

Akpınarlı, Hatice Feriha – Üner, İbrahim. "Geleneksel Tekstillerin Özellikleri ve Çeşitleri". *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 34 (2019), 133-145.

Altunsabak, Ergin. "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Faaliyetleri Kapsamında Aşıklık Geleneğinin Sürdürebilirliğinde Güncel Etkenler". *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature* 8/4 (2022), 720-732.

Amato, Federico vd. "Preserving Cultural Heritage By Supporting Landscape Planning with Quantitative Predictions of Soil Consumption". *Journal of Cultural Heritage*, 23 (2017), 44-54.

Arıoğlu, İbrahim Ethem – Aydoğdu Atasoy, Özlem. "Somut Olmayan Kültürel Miras Kapsamında Geleneksel El Sanatları ve Kültür ve Turizm Bakanlığı". *Turkish Studies*, 10/16 (Sonbahar 2015), 109-126.

Arslandoğlu, İbrahim. "Kültür ve Medeniyet Kavramları". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi*, (2013), 243-255.

Avcioğlu, Gürcan Şevket. "Türk Sosyolojisinde Kültür ve Medeniyet Anlayışları". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 48 (2020), 313-326.

Çelepi, Mehmet Surur. "Somut Olmayan Kültürel Miras ve Üniversite Gençliği". *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/3 (Aralık 2016), 15-35.

Ekici, Metin - Fedakâr, Pınar. "Gelenek, Aktarma, Dönüşüm ve Kültür Endüstrisi Bağlamında Nazar ve Nazar Boncuğu". *Milli Folklor*, 26/101 (2014), 40-50.

- Ekici, Metin. "UNESCO somut o Temsili Listesinde Türkiye'nin Çok Uluslu Dosyaları". *Milli Folklor*, 120 (Kış 2018), 81-89.
- Er, Züleyha – Karakuş, Neslihan. "Somut Olmayan Kültürel Miras Sözlü Gelenek ve Anlatımlar Tutum Ölçeği Geliştirme Çalışması". *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 16/41 (2023), 52-68.
- Erdentuğ , Aygen. "Kültür Alanı Yaklaşımı". *Bellekten*, 50/196 (1986), 229-246.
- Gökenç Gülez, Sema. "Çin'in Somut Olmayan Kültürel Mirası ve Korunmasına Yönelik Yaklaşımları". *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (2023), 78-91.
- Görkem, İsmail. "Dünden Bugüne 'Türk Sözel Ebediyat'; Değişim ve Dönüşüm". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 15/39 (2010), 411-422.
- Gürçayır Teke, Selcan. "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi Listelerinde Yaşayan Miraslar ve Sabitlenen Gelenekler". *Milli Folklor*, 120 (Kış 2018), 19-31.
- Hussein, Safinaz Mohd vd. "Bringing Life to Folklore: Problem of Definition". *Jurnal Undang-undang dan Masyarakat*, 15 (2001), 163.
- Karaman, Kasım. "Ritüellerin Toplumsal Etkileri". *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2010/21 (2010), 229.
- Kılıçarslan, Hande – Etikan, Sema. "Yalvaç İlçesi Ölüm-lük-Dirimlik Dokumaları". *Art-E Sanat Dergisi*, 8/15 (2016), 79-94.
- Kolaç, Emine. "Somut Olmayan Kültürel Mirası Koruma, Bilinç ve Duyarlılık Oluşturmada Türkçe Eğitiminin Önemi". *Milli Folklor* 21/82 (2009), 19-31.
- Lin, Qing – Lian, Zheng. "On Protection of Intangible Cultural Heritage in China From The Intellectual Property Rights Perspective". *Sustainability*, 10/12 (2018), 4369.
- Mezkit Saban, Gülperi. "Somut Olmayan Kültürel Miras: Aşağıseyit Sudan Koyun Atlatma ve Çoban Bayramı". *Journal of Turkology*, 30/1 (Haziran 2020), 181-194.
- Oğuz, M. Öcal. "Halk Biliminde Koruma Yaklaşımları ve SOKÜM Sözleşmesi'nde Kuşaktan Kuşağa Aktarım". *Milli Folklor*, 132 (Kış 2021), 5-15.
- Oğuz, M. Öcal. "Onuncu Yılında Somut Olmayan Kültürel Miras Listeleri: Görünürlük, Değerlilik ve Güvenirlilik". *Milli Folklor*, 29/116 (2017), 5-17.
- Oğuz, M. Öcal. "Terim Olarak Somut Olmayan Kültürel Miras". *Milli Folklor*, 25/100 (2013), 5-13.
- Oğuz, M. Öcal. "UNESCO, Kültür ve Türkiye". *Milli Folklor*, 73 (2007), 5-11.
- Oyman, Naile Rengin – Akdağ, Kazım. "Isparta Yöresindeki Bazı Yörüklere Ait Düz Dokuma Örnekleri". *Akdeniz Sanat Dergisi*, 6/12 (2013), 231-240.
- Sak, Ramazan vd. "Bir Araştırma Yöntemi Olarak Doküman Analizi". *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4/1 (2021), 227-250.
- Sidekli, Sabri - Karaca, Levent. "Sosyal Bilgiler Öğretiminde Yerel, Kültürel Miras Öğelerinin Kullanımına İlişkin Öğretmen Adayı Görüşleri". *Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi*, 5 (Aralık 2013), 20-38.
- Yenişehirlioğlu, Şahin. "Cumhuriyetimizin Kültürel Temeli". *Atatürk Yolu Dergisi*, 4 (1995), 549-554.
- Yıldız, Tuna. "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Kayıt Alınmasına Katılımlı, Yaşayan Dijital Envanterler". *RumeliDe Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 36 (Ekim 2023), 754-766.

4. Bildiriler/Tebliğ

- Oğuz, M. Öcal. "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi ve Türkiye Romanya Geleneksel Ortak Mutfağı Projesi". *Aynı Tadı Paylaşmak: Türkiye-Romanya Geleneksel Ortak Mutfağı Çalıştay Bildirileri*. ed. Evrim Ölçer Özünel – Nadia Tunsu. Ankara: UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, 2013.

5. Tezler

- Akcaoğlu Can. *Somut Olmayan Kültürel Miras ve Yabancı Dil olarak Türkçe Öğretiminde Kullanımı*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Aydoğdu Atasoy, Özlem. *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunmasında İcracı Kurum T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığının Çalışmaları Üzerine Bir Değerlendirme (2006-2016)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Büyükyazıcı, Duygu. *Kültür ve Sanat Ekonomisinde Piyasa Mekanizmasının Etkinsizliği: Gösteri Sanatları Perspektifinden Türkiye Örneği*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Dikeç, İkbal Ertuğrul. *Antik Uygarlıklarda Yemek Kültürü ve Müzik Etkileşimi; Şölenler, Festivaller Ritüeller*. Ankara: Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Soyöz, Seçkin. *Türkiye'de Başlangıcından Bugüne Gösteri Sanatları ve Mekân Gereksiniminin Değerlendirilmesi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999.
- Türkoğlu Turgut. *Somut Olmayan Kültürel Miras Kaynaklarının Turizm Çekiciliği Kapsamında Değerlendirilmesi: Türk Kâğıt Süsleme (Ebru) Sanatı Örneği*. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

6. İnternet Kaynakları

- KTB, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. "Miyonumuz Vizyonumuz". Erişim 4 Kasım 2023. https://www.ktb.gov.tr/TR-133260/miyonumuz_vizyonumuz.html#:~:text=K%C3%BClt%C3%BCr%20ve%20Turizm%20Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%2C%20E2%80%9C%C3%9Ckemiz,pay%C4%B1%20art%C4%B1rmak%E2%80%9D%20g%C3%B6revlerini%20yerine%20getirir.&text=T.C.,-K%C3%BClt%C3%BCr%20ve%20Turizm
- KTB, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. "Somut Olmayan Kültürel Miras Envanter Çalışmaları". Erişim 5 Kasım 2023. <https://aregem.ktb.gov.tr/TR-50839/somut-olmayan-kulturel-miras-envanter-calismalari.html>
- Meta-Wiki, Wikimedia. "Wiki Yaşayan Mirası Seviyor/ Türkiye'nin Somut Olmayan Kültürel Mirasını Seviyor". Erişim 12 Kasım 2023. https://meta.wikimedia.org/wiki/Wiki_Loves_Living_Heritage/Intangible_Cultural_Heritage_of_Turkey
- SDÜ, Süleyman Demirel Üniversitesi Somut Olmayan Kültürel Miras Uygulama ve Araştırma Merkezi. "İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi"nde de yer alan Nevruz Bayramı, SDÜ'de coşkuyla kutlandı". Erişim 9 Kasım 2023. <https://kultureliras.sdu.edu.tr/tr/haber/insanligin-somut-olmayan-kulturel-mirasi-temsil-listesinde-de-yer-alan-nevruz-bayrami-sdude-coskuyla-kutlandi-37622h.html>
- TBMM, Türkiye Büyük Millet Meclisi. "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun". Erişim 26 Ekim 2023. <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5448.html>
- UNESCO, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu. "Kısaca UNESCO". Erişim 25 Ekim 2023. <https://www.unesco.org/en/brief>
- UNESCO, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu. "UNESCO Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi". Erişim 5 Ekim 2023. <https://www.unesco.org/tr/Pages/181/177>
- UNESCO, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu. "UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listeleri". Erişim 1 Kasım 2023. <https://www.unesco.org.tr/Pages/126/123/UNESCO-Somut-Olmayan-K%C3%BClt%C3%BCrel-Miras-Listeleri>
- UNESCO, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu. "Somut Olmayan Kültürel Miras - Sözlük Oluşturulması» Konulu Uzman Toplantısı". Erişim 15 Ekim 2023. <https://ich.unesco.org/en/events/expert-meeting-on-intangible-cultural-heritage-establishment-of-a-glossary-00082>

SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM HİZMETİNDE ABANT DESTİNASYONU BÜYÜSÜ*

Süreyya KARSU** , Seda UĞUR ÇİLKARA***

Özet

Bir yerin, bir yapının, bir özelliğın gelecek nesillere aktarılabilmesi anlamına gelen sürdürülebilirlik kavramı günümüzde birçok sektör için olduğu gibi turizm sektörü için de önemli bir kavram haline gelmiştir. Bir turizm destinasyonunun sürdürülebilir olması için göz önünde bulundurulması gereken faktörler vardır. Bunlardan biri destinasyona ziyaretçi çekme ve destinasyonda ziyaretçilerin istek ve ihtiyaçlarını karşılama bakımından değerlendirilmesi gereken destinasyon bileşenleridir. 4A's olarak kodlanan bu bileşenler caziplik (attraction), olanaklar (amenities), erişim (access) ve yardımcı hizmetler (ancillary)dir. Mevcut çalışmada büyüğü güzellik olarak nitelendirdiğimiz Abant'ın sürdürülebilirlik yolculuğundaki durumunu değerlendirmek düşüncesiyle Abant destinasyonunun 4A bileşenlerine yönelik ziyaretçilerin algıladıkları engel ve motivasyonların belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda çalışma nitel araştırma yöntemlerinden kişisel araştırma türünde yapılandırılmıştır. Araştırmanın evrenini, Abant destinasyonunu ziyaret eden 18 yaş ve üzeri kişiler oluşturmuş, evreni temsilen kolayda örneklem çerçevesinde araştırmanın yürütüldüğü tarihte Abant'ı ziyaret etmekte olan 10 katılımcı ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Veriler betimsel analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Araştırma bulgularında ziyaretçilerin Abant destinasyonunu ziyaretindeki temel motivasyon öğelerinin sürdürülebilir turizm destinasyonu kapsamında literatürün de işaret ettiği öğelerle benzerlik gösterdiği, 4A bileşenlerinin kendi içlerinde boyutlara ayrıldığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Turizm, Destinasyon Pazarlaması, Turizm Pazarlaması, Nitel Araştırma, Abant, Abant Gölü

SUSTAINABLE TOURISM SERVICE, THE MAGIC OF ABANT DESTINATION

Abstract

The concept of sustainability, which means the ability to transfer a place, a structure, a feature to future generations, has become an important concept for the tourism sector, as it is for many sectors today. There are factors and/or components that should be taken into consideration of a tourism destination to be sustainable. These components are coded as 4A's: attraction, amenities, access, and ancillary. The current study aimed to determine the barriers and motivations of visitors in choosing the Abant destination towards the 4A components with the idea of evaluating the situation of Abant, which we describe as magical beauty, in its sustainability journey. For this purpose, the study was structured as an exploratory research type. The population of the research consists of people aged 18 and over who visit Abant destination. Using convenience sampling, in-depth interviews were conducted with 10 participants who were visiting Abant at the time the research was conducted. The data obtained was analyzed with the descriptive analysis method. In the research findings, it has been determined that the basic motivational elements of visitors visiting Abant destination are similar to the elements pointed out in the literature within the scope of sustainable tourism destination, and that the 4A components are divided into dimensions within themselves.

Keywords: Sustainable Tourism, Destination Marketing, Tourism Marketing, Qualitative Research, Abant, Abant Lake

* Bu çalışma, 16-19 Kasım 2023 tarihlerinde Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi'nde düzenlenen I. Uluslararası Karaelmas Disiplinlerarası Sosyal Bilimler Kongresi'nde sözlü olarak sunulan bildiri metninin genişletilmiş halidir.

** Prof. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, karsu_s@ibu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2724-7420

*** Dr. sedaugurcilcara@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9829-1595

Extended Summary

Sustainability is about the ability to transfer a structure, a feature, or existing resources to future generations. The UN Environment Programme (1992) declared that sustainable tourism involves responsible travel that promotes the enjoyment and conservation of nature by providing beneficial active socio-economic participation of local communities with low levels of visitor impact. A tourism destination is seen as a touristic product, and like all products, touristic destinations need to be improved by paying attention to the satisfaction level of consumers, their needs, and demands.

The starting point of the research is the idea of studying Abant, one of Turkey's magic destinations, as a product within the framework of a sustainable tourism destination. The features that should be presented in the tourism destination to attract visitors/tourists and meet their demands/needs are highlighted in 4A's title, which consists of Attraction, Ammenities, Access and Ancillary. 4A's have the potential to attract visitors to come and spend time at a destination and encourage tourists to improve their connection with the destination. In this context, the purpose of the research is to determine the barriers and motivations that visitors perceive towards the 4 A's component of Abant destination within the scope of sustainable tourism. According to the research purpose, our research's questions are: i) What are the motivations of visitors to choose the Abant destination? ii) Do visitors have any obstacles in choosing the Abant destination? If so, what are they?

We applied an exploratory research method to obtain rich qualitative data to make sense of the relevant phenomenon. And we designed the research in the form of phenomenology to explore the experiences of the participants. The population of the research consists of people aged 18 and over who visit Abant destination. Convenience sampling was used to represent the universe, we had In-depth interviews with 10 visitors (aged 18 and over who visited Abant destination between 10-12 November 2023) In-depth interviews were conducted face to face, each interview took place on average between 45-60 minutes. A semi-structured interview form was used (includes 6 questions for demographic characteristics of the participants, 16 questions to determine motivations and obstacles of the participants). The data were analyzed using the descriptive analysis method.

We recorded the in-depth interviews as audio (9 participants) and text (1 participant) with the permission of the participants. We deciphered the obtained data and conveyed them with their original expressions without making any changes; we directly quoted the data. Due to ethical compliance, we coded participants as K1 to K10. In order to ensure the validity and reliability of the research, we applied the stages of reliability, credibility, transferability and confirmability. We identified all of the 4As: attraction, access, amenities and ancillaries in both motivations and obstacles. More over we determined that these factors are divided into dimensions within themselves.

According to findings we determined that the most important motivational factor in choosing Abant destination is the attractiveness. In this regard, nature and natural beauty were found to be important. The other motivational dimensions were the brand value and geographical location of the Abant destination. As marketing strategies improve these motivations, the socio-cultural and economic value of Abant destinations can be higher. Lack of small businesses, where you can have quick coffee or can meet the necessities from small groceries, are obstacles to earning economic income. The high prices of products offered at the destination are among the obstacles. Providing affordable prices to generate economic income in the destination encourages consumers to buy more. The local people insensitiveness to the environment identified as obstacles in terms of environmental and socio-cultural sustainability. It is recommended that the local people should be more careful and meticulous about that issue. In light of the findings, it is thought that when all stakeholders have awareness of nature and social responsibility, the Magic of Abant will be sustainable, and Abant will be able to continue its existence among the tourism destinations of the future.

Giriş

Son yıllarda artan çevresel ve iklimsel değişimlerin etkileri ile beraber, bir yerin, bir yapının, bir özelliğın gelecek nesillere aktarılabilmesi¹ olarak da

tanımlanan sürdürülebilirlik kavramı, turizm dâhil birçok sektörde önem kazanmaya başlamıştır. Sürdürülebilir turizmde önemli olan, doğal alanların, turizmin olumsuz çevresel etkilerinden korunması ve geleceğın turizm destinasyonları olarak varlıklarını

1 Fatih Türkmen ve Emre Can Oranlı, "Sakin Şehirlerin Sürdürülebilir Destinasyon Pazarlaması Üzerindeki Etkileri: Perşembe İlçesi Örneğini", *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5/1 (2022), 65.

sürdürebilmesidir. Sürdürülebilir turizm destinasyonu olarak başarıya ulaşmak için göz önünde bulundurulması gereken başkaca birçok faktör de vardır. Destinasyon turistik bir üründür² ve her ürünün tüketicilerin memnuniyet durumuna ve hedef tüketici pazarının gelişen ve değişen istek ve ihtiyaçlarına dikkat edilerek geliştirilmesi gereken noktaları vardır.

Araştırmanın çıkış noktası, Türkiye' nin büyüleyici güzelliğe sahip destinasyonlarından biri olan Abant'ın sürdürülebilir turizm destinasyonu çerçevesinde bir ürün olarak çalışılması düşüncesidir. Abant büyüünün geleceğe uzanabilmesi için ziyaretçilerin algıladığı benzersiz turizm kaynakları ve sürdürülebilir destinasyon değerlerine dikkat edilmesi önemlidir. Bu çerçevede çalışmada sürdürülebilir turizm kapsamında Abant destinasyonunun çekicilik, erişim, olanaklar ve yardımcı hizmetler bileşenleri bakımından ziyaretçilerin algıladıkları engel ve motivasyonlar belirlenmiştir. Çalışmanın ilk bölümünde sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir turizm ile ilgili kavramsal çerçeveye değinilmiş, ikinci bölümünde büyüü destinasyon Abant ile ilgili bilgiler verilmiş, üçüncü bölümünde araştırmanın metodolojisi açıklanmış ve son bölümde de araştırmanın bulgu ve değerlendirmeleri sunulmuştur.

1. Sürdürülebilir Turizm ve Sürdürülebilir Turizm Destinasyonu Bileşenleri

1.1. Sürdürülebilir Turizm

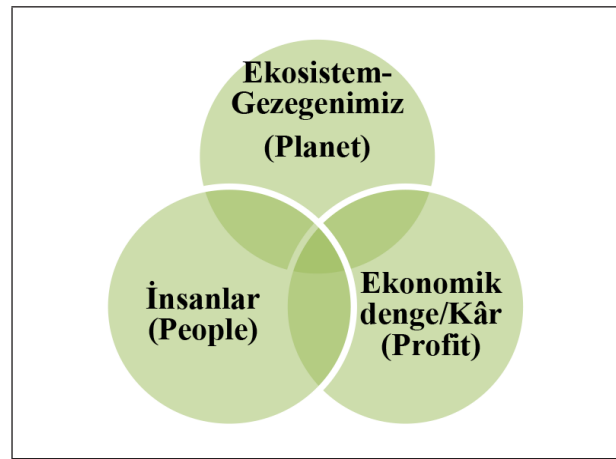
Mevcut ve gelecekteki ekonomik, sosyal ve çevresel etkilerin tamamını dikkate alan, turistlerin (ziyaretçilerin), turizm endüstrinin, çevrenin ve yerel toplulukların (ev sahibi) ihtiyaçlarını karşılamak üzere yürütülen turizm faaliyetleri sürdürülebilir turizm esasını oluşturmaktadır³⁴. Sürdürülebilir turizm, ziyaretçi etkisinin düşük olduğu, yerel toplulukların yararlı aktif sosyo-ekonomik katılımının sağlandığı, doğanın korunmasını teşvik edecek biçimde doğanın

tadını çıkarma ve doğayı takdir etme amacıyla çevreye duyarlı seyahat ve doğal alanlara ziyaretleri içerir⁵. Sürdürülebilir turizm rekabetçi ve sosyal açıdan sorumlu turizm işletmeleri, tüm vatandaşların turizme katılma fırsatı, sektördeki iyi istihdam fırsatları ve yerel halkın turizm faaliyetlerinden faydalanması durumu ile yakından ilişkilidir⁶.

Çevrenin korunması, sosyal eşitlik ve ekonomik büyüme arasındaki denge⁷ olarak değerlendirilen sürdürülebilir turizm dinamikleri makro açıdan dünyamız (Planet), insan (People) ve kâr (Profit) çerçevesinde çalışılmaktadır (Şekil 1). Tüm canlıların var olduğu ekosistem, dünyamız/gezenimiz (Planet) başlığında, turistik destinasyonun doğal kaynakları, su ve hava kalitesi, enerji tasarrufu ve arazi kullanımına ilişkin çevresel değişkenler olarak incelenirken destinasyonun ekonomik olarak değerlendirilmesi ve/ veya destinasyonun ziyaret edilmesinden elde edilen nakit akışıyla ilgili makro değişkenler ekonomik kâr (Profit) dengesini oluşturur.

Turizm destinasyonundaki yerel halk, işletmeciler ve ziyaretçilerden oluşan katılımcı topluluk, ilgili topluluğun eğitim düzeyi, sosyal kaynakları, destinasyonun

Şekil 1: Sürdürülebilir Turizm Makro Dinamikleri-3P's

- 2 Thomas Bieger, "Reengineering Destination Marketing Organisations: The Case of Switzerland", *The Tourist Review*, 53/3 (1998)7
- 3 Global Sustainable Tourism Council (GSTC), "What is Sustainable Tourism" (Erişim 3 Kasım 2023).
- 4 Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO), "Sustainable Development" (Erişim 5 Kasım 2023).
- 5 Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP), "Sustainable Tourism Definitions" (Erişim 3 Kasım 2023).
- 6 Iwona Niedziółka, "Sustainable Tourism Development." *Regional Formation and Development Studies* 8/3. (2014), 160.
- 7 (UNWTO), "Sustainable Development".

yonu ziyaret edeceklere sunulacak sağlık, refah, yaşam kalitesi ile ilgili sosyal değişkenler insanlar, katılımcı taraflar (People) başlığında incelenir.

Doğal, ekonomik ve sosyal bütünlüğü koruyan, doğal ve kültürel kaynakların korunmasını garanti eden her türlü turizm faaliyeti, yönetimi ve geliştirilmesi biçiminde ifadelendirilen sürdürülebilir turizm, etkilerin sürekli izlenmesini, ihtiyaç duyulan önleyici ve/veya düzeltici önlemlerin alınmasını gerektiren süreklilik arz eden bir süreçtir⁸. İlgili süreçte sürdürülebilir turizm faaliyetlerinin yürütüldüğü coğrafi, beşeri, kültürel, sosyolojik, ekolojik ve ekonomik koşulların sadece makro açıdan değil mikro açıdan değerlendirilmesi önemlidir. Sürdürülebilir turizmin mikro dinamikleri ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel olmak üzere üç bağlamda ele alınmaktadır. İlgili mikro dinamikleri makro dinamiklere benzerlik göstermekle birlikte, mikro dinamiklerin turizm destinasyonuna özel ve daha derinlemesine çalışılması açılarından farklılaşmaktadır (Şekil 2).

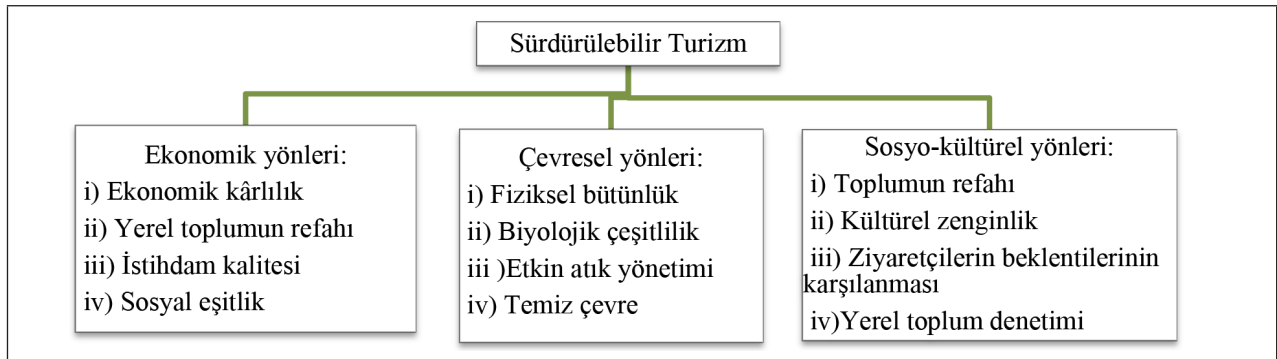
Sürdürülebilir turizmin ekonomik yönleri arasında yer alan ekonomik kârlılıkta, uzun vadeli sürdürülebilirliğe ulaşmak için bölgelerin ve işletmelerin rekabet edebilirliğini sağlamak önemlidir. Turistlerin bölgedeki harcamaları dâhil olmak üzere, turizmin yerel topluluğa ekonomik faydalarını en üst düzeye çıkarmak yerel toplumun refahının sağlanmasında değerlidir. Ayrıca, ücretler dâhil olmak üzere yerel toplumda turizmle ilgili işlerin nicelik ve niteliğinin artırılması istihdam kalitesinde değerlendirilir ve

turizmden elde edilen sosyal ve ekonomik faydaların adil ve eşit dağılımının sağlanması sosyal eşitlik kapsamında önem arz eder.

Sürdürülebilir turizmin çevresel yönleri arasında yer alan fiziksel bütünlük, kentsel ve kırsal alanlarda peyzaj kalitesinin ekolojik açıdan oluşturulması, korunması ve görsel kirliliğin önlenmesini içerir. Çevreyi, doğal yaşam alanlarını ve yaban hayatını desteklemek ve korumak biyolojik çeşitlilik açısından değerlidir. Turizmin geliştirilmesinde nadir ve yenilenemeyen kaynakların kullanımının en aza indirilmesi de etkin atık yönetimi kapsamında önemlidir. Su, hava, toprak kirliliğinin en aza indirilmesi ve turistlerin, turist operatörlerinin ürettiği atıkların azaltılması konuları da temiz çevre içerisindedir.

Sürdürülebilir turizmin sosyo-kültürel yönleri arasında ilk sırada bulunan toplum refahı, sosyal yapı, kaynaklara erişim ve çevre konularında toplumun refahının artırılması sürecinde, kalite ve sosyal yolsuzluğun ve kaynakların sömürülmesinin önlenmesini kapsar. Yerel toplumun kültürel mirasını, yerel kültürünü, geleneklerini ve yaşadıkları bölgenin kendine özgü beşeri, coğrafi tüm özgünlüklerini korumak ve geliştirmek kültürel zenginlik başlığında değerlendirilmektedir. Turistlerin ihtiyaçlarını karşılayacak ve herkesin kullanımına açık, güvenli ve keyifli bir turist deneyimi sunmak ziyaretçilerin beklentilerinin karşılanmasında önemlidir. Yerel topluluklar tarafından turizm yönetiminde planlama ve karar alma yetkisinin bulunması hususu yerel toplulukların denetimi baş-

Şekil 2: Sürdürülebilir Turizm Mikro Dinamikleri

8 Niedziółka, "Sustainable Tourism Development",160.

lığında incelenmektedir. Bu bağlamda sürdürülebilir turizm, turizmin bir destinasyona yönelik olumsuz etkilerini (doğal çevreye verilen zarar vb.) en aza indirmeyi, olumlu etkilerini (istihdam yaratılması, kültürel mirasın korunması vb.) ise en üst düzeye çıkarmayı amaçlamaktadır⁹.

Sürdürülebilir turizm faaliyetlerinin makro ve mikro açılardan değerlendirilmesi ve uygulanması sonucunda, (i) Çevre dostu konaklama veya ulaşım seçeneklerinin seçilmesi gibi yollarla çevreye (flora, fauna, habitatlar, su, canlı deniz kaynakları, enerji kullanımı, kirlenme vb.) verilen zarar en aza indirilir ve ideal olarak çevreye fayda sağlamaya çalışılır, ii) Bulunulan toplumun sosyal yapısına veya kültürüne zarar verilmemesi. Yerel kültürlerle ve geleneklere saygı duyulur. Planlama, geliştirme ve izlemenin tüm aşamalarına paydaşlar (bireyler, topluluklar, tur operatörleri, devlet kurumları) dâhil edilir ve paydaşlar rolleri konusunda eğitilir. Ziyaretçi ve ev sahibi olan yerel topluluk arasındaki kültürel alışveriş ve bilgi teşvik edilir, iii) Toplumun ekonomik refahına katkıda bulunulur. Hem yerel topluluklar hem de mümkün olduğunca çok sayıda diğer paydaşlar için sürdürülebilir ve adil gelir sağlama amaçlanır¹⁰. Sürdürülebilir turizm gelişimi, makro ve mikro dinamiklerin uygulanmasına yönelik hem bölgesel düzeyde hem de turizm işletmeleri düzeyinde kapsamlı girişimlerde bulunulmasını gerektirir.¹² Sürdürülebilir turizm gelişimi, ilgili tüm paydaşların bilinçli katılımının yanı sıra geniş katılımı ve fikir birliği oluşturmayı sağlayacak bütünleşmeyi gerektirir.

1.2. Sürdürülebilir Turizm Destinasyonu Bileşenleri

Turizm, dünya çapında önemli bir ekonomik faaliyet haline gelmiştir. Bu çerçevede turizm destinasyonlarının sürdürülebilir turizm kapsamında ele alın-

ması, ziyaret edilmeye değer alanın hem çevresel hem ekonomik hem de toplumsal ve kültürel açılardan değerlendirilmesidir. Sürdürülebilir turizm destinasyonu kavramı, turizm endüstrisinin içinde yer aldığı ve bağlı olduğu sosyal, ekolojik ve kültürel sistemlere yönelik gerçek bir ilgi ve özen ile bütünleşir. Sürdürülebilir turizm destinasyonu olarak başarıya ulaşmak, birçok faktörün dikkate alınmasını gerektirir. Sürdürülebilirlik bir varış noktası olarak görülmekten daha çok bir yolculuktur, ortak amaç ve hedeflere ulaşmak için iş birliklerinden ve ortak paydalardan, beraberliklerden yararlanmak önemlidir¹³.

Destinasyon, turistlerin ziyaret edebileceği bir yer olarak pazarlanan ülke, bölge, şehir gibi yerlerdir¹⁴. Daha geniş anlatım ile destinasyon, içerisinde çeşitli aktiviteler barındıran, doğal ve/veya kültürel zenginlikleri olan, konaklama, yeme-içme hizmet olanakları ve ulaşım-iletişim altyapısı bulunan, kamusal hizmetlerin de sunulduğu imaj ve marka sahibi coğrafi yerler¹⁵ biçiminde değerlendirilir.

Turizm destinasyonu, ziyaret edilen alanla ilgili toplam deneyimi oluşturmak üzere bir araya gelen ürünlerin ve deneyim fırsatlarının toplamıdır. Hu ve Ritchie (1993) turizm destinasyonunu, diğer tüketici ürünleri gibi bir takım çok boyutlu *özelliklerden* oluşan turizm olanak ve hizmetleri paketi olarak kavramlaştırmışlardır¹⁶. Farklı bir mal veya hizmete odaklanmak yerine müşterileri belirli bir yere çekme çabaları da destinasyon pazarlamasıdır ve ilgili pazarlama yaklaşımı, ziyaret edilmesi istenen destinasyonun ziyaretçilere sağladığı benzersiz atmosfer ve deneyimlerine yoğunlaşır¹⁷.

Pek çok *üründe olduğu gibi* turizm destinasyonu temalı *ürünlerde de popülerlik ve cazibeyi üst düzeyde tutmak önemli bir konudur. Turistik bir ürün olan destinasyonların sürdürülebilirliği için de çeşitli*

9 (GSTC), "What is Sustainable Tourism".

10 Fathima Begum, "Sustainability in Tourism: A Boon to Protect the Tourist Destinations." (Erişim 3 Kasım 2023)

11 The International Ecotourism Society (TIES), "Sustainable Tourism Definition". (Erişim 3 Kasım 2023).

12 Niedziółka, "Sustainable Tourism Development",160.

13 Begum, "Sustainability in Tourism".

14 Sri Astuti Pratminingsih vd. "The Effect of Destination Attractiveness On Destination Attachment And Its Impact On Tourist Sustainable Behavior", *Jurnal Siasat Bisnis*, 26/2 (2022).

15 Ozan Bahar - Metin Kozak, *Turizm Ekonomisi* (Ankara: Detay Yayıncılık, 2012).

16 Peter Murphy vd. "The Destination Product and Its Impact on Traveller Perceptions", *Tourism Management*, 21 (2000).

17 Kim Campbell, "Destination Marketing Strategies that Attract Attention". (Erişim 6 Kasım 2023).

pazarlama çabaları gerekmektedir¹⁸. Destinasyonun rekabetçi kalabilmesi ve yeni ziyaretçilerin dikkatini çekebilmesi için hedef tüketici gruplarına uygun geliştirilen destinasyon pazarlama stratejileri ile bölgeye seyahat konusunda daha fazla ilgi uyandırabilir ve turizm gelirlerinin yerel ekonomiye ve yerel işletmelere aktarılması sağlanabilir¹⁹.

Turizm destinasyonun çekiciliğinin, bilinirliğinin, tercih edilebilirliğinin artırılması yönünde çeşitli uygulamalar yürütülebilir. Çekicilik (attraction), olanaklar (amenities), erişim (access) ve yardımcı hizmetler (ancillary) ana başlıklarında çalışılan dört temel bileşen (4A's) bir destinasyonda ziyaretçi (tourist) çekmek ve ziyaretçilerin istek ve ihtiyaçlarını karşılamak için destinasyonda bulunması gereken özelliklere işaret eder^{20,21,22} (Şekil 3). 4A's, ziyaretçileri bir destinasyona gelmeye ve orada zaman geçirmeye çekme potansiyeline sahiptir ve turistlerin destinasyona bağlanmasını teşvik etmektedir.

Çekicilik (Attraction); Turizm destinasyonun çekiciliği/ cazibesi, ilgili destinasyonda görülebilecekler, yapılabilecekler, satın alınabilecekler insan yapımı özellikler, doğal özellikler, destinasyonun tarihi, müzik, folklor ve özel etkinlikleri içeren kültürel özellikler gibi çeşitli boyutlardan oluşur²³. Çekicilik ögesi olan destinasyonun doğal çekiciliği boyutunda manzara, topografya, bitki örtüsü, su yolları, yaban hayatı gibi destinasyonun doğal varlıkları bulunur²⁴. Destinasyonun doğal varlıkları ile kültürel ve tarihi miras değerleri, destinasyonun rekabet gücünü yönlendiren önemli çekicilik öğeleridir²⁵. Doğal çekicilik kaynakla-

Şekil 3: Turizm Destinasyonu Bileşenleri:4A's

rına sahip olmayan destinasyonlarda ise insan yapımı çekicilikler ön plana çıkarılır. Örneğin Amerika'nın Orlando şehri Walt Disney World, Universal Studios, Sea World gibi tema parkları, insan yapımı çekicilikler ile oluşturulmuş önemli turizm destinasyonları içindedir²⁶.

İlgili turistik çekiciliklerinin kalitesi ve yaygınlığı bir turizm destinasyonunun gelişmesini sağlayan temel belirleyicilerdir²⁷. Turizm destinasyonunun çekici gücü sadece destinasyonda bulunan turistik kaynaklar gibi nesnel değerlerine değil, aynı zamanda bu kaynakların ziyaretçiler tarafından nasıl değerlendirildiğine ve algılandığına da bağlıdır²⁸. Bu nedenle ziyaretçileri bir destinasyonu diğerine tercih etmeye veya bir turizm faaliyetini diğerine tercih etmeye iten çekici özelliklerin bilinmesi çok değerlidir. Destinasyonun çekiciliği ekonomik kalkınma, bölgesel perfor-

18 Yılmaz Akgündüz – Gürkan Akdağ, "Turistik Destinasyonların Yaşam Süreleri: Turistik Ürün Yaşam Dönemi Modeli ve Kuşadası Örneği", *10.Ulusal Turizm Kongresi* (Ankara: Detay Yayıncılık, 2009), 296.

19 Campbell, "Destination Marketing Strategies that Attract Attention".

20 Tomy Andrianto - Gima Sugiana, "The Analysis of Potential 4A's Tourism Component in the Selasari Rural Tourism Pangandaran, West Java", *Asia Tourism Forum*, (Netherlands: Atlantis Press, 2016), 140.

21 Begum, "Sustainability in Tourism".

22 Pratminingsih vd. "The Effect of Destination Attractiveness".

23 Taufiq Ismail - Fatchur Rohman, "The Role of Attraction, Accessibility, Amenities, and Ancillary on Visitor Satisfaction and Visitor Attitudinal Loyalty of Gili Ketapang Beach", *Jurnal Manajemen Teori dan Terapan* 12/2, (2019), 160.

24 Xiaoping Gu vd. "Evaluating Nature-Based Tourism Destination Attractiveness with a Fuzzy-AHP Approach", *Sustainability*, 14/13, (2022), 4.

25 Tanya Rheeders, "A Review of The Determinants of Tourism Destination Competitiveness", *Journal of Contemporary Management*, 19/2 (2022).

26 Sezer Karasakal, "Destinasyon Çekicilikleri Üzerine Bir Literatür Taraması: Türkiye, İspanya ve Yunanistan Karşılaştırması", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 22/1, (2019), 237.

27 Rheeders, "A Review of the Determinants of Tourism Destination Competitiveness"

28 Gu vd. "Evaluating Nature-Based Tourism Destination Attractiveness with a Fuzzy-AHP Approach", 4.

mans ve sürdürülebilir ekonomik kalkınma üzerinde de önemli etkiye sahiptir²⁹.

Erişim (Access); Turizm faaliyetlerinin ve turizmin gelişiminin önemli öğelerinden olan erişim bileşeni, destinasyona ulaşım güzergâhları, terminaller ve toplu taşıma sistemlerinin bütününden oluşur³⁰. Gelinen nokta ve ziyaret edilen turizm destinasyonu arasındaki bağlantı, turizm destinasyonuna ulaşma, turizm deneyimini temsil eden rekreasyon rotası boyunca, destinasyon içinde hareketlilik sağlanması destinasyonda gezip, dolaşma ve ayrıca mal ve hizmetlerini kullanırken destinasyonda kolay seyahat edebilme adına ziyaretçilere en yüksek düzeyde erişilebilirlik sağlanmalıdır³¹. Turizmin varlığının temel ön koşullarından biri olan erişim/ ulaşım, turistleri erişilecek destinasyona bağlayan, destinasyona daha fazla turist çekmek için gereken önemli bir bileşendir.

Olanaklar (Ammenities) bileşeni, turizm destinasyonlarında ziyaretçilerin kendilerini rahat ve güvende hissetmesini sağlayan temel tesis ve hizmetler kapsamında yer alan tüm sunumları ve değerleri kapsar. Olanaklar, otel vb. konaklama hizmetleri, restoranlar, kamu tesisleri, alışveriş noktaları, tuvaletler, işaretleme ve yer bildirim tabelaları, güvenli içme suyu vb. pek çok değişkeni içerir. Ismail ve Rohman (2019) çalışmalarında bir turistin yalnızca geçici olarak destinasyonda kalsa da yemek ve uyku ihtiyacını karşılaması gerektiğinde destinasyondaki olanakların ziyaretçi genel memnuniyetini sağlamada kritik rol oynadığı sonucuna ulaşmışlardır. Rajraji, ziyaretçilerin tesislerin sunduğu hizmetlerin kalitesini belirleyen faktörlerin azlığı ve çokluğundan doğrudan etkilendiklerine işaret eder. Bununla birlikte Faridi (2020), destinasyonun olanaklarının ziyaretçilerin tekrar ziyaret planlayıp planlamayacağını veya destinasyonu başkalarına tavsiye edip etmeyeceğini belirlemede de önemli rol oynadığı üzerinde durur. Destinasyon olanakları ziyaretçi deneyimini şekillendirmede çok değerli bir bileşendir.

Yardımcı Hizmetler (Ancillary) bileşeni, turizm destinasyonlarının içindeki ve çevresindeki destekleyici, doğrudan turizmle ilgili olmasa da ziyaretçiler tarafından ihtiyaç duyulan iletişim kanalları, internet hizmetleri, banka ATM'leri, tıbbi hizmetler ve posta hizmetleri vb. hizmetleri tanımlar³². Örneğin bir seyahat acentesinin sattığı ana ürünler tatiller ve uçuşlar olabilir. Ancak bunun yanında müşterilere tam hizmet sağlamak ve ekstra gelir elde etmek için, seyahat sigortası sunulması, havaalanlarında ve diğer yerlerde otomobil park olanağı, bagaj taşımacılığı hizmeti, döviz bozdurma hizmeti, araba kiralama servisi, tur rehberliği sağlanması yardımcı hizmetler başlığında sunulan örneklerdir³³. Bahsi geçen yardımcı hizmetler seyahat ve turizmde doğrudan rolü olmayan ancak turizm deneyimini destekleyici rol oynayan boyutlara işaret eder. Yardımcı hizmetler boyutunda ayrıca üzerinde durulan boyut *yerel topluluktur*³⁴. Civelek (2010) turist hangi kantitatif yapı içinde olursa olsun hizmeti sunan yerel bir topluluk varlığından bahseder. Bir turizm destinasyonunda yerel toplumun bütün turist gruplarıyla ve turist gruplarının da birbirleriyle karşı karşıya olduğunu belirtir. Yazar ayrıca, turizm etkinliği ve işlerliğinin bu gruplar arasındaki olumlu ilişkilere bağlı olarak yürütüldüğüne işaret eder. Yılmaz ve Filiz (2017) yerel halkın tutumu ile ekonomik fayda arasında olumlu bir ilişki olduğunu belirtir. Bu çerçevede ziyaretçi memnuniyetini ve sadakatini artırmak için ziyaretçilerin iyi bir turizm deneyimi yaşamaları konusunda yerel topluluk ile turizm destinasyonu kamu ve/veya özel kurum, kuruluş yönetimleri arasında da doğrudan geliştirilen ilişkilere ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Turizm hizmetlerini yöneten ve aynı zamanda turizm varlıklarını geliştiren turizm kurumlarının varlığı, turistlere güven hissi yayabilir.

2. Abant Destinasyonu Büyüsü

Türkiye'nin Bolu ili Mudurnu ilçesi sınırları içerisinde bulunan Abant destinasyonu doğal güzellikleri ve zengin bitki örtüsüyle ziyaretçilerin ilgisini

29 Pratminingsih vd. "The Effect of Destination Attractiveness".

30 Hicham Rajraji, "What is The Importance of 6 A's In Tourism?". (Erişim 6 Kasım 2023).

31 Ismail - Rohman, "The Role of Attraction, Accessibility, Amenities, and Ancillary", 160.

32 Rajraji, "What is The Importance of 6 A's In Tourism?".

33 Weebly, "Ancillary Services, Travel and Tourism Industry" (Erişim 6 Aralık 2023).

34 Andrianto - Sugiana, "The Analysis of Potential 4A's Tourism Component", 141.

çekmektedir. 21 Ekim 1988 tarihinde tabiat parkı ilan edilen Abant Gölü ve çevresi, 9 Haziran 2022 tarihinde millî park statüsü kazanmış, bölgenin adı “Abant Gölü Milli Parkı” olarak resmi gazetede yayınlanmıştır. Böylece destinasyon Türkiye’nin 48. milli parkı olmuştur. Milli Parklar Kanunu’nda milli park, “bilimsel ve estetik bakımından, milli ve milletlerarası ender bulunan tabii ve kültürel kaynak değerleri ile koruma, dinlenme ve turizm alanlarına sahip tabiat parçaları” olarak tanımlanmaktadır³⁵.

Yılın her ayında büyüleyici farklı bir güzelliğe sahip olan Abant Gölü Bolu şehir merkezinin 34 kilometre güneybatısında Abant Dağları üzerinde oluşmuş bir krater ve birikinti gölüdür. Mudurnu ilçesinin 18 km kuzeydoğusunda ve 1328 metre yükseklikte yer alan Abant Gölü Milli Parkı, 127 hektarlık göl yüzeyiyle toplam 1196,5 hektarlık alana sahiptir. Ankara’ya 225 km, İstanbul’a 258 km mesafesi bulunan destinasyon Ankara - İstanbul D-100 Karayolunun 203. km. sinden 22 km uzaklıktadır. Milli park alanında yükseklikleri 1400 metreden 1700 metreye kadar değişen çok sayıda tepe bulunmaktadır. Çevrede doğa yürüyüşü parkuruna uygun, yolları Abant Gölü’nde kesişen çok sayıda yayla bulunmaktadır³⁶.

Destinasyon flora ve fauna bakımından oldukça zengindir. Flora bakımından çam, kestane, gürgen, meşe, köknar, kayın, kavak, yabancı meyve ağaçlarından oluşan zengin bitki örtüsünün yanında, nadir su bitkilerinden olan nilüferlere ve endemik bir tür olan “Abant Çiğdemi” ne sahiptir. Fauna bakımından su samurları, kızıl geyikler ve birçok yabancı hayvana ev sahipliği yapan destinasyonda bölgeye özgü endemik türler olan “Küçük Taraklı Semender”, “Abant Fındık Faresi” ve “Abant Alası” yaşamaktadır³⁷³⁸.

Destinasyon doğal çekicilik kaynaklarının yanında, konaklama ve yiyecek-içecek tesisleri, yöresel ürün pazarı, çadır ve karavan kamp alanları, piknik alanları, yaylalar vb. olanaklarıyla rekreasyonel kullanım taleplerini karşılayacak kaynaklara sahiptir. Milli

Park girişindeki Ziyaretçi Tanıtım Merkezi içerisinde ziyaretçilerin gezebileceği, bölgede yaşamış ve çeşitli sebeplerle hayatı son bulmuş hayvanların içi doldurularak sergilendiği Doğa Müzesi bulunmaktadır. 7 km uzunluğundaki göl çevresinde otomobille, bisikletle ya da elektrikli fayton kiralayarak gezilebilmekte, yürüyüş yapılabilir.

Abant Gölü Milli Parkı’nın büyümlü güzelliğinin bölgeye sunduğu ekonomik değeri 2022 yılında destinasyonu ziyaret eden 548 bin 93 yerli ve yabancı ziyaretçi ve destinasyonda bulunan otellerde konaklayan 600 binden fazla misafirdir³⁹.

Sürdürülebilir turizm kapsamında önemli niteliklere sahip olduğu düşünülen ve büyümlü güzellik olarak nitelendirdiğimiz Abant destinasyonu ile ilgili olarak turizm ve pazarlama literatüründe çok az sayıda bilimsel çalışmaya rastlanmıştır. Bu çalışmalardan biri Yılmaz ve Okan (2021) çalışmasıdır. İlgili çalışmada, Abant Gölü Tabiat Parkı ziyaretçilerinin ziyaret süresince yaptıkları harcamalar analiz edilmiştir. Bir diğer çalışma, Genç ve arkadaşlarının (2017) yürüttüğü Abant Tabiat Parkı’nın eko turizm potansiyelini değerlendirdikleri çalışmadır. Alan yazın araştırmasında, sürdürülebilir turizm kapsamında ürün olarak Abant destinasyonunun çekicilik öğeleri, turistik tesisleri ve ziyaretçilere sunulan hizmet paketleri gibi olanakları, destinasyon erişimi ve yardımcı hizmetlere yönelik destinasyondan hizmet alan ziyaretçilerin engel ve motivasyonlarının belirlenmesi konusunda yapılmış bir çalışmaya rastlanmamış olması nedeni ile ilgili araştırmanın özgün değer taşıdığı düşünülmektedir.

3. Araştırma Yöntemi

İlgili araştırmanın çıkış noktası Türkiye’ nin en büyüleyici güzelliğe sahip destinasyonlarından biri olduğu düşünülen Abant’ın sürdürülebilir turizm destinasyonu yolculuğunda bir ürün olarak çalışılabileceği düşüncesidir. Abant büyümlünün geleceğe uzanabilmesi adına ziyaretçilerin algıladığı benzersiz turizm

35 Turizm News, “Abant Gölü ve Çevresi “Milli Park” İlan Edildi”, (Erişim 15 Kasım 2023).

36 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, “Bolu İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü. Abant Gölü” (Erişim 15 Kasım 2023).

37 T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, “Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü IX. Bölge Müdürlüğü. Bolu Doğa Turizmi Gelişme Planı 2013-2023” (Erişim 15 Kasım 2023).

38 T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, “48. Milli Parkımız “Abant Gölü Milli Parkı” Oldu”, (Erişim 15 Kasım 2023).

39 Anadolu Ajansı, “Gölcük, Abant ve Yedigöller, 2022’de Yaklaşık 1,2 Milyon Ziyaretçi Ağırladı”, (Erişim 15 Kasım 2023).

kaynakları ve sürdürülebilir destinasyon değerlerine dikkat edilmesi önemlidir. Bu çerçevede araştırmanın amacı, sürdürülebilir turizm kapsamında Abant destinasyonunun 4A's olarak kodlanan çekicilik (Attraction), erişim (Access), olanaklar (Ammenities) ve yardımcı hizmetler (Ancillaries) bileşenleri bakımından ziyaretçilerin algıladıkları engel ve motivasyonların belirlenmesidir. İlgili amaç kapsamında iki temel araştırma sorusu geliştirilmiştir;

i) Abant destinasyonunu tercih etmelerinde ziyaretçilerin motivasyonları nelerdir?

ii) Ziyaretçilerin engel öğeleri var mıdır? Varsa nelerdir?

İlgili araştırma sorularının yanıtlarına ulaşabilmek adına nitel araştırma yöntemi temelinde geliştirilen araştırma, keşifsel araştırma türünde yapılandırılmıştır. Keşifsel araştırma bir olguyu anlamlandırmaya çalışırken zengin niteliksel veriler elde edilmesine olanak sağlar⁴⁰. Araştırmanın deseni olgubilimdir. Olgubilim ile katılımcıların deneyimlerinin keşfedilmesi amaçlanmaktadır⁴¹. Nitel araştırmaların veri toplama ve analiz aşamalarının başlıca kaynağı insandır⁴². Bu kapsamda, ilgili araştırmanın evrenini, Abant destinasyonunu ziyaret eden 18 yaş ve üzeri kişiler oluşturmaktadır. Evreni temsilen kolayda örneklem çerçevesinde 10-12 Kasım 2023 tarihleri arasında Abant destinasyonunu ziyaret eden ve gönüllülük esasına dayalı olarak araştırmaya katılmayı kabul etmiş olan 10 ziyaretçi araştırma örnekleimidir.

Nitel araştırmalarda araştırılan konu, durum, olgu ile ilgili bütüncül yorumlamalarda bulunabilmek için ele alınan olay ve/ veya olgu ile ilgili kişilerin görüş ve fikirlerini derinlemesine anlamak önemlidir⁴³. Bu çerçevede ilgili araştırma katılımcılarının ayrıntılı biçimde yer verebilecekleri görüş, fikir, be-

ğeni ve olumlu/ olumsuz eleştirilerinin birincil elden toplanabilmesi adına derinlemesine görüşme yönteminden faydalanılmıştır. Derinlemesine görüşmeler, kişinin belirli bir olgu veya durum hakkındaki bakış açısını, düşüncelerini keşfetmek ve kişinin araştırma konusu olgu/durum hakkındaki görüşlerinde ayrıntılı bilgi almak için, az sayıda katılımcı ile yoğun bireysel görüşmeler yapılmasını içeren nitel araştırma veri toplama aracıdır⁴⁴. İlgili araştırma çerçevesinde yürütülen derinlemesine görüşmeler, katılımcılar ile sohbet havası içerisinde yüz yüze yürütülmüştür ve her bir görüşme ortalama 45-60 dakika arasında gerçekleşmiştir. Katılımcıların izinleri alınarak sonradan deşifre edilmek üzere görüşmeler ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmıştır. Sesinin kayda alınmasını tercih etmeyen bir katılımcı ile yapılan görüşme için yazılı kayıt tutulmuştur. Görüşmelerde yarı yapılandırılmış görüşme formundan faydalanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu, katılımcıların demografik özelliklerini öğrenmeye yönelik altı adet ve katılımcıların Abant destinasyonunu ziyaretleri açısından engel ve motivasyonlarını belirlemeye yönelik 16 adet soruyu içermektedir.

Katılımcılardan elde edilen ham veriler öncelikle analiz edilmeye hazır hale getirilmiştir. Elde edilen verileri doküman haline getirmek amacıyla katılımcıların izni dâhilinde kayda alınan görüşme ses kayıtları ve elde yazılan görüşme formu, deşifre edilerek word biçiminde bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Verilerin analizinde, nitel çalışma sürecine uygun olarak, çıkarılan sonucun makul ve mantıklı olduğunu ifadelendirebilecek detayda betimlemeler sunabilmek⁴⁵ için betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Betimsel analizde Walcott (1994)⁴⁶ un işaret ettiği gibi veriler doğrudan alıntılanmıştır. Analizlerde katılımcıların ifadeleri ve açıklamaları herhangi bir değişiklik, kelime düzeltilmesi vb. olmadan katılımcıların orijinal ifadeleri ile

40 Steve Easterbrook vd., "Selecting Empirical Methods for Software Engineering Research". *Guide to Advanced Empirical Software Engineering* (2008).

41 Meral Ceylan Çapar – Müyesser Ceylan, "Durum Çalışması ve Olgubilim Desenlerinin Karşılaştırılması", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (2022), 297.

42 Sharan B. Merriam, "Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber (3. Baskıdan Çeviri, Çeviri Editörü: S. Turan). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım (2013), 204.

43 Merriam, "Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber", 205.

44 Carolyn Boyce - Palena Neale, "Conducting In-Depth Interviews: A Guide for Designing and Conducting In-Depth Interviews for Evaluation Input", (2006), 3.

45 Merriam, "Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber", 200.

46 Herry Walcott, *Transforming Qualitative Data: Description, Analysis, and Interpretation* (Oaks, CA: Sage Publications).

aktarılmıştır. Etik uygunluk gereği araştırmaya katılan katılımcıların isim ve soy isimleri paylaşılmamış, katılımcılar K harfi ile K1'den K'10 a biçiminde kodlanmıştır.

Araştırmaların geçerliği ve güvenilirliği, araştırma kavramsal çerçevesinin oluşturulması, verilerin toplanması ve analizi, yorumlanması, bulguların sunulması aşamalarını ilgilendiren önemli değerlerdir⁴⁷. İlgili araştırmacının geçerlik ve güvenirliliğin sağlanabilmesi adına tutarlılık (güvenirlilik), inandırıcılık (inanırlık), aktarılabirlik (nakledilebilirlik) ve doğrulanabilirlik aşamaları uygulanmıştır^{48,49}.

Nitel çalışmalarda tutarlılık, araştırma sonucunda ulaşılan sonuçların toplanan verilerle ne kadar tutarlı olduğu ile ilgilidir⁵⁰. Araştırmacının topladığı verileri gören ve ulaştığı sonuçları inceleyen başkalarının da onlardan bir anlam çıkarması, tutarlılık ile ilişkilidir. İlgili araştırmada tutarlılık temelinde, verilerin elde edildiği görüşmeler dokuz katılımcı için ses kayıt uygulaması, bir katılımcı için de elde yazılan görüşme kaydı ile kayıt altına alınmış, daha sonrasında araştırmacılar tarafından deşifre edilerek word dokümanı haline getirilmiştir.

İnandırıcılık, araştırma bulgularının gerçekten araştırma yapılan noktaları gösterebilmesi veya ifade edebilmesi ile ilgilidir. Yani bulguların mevcut gerçeklik ile uyumu gerekliliktir. İnandırıcılık ayrıca, araştırmacıların gerçekten de ölçmeyi düşündükleri şeyi gözleyebilmelerine, ölçebilmelerine odaklanır⁵¹. İnandırıcılık için, ilgili araştırmada araştırmacılar Abant destinasyonunda araştırmanın yapıldığı dönemde destinasyonu ziyarete gelen ziyaretçilerle (turistlerle) yani olgunun olduğu alanda, araştırma konusunu deneyimlerken gerçek zamanda gerçek kişilerle, Abant destinasyonunda derinlik odaklı veri elde etme ve gözlem ortamında duyu ve düşüncelerin ifade edilmesini sağlamışlardır.

Aktarılabirliğin sağlanması amacıyla araştırmalarda zengin ve yoğun tanımlama, ortam, katılımcıların tanımlanması, örneklem seçiminin dikkatli ve titiz yapılması, katılımcı görüşmelerinin detaylı tanımlanmasının yapılması gereklidir⁵². İlgili araştırmada aktarılabirlik sağlanabilmesi amacıyla veriler yorum katılmayarak, ayrıntılı betimleme yöntemine göre elde edilerek doğrudan word formatına aktarılmıştır. Doğrulanabilirlik için, görüşmeler esnasında alınan ses kayıtları ve bunların bilgisayara aktarılan word dokümanları araştırmacılar tarafından saklanmaktadır. Bununla birlikte, ilgili araştırma verisinin analizinde, Patton⁵³ un işaret ettiği gibi, birden fazla araştırmacı veri analizi sürecinde yer almış, aynı nitel analiz verilerini birbirlerinden bağımsız olarak analiz ettikten sonra elde ettikleri bulguları karşılaştırmış ve nihai bulgulara ulaşmışlardır.

4. Bulgular ve Bulguların Değerlendirilmesi

4.1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

İlgili araştırmanın katılımcı demografik özelliklerine Tablo 1'de yer verilmektedir.

Katılımcıların altısı kadın, dördü erkektir. 25-34 yaş aralığında bir katılımcı, 35-44 yaş aralığında dört katılımcı, 45-54 yaş aralığında dört katılımcı ve 65 yaş ve üzeri bir katılımcı bulunmaktadır. Altı katılımcı evli, dört katılımcı bekârdır. Üç katılımcı lise, yedi katılımcı üniversite mezunudur. Katılımcılardan biri öğrenci, ikisi ev hanımı, biri emeklidir. Altı katılımcı çalışmaktadır. Katılımcılardan biri destinasyonun bulunduğu il olan Bolu'da yaşamakta, diğer katılımcılar İstanbul, İzmir, Kocaeli, Manisa, Diyarbakır, Siirt illerinde yaşamaktadır. Katılımcılardan biri alt gelir grubunda, yedi katılımcı orta gelir grubunda ve iki katılımcı üst gelir grubunda bulduklarını belirtmişlerdir.

47 Merriam, "Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber", 200.

48 Yvonna S. Lincoln - Egon G. Guba, *Naturalistic Inquiry* (1985).

49 Sharon M. Ravitch - Nicole Mittenfelner Carl. *Qualitative Research: Bridging the Conceptual, Theoretical, and Methodological*. (Sage, 2019).

50 Merriam, "Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber", 212.

51 Lincoln - Guba, *Naturalistic Inquiry*, 203.

52 Merriam, "Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber", 218-219.

53 Michael Quinn Patton, *Qualitative Research and Evaluation Methods*, (2002), 560.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

K	Yaş	Öğrenim durumu	Cinsiyet	Medeni durum	Çalışma durumu/Meslek	Gelir düzeyi	Geldiği yer
K1	50	Lise	K	Bekâr (boşanmış)	Emekli (bağkur)	Orta (maaş+kira)	İzmir
K2	53	Üniversite	K	Evli	Çalışıyor (Öğretmen)	Orta	Diyarbakır
K3	25	Üniversite	K	Bekâr	Öğrenci	Orta (Öğrenci)	İstanbul
K4	39	Lise	K	Evli	Ev hanımı	Standart üstü	İstanbul
K5	35	Üniversite	K	Evli	Ev hanımı (hemşire)	Orta	Kocaeli
K6	53	Lise	K	Bekâr (boşanmış)	Çalışıyor (işçi)	Alt (Asgari ücret)	Manisa
K7	66	Üniversite	E	Evli	Çalışıyor (mali müşavir)	Orta (İki maaş)	İstanbul
K8	46	Üniversite	E	Evli	Çalışıyor (motosiklet bayisi)	İyi	Manisa
K9	39	Üniversite	E	Bekâr	Çalışıyor (bakım onarım teknikeri)	Orta	Bolu
K10	42	Üniversite	E	Evli	Çalışıyor (emniyet mensubu)	Orta (25 bin)	Siirt

4.2. Abant Büyüsü Motivasyon Ögeleri ve Boyutlar

Araştırma bulgularında, sürdürülebilir turizm kapsamında Abant destinasyonunun ziyaretinde temel motivasyon ögeleri literatürün de işaret ettiği biçimi ile benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir; 4A's: Çekicilik (attraction), erişim (access), olanaklar (amenities) ve yardımcı hizmetler (ancillaries) ve ilgili ögelerin kendi içlerinde boyutlara ayrıldığı belirlenmiştir.

Çekicilik ögesi motivasyon boyutları: Katılımcıların Abant ziyaretlerinde temel motivasyonlarına yönelik en yoğun ve zengin bilgi, fikir ve yorumlar çekicilik ögesine yöneliktir. Analiz sonucunda Abant destinasyonu çekicilik ögesi motivasyon boyutları (i) doğal güzellik (ii) dört mevsim ziyaret edilebilirlik, (iii) flora ve fauna, (iv) hava ve su (v) huzur ve sükûnet, (vi) bâkir alan, (vii) bilinirlik/markalaşma, (viii) kısa süreli tatil, (ix) sosyal deneyim olarak belirlenmiştir. İlgili boyutlar temelinde katılımcı ifadelerine Tablo 2'de yer verilmektedir;

Abant destinasyonunun doğal güzelliği boyutuna ilişkin katılımcıların tamamı fikir ve görüş belirtmiş, doğal güzelliğin destinasyonun çekici boyutlarından olduğu belirlenmiştir. Doğal güzellik boyutu içinde (ia) manzara ve görünüm, (ib) göl ve yaylaların alt boyutları olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların, Abant destinasyonu ziyaretlerinin sonbahar, kış, ilkbahar, yaz, her mevsim yapılabileceğine dair derinlikli fikir ve düşünceleri olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların ifadeleri neticesinde Abant destinasyonunun yılın her

mevsiminde gezilebilir olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Çekicilik ögesi üçüncü boyutu flora ve fauna, dördüncü boyutu da Abant'ın havası, Kökez suyu olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Abant destinasyonu çekicilik ögesi diğer doğal varlık boyutları olarak huzur verici ve sükûnetli bir destinasyon olma durumu ve bâkir oluşu/yapılaşma olmayışı boyutları belirlenmiştir. Katılımcıların tamamının görüş beyan ettiği destinasyonun bilinirliği/ marka oluşu boyutu turistleri ziyarete motive eden önemli çekicilik boyutu olarak tespit edilmiştir. Katılımcı ifadeleri temelinde Abant'ın çekici motivasyon ögesi kapsamında *kısa süreli tatil uygunluk* boyutu da belirlenmiştir. Sosyal deneyim boyutu katılımcıların anı biriktirme, nostalji duyguları ve sevdikleriyle destinasyonda birlikte olma bütünlüğünde belirlenmiştir.

Olanaklar ögesi motivasyon boyutları: Katılımcıların Abant ziyaretlerindeki motivasyonlarına yönelik açıklamalarından önemli kısmı da olanaklar ögesine yöneliktir. Analiz sonucunda Abant destinasyonu olanak ögesi boyutları (i) konaklama, (ii) restoran/kafe, (iii) yerel ürün temini, (vi) aktivite- eğlence-likler, (v) işaretleme ve yer bildirim tabelaları olmak üzere beş boyut tespit edilmiştir. Abant destinasyonunun olanaklar ögesi motivasyon boyutlarına ilişkin katılımcı ifadelerine Tablo 3'de yer verilmektedir.

Erişim ögesi motivasyon boyutları: Abant destinasyonunu ziyarette erişim/ulaşım ögesi kapsamında belirlenen boyutlar; (i) coğrafi yakınlık, (ii) ulaşım kolaylığı, (iii) yol üzeri olması, (iv) yolun iyi oluşu ve (v) destinasyon içi yollarıdır.

Tablo 2: Çekicilik Ögesi Motivasyon Boyutları

Çekicilik- Motivasyon Boyutlar	Katılımcı İfadeleri
(i) Doğal güzellik (ia)Manzara ve görünüm (ib)Göl ve yaylalar	<p>K1: "Abant'ı tercih etmemin sebebi ee doğası her şeyden önce. ...Abant'ın doğasına bayılıyorum ben... Doğa harika..",</p> <p>K2: "Yani... doğasının çok güzel olduğunu biliyordum... e tabi zaten dediğim gibi Türkiye'nin en önemli doğal güzelliklerinden biri...Doğası çok güzel",</p> <p>K3: " Yani şöyle, doğa olarak, doğal güzelliği...",</p> <p>K4: "Burayı tercih etmemizin sebebi dediğim gibi doğa güzelliği olması..",</p> <p>K5: "...Ama buranın doğal güzelliği var hocam, bizim oralarda böyle yok ki. ...Doğal görüntü on numara yani.",</p> <p>K6: "..Doğası...doğal güzelliği.",</p> <p>K7: "...Doğal güzellik...Belki başka bi yeri bıcarsınız ziyaret etmekten ama Abant'tan bıkmıyor.",</p> <p>K8: "Doğa...Benim şey, bana şu doğa olsun.",</p> <p>K9: "Abant'ı tercih etmemin sebebi doğası."</p> <p>K10: "...seviyorum böyle doğayı... Doğal güzelliği... Tabiat güzelliği"</p> <p>Doğal güzellik manzara ve görünüm alt boyutu;</p> <p>K1: "...Doğa harika, yapraklar sararmış...ve yapraklar, inanılmaz güzel, tablo gibi..."; K4: "... görünüm zaten muhteşem. Yani manzara yani bende öyle tercih ediyorum.", K5: "Manzara hocam. İlk oydu... ben sevdim... Manzara yetiyor yani." K6: "...manzarası aynen o oldu. Çok güzel. Beğendim."</p> <p>Doğal güzellik göl ve yaylalar alt boyutu.</p> <p>K1: "Bu göle bayılıyorum. Sabah kalktığımda penceremi açtığımda, göl manzaralı bi odada kalıyorum, o gölü gördüğüm zaman bütün ufukum açılıyor... Abant' ı çok beğeniyorum. Gölünü çok beğeniyorum..."</p> <p>K6: "...yani ben tabi gölü gördük, göl olduğunu biliyoruz ama anca fotoğraflarda, ... Bir tek gölün kenarına indik az önce. Bi oraya. Çok güzel"</p> <p>K9: "Abant sevdiğim biyer, güzel bi yer yani o yüzden tercih ediyorum ama genelde Abant' ın içi değil genelde yaylaları oluyo... E şimdi biz Abant'ı tercih etmiyoruz ondan ziyade yaylalarını tercih ediyoruz."</p>
(ii) Dört mevsim ziyaret edilebilirlik	<p>K1: "Sonbaharı ayrı güzel, yazı ayrı güzel, ilkbaharı ayrı güzel. Bu son baharda çok güzel oluyo gerçekten. Doğa harika, yapraklar sararmış.. Kar yağdığında da gelmek istediğim biyer.",</p> <p>K2: "Sonbaharda da çok güzel...Ee özellikle kış turizmi yapıldığı zamanlarda görmek istiyordum açıkçası ama Şubat'ta gelmek gibi bir niyetimiz vardı her zaman ama nasip olmamıştı.",</p> <p>K3: "Bu mevsimde (sonbahar) ayrı ayrı bi havası var. Yapraklarıyla, dağlarıyla, ...Bu mevsimde geldiğim için özellikle çok memnunum",</p> <p>K4: "... ama orman, yeşil böyle ağaç, sonbahar, ilkbahar. Özellikle sonbaharı çok severim. Özellikle o yüzden Kasım ayını tercih ettik. Burayı biliyoruz çünkü Kasım ayında güzel olduğunu.",</p> <p>K5: "Çok güzel bi ortam. Kışın da gelmek isterim buraya. Kış daha güzel. Kışın gelin görün ne güzeldir Abantımız.",</p> <p>K6: "Ama ben çok duydum zaten Abant'ın güzelliğini. Özellikle kışın, bu mevsimde sonbaharda güzel olduğunu. Özellikle sonbaharda güzel oluşu, çeken o oldu.",</p> <p>K8: "İşte sonbaharda tercih ettik, renk. Geç kaldık biraz, dökülmüş.",</p> <p>K9: "Burası sürekli ziyaretçi alan biyer. Bunun yazı kışı bitmiyor. Yazın ayrı bi güzelliği var, ilkbaharda ayrı bi güzelliği var, sonbaharda ayrı, kışın ayrı bi güzelliği var. Sürekli tercih edilen bi noktadan bahsediyoruz."</p>
(iii) Flora ve fauna	<p>K1: "Nilüfer çiçekleri güzel Abant gölünde ama bu sezonda açmıyomuş sanıyorum onları göremedim.",</p> <p>K3: "Yapraklarıyla, dağlarıyla, ...o şekilde.",</p> <p>K4: "...orman.. yani denizi çok sevmiyorum ama orman, yeşil böyle ağaç... Ya buraya insanlar ziyelim, içelimden çok hani..., yeşillik bu yüzden geliyolar, tercih ediyolar... yani ben de öyle tercih ediyorum.",</p> <p>K5: "bizim köyde bile...bu kadar yok ağaçlandırma falan. Burası on numara. Baksanıza şuraya bakın yaa. İşte biz bu şehirde bunlara hasretiz hocam.",</p> <p>K8: "Ormanla iç içe olması...",</p> <p>K9: "Abant içi değil, göl etrafı değil... ormanlık alanları işte buraları tercih ediyorum yani."</p> <p>K5: "...(rehber) şaka yaptı çocuklara. Otobüste bizi korkutuyoları şimdi ayılarla karşılaşacaksınız diye, ben de dedim de miki fare falan oluyo ya bişeyler, insan giriyor içine acaba öyle bişey mi, bal mumu gibi heralde bunlar, doldurma gibi...Çok beğendim, gerçek gibi."</p> <p>K9: "Abant'a biz balığa geliyoruz genelde Alabalığı meşhur Abant'ın.... Geyik çiftliği de var yolda gelmeden solda."</p>

Tablo 2 devam

(iv) Hava ve su	<p>K1: "Çok seviyorum burayı. İnanılmaz güzel havası, ...Ben havasına bayılıyorum beni asıl çeken temel öğelerden biri odur yani, havasına bayılmam. Oksijeni bol... yani bol bol oksijen aldık. Ciğerlerimizi açtıık..."; K4: "Ya buraya insanlar ziyelim, içelimden çok hani temiz hava olanakları ...bu yüzden geliyolar, tercih ediyolar... yani ben de öyle tercih ediyorum."; K5: "...buraların güzel bi havası var ya ben sevdim."; K7: "Bi de şey havası... Ben havasından memnun kaliyorum. Gerisi beni ilgilendirmiyor yani. Havası önemli."; K9: "Yani memnun kaldığım bişey şuan için, havası bozulmadı..."; K7'nin "Kökez (Gülüşmeler) Tabi. Diyolar ki o Bolu'ya gelip de kökez için bi daha gidemez diyolar. Doğruymuş."</p>
(v) Huzur ve sükûnet	<p>K3: "E büyük bi alan olduğu için ... çok kalabalık yok. O yüzden, o memnun etti beni. Hani çok kalabalık hınca hınç hani çok fazla insan var ama o kalabalığı hissetmiyosunuz şeyin içinde büyük olduğu için... Buraya zaten ben kendi amacım hani yalnız, daha münferit,...sakin bir yürüyüş yapmak."; K4: "Huzur yani çok hoşuma gidiyo sakinlik. İstanbul gibi karışık bi yerden geliyoruz, kalabalık. Bu yani tamamen huzur... çok huzurlu biyer zaten, gayet mutluym... Bizim için hani huzur olsun gittiğimiz yerde bi sıkıntı çıkmasın, bu yeterli."; K5: "Huzur, sonra ses yok bi kere. Çok güzel bi yer...Bi yerde korna sesi duymadım, düüt denmedi..."; K6: "Ben çok memnunum. Çok huzur veriyö. Gerçekten çok güzel. Bi de çok ihtiyacım var dinlenmeye, kafa dağıt-maya, çok yoruldum... Huzur bekliyorum ve huzurluyum da yani, çok güzel."; K7: "...yani kafayı dinliyoruz, ufkumuz genişliyor."; K10: "Huzur."</p>
(vi) Bakir alan	<p>K1: "...büyük bi şehirden gelince buraya gelip de keşke şu market olsaydı bu market olsaydı diyemiycem, yani o zaman doğanın bütün natüreliliği giderdi diye düşünüyorum."; K4: "...zaten burası hani çok böyle kafelerle otellerle dolsa olmaz. Buranın havası gider o zaman."; K5: "Bizim oralar hep bina hocam, nereye baksanız bina. Burda...tam tersi... Çok güzel, bozulmasın yani inşallah. Çok güzel bi ortam."; K7: "Burda yapılaşma yok güzel. Doğal... Bakir olması buraların"; K8: "Önemli olan bakirlik... Bazı yerler bakir kalmalı ben onun taraftarıyım. Bozulmamış gördük ama bozulacak. Umuyoruz bozulmaz..."; K10: "Geliştirilebilir ama çok da doğal güzelliğin bozulması taraftarı değilim. Mesela Trabzon Uzungöl'e dönmesini istemem."</p>
(vii) Bilinirlik/ markalaşma	<p>K1: "Abant'ı birinden duyararak gelmedim daha önce televizyonda belgeselde izlemiştim."; K2: "...bilinirliği heralde. Yani daha önceden hani gelen insanların doğasının ne kadar güzel olduğunu anlatması, işte gezilecek görülecek bi yerin olduğunun söylenmesi..."; K3: "... sürekli gündem oluyo. O şekilde geldik."; K4: "Zaten buralı olduğum için biliyorum da, buralı olmasam da tercih ederim."; K5: "Biz Master Chef' i çok izliyoruz. Bolulu var ya Mehmet şef, hem o var hem de şey ben üniversiteden beri me-rak ediyorum hep ...o zamandan beri ... Sonra Mehmet şefle tanıştık olduk Bolulu işte usta falan, sevdik falan. Çok bahsediyö. Bolulu olmak bi ayrıcalık diyo ama anlıyorum niye öyle dediğini şuan yani... şimdi ben pasta kursuna da gidiyorum...Pasta kursunda anlattılar. Gelmişler daha önce."; K6: "Ama ben çok duydum zaten Abant'ın güzelliğini... tavsiyeler yani Abant'ı çok duyduk... Etraftaki söylentiler."; K7: "... Bolu'da okuduğum için ordan duydum. 1982 den beri... Abant bir marka, bu çok önemli. Yani bizden önce biliyosunuz yerli filmlerde bile hep Abant işleniyordu. Buranın bi doğa harikası olduğunu biliyorlar artık, şey yani bu kaçınılmaz bir gerçek."; K9: "Misafir gelince gezdirmeye getiriyoruz. Çünkü dışardan gelen insan... Abant' ı duyuyo veya televizyondan veya internetten veya sosyal medyadan görüyo...E ister istemez bi şehir dışından geldiği için de görmek istiyö. Biz de getiriyoruz yani."; K10: "Çocukluğumdan beri biliyorum."</p>
(viii) Kısa süreli tatil	<p>K3: "Günübirlik geldim. Bir iki saat."; K4: "Hemen hafta sonu kaçabilmemiz için iki üç günlüğüne en iyi yer burası bence... Zaten iki günlüğüne geldim. Dolu dolu yaşamak istiyorum."; K5: "Buraya yeni geldik biz...Döncez birazdan."; K8: "Çok kısa süreliğine geliyoruz..."; K10: "Hafta sonu tatili için biryer..."</p>
(ix) Sosyal deneyim	<p>K6: "... Onlar (yakınları) kendileri konuşmuşlar, gelecekmiş, bana da teklif ettiler... hani gelmeyi hiç düşünmüyodum ama...sağolsun onlar karşıladı benim her şeyimi... İlla dediler götürcez. Öylelik onların vasıtasıyla geldim sağolsunlar.."; K7: "Yılda bir defa okul arkadaşlarımla buluşuyoruz... Başkan, o nereye derse oraya gidiyoruz."; K10: "Biz izinde ailenin yanına geldik zaten. İstanbul'dan arkadaşlarla burda buluşuyoruz. ...geldik arkadaşlarla beraber... "...gençlik yıllarımın en güzel yıllarımın burda geçmesi. Çok gelirdik arkadaşlarla."; K8: "...tadı biberi bu. Yok çadır kurduk, mangal yaktık, yemek yedik ee ne anlatcaz, hiç bişey anlatamayız. Çocuk-lara tavsiyem her zaman anı biriktirin."</p>

Tablo 3: Olanaklar Ögesi Motivasyon Boyutları

Olanaklar- Motivasyon Boyutlar	Katılımcı İfadeleri
(i) Konaklama	<p>K1: "Otel güzel, personel güzel, güzel ağırlıyorlar... İnanın otel içinde her şey düşünülmüş. Dört dörtlük... Yani burda da her ihtiyacımızı karşılayabiliyoruz otel içerisinde her türlü imkan var... Otel de yeterli, ihtiyaçlarımızı yeterince karşılayabiliyoruz. Konaklama gayet güzel. Memnun kaldım ben."</p> <p>K4: "Konaklama iyi. Zaten üç otel var burda. Zaten yol üzerinde de Abant yolu üzerinde de küçük butik oteller var. Fazlasıyla var yani istediğiniz yerde ister orda ister burda konaklayabilirsiniz. Çok iyi... Hani zaten butik oteller de sadece kahvaltı olarak hizmet veriyö. Burda akşam sabah kahvaltısı yani bizim çocuklardan dolayı burayı tercih ettik. Hizmet olarak da bu otele ilk defa geliyorum ben, güzel iyi bi yer."</p> <p>K6: "Sağolsunlar onlar da şey işte onların teklifine olmaz olmaz dediysem de memnunum, otelden her şeyden... Çok güzel."</p> <p>K7: "Şurda bi çadır Easteringi var."</p> <p>K8: "Biz o yağmurda çadırı bırakıp gelip otele yerleşirdik, onlarda sıkıntı yok... Bence yeteri kadar var. Kamp yaptık burda iki yıl üst üste. O zaman karavan alanı yoktu bilmiyorum karavan alanı yaptılar diye gördüm."</p> <p>K9: "Şey olarak da otel olarak da zaten büyük otel vardı Abant Büyük Otel hani yeterli olduğunu düşünüyordum ben o konuda ama sanırım ilaveler yapıldı"</p> <p>K10: "Otelde de konforlu. Yani bu sefer için biz otelde tatil amaçlı geldik... Bence yeterli, iki değişik otelde kaldık. Gayet güzeldi."</p>
(ii) Restoran/ kafe	<p>K1: "...çevrede yemek yenilecek yerler var. Abant'a gelirken yol üzerinde de ihtiyaç karşılayacak yerler de var."</p> <p>K4: "Yani buraya göre yeterli. Yani zaten burda benim bildiğim dört beş kafe var, restoran kafe. Yeterli görüyorum..."</p> <p>K9: "... Abant' a geliş esnasında sucuk ekme tabi onları tercih ediyoruz hani onlara gidiyoruz uğruyoruz ..."</p>
(iii) Yerel ürün temini	<p>K1: "Ben burda köylü pazarını beğendim. Ee köylü hanımların yapmış olduğu el ürünleri çok güzel. Makarna eriştesi valla keşi burda gördüm, ilk defa keş gördüm, çok da beğendim..."</p> <p>K5: "... Ürünleri de bol buranın. Diğer yerlerde o kadar yoktu, bunlar dizmiş dizmiş tezgâhın üstüne. Tarhana var, e ne biliyim kekikler var, ne biliyim herşey var, tatlı şey kurutulmuş meyveler var, bissürü şey var. Bolçiler var onlar kalmış aklımda... ben pasta kursuna da gidiyorum orda Bolçi var dediler... Hemen dedim nerde o çikolata."</p> <p>K7: "Yöresel ürünleri gezdik. Aldık. ... e şeyler var yani az çok bu çevreyi tanıtan yerel ürünler var. Mesela kabak çekirdeği içi buldum. Sadece Bolu'da bulabiliyorum. Ama şey soyulmuş kabak çekirdeği. Ben tembelim de ondan. O var. İstanbul'da kuruyemişçilere hep sordum benim sorduklarım da yoktu."</p>
(iii) Aktivite- eğlencelikler	<p>K3: "Buraya zaten ben kendi amacım hani... yürüyüş yapmak."</p> <p>K7: "... en azından şu karşıda özel yere mangal koymuşlar."</p> <p>K9: "Piknik amaçlı geliyorum genelde. Şimdi Abant'a biz bahçe geliyoruz genelde Alabalığı meşhur Abant'ın."</p>
(v) İşaretleme ve yer bildirim tabelaları	<p>K4: "...Mesela Abant şelalesi, şey, deresi var burda bilmiyorum biliyor musunuz...ileride onları tarif eden tabelalar var."</p> <p>K7: "Var düzgün. Levhalar var ama kimse okumuyor. Gereksinim duyması lazım. Ararsanız da var levhalar ben gördüm."</p> <p>K9: "Harita gibi bişey var girişte büyük."</p>

Abant destinasyonunun ziyaretçilerin yaşadıkları illere ve Bolu şehir merkezine yakınlığı, erişim ögesi motivasyonlarından coğrafi yakınlık boyutu çerçevesinde belirlenmiştir. Erişim ögesi motivasyon boyutları arasında ayrıca ulaşım kolaylığı, yol üzeri olma, yolun iyi oluşu ve destinasyon içi yollar boyutları tespit edilmiştir.

Yardımcı hizmetler ögesi motivasyon boyutları: Turizmle doğrudan ilgili olmayıp destekleyici rolü olan yardımcı hizmetler ögesi altında (i) kurumların sorumlulukları, (ii) tur hizmeti, (iii) otopark hizmeti, (iv) iletişim ve internet ve (v) tuvalet olmak üzere beş boyut belirlenmiştir.

Tablo 4: Erişim Ögesi Motivasyon Boyutları

Erişim- Motivasyon Boyutlar	Katılımcı İfadeleri
(i) Coğrafi yakınlık	K2: "Kızım Düzce' de hekim ona geldim. Kızımın yanına geldim. Geldiğim zaman da bu kadar yaklaşmışken görmeden gitmek istemedik açıkçası. Yani buraya gelmişken de görmeden gitmek olmaz diye düşündüm." K3: "Şöyle, yakın. Sürekli küçüklüğümden beri Adapazarı'na Sakarya tarafına çok fazla geliriz. O şekilde de yakın olduğu için..." K4: "Burayı tercih etmemizin sebebi ... bi de bize yakın oluşu yani İstanbul'a yakın bi yer. Ondan da tercih ediyoruz...Zaten merkeze de 30 km falan. Çok uzak değil Bolu' ya burası..." K7: "Bolu'ya geldik arabayla... Oradan buraya... Merkezde Köroğlu otelde kalıyoruz." K10: "Abant İstanbul'a yakın.Burası ideal onun için... dediğim gibi yakınlığı."
(ii) Ulaşım kolaylığı	K5: "Şeyi güzel, ulaşımı.", K3: "Hem de ulaşım kolaylığı diyelim, İstanbul'a ulaşım kolaylığı..." K8: "...Şimdi ulaşım çok kolaylaştı..."
(iii) Yol üzeri olması	K3: "... Yani şöyle yol üzeri olduğu için... Sadece uğradım." K9: "... direkt Abant'a uğruyolar işte... yol üzeri olduğu için güzergahlarında olduğu için",
(iv) Yolun iyi oluşu	K8: "... Biz 10 yıl önce motosikletlerle geldik buraya...2019 da ...Abant yaptık...Ki bizim geldiğimiz zaman yollar berbattı, şimdi harika olmuş... Ama o zaman yollar falan çok dardı... eski yollarını da biliyorum, çok değişti. Yolları güzel yaptılar..."
(v) Destinasyon içi yollar	K4: "Zaten yürüyüş yolu hani kendiniz yürümek istediğinizde zaten yürüyüş yolu var, yani gölü dolanan yani yayalar zaten yürüyor, arabayla da zaten yeterli. Hem araba hem yaya olarak yürüyüş alanı bence kesinlikle iyi.", K5: "...kaldırımlar iyi yani. İnsanlar gidebiliyor.", K7: "Kırmızı kum şeklinde yürüyüş yolu var..." K9: "...Abant'ın içinden geçen 4-5 tane yayla yolu var."

Abant destinasyonu yardımcı hizmetler ögesi motivasyon boyutlarına ilişkin katılımcı ifadelerine Tablo 5'te yer verilmektedir.

4.3. Abant Büyüsü Engel Ögeleri ve Boyutlar

Abant büyüü engel **öğeleri** sırasıyla, destinasyonun olanakları, yardımcı hizmetler, erişim ve çekicilik olarak belirlenmiştir.

Olanaklar ögesi engel boyutları: İlgi ögenin

(i) dinlenme alanı (ii) temiz suya erişim ve temizlik, (iii) işaretleme ve yer bildirim tabelaları, (iv) küçük ölçekli alışveriş noktaları, (v) çocuklara aktivite, mangal keyfi olmak üzere beş temel engel boyutta geliştiği belirlenmiştir.

Dinlenme alanı engel boyutunda katılımcılar özellikle Abant Milli Park-Abant Gölü lokasyonunda, dinlenme alanı yokluğu ve oturma bankalarının azlığı konusunda engeller olduğunu, ayrıca destinasyonda üstü kapalı, sıcaklık hissi verecek dinlenme alanlarının yokluğu üzerinde durmuşlardır. Olanaklar ögesinin ikinci engel boyutu yine özellikle Abant Milli Park-Abant Gölü lokasyonunda, *temiz suya erişim* ve

temizlik başlığında, piknik alanlarında içilebilir çeşme suyu azlığı, tuvaletlerin azlığı ve temizlik sorunsalı olarak tespit edilmiştir. Olanaklar ögesinin üçüncü engel boyutu destinasyondaki *işaretleme ve yer bildirim tabelaları* olarak belirlenmiştir. Destinasyonda işaretleme ve yer bildirim tabelaları azlığı/ destinasyonun bazı bölgelerinde hiç olmaması engel durumları içindedir. Olanaklar ögesinin diğer engel boyutu destinasyondaki alışveriş için küçük ölçekli satış noktalarıdır. Katılımcılar, küçük ölçekli de olsa, kahve dükkânı ve mini bakkal vb. satış noktası yokluğunun engel boyut olduğunu detaylı açıklamalarıyla beyan etmişlerdir. Bir diğer engel de çocuklara yönelik aktivite alanı yokluğu ve destinasyonun her yerinde mangal yapılabilmemesine de sınır getirilmesi olarak tespit edilmiştir.

Yardımcı hizmetler ögesi engel boyutları:

Yardımcı hizmetler ögesinde temel dört engel boyut olduğu belirlenmiştir. Abant büyüü yardımcı hizmetler engel boyutları; (i) rehberlik hizmeti, (ii) sağlık hizmeti, (iii) acil yardım butonu (iv) yerel halk, (v) Banka ATM'si ve (vi) Park alanı biçiminde tespit edilmiştir.

Tablo 5: Yardımcı Hizmetler Ögesi Motivasyon Boyutları

Yardımcı hizmetler- Motivasyon Boyutlar	Katılımcı İfadeleri
(i) Kurumların sorumlulukları	K1: "Kurum gerçekten profesyonel. Anında her şey cevap veriyorlar. Her konu hakkında bilgi alabiliyoruz. İhtiyaçlarımızı karşılayabiliyoruz. Gayet iyi. Her şeyden memnun kaldım." K7: "Bi de şey var, göl kirlenmiyor bence gördüğüm kadarıyla. Yeteri kadar bakıldığına inanıyorum. Ya bu hassasiyet gösterildiğine göre iyi bişeyler yapıyorlar burda. Gerisi çok önemli değil... Milli parklardan mı ormancıları gördüm yeşil kıyafetli. Onlar çalışıyorlar." K9: "Balık dönemlerinde o zamanlar milli parkları görüyorum ben. Ama piknik için veya gezi amaçlı geldiğimde de genelde şey, milli parklar personeli görünüyor. Geziyorlar. Gölün etrafında sürekli geziyorlar... Gerektiği yerlerde müdahalesini yani şey absürt gördüğü durumlarda yani zaten müdahalelerini yapıyorlar. Bize de dediğim gibi gölün popülasyonunu bozmamak için mesela kurt kesinlikle yasak. Cezası var. Kurtla balık avlamak Abant gölünde yasak... Şimdi mesela biz olta attığımızda milli parklar geldiğinde bize oltayı çektirebiliyo, hani oltanı çek kardeşim ucunda ne var ben görücem. Eğer ucunda kurt görürse cezai işlem uygulanıyor ve lisansın iptal ediliyo. Alabalık popülasyonunu bozmamak için özellikle buna çok çok dikkat ediyolar. Denetliyolar tabi. Belli aralıklarla devriye atıyorlar zaten. Sivil araçla da devriye atıyorlar, normal yürüyerek iki kişilik üç kişilik gruplar halinde dört kişilik gruplar halinde geziyorlar. Uygunsuz gördükleri yerde uyarı yapıyorlar...kurt vesaire kimyasal kabul etmiyorlar. Yani yakaladıkları zaman direkt zaten cezai yaptırım uygulanıyo ve ayriyeten jandarmaya teslim ediliyosun..." K4: "...jandarma sürekli dolaşıyor" K7: "Jandarma var. Jandarmayı gördüm..."
(ii) Tur hizmeti	K5: "Turla geldik. Körfez turla. Burayı da bizim bilgi eviyle geldik işte şöyle İzmit Belediyesinin bi şeyiyle, öyle yani çok şükür. Kültür turu işte, belediye sağolsun. Ücretsiz." K7: " ...Bolu'ya geldik arabayla. Bolu'da arabayı bırakıyoruz. Oradan buraya Bolu'da tur arabaları var onla geliyoruz. Parayı veriyoruz o getiriyor. Günlük tur..." K9: "Gelenlerin şöyle baktığımız zaman yüzde sekseni yüzde seksen beşlik dilimi zaten turlarla gelen kafieler oluyo."
(iii) Otopark hizmeti	K1: "Park yeri ben sıkıntı çekmedim... park sorunu yaşamadım." K3: "Otopark konusunda şöyle, otopark kısmında yer bulduk kolaydı o." K5: "Otoparklar iyi. Var var hocam, var. Yeterli buldum... Şeyi de güzel, otoparkın şu yan tarafı vermesi mesela bizimkilere, bu alana yakın. Orda çok güzel düşünmüşler."
(iv) İletişim ve internet	K7: "...gördüğüm en iyi internet çekiyo burda şuan...Bi de burası göz önünde olduğu için buraya yansıtıcıları koyuyor şeyler, operatörler... Burdan herkes görüntü paylaşacak" K9: "İnternet bağlantısından ziyade telefon hatlarının yeterliliği önemli olan. Ben çok sıkıntı yaşamadım. Telefonum genelde çekiyor..."
(v) Tuvalet	K7: "Abant'ta tuvalet sıkıntısı yok. Temiz tertipli ben girdim..."

Abant destinasyonu yardımcı hizmetler ögesi engel boyutlarına ilişkin katılımcı ifadelerine Tablo 6'da yer verilmektedir. Rehberlik hizmeti, sağlık hizmeti, gezi alanlarında acil yardım butonu yokluğu, yerel halkın hijyen koşullara, çevreye duyarlı olmaması, destinasyonda banka ATM'si olmaması, park alanı yetersizliği ve uzaklığı engel boyutlarındandır.

Erişim ögesi engel boyutları: Erişim ögesi destinasyonun üçüncü engel ögesi olarak tespit edilmiştir. Destinasyonda (i) insan ve araç kalabalığı, (ii) yürüme yolları bozukluğu, yolların virajlı olması (iii) ring seferleri olmaması Abant büyü deneyiminde erişim ögesinin engelleyici boyutları olarak belirlenmiştir.

Destinasyondaki insan ve araç kalabalığı, yürüme yollarının ve dağ suyunun aktığı çeşmelere ulaşım yollarının bozukluğu, bakımsızlığı, yolların virajlı olması, ring seferleri olmaması katılımcı ifadeleri temelinde erişim engel öğeleri arasında tespit edilen bulgulardır.

Çekicilik ögesi engel boyutları: Destinasyonun çekicilik öge temelindeki engel boyutları; (i) ücret yüksekliliği, (ii) iklim koşulu olarak belirlenmiştir.

Destinasyonda sunulan mal ve hizmetlerdeki ücretlerin yüksekliliği ve destinasyonun iklim koşulları, soğukluğu diğer engel boyutları olarak tespit edilmiştir.

Tablo 6: Olanaklar Ögesi Engel Boyutları

Olanaklar-Engel Boyutlar	Katılımcı İfadeleri
(i) Dinlenme alanı	<p>K5: "Hocam buralara belki bank mank yapılabilir. Biz şu an bi bibuçuk saat dediler biz nereye oturacağımızı bilemedik."</p> <p>K7: "Banklar eksik. Mesela sadece yürüyüş alanları var, mesela şurada görüntü olarak insanların oturup seyretmesi gerekiyor yok değil mi bank bakın...Şurada bankların olması lazım. Kafa dinleyeceğimiz biyer yok. Biz burda oturuyoruz burda çimende sistit olucuz belki. Sadece piknik alanında sandalyeli masalar var, onlar da yetersiz. Piknik alanları dışında oturma yerleri yetersiz, banklar eksik. Sonra mesela diyelim ki yürüyüş yapan yaşlı birisi bi müddet sonra yorulacak, dinleneceği yer yok. Oturacağı biyer yok...Bi de sıcak noktalar olmalı. Toplam yedi km yürüyüş yolu. Üzerinizde yeterli kıyafet yoksa hipotermi riski bile geçirebilirsiniz. En azından bi km başı bi olsun yani. Kırmızı kum şeklinde yürüyüş yolu var... ama mesela yağmura yakalandınız di mi, en azından üstü kapalı bi yer yok."</p> <p>K8: "...Göl etrafı 7 km. Dinlenme alanı olsa tabi belli yaştan sonraki yürüyenler için, en azından bank koydur, dinlenme alanı yaptır, vesaire yaptır."</p> <p>K9: "...Şimdi gölün etrafında tamam bank koyulmalı mı koyulmalı tabi yani orda oturup gölü seyredebilirler."</p>
(ii) Temiz suya erişim ve temizlik	<p>K3: "...at ya da hayvan pisliği de çok fazla. Bu konuda belki bi şey olabilir, çalışma olabilir."</p> <p>K5: "İşte biraz yetersiz geldi bana. Bilmiyorum ya bu kadar insan geliyorsa bunlara yeter de mesela bundan fazla çok geliyorsa bence yetersiz olur hocam. Lavaboları falan şu an kullanmadım."</p> <p>K9: "...Lavaboları zaten sıfır. Yani bikaç tane var bildiğim kadarıyla. Onlar da yetersiz. Yetersiz olduğundan da ziyade pis...Bakımsız...Ya şimdi Abant bi kere öncelikle zaten bi gölün etrafının temizlenmesi gerekiyo özellikle sazlık bölümlerin falan temizlenmesi gerekiyo. Hani burası sonuçta çok fazla ziyaretçi alan bi bölge. Hani bakım konusunda bence sıfırlar. Yani temizlik konusunda olsun işte gölün temizliği konusunda olsun işte belli mesela o otel kısmında Abant otel bölgesinde mesela sazlıklardan yaklaşamıyosun, ha bu aslında bunu doğallığı ama bi nebze biraz daha temizlenmeli yani hani. Görüntüyü tabii ki bozuyo. Göl çevresi aynı şekilde görüntüyü bozuyo..."</p> <p>K7: "...Piknik alanlarındaki çeşme ve lavabolar da yetersiz. Bundan bikaç yıl önce piknik yaparken yetersizliğini görmüştük. Lavabolar kullanışlı değildi, çeşmeler çok az."</p> <p>K10: "Dışarıda tuvalet problemi var dolaşırken çocuklarla sıkıntı oldu...Yeterli sayıda wc lavabo yok. Hijyen sıkıntısı var. Pikniğe günü birlik geldiğimiz zamanlar için konuşuyorum."</p>
(iii) İşaretleme ve yer bildirim tabelaları	<p>K3: "...Ben bu konuda çok fazla tabela, yön şeyi görmedim açıkçası. Bu konuda belki biraz eksik olabilir. Çok fazla bilgilendirme şeyi yok yani o konuda."</p> <p>K5: "Olsa iyi olur. Ben görmedim hocam. Gezerken mesela bakardık, şurdayız aa şuradan şuraya geçeriz falan diye. Ya şimdi çekcez her şey elektronik ya ordan bakcaz oraya oraya, sora sora öyle yapcaz..."</p> <p>K8: "...en azından tanıtıcı bazı şeyler yapılabilir, farklı farklı. Yani boş boş göl, selfi çekiyim burda Abant'tayım, tabi biz de yaptık da, dolaşırken de bişeyler öğrensın insanlar...Ama yürüyüş yoluna bişeyler yapılabilir. Çok kısa, özünde yürüyüşünü bozmadan, insanların okuyabileceği çok küçük yazı olmadan, yürürken bi yandan okuyup bi yandan geçebileceği tanıtım şeyleri olabilir, uyumlu şekilde."</p> <p>K9: "...Hani öyle haritaya bakmak, işte nerde ne varmış, şu muymuş, bu muymuş. Olması gerekiyor, hiç görmedim. Olması gereken bişey. Buraya bu göl, dağların arasında bir göl oluşmuş da nerden gelmiş, nasıl olmuş? Ne biliyim işte ağaç çeşitliliği neler, hayvan türleri neler, yani bunlarla ilgili herhangi bişey yok, bilgilendirme yok. Geyik çiftliği de var yolda gelmeden solda. Şu da var, Abant'a gidiş gelişlerde uyarı levhaları kesinlikle yok mesela. İşte yabani hayvan çıkabilir işte geyik çıkabilir, ayı çıkabilir, ne biliyim şu çıkabilir bu çıkabilir gibicesine. Herhangi bi bildiri metni tarzında bişey yok. Ne Abant'ın girişinde, çıkışında, ne de Abant yolu üzerinde öyle bi bilgilendirme levhası da yok yani. Olmalı, adam ona göre dikkatli gelecek... Onunla (sağlıkla) ilgili ne bi uyarı levhası veya işte ne bileyim bildiri levhası kesinlikle görmedim. Gördüysem de hatırlamıyorum yani. Olmalı tabii ki de. Kaza riski yüksek alan, doğadın sonuçta."</p>
(iv) Küçük ölçekli alışveriş noktaları	<p>K3: "...ama mesela küçük şeyler oluyo ya hemen yolun üstünde kahve alabileceğiniz, onu dedim yani. Yol üzerinde şöyle küçük küçük şeyler olsaydı karavanda falan satılan. Daha sık olabilir yol üstünde olanlardan. Kahve iyi olurdu şurada."</p> <p>K5: "...Yeme içme yeri olarak da bence çok az. Yani bikaç dükkân bişeyler daha yapılabilir...İşte oturma yerleri yani müşteri mi diyim artık insanlara ziyaretçilere ya da nebilyim bikaç bişey eksik bence. İşte bi burası var. Şu tarafta var mı bilmiyorum... Bi çayımı bile içsem bi kahve yudumlasam mis. Daha ne isterim..."</p> <p>K10: "...Ve küçük bir market gibi alışveriş yapılabilecek bir yer olsa çok güzel olur. Yol boyunca var ama Abant'ın içinde yok. İllaki unutulmuş şeyler olabilir."</p>
(v) Çocuklara aktivite, mangal keyfi	<p>K10: "...Çocuklar için daha fazla aktivite alanı olabilir..."</p> <p>K7: "Burada her yerde mangal yapılsa ben memnun olurum. Kaldırdılar ya burda hani. Öyle alışmışız biz Abant'a 40 senedir. Öyle olsa daha iyiydi..."</p>

Tablo 7: Yardımcı Hizmetler Ögesi Engel Boyutları

Yardımcı hizmetler-Engel Boyutlar	Katılımcı İfadeleri
(i) Rehberlik hizmeti	K9: "...rehber oluşturulabilir, rehberlik oluşturulabilir işte kaç kişilik olursa bunlara yer gösterilebilir, ne biliyim işte piknik alanı gösterilebilir. Ya gene işte aracımı dışarda bırakacak ring araçlarıyla golf arabasına benzeyen elektrikli bunlar sonuçta, yakıt harcayan şeyler değil. ..." K5: "Olsa iyi olurdu. İşte belediye görevlisi o iyi olurdu hocam. Bizi buraya daha çok çekerti bence. Mesela böyle güzellikleri var onlardan bahsetse bi de dese kışın gelin görün ne güzeldir Abantımız falan." K8: "...Milli parklar evet görünür olmalı...Sizin gibi bazı şeyleri anlatmalı. Anlatabiliyor muyum? Rehberlik hizmeti de sunabilmeli..."
(ii) Sağlık hizmeti,	K4: "Belki sağlık açısından eczane falan olabilirdi ama acil durumlar için..." K5: "... Sağlık, bi kabin aslında olabilir. Sonuçta göl burası. Ne biliyim. Başka ne olur ki kalp krizi geçiren olabilir, genelde böyle şeyler de geziyorlar işte emekli olduktan sonra teyzeler meyzeler, tansiyon mansiyon şeker." K7: "Gördüğüm kadarıyla yok. Olması gerekiyor. Özellikle sağlık olayının olması lazım." K9: "...Ne biliyim bi yaralanma olduğunda gerçekten yani, kimi arıyacaksın inan bilmiyorum burda. Hani 112'yi mi arıycam ben veya ne bileyim buranın kendisine bağlı sağlık kuruluşu var mı ne biliyim bi revirdir sağlık açığı tarzıdır veya ne biliyim sağlık kabinidir öyle bişey var mı yok mu hiç görmedim..."
(iii) Acil yardım butonu	K3: "...Acil sağlık, şöyle, örnek vermek için, İstanbul'da böyle bi park var yüzölçümü bu kadar büyük ve acil butonlar var birkaç metrede bir. O insanı çok güvende hissettiriyor. Bi kadın olarak da çok güvende hissetti-riyo. Çünkü ormanlık alan olduğu için bazı yerleri çok ıssız olabiliyor. O acil butonlar yani güzel olabilirdi." K7: "Acil yardım butonu gibi bişey de yok..."
(iv) Yerel halk	K1: "Sadece buranın yerel halkı olduğunu düşünüyorum çevreyi kirletiyorlar. Onun dışında memnun kalmadığım bişey yok. Yerel halkın daha temiz olmasını temenni ediyorum...İşte dediğim gibi hijyen çok önemli biliyorsunuz temizlik açısından hijyene biraz dikkat edilirse seviniriz. Bu benim yaşımdaki herkes için çocuklarımız için özellikle çok geçerli bi neden o nedenle hijyen diyorum."
(v) Banka ATM'si	K5: "ama (ATM) olsa mesela ekstra bişey çıkar param yetmez çekebilirim olsa iyi olurdu böyle bi olanak"
(vi) Park alanı	K9: "Baktığın zaman da ne bi park alanı var, yetersiz kesinlikle yetersiz... Ya kuyruk bekliyorsun ya aracımı çekecek yer bulamıyorsun. O da ayrı bi dert tasa oluyo artık."

Tablo 8: Erişim Ögesi Engel Boyutları

Erişim- Engel Boyutlar	Katılımcı İfadeleri
(i) İnsan ve araç kalabalığı	K3: "...aslında bu kalabalık da baya kalabalık aslında" K8: "...Ama kalabalık felaket. Ha bunda tatilin (hafta sonu) de etkisi vardır muhakkak ... O zaman bu kadar böyle kalabalık vesaire yoktu. Burası vardı. Abant palas vardı. Şu karşıki bina yoktu, kırmızı çatılı olan yer yoktu." K9: "Ayriyeten şimdi bi hafta sonu gelmeye kalksan zaten çok kalabalık...Bi hafta sonu olduğu zaman iki bin üç bin kişiden bahsediyoruz, yeri geliyo bu beş binlere çıkıyo. Yani bu bi ilçe kalabalığı demek, ilçe nüfusu demek. Ya yaz aylarında mümkün değil giremezsin zaten hafta sonları Abant'a. Yani ben Abant'ta 7 km kuyruk biliyorum. Yeşil evin ordan Abant girişlere kadar kuyuk var orda yaz aylarında hafta sonlarında 7 km kuyruktan bahsediyoruz. Çok denk geldik. Çok denk geldiğimiz için gitmeyiz de hafta sonu zaten. Gideceksek bile gece saat 5 te 6 da çıkarız sabaha karşı yani. Sabah ezanından sonra... Ya ben oraya araba görmeye gitmiyorum ki ben zaten şehir merkezindeyim her gün arabaların içindeyim..." K10: "...kış aylarında özel zamanlarda yeterli değil kalabalıktan dolayı."
(ii) Yürüme yolları bozukluğu, yolların virajlı olması	K3: "...Yani şöyle, yürüyüş yerleri fazla var ama bakımsız duruyor...Yani onarım, bu yeterli gelse de bu yürüyüş yolları, bakımsız duruyor...belki onarım" K7: "...Fakat mimarinin ben acemice yapıldığını düşünüyorum... bi yürüyüş yolu yapıyorsunuz bilinçli yap, düzgün yap. Yetersiz buluyorum. Biz inceliyoruz devamlı. Mesela çeşme var, çeşmeye ulaşmak için yer çamurlu yani o taşların düzgün olması lazım ki ona basınca çamur olacağını düşünmesi gerekir. Tabi bunları biz düşünmiyez... Yani yollar planlanmış yapılması gereken yapılmış ama yani amacına çok uygun değil. Yetersiz yani." K10: "...ama yolu biraz bozuk..." K1: "... Şu yolu biraz virajlı ürkütüyor..."
(iii) Ring seferleri olmaması	K9: "...Örnek veriyorum otel girişine kadar araçlara müsaade edersin veya karşıdaki otellere tamam mı aracınızı burda bırakacaksınız bizim ring araçlarımız var ring araçlarımızla devam edin ediceksiniz. Orda işte çağrı yerleri olur...ring araçları şey olarak dönebilir göl etrafında."

Tablo 9: Çekicilik Ögesi Engel Boyutları

Çekicilik - Engel Boyutlar	Katılımcı İfadeleri
(i) Ücret yüksekliği	<p>K5: "...Çok da güzel bir tarih. Pasta kursunda anlattılar...Çok da memnun kalmışlar bölgeden. Aldım şu anda biraz da pahalı hocam yaa. Sanki hani bizim o taraflara göre biraz daha pahalı...Hocam faytonla gezicektik vaz geçtik...Bi de ücreti de çok pahalı geldi açıkçası. 500 dediler. Dört kişilikmiş. Yemeğe de bişey alsak, biz napcaz o zaman. Bizim bütün parayı buraya harcanmamız lazım şu an. Bi de kaç dakika sürer bilmiyorum baya da sürer...Zaten buraya şeylere para verdik mi para gidiyo."</p> <p>K7: "...Ha şey de girişte şey var ya ücretler o fazla yani. Ya o kadar ücret park mı olur yani...Konaklama zaten burada şey orta derecede geliri olanlar düşük geliri olanların konaklama olanağı yok. Onlar için bişey olsaydı daha iyi olurdu. Bura otel hizmetlerinin falan çok pahalı olduğunu biliyorum. Şurda bi çadır campingi var. Yavaş yavaş karavan ve çadır kamplarının ücretleri bile anormal arttı. Eskiden biliyosunuz böyle eli liralık 20 liralık kampinglerin girişleri şimdi 600 lira ile 1000 lira arasında değişiyor. Karavanınız varsa en düşüğü 600 lira şu anda. Neymiş efendim su veriyor. Burası düşük gelir grubu için uygun değil. Ama bakmak serbest. Düşük seviye için şart."</p> <p>K9: "Şimdi oraya şey de koydular işte girişe gişe otoyol gişesi de koydular hgs den okuyan, tamamen ticarete dönüyor iş. Burası ticari bi kurum...yöresel ürünlere geldiğin zaman yöresel ürünler tamam satılıyor, ancak fahiş fiyatla. Baktım, bakmaz mıyım. Fiyatlar ciddi anlamda fahiş. Yani merkezdekiyle örnek veriyim bi tereyağını örnek veriyim 200 liraya alırsın bi kilo tereyağını, orda git almaya bi kalk bakıyım kaç lira istiycek senden. İki kilo iki buçuk kilo tereyağ parası istiyolar insandan. E neymiş doğalmış. Alakası yok, doğal değil o bi kere." Ben yani doğal olduğuna zaten inanmadım onun da, yani sahtekarlık diz boyu, e tabii ki biliyosun şimdi içinde olduğun için her şeyin farkındasın biliyosun yani az buçuk."</p>
(ii) İklim koşulu	<p>K8: "Ama gelince sürprizle de karşılaşabiliyoruz. Bi kere donuyoduk 30 Haziran'da, bir 30 Haziran'da 6 saat yağmurda kaldık hiç bişey göremedik, öyle bi tecrübemiz de oldu Abant'ta."</p> <p>K5: "...Ya şimdi hava güzel olsaydı denizin (gölün) havasını biz de bi görürdük de maalesef gidelim dedim ama çocuklar üşürler. Soğuk hocam."</p>

Sonuç

Bir destinasyonun ziyaretçi çekmesi ve ziyaretçilerin istek ve ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için destinasyonda bulunması gereken bileşenler destinasyonun sürdürülebilirliği açısından önemlidir. Araştırmada Abant destinasyonunun sürdürülebilirliğine yönelik olarak ziyaretçilerin destinasyon bileşenleri çerçevesinde algıladıkları motivasyon ve engel boyutları belirlenmiştir.

Abant destinasyonunun tercih edilmesindeki en önemli motivasyon ögesi olarak belirlenen Abant büyü çekicilik ögesi literatürde yer alan diğer çalışmalarla da desteklenir niteliktedir. Örneğin İsmail ve Rohman (2019) ve Pratminingsih vd. (2022) çalışmalarında destinasyonun ziyaret edilmesini sağlayan ve ziyaretçilerin memnuniyetlerini etkileyen en önemli ögenin destinasyonun algılanan çekiciliği olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Abant büyü araştırmasında çekicilik ögesini zenginleştiren ve derinleştiren çekicilik ögesi motivasyon boyutları içinde doğal güzellik, dört mevsim ziyaret edilebilirlik, destinasyonun flora ve faunası, havası, iklimi gibi doğal varlıkları kapsayan boyutlar katılımcıların, destinasyon tercihindeki en önemli değerlerdir. Sürdürülebilir turizmin çevresel

koşulları kapsamında destinasyonun doğal ve kültürel mirasın korunması önemlidir. Karasakal (2019) çalışmasında ziyaretçilerin destinasyon tercihlerini destinasyonun çekicilik ögesi boyutlarını dikkate alarak yaptıklarından, pazarlama faaliyetlerini belirlemede de destinasyonun çekicilik boyutlarının bilinmesi ve ilgili boyutları dikkate alan stratejiler geliştirilmesi üzerinde durur.

UNEP (1992), UPSKILL (2023) ve TIES (2023) çalışmalarında belirtilen "destinasyonun var olduğu ekosistemde devamlılığının sağlanması" olgusu çerçevesinde Abant büyü sürdürülebilirliğinin sağlanmasına yönelik olarak katılımcıların temenni ve kaygılarının söz konusu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma konusu olan destinasyonun çekicilik öğeleri motivasyon boyutu olarak bakırlığının belirlenmiş olması bu açıdan önemlidir.

Destinasyonun doğal varlıkları yanında ayrıca dört mevsim gezilebilir destinasyon olması ve katılımcıların bazılarının destinasyonu birden fazla kez ziyaret etmiş olmaları, ilk kez ziyaret edenlerin gelecekte de ziyaret edeceklerini belirtmeleri sürdürülebilir turizmin koşulları içerisinde belirtilen ekonomik kârlılık açısından önemli sonuçlardır. Bu çerçe-

de “Belki başka bi yeri bıcarsınız ziyaret etmekten ama Abant’tan bıkmıyor.” ifadesi destinasyonun çok önemli rekabet avantajına sahip olduğuna işaret etmektedir.

Abant büyümesi bilinirliğinin ve tanınırlığının yüksek olduğu ve Abant’ın bir marka olduğu durumlarının belirlenmiş olması Rheeders (2022)⁵⁴’ in çalışmasında belirttiği destinasyonun, güzel manzaraları ve ilgi çekici yerleriyle tanınması turizm harcamalarını teşvik eder tespitiyle uyumludur. İlgili olumlu ekonomik sonucun Abant büyümesi için de geçerli olduğu sonucuna varılmıştır. Olanaklar ögesi içinde belirlenen konaklama, restoran/ kafe, yerel ürün temini ve yardımcı hizmetler ögesinde turizm hizmeti boyutlarının motivasyon boyutu olarak belirlenmiş olması ekonomik sürdürülebilirlik içinde, yerel toplumun ekonomik refahı ve istihdam açılarından önemli ekonomik sonuçlar sağlar. Destinasyon içerisinde gezinirken ayaküstü kahve içilebilecek ya da gereken ufak tefek bakkaliye ihtiyaçlarını karşılayabilecek küçük işletme olmaması ekonomik gelir elde etmede engellerdir. Katılımcıların destinasyonda sunulan mal ve hizmetlerin fiyatlarını yüksek olarak ifade etmeleri ekonomik gelir elde etmede diğer bir engeldir, ulaşılabilir fiyatlar sağlanabildiğinde harcama da artış gösterebilir.

Abant destinasyonun coğrafi konumu itibari ile Türkiye’nin en yüksek nüfusuna sahip İstanbul iline mesafe olarak yakın olması, Abant lokasyonunun Türkiye’de en çok araç trafiğine sahip D100 karayolu kıyısında bulunması durumlarının destinasyonun tercih edilmesinde erişim/ ulaşım ögesi kapsamında önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak Abant lokasyona ulaşırken yolun virajlı olması, destinasyonda araç ve insan trafiğinin özellikle hafta sonları fazla oluşu ziyaretin engelleri arasındadır. Yılın her mevsiminde ziyaretçi alan Abant Milli Parkı’na, özellikle hafta sonları ilgi oldukça yoğunudur ve milli park girişinde uzun araç kuyrukları oluşabilmektedir⁵⁵ (Yuca, 2024)

Abant destinasyonda özellikle Abant Milli Parkı piknik alanlarında temiz suya, temiz tuvaletlere eri-

şimde yaşanan zorluklar, Milli Park’ın çevresel temizlik yönünden olumsuz değerlendirilmesi sonucunu getirmektedir. Yerel halkın çevreye duyarlı olmadığı, hatta çevreyi bizzat yerel halkın kirlettiğinin düşünülmesi destinasyonun çevresel ve sosyo-kültürel sürdürülebilirlik açılarından engellere sahip olduğu sonucunu getirmektedir.

T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı 9. Bölge Müdürlüğü’ne bağlı Abant Gölü Milli Parkı yöneticilerinin kısa sürede yapılandırabileceği Milli park içinde üstü kapalı, sıcaklık sağlayacak dinlenme alanları, acil yardım butonları, acil sağlık hizmeti, rehberlik hizmeti, konaklama alanları ile Milli park arasında ring seferleri, ziyaretçilere destinasyon hakkında çeşitli bilgiler sunan ve onlara yer yön gösteren tabela ve levhaların ziyaretçilerin tümünün dikkatlerini çekebilecek yeterli miktarda ve görülebilir büyüklükte olması durumları ile katılımcıların ilgili konularda ilettikleri engeller çok kısa sürede motivasyona çevrilebilir. Piknik alanlarında içme suyuna, temiz tuvaletlere erişim ve çevrenin temizliğinin sağlanması yine ilgili müdürlük tarafında çok kısa sürede yapılandırılarak motivasyon alanı yaratılabileceği düşünülmektedir.

Yerel halkın sürdürülebilir turizm kapsamında T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın toplumda turizm konusunda farkındalığı artırmak, doğal, tarihi ve kültürel varlıkların sürdürülebilir turizm ilkeleri doğrultusunda turizmde değerlendirilmesini sağlamak amacıyla sunduğu Yaygın Turizm Eğitimleri’nin (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023b) destinasyon yerinde alınmasının sağlanması önerilir.

Doğa temelli turizmde doğal kaynaklar hassastır ve korunması gerekmektedir⁵⁶. Sürdürülebilir turizmin sağlanmasının ve destinasyonun uzun süre rekabet gücünü korumasının doğaya karşı bir taahhüt ve yerel halk ile bütünleşmiş bir sosyal sorumluluk gerektirdiği unutulmamalıdır⁵⁷. Bu nedenle destinasyondaki temizlik konusuna özel hassasiyet gösterilmesi ve yerel halka, sürdürülebilir turizmin yerel kalkınmaya olan olumlu etkilerinin hatırlatılması ve

54 Rheeders, “A Review of the Determinants of Tourism Destination Competitiveness”

55 Mutlu Yuca, *Karla Kaplı Abant’ta Hafta Sonu Tatilci Yoğunluğu*. (Erişim 28 Ocak 2024).

56 Tsung H. Lee vd., “Developing An Indicator Framework for Assessing Sustainable Tourism: Evidence From A Taiwan Ecological Resort”, *Ecological Indicators* (2021).

57 Sibel Sesigür, “Sürdürülebilir Kalkınma” (Erişim 19 Aralık 2023).

yerel halkın bu durum için üzerlerine düşen sorumluluklar konusunda bilinçlendirilmesi gerekliliktir. İlgili durumlar dikkate alındığında Abant Büyüsü sürdürülebilirliği sağlanabileceği düşünülmektedir.

Abant büyüünde yürütülecek gelecek çalışmalara alan açabileceği düşünülen bu çalışma Kasım 2023 tarihinde sonbahar mevsiminde yapılmıştır. Gelecek çalışmalar yılın dört mevsiminde yürütülebilir. Nitel kapsamda yapılan bu çalışma derinlemesine bilgi edinmeyi sağlar niteliktedir. Gelecek çalışmalarda nicel yöntemlere başvurulabilir. Destinasyonu ziyaret eden turistler mevcut araştırmanın katılımcılarını oluşturmaktadır. Gelecek çalışmalar hem ziyaretçileri hem yerel halkı hem de destinasyonun idari ve mülki sorumlu yöneticilerini kapsar nitelikte yapılandırılabilir.

Kaynakça

1. Kitaplar

- Bahar, Ozan - Kozak, Metin. *Turizm Ekonomisi*. Ankara: Detay Yayıncılık, 2012.
- Lincoln, Yvonna S. - Guba, Egon. *Naturalistic Inquiry*, Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 1985.
- Patton, Michael Quinn. *Qualitative Research and Evaluation Methods*, Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 2002.
- Ravitch, Sharon M - Carl, Nicole Mittenfelner. *Qualitative Research: Bridging The Conceptual, Theoretical, and Methodological*. CA: Sage Publications, 2019.
- Wolcott, Herry. F. *Transforming Qualitative Data: Description, Analysis, and Interpretation*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 1994.

2. Makaleler

- Andrianto Tomy - Sugiyama Gima. "The Analysis of Potential 4A's Tourism Component in the Selasari Rural Tourism Pangandaran, West Java". *Asia Tourism Forum Netherlands*: Atlantis Press, 2016, 138-144.
- Bieger, Thomas. "Reengineering Destination Marketing Organisations: The Case of Switzerland", *The Tourist Review*, 53/3 (1998) 4-17.
- Ceylan Çapar, Meral - Ceylan, Müyesser. "Durum Çalışması ve Olgubilim Desenlerinin Karşılaştırılması". *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22/2 (2022) 295-312.

- Easterbrook, Steve - Singer, Janice - Storey, Margaret A. - Damian, Daniela. "Selecting Empirical Methods for Software Engineering". *Research. Guide to Advanced Empirical Software Engineering*, (2008) 285-311.
- Gu Xiaoping, Hunt CA, Jia X, Niu L. "Evaluating Nature-Based Tourism Destination Attractiveness with a Fuzzy-AHP Approach", *Sustainability*. 14/13, (2022),1-23.
- Ismail, Taufiq - Rohman, Fatchur. "The Role of Attraction, Accessibility, Amenities, and Ancillary on Visitor Satisfaction and Visitor Atitudinal Loyalty of Gılı Keta-pang Beach", *Jurnal Manajemen Teori dan TerapanTahun*, 12/2 (2019), 149-165.
- Karasakal, Sezer. "Destinasyon Çekicilikleri Üzerine Bir Literatür Taraması: Türkiye, İspanya ve Yunanistan Karşılaştırması". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 22/1 (2019) 225-245. e-ISSN: 2564-7458.
- Lee, Tsung H. - Jan, Fan H. - Liu, Jui T. "Developing An Indicator Framework For Assessing Sustainable Tourism: Evidence From A Taiwan Ecological Resort. *EcologicalIndicators*. 125 (2021).
- Murphy, Peter - Pritchard, Mark P. - Smith, Brock. "The Destination Product and Its Impact On Traveller Perceptions. *Tourism Management*, 21 (2000), 43-52.
- Niedziółka, Iwona. "Sustainable Tourism Development", *Regional Formation and Development Studies*, 3/8 (2014), 157-166.
- Pratminingsih, Sri Astuti - Johan, Ahmad - Salsabil, Imanirahma. "The Effect of Destination Attractiveness On Destination Attachment and Its Impact on Tourist Sustainable Behavior". *Jurnal Siasat Bisnis*, 26/2 (2022), 222-234.
- Rheeders, Tanya. "A Review of The Determinants of Tourism Destination Competitiveness", *Journal of Contemporary Management*, 19/2 (2022), 238-268.
- Türkmen, Fatih - Oranlı, Emre C. "Sakin Şehirlerin Sürdürülebilir Destinasyon Pazarlaması Üzerindeki Etkileri: Perşembe İlçesi Örneği". *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5/1 (2022), 60-83.
- Yılmaz, Zekeriya - Okan, Taner. "Abant Gölü Tabiat Parkında Ziyaretçi Harcamalarının Sosyoekonomik Analizi". *Eurasian Journal of Forest Science*, 9/3 (2021), 196-219.
- Yılmaz, Devrim - Filiz, Aysu. Turizm Gelişim Yaklaşımları Kapsamında Yerel Halkın Turizme Yönelik Algı Ve Tutumları: Mazı Köyü-Türkbükü Karşılaştırmalı Analizi". *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10/2 (2017), 1799-1824.

3. Bildiriler/Tebliğ

- Akgündüz, Yılmaz - Akdağ, Gürkan. "Turistik Destinasyonların Yaşam Süreleri: Turistik Ürün Yaşam Dönemi Modeli ve Kuşadası Örneği". *10.Ulusal Turizm Kongresi*. 295-305. Ankara: Detay Yayıncılık, 2009.
- Genç, Koray - Şengel, Ümit - Işkın, Merve. "Abant Tabiat Parkı'nın Eko Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi". *The Congress Book of Full Texts*. 242-250. IWACT, 2017.

4. İnternet Kaynakları

- Anadolu Ajansı (2023). "Gölcük, Abant ve Yedigöller, 2022'de Yaklaşık 1,2 Milyon Ziyaretçi Ağırladı". Erişim 15 Kasım 2023. <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/golcuk-abant-ve-yedigoller-2022de-yaklasik-1-2-mil-yon-ziyaretci-agirladi/2782303>.
- Begum, Fatima. "Sustainability in Tourism: A Boon to Protect the Tourist Destinations". (2021). Erişim 3 Kasım 2023. <https://www.researchgate.net/publication/349636230>.
- Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP). "Sustainable Tourism Definitions" (1992) Erişim 3 Kasım 2023. <https://leap.unep.org/en/knowledge/glossary/sustainable-tourism>.
- Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü UNWTO (2023). "Sustainable Development". Erişim 5 Kasım 2023. <https://www.unwto.org/sustainable-development>.
- Boyce, Carolyn - Neale, Palena N.). "Conducting In-Depth Interviews: A Guide for Designing and Conducting In-Depth Interviews for Evaluation Input". *Pathfinder International*. (2006). Erişim 7 Aralık 2023. https://nyhealthfoundation.org/wp-content/uploads/2019/02/m_e_tool_series_indepth_interviews-1.pdf.
- Campbell, Kim. "Destination Marketing Strategies that Attract Attention". Erişim 6 Kasım 2023. <https://www.cvent.com/en/blog/hospitality/destination-marketing-strategies>.
- Faridi, Rashid. "Amenities at Tourist Destination". Erişim 6 Kasım 2023. <https://rashidfaridi.com/2020/04/13/amenities-at-tourist-destination/>.
- Global Sustainable Tourism Council (GSTC). "What is Sustainable Tourism" Erişim 3 Kasım 2023. <https://www.gstccouncil.org/what-is-sustainable-tourism/>.
- Milli Parklar Kanunu (1983). Erişim 6 Kasım 2023. <https://www.mevzuat.gov.tr/anasayfa/MevzuatFihristDetailframe?MevzuatTur=1&MevzuatNo=2873&MevzuatTertip=5>.
- Rajraji Hicham. "What Is The Importance of 6 A's In Tourism?". (2022). Erişim 6 Kasım 2023. <https://www.linkedin.com/pulse/what-importance-6-tourism-hicham-rajraji>.
- Sesigür, Sibel. "Sürdürülebilir Kalkınma". (2008). Erişim 19 Aralık 2023. <http://www.cevreciyiz.com/makale-detay/727/surdurulebilir-turizme-genel-bir-bakis>.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. "Abant Gölü". Erişim 15 Kasım 2023. <https://bolu.ktb.gov.tr/TR-157484/abant-golu.html>.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. "Yaygın Turizm Eğitimi". Erişim 20 Aralık 2023. <https://aregem.ktb.gov.tr/TR-13217/yaygin-turizm-egitimi.html>.
- T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı. "Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü IX. Bölge Müdürlüğü. Bolu Doğa Turizmi Gelişme Planı 2013-2023". Erişim 15 Kasım 2023. <https://docplayer.biz.tr/2178585-Bolu-doga-turgzmg-gelggme-plani-1-s-a-y-f-a.html>.
- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı."48. Milli Parkımız "Abant Gölü Milli Parkı" Oldu". Erişim 15 Kasım 2023. <https://www.tarimorman.gov.tr/DKMP/Haber/241/48-Milli-Parkimiz-Abant-Golu-Milli-Parki-Oldu>.
- The International Ecotourism Society. "Sustainable Tourism Definition". Erişim 3 Kasım 2023. <https://ecotourism.org/?s=sustainable+tourism+definition+>.
- Turizm News. "Abant Gölü ve Çevresi "Milli Park" İlan Edildi". (2022). Erişim 15 Kasım 2023. <https://www.turizmnews.com/abant-golu-ve-cevresi-milli-park-ilan-edildi/26728/>.
- UPSKILL. "Sustainable Tourism". Erişim 3 Kasım 2023. <https://upskill.study/sustainable-tourism>.
- Weebly. "Ancillary Services, Travel and Tourism Industry", Erişim 6 Aralık 2023. <http://leannestravelandtourisminfo.weebly.com/ancillary-services.html>.
- Yuca, Mutlu. "Karla Kaplı Abant'ta Hafta Sonu Tatilci Yoğunluğu". DHA (Demirören Haber Ajansı). Erişim 28 Ocak 2024. <https://www.dha.com.tr/foto-galeri/karla-kapli-abantta-hafta-sonu-tatilci-yogunlugu-2381316/1>

CAMPINHA-BACOTE KÜLTÜREL YETERLİLİK SÜRECİ MODELİ VE HEMŞİRELİK ARAŞTIRMALARINDAKİ KULLANIMI*

Emine UZUNTARLA GÜNEY** , Tülay KUZLU AYYILDIZ*** , Müge SEVAL****

Özet

Dünyanın göçmen sayısındaki artış Türkiye'yi de etkilemiş, savaş ve göçün de etkisiyle kültürel çeşitliliği artırmıştır. Artan bu kültürel çeşitlilik sağlık bakımı erişimi ve sunumunda eşitsizliklere neden olmakta ve hemşirelerin kültürel olarak uygun ve yeterli bakım vermesini zorunlu kılmaktadır. Hemşirelerin hastalara uygun kültürel yaklaşım geliştirme, kültürel yeterli olma ve bakım sağlamada rehber olan bazı kültürel modeller bulunmaktadır. Bu derleme çalışmasında hemşirelere rehberlik eden bir kültürel model odaklanmayı ve modelin hemşirelik araştırmalarında nasıl kullanıldığına dair bilgi sunarak hemşirelerin klinikte ve araştırmalardaki model kullanımını artırmak hedeflenmektedir. Çalışmada kültürel yeterli olma sürecini tanımlayan Campinha-Bacote Kültürel Yeterlilik Süreci Modeli ele alınmıştır. Model, kültürel tevazu üzerine kurulan, kültürel farkındalık, kültürel bilgi, kültürel beceri, kültürel karşılaşmalar ve kültürel istek olarak beş ayrı yapıdan oluşmaktadır. Hemşirelik araştırmalarında kesitsel-tanımlayıcı, nitel, deneysel ve karma tür olarak kültürel yeterliliği belirleme, kültürel yeterliliğe dair çeşitli eğitim materyallerinin etkinliğini değerlendirme ve açık uçlu soru hazırlamada ayrıca belirli bir konuya özgü kültürel yeterliliğin analizinde veya nasıl geliştirilebileceğine dair yapılacak kapsam incelemelerinin yürütülmesinde Campinha-Bacote Modeli rahatlıkla kullanılabilir. Hemşirelerin kültürel yeterliliklerinin geliştirilmesi ve araştırmalarda kültürel modellerin kullanılmasında Campinha-Bacote modeli oldukça uygundur. Hemşirelerin yeterli, kaliteli ve etkin klinik bakım vermesi ve akademik araştırmaların bilimsel kalitesini artırması açısından bu ve diğer kültürel modellerin kullanımına dair çeşitli eğitimler düzenlenebilir.

Anahtar Kelimeler: Campinha-Bacote, Kültürel Yeterlilik Süreci Modeli, Kültürel Hemşirelik, Araştırma, Model Kullanımı

CAMPINHA-BACOTE CULTURAL COMPETENCE PROCESS MODEL AND ITS UTILIZATION IN NURSING RESEARCH

Abstract

The increase in the number of immigrants worldwide has also affected Turkey, increasing cultural diversity due to the impact of war and migration. This growing cultural diversity leads to inequalities in healthcare access and delivery, necessitating nurses to provide culturally appropriate and competent care. There are several cultural models that guide nurses in developing appropriate cultural approaches, cultural competence, and care provision. This review aims to focus on a cultural model guiding nurses, providing information on how it is used in nursing research to enhance the utilization of models in both clinical and research settings. The Campinha-Bacote Cultural Competence Process Model, defining the process of cultural competence, is discussed in the study. The model consists of five structures based on cultural humility: cultural awareness, cultural knowledge, cultural skills, cultural encounters, and cultural desire. The model can comfortably be used in nursing research, including cross-sectional-descriptive, qualitative, experimental, and mixed-method studies, to

* Bu çalışma, 16-19 Kasım 2023 tarihlerinde Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi'nde düzenlenen I. Uluslararası Karaelmas Disiplinlerarası Sosyal Bilimler Kongresi'nde sözlü olarak sunulan bildiri metninin genişletilmiş halidir.

** Uzm. Hem., Doktora Öğrencisi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, amine.uzuntarla@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6167-0409

*** Prof. Dr., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, tayyildiz67@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-8924-5957

**** Dr. Öğr. Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, sevalmuge@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1917-285X

determine cultural competence, evaluate the effectiveness of various educational materials on cultural competence, and prepare open-ended questions. Additionally, it can be applied to the analysis of specific cultural competencies for a given topic or in conducting comprehensive reviews on how to enhance cultural competence. The Campinha-Bacote model is highly suitable for developing nurses' cultural competencies and for using cultural models in research. Various training programs can be organized to use this and other cultural models to improve the quality and effectiveness of nurses' clinical care and enhance the scientific quality of academic research.

Keywords: *Campinha-Bacote, Cultural Competence Process Model, Cultural Nursing, Research, Model Utilization*

Extended Summary

The global transformation into a multicultural structure has also influenced Turkey, and with the impact of war and migration, Turkey has become a multicultural country. In multicultural societies, individuals with diverse cultural characteristics and needs directly or indirectly impact healthcare systems, leading to inequalities in access to and delivery of healthcare. This necessitates the provision of culturally appropriate and adequate care. The essential role of nurses is emphasized in preserving and enhancing the health of individuals from different cultures. Nurses are obligated to provide culturally competent care without discrimination to individuals with different cultural characteristics and needs in multicultural societies, thereby serving as a bridge to overcome barriers to health access. Nurses' ability to provide culturally appropriate and quality care is dependent on their continuous professional development and cultural competence. The increased cultural competence of healthcare professionals contributes to reducing health inequalities, enhancing the quality of health service delivery to individuals from different cultures, and providing better care and recovery.

There are several cultural models that guide nurses in developing appropriate cultural approaches, cultural competence, and care provision. One of these is the Cultural Competence Process Model developed by Josepha Campinha-Bacote. According to this model, cultural competence is an ongoing process in which health professionals continuously strive to gain the ability to provide culturally appropriate and effective care to individuals, families, or communities. The model consists of five components built on cultural humility: cultural awareness, cultural knowledge, cultural skills, cultural encounters, and cultural desire. According to this model, when the subdimensions of cultural awareness, knowledge, skills, encounters, and desire are activated, they mutually influence and strengthen cultural competence. The model suggests that the synergistic relationship between cultural humility and cultural competence creates an impact greater than the sum of the individual effects of the cultural competence subdimensions.

In nursing research, an assessment of cultural competence was conducted using a scale developed based on the Campinha-Bacote model, employing descriptive, experimental, and mixed-method designs. The Campinha-Bacote model has been employed as the foundation for generating open-ended questions in the qualitative section of nursing research utilizing either qualitative or mixed methods. Additionally, the Campinha-Bacote model has been utilized in nursing research for conducting literature reviews on various topics.

In nursing research, the Campinha-Bacote Cultural Competence Process Model has been employed to assess the cultural competence of student and educator nurses who work based on this model. It can also be easily utilized for evaluating the effectiveness of various educational materials related to cultural competence and preparing open-ended questions for comments on these materials/educational programs. Additionally, it can be applied to conducting literature reviews on specific topics related to cultural competence or analyzing how it can be further developed. The Campinha-Bacote model is highly suitable for enhancing nurses' cultural competencies and utilizing cultural models in research. To enhance nurses' ability to provide sufficient, high-quality, and effective clinical care as well as to improve the scientific quality of academic research, various training programs can be organized using this model and other cultural models.

Giriş

Dünyadaki göçmen sayısının son 50 yılda hızla arttığı, 2020’de dünya nüfusunun %3,6’sına, yani yaklaşık 281 milyona ulaştığı bilinmektedir¹. Dünyanın çok kültürlü bir yapıya dönüşmesi Türkiye’yi de etkilemiş, savaş ve göçün de etkisiyle Türkiye’deki kültürel çeşitliliği artırmıştır^{2,3}. Türkiye’de 2011’de Suriye’den gelen kitlesel göç ile başlayan ve günümüze kadar artarak devam eden göçlerle yaklaşık 3,5 milyon Suriyeli bulunmaktadır⁴. Ayrıca Türkiye başta Suriye, Afganistan, Türkmenistan, Irak, İran olmak üzere sayısı 18’i aşan birçok ırktan düzensiz göç almakta ve Rusya Federasyonu, Ukrayna gibi ülkeler de dahil olmak üzere bir milyon 292 bin yabancı ikametgahı bulunmaktadır^{5,6,7}. Bu durum Türkiye’nin artık çok kültürlü bir ülke olduğunu göstermektedir⁸.

Çok kültürlü toplumlarda; bireylerin farklı kültürel özelliklere ve ihtiyaçlara sahip olması, sağlık hizmeti sistemlerini doğrudan veya dolaylı olarak etkile-

mektedir^{9,10,11}. Kültürel çeşitlilik sağlık bakımı erişimi ve sunumunda eşitsizliklere neden olmakta ve kültüre uygun ve yeterli bakımın verilmesini gerektirmektedir¹². Sağlık hizmetleri ortamlarında göçmenler, sağlık profesyoneli olarak en sık hemşirelerle karşılaşmakta¹³; hemşireler de her gün farklı kültürlere sahip hastalarla karşılaşarak bakım hizmeti sağlamaktadır^{14,15}. Farklı kültürlerdeki bireylerin sağlıklarının korunması ve geliştirilmesinde temel rolün hemşireler üzerinde olduğu vurgulanmaktadır¹⁶. Hemşireler, çok kültürlü toplumlarda farklı kültürel özellikleri ve ihtiyaçları olan bireylere ayırım yapmaksızın kültüre uygun bakım verme ve bu sayede sağlığa erişim engellerini aşmada köprü olmakla yükümlüdür^{17,18}. Hemşirelerin kültürel olarak uygun ve kaliteli bakım verebilmeleri de mesleki açıdan sürekli gelişimlerine ve kültürel yeterliliklerine bağlıdır^{19,20}. Hemşirelikte kültürel yeterlilik, kültürel farkındalığı ve duyarlılığı kapsar aynı zamanda bireylerin kültürel yönlerini kavrayabilme ve bu yönleri bakımına entegre etme becerilerini içerir²¹. Hemşirelerin kültürel olarak uygun ve yeterli ba-

- 1 International Organization for Migration (IOM), “International Migration Report 2022” (Erişim 22 Haziran 2023)
- 2 Ali Artam Ayyıldız & Kasım Karataş, “Bugünün Türkiye’sinde Göç Gerçeği: Küresel Hareketliliğin Neresindeyiz?”. *İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13/2 (2021)
- 3 Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), “Uluslararası Göç İstatistikleri 2020” (Erişim 19 Haziran 2023)
- 4 Mülteciler Derneği, “Türkiye’deki Suriyeli Sayısı Haziran 2023” (Erişim 22 Haziran 2023)
- 5 Yılmaz Ceylan, “Türkiye’de Çokkültürlülük Örneği Olarak Suriyeliler”, *Turkish Studies-Social Sciences*, 16/1 (2021)
- 6 Göç İdaresi Başkanlığı, “Türkiye Düzensiz Göç İstatistikleri” (Erişim 22 Haziran 2023)
- 7 Göç İdaresi Başkanlığı “Türkiye Yabancı İkamet İzinleri” (Erişim 22 Haziran 2023)
- 8 Yılmaz Ceylan, “Türkiye’de Çokkültürlülük”
- 9 Ayşe Çal, Figen Çavuşoğlu & İlknur Aydın Avcı, “Hemşirelerin Göçmen Bireylere Bakım Verirken Yaşadıkları Sorunlar ve Çözümüne Yönelik Öneriler”. *E-Journal of Dokuz Eylül University Nursing Faculty*, 15/2 (2022)
- 10 Ruth W Gallagher & Joshua R Polanin, “A Meta-Analysis of Educational Interventions Designed to Enhance Cultural Competence in Professional Nurses and Nursing Students”, *In Nurse Education Today* 35/2 (2015)
- 11 Ashlee Oikarainen, Kristina Mikkonen, Amanda Kenny, vd., “Educational interventions designed to develop nurses’ cultural competence: A systematic review”, *International Journal of Nursing Studies* 98 (2019)
- 12 Marilyn K Douglas, Marlene Rosenkoetter, Dula F Pacquiao, vd., “Guidelines for Implementing Culturally Competent Nursing Care”, *Journal of Transcultural Nursing: Official Journal of the Transcultural Nursing Society*, 25/2 (2014)
- 13 Zehra Cenkcı & Evşen Nazık, “Sığınmacı ve Mülteci Kadınların Yaşadığı Sorunlar ve Sunulan Sağlık Hizmetleri”. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 21/4 (2018)
- 14 Ayşe Çal, Figen Çavuşoğlu & İlknur Aydın Avcı, “Hemşirelerin Göçmen Bireylere Bakım Verirken”
- 15 Didem Kaya, Şenay Aras Doğan & Zehra Gölbaşı, “Hemşirelerin Kültürlerarası Bakım Verme Konusundaki Görüş ve Deneyimlerinin İncelenmesi”, *Yobü Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 2/3 (2021)
- 16 Ayşe Çiçek Korkmaz, “Refugee and Asylum Seekers’ Health Problems: The Nursing Approach”, *Middle East Journal of Refugee Studies* 1/2 (2016)
- 17 Nihal Aloğlu, Mustafa Taşlıyan, Bengü Hırlak & Meltem Kalaycı, “Hemşirelerin Sığınmacılara/Göçmenlere ve Türklere Verdiği Sağlık Hizmeti Algıları ve Yaşanan Sorunlar: Kahramanmaraş’ta Bir Alan Çalışması”, *Social Sciences Studies Journal*, 3/9 (2017)
- 18 Vasfiye Bayram Değer, *Transcultural Nursing*, *InTech* (2018)
- 19 Ashlee Oikarainen, Kristina Mikkonen, Amanda Kenny, vd., “Educational interventions designed”
- 20 Liyan Yu, Xiaoxing Feng, Lili Jin, Shuli Wang, Hongyang Liu & Ling Song, “Assessment of Cultural Competence Among Nurses: The Need Of Hour” *Alternative Therapies in Health and Medicine*, 27/1 (2021)
- 21 Najmeh Sharifi, Mohsen Adib-Hajbagheri & Maryam Najafi, “Cultural Competence in Nursing: A Concept Analysis”, *International Journal of Nursing Studies*, 99/103386 (2019)

kım vermesi, kaliteli bakımın bir göstergesi olmakla birlikte ahlaki ve yasal sorumluluğudur²².

Sağlık profesyonellerinin kültürel yeterliliklerinin artması; sağlıkta eşitsizliği azaltmakta, farklı kültürdeki bireylere sağlık hizmetlerinin sunumunda kaliteyi artırmakta ya da daha iyi bir hizmet, bakım ve iyileşme sağlamaktadır^{23,24,25,26}. Ayrıca sağlık hizmeti alana gerçek ihtiyaçlarının dikkate alındığını hissettirerek güven duygusuna ve memnuniyete yol açmakta; sağlık hizmeti sunan kişiye ise bilgi, beceri, özgüven sağlamaktadır^{27,28,29}. Kültürel yeterliliğin göz ardı edilmesi ise kültürel çatışmalara, uyumsuz davranışlara, kültürel strese ve dayatmalara yol açabilmekte³⁰, bireyin sağlığını olumsuz şekilde etkilemekte veya bireye zarar verebilmekte, hemşirelik bakım kalitesini düşürmekte ve hemşirenin iş stresi ile tükenmişliğini artırabilmektedir^{31,32,33}. Hemşirelerin Campinha-Bacote modeli gibi yapılar ile kültürel yeterliliklerini artırmak için kültürel bilgilerini, değerlerini ve inançlarını nasıl keşfedecekleri ve nasıl uygulayacakları hakkında eğitilmeleri gerekir³⁴.

1. Campinha-Bacote Kültürel Yeterlilik Süreci Modeli

Hemşirelerin hastalara uygun kültürel yaklaşım geliştirme, kültürel olarak yeterli olma ve bakım sağlamada rehber olarak kullanabileceği kültürel modeller bulunmaktadır³⁵. Bunlardan biri Josepha Campinha-Bacote tarafından 1991’de geliştirilen, dört kere güncellenen, son halini 2018 yılında alan Kültürel Yeterlilik Süreci Modeli’dir³⁶. Modele göre kültürel yeterlilik, sağlık profesyonellerinin birey, aile ya da topluma kültürel olarak uygun ve etkili bakım verme yeteneğini kazanmak için devamlı olarak çaba gösterdiği bir süreçtir. Kültürel yeterlilik belirli faktörlere bağlı olarak ortaya çıkan bir sonuç değil, zaman içerisinde kültürel yeterlilik kazanımı elde edilebilen dinamik bir süreçtir³⁷. Süreç içerisinde kültürel yeterliliğin artabileceği gibi azalabilmesi de söz konusudur³⁸.

Model 1991’de ilk oluşturulduğunda kültürel yeterlilik sürecini tanımlayan “kültürel farkındalık”, “kültürel bilgi”, “kültürel beceri” ve “kültürel karşı-

- 22 Zuhul Bahar, Nihal G Aydoğdu & Kübra Pınar Gürkan, “Sağlık Davranışları Üzerinde Kültürün Etkisi”, *Türkiye Klinikleri Halk Sağlığı Hemşireliği-Özel Konular*, 5/3 (2019)
- 23 Dawn Lehman, Paula Fenza & Linda Hollinger-Smith, “Diversity And Cultural Competency in Health Care Settings” (Erişim 12 Aralık 2023)
- 24 Joseph R Betancourt, James Corbett & Matthew R Bondaryk, “Addressing Disparities and Achieving Equity: Cultural Competence, Ethics, and Health-Care Transformation”, *Chest Journal*, 145/1 (2014)
- 25 Crystal Jongen, Janya McCalman & Roxanne Bainbridge, “Health Workforce Cultural Competency Interventions: A Systematic Scoping Review”, *BMC Health Services Research*, 18/1 (2018)
- 26 Mandy Truong, Yin Paradies & Naomi Priest, “Interventions to Improve Cultural Competency in Healthcare: A Systematic Review of Reviews”, *BMC Health Services Research*, 14 (2014)
- 27 Dawn Lehman, Paula Fenza & Linda Hollinger-Smith, “Diversity And Cultural Competency”
- 28 Domenico Giacco, Aleksandra Matanov & Stefan Priebe, “Providing Mental Healthcare to Immigrants: Current Challenges and New Strategies”, *Current Opinion in Psychiatry*, 27/4 (2014)
- 29 Gülbü Tanrıverdi, “Hemşirelerde Kültürel Yeterliliği Geliştirmeye Yönelik Yaklaşım ve Öneriler”, *Florence Nightingale Journal of Nursing*, 25/3 (2017)
- 30 Madeleine M Leininger, “Culture Care Diversity and Universality: A Theory of Nursing”, *National League for Nursing Press*, 1991
- 31 So-Yun Choi & Kyung-Sook Kim, “The Effects of Cultural Competence on Nurses’ Burnout”, *Advanced Science and Technology Letters*, 47 (2014)
- 32 Somayeh Khezerloo & Jamileh Mokhtari, “Cultural Competency in Nursing Education: A Review Article”, *Iranian Journal of Medical Ethics and History of Medicine*, 8/6 (2016)
- 33 Ayşe Çiçek Korkmaz, “Refugee and Asylum Seekers’ Health Problems”
- 34 Pamela Kohlbry & Joann Daugherty, “International Service-Learning: An Opportunity to Engage in Cultural Competence”, *Journal of Professional Nursing*, 31/3 (2015)
- 35 Mükerrrem Başlı, Mine Bekar & İrem Civelek, “Kültürlerarası Hemşirelikte Kullanılan Modeller ve Kültürel Yeterlilik Süreci Modeli’ni Anlamak”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 1/1 (2018)
- 36 Transcultural CARE Associate (TCA), “The Process Of Cultural Competence İn The Delivery Of Healthcare Services” (Erişim 11 Mart 2023)
- 37 Josepha Campinha-Bacote, “The Process of Cultural Competence in The Delivery of Healthcare Services: A Model of Care”, *Journal of Transcultural Nursing*, 13/3 (2002)
- 38 Tomar Mula, Pazit Azuri & Steven L Baumann, “Nursing Cultural Competence in Israel: Does Practice Make It Better?”, *Nursing Science Quarterly*, 36/1 (2023)

Şekil 1: Campinha-Bacote Kültürel Yeterlilik Süreci Modeli

laşmalar” olarak dört alt boyut içermektedir. Fakat Campinha-Bacote 1998’de bu boyutların kültürel yeterlilik sürecini tanımlamada sınırlı kaldığına karar vererek kültürel yeterlilik sürecini tetiklediğini düşündüğü “kültürel istek” alt boyutunu eklemiştir³⁹. Modele göre, kültürel farkındalık, kültürel bilgi, kültürel beceri, kültürel karşılaşmalar ve kültürel istek alt boyutları aktifleştğinde birbirini etkileyerek kültürel yeterliliği güçlendirmektedir. Bacote, 2010’dan itibaren yaptığı kanıt dayalı araştırmalarında kültürel yeterlilik sürecinin ana merkezinde “kültürel karşılaşma”nın yer aldığını keşfetmiş ve kültürel yeterlilik sürecinin kültürel karşılaşmayla başladığı veya bittiğini ifade etmiştir. 2018 yılındaki son güncellemede ise bu beş kültürel yapının altına; kendini yansıtma ve özelleştirme odaklanan dinamik ve yaşam boyu bir süreç anlamına gelen kültürel tevazu terimi eklenmiştir (Şekil 1). Modelde, kültürel tevazu ve kültürel yeterliliğin sinerjik bir ilişkiye girmesinin kültürel yeterlili-

ğin alt boyutlarının ayrı ayrı etkilerinin toplamından daha büyük etki yarattığı belirtilmektedir^{40,41}.

Kültürel farkındalık; bireyin diğer kültürlerle karşı kendi önyargılarını incelemesi, kendi kültürel ve profesyonel geçmişini keşfetmesi ve öz değerlendirme yapması sürecidir ve sağlık hizmeti sunumundaki ırkçılık gibi durumların farkında olmayı kapsar⁴². “Diğer kültürlerle yönelik önyargılarımın yanında ırkçılık ve diğer öğretilere dair duygularımın farkında mıyım?” sorusunun yanıtını arar⁴³. Sağlık profesyonellerinin kendi kültürel ve mesleki inançlarını, değerlerini ve davranış kalıplarını farkında olmadan hastalara dayatma riski bulunmaktadır. Bu olasılık kültürel farkındalıkla azaltılabilmektedir⁴⁴. Kültürel farkındalık, sağlık profesyonelinin kendi kültürel geçmişini bilinçli olarak kabul etmelerine ve kendi kültüründen başka kültürlerle karşı önyargılardan kaçınmasına yardımcı olur⁴⁵.

Kültürel bilgi; sağlık profesyonellerinin çeşitli kültürel gruplar hakkında bilgi edinmeye odaklanarak sağlam bir eğitim bir temeli aradığı ve elde ettiği bir süreçtir. Bu bilgiyi elde ederken sağlık profesyonelleri, bireylerin sağlıkla ilgili inançları, kültürel değerleri, kültüre özgü hastalık insidansı, prevalansı ve tedavinin etkinliğine odaklanır⁴⁶. “Farklı kültürler ve etnik grupların yanında biyokültürel ekoloji alanında bir dünya görüşü hakkında bilgim var mı?” sorusunun yanıtını arar⁴⁷. Hastaların dünya görüşü, hastalığını nasıl algıladığını ve bu algının düşünce ve davranışlarını nasıl etkilediğini anlamaya yardımcı olur⁴⁸. Kültürel bilgi, sağlık profesyonellerinin hastaların hastalık ve sağlığa yönelik tutumlarıyla ilişkili olan kültürel ve etnik özelliklerindeki farklılıkları anlamaya odaklandıkları bir süreçtir⁴⁹. Her ne kadar bireylerin kültürel

39 Josepha Campinha-Bacote, “The Process of Cultural Competence”

40 Josepha Campinha-Bacote, “Cultural Competemility: A Paradigm Shift in the Cultural Competence versus Cultural Humility Debate” – Part I. *OJIN: The Online Journal of Issues in Nursing*, (2018)

41 Transcultural CARE Associate (TCA), “The Process Of Cultural Competence”

42 Josepha Campinha-Bacote, “The Process of Cultural Competence”

43 Transcultural CARE Associate (TCA), “The Process Of Cultural Competence”

44 Tracey L Abitz, “Cultural Congruence and Infusion Nursing Practice”, *Journal Of Infusion Nursing: The Official Publication Of The Infusion Nurses Society*, 39/2 (2016)

45 Josepha Campinha-Bacote, “Delivering Patient-Centered Care in The Midst of a Cultural Conflict: The Role of Cultural Competence”, *Online J Issues Nurs*, 16/2 (2011)

46 Josepha Campinha-Bacote, “The Process of Cultural Competence”

47 Transcultural CARE Associate (TCA), “The Process Of Cultural Competence”

48 Josepha Campinha-Bacote, “Cultural Competemility: A Paradigm Shift”

49 Campinha-Bacote J. “Delivering Patient-Centered Care”

düşünce, algı ve davranışları bulunsa da her birey özeldir ve kendine özgü düşünce, algı ve davranışlara sahiptir. Aynı kültüre sahip bireylerin aynı düşünceye, algıya ve davranışa sahip olduğunu varsaymak bireyleri kalıplaştırmak demektir ve bunun yerine her bireyin eşsiz olduğu, her hastaya bireysel olarak yaklaşmak gerektiği unutulmamalıdır⁵⁰.

Kültürel beceri; sağlık profesyonellerinin hastanın sorunuyla ilgili kültürel bilgilerine ulaşma aynı zamanda fiziksel, ruhsal, psikolojik değerlendirmelerini kültürel hassasiyet içerisinde tam ve doğru şekilde toplayabilme ve değerlendirebilme yeteneğidir⁵¹. “Duyarlı ve hassas bir şekilde kültürel değerlendirme yapma becerim var mı?” sorusunun yanıtını arar⁵². Kültürel beceri, kültürel olarak uygun davranış ve fiziksel değerlendirme yoluyla hastalardan gereken bilgileri elde etme, elde ederken kültürlerarası iletişim becerilerini kullanma yeteneğidir^{53,54}. Sağlık profesyonelleri fiziksel değerlendirmelerde kültüre özgü bireylerin vücut yapısındaki farklılıklar, laboratuvar farklılıkları, ten rengi ve karakteristik farklılıklar gibi fiziksel, biyolojik ve fizyolojik farklılıkların doğru ve uygun değerlendirebilme becerisini etkilediğini bilmelidir⁵⁵.

Kültürel karşılaşma; sağlık profesyonelinin kültürel bir grup hakkındaki mevcut inançlarını değiştirmek ve stereotipleşmeyi önlemek için farklı kültürdeki bireylerle karşılaşım etkileşime girmesidir⁵⁶. “Kendimden farklı bir kültüre sahip bireylerle yüz yüze

veya farklı bir iletişim şekliyle karşılaşmalarım var mı ve kültürel çatışmaları çözmeye kararlı mıyım?” sorusunun yanıtını arar⁵⁷. Farklı kültüre sahip bireyler ile karşılaşım sağlık profesyoneli, karşılaştığı gerçeklik ile o kültüre karşı önceden var olan algıları, inançları veya önyargılarını sorgulamaya başlar ve bunların değişmesi için fırsat yakalar⁵⁸. Kültürel karşılaşım, sağlık profesyonelleri ile farklı kültüre sahip bireyler arasındaki etkileşimler yoluyla basamaklılaşmayı önler ve geleneksel görüşlere aşırı güvenilmesini engeller⁵⁹. Aynı zamanda kültürel farkındalık ve kültürel bilginin de gelişmesine yardımcı olur⁶⁰.

Kültürel istek/arzu; sağlık profesyonellerinin kendi isteğiyle kültürel yeterlilik sürecinde bulunmasıdır ve kültürel yeterli olmayı ateşleyen bir yapıdır⁶¹. “Kültürel yeterliliğe sahip olmayı gerçekten istiyor muyum?” sorusunun yanıtını arar⁶². Kültürel istek/arzu; sağlık profesyonelinin kültürel farkındalık, bilgi, beceri ve karşılaşımaya dahil olmak zorunda olmak yerine dahil olmaya isteme motivasyonudur. Aynı zamanda kültürel farklılıklara açık ve esnek olmak, farklılıkları kabul etmek, benzerlikleri keşfetmek ve kültürel bilgi edinmek için farklı kültürdeki bireylerle iletişime geçmeye istekli olmayı içerir^{63,64}. Sağlık profesyonelinin hastanın kültürel değer, inanç ve uygulamalarına saygı duymasından ziyade kültüre uygun bakım sağlamada gerçekten isteği veya motivasyonu olup olmadığı daha önemlidir. Çünkü bireyler, kendilerinin ne kadar önemsendiğini bilmeden ne kadar bilginizin olduğunu umursamazlar^{65,66}.

50 Mükerrrem Başlı, Mine Bekar & İrem Civelek, “Kültürlerarası Hemşirelikte Kullanılan Modeller”

51 Josepha Campinha-Bacote, “The Process of Cultural Competence”

52 Transcultural CARE Associate (TCA), “The Process Of Cultural Competence”

53 Josepha Campinha-Bacote, “Delivering Patient-Centered Care”

54 Kathleen Bauer & Yeon Bai, “Using a Model to Design Activity-Based Educational Experiences to Improve Cultural Competency Among Graduate Students”, *Pharmacy (Basel)*, 6/2 (2018)

55 Josepha Campinha-Bacote, “Cultural Competemility: A Paradigm Shift”

56 Josepha Campinha-Bacote, “The Process of Cultural Competence”

57 Transcultural CARE Associate (TCA), “The Process Of Cultural Competence”

58 Ayşegül Ilgaz. “Yaşlı Bakımında Kültürel Yeterlilik Süreci Modelinin Kullanılması”, *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 7/3 (2020)

59 Josepha Campinha-Bacote, “Delivering Patient-Centered Care”

60 Tracey L Abitz, “Cultural Congruence”

61 Josepha Campinha-Bacote, “The Process of Cultural Competence”

62 Transcultural CARE Associate (TCA), “The Process Of Cultural Competence”

63 Josepha Campinha-Bacote, “Cultural Competemility: A Paradigm Shift”

64 Transcultural CARE Associate (TCA), “The Process Of Cultural Competence”

65 Josepha Campinha-Bacote, “A Model and Instrument for Addressing Cultural Competence in Health Care”, *Journal of Nursing Education*, 38/5 (1999)

66 Josepha Campinha-Bacote, “Cultural Competemility: A Paradigm Shift”

Kültürel tevazu ise; özeleştiriyi teşvik eden, güç dengesizliğini ele alan, farklılıkları öğrenmeyi ve kişilerarası duyarlılığı teşvik eden aynı zamanda açık ve egosuz bir tutumu ifade eder^{67,68,69,70,71}. Kültürel tevazu, kültürel olarak farklı olan bireylerin kültürel değerlerine, kültürle ilişkili olan hayat deneyimlerine karşı saygı duymak, duyarlılığa sahip olmak ve kendi kültürünü üstün görmemektir⁷². Kişi ancak kültürel tevazunun sürekli kültürel karşılaşmalara dahil edilmesiyle kültürel farkındalık, bilgi, beceri ve arzu kazanır⁷³. Sağlık profesyonelleri kendi kültür ve hayat görüşünü diğer kültür ve görüşlerden üstün tutarsa/görürse yetersiz veya yanlış tedavi, tanı ve sağlıkta eşitsizliğe sebep olabilir⁷⁴.

Modelin Varsayımları

1. Kültürel yeterlilik bir olay değil, bir süreçtir.
2. Kültürel yeterlilik beş yapıdan oluşur; bunlar kültürel farkındalık, kültürel bilgi, kültürel beceri, kültürel karşılaşmalar ve kültürel istek/arzudur.
3. Etnik gruplar içerisinde, etnik gruplar arasında olduğundan daha fazla çeşitlilik vardır (Etnik gruplar içi çeşitlilik söz konusudur).
4. Sağlık profesyonellerinin kültürel yeterlilik düzeyi ile kültürel açıdan duyarlı sağlık hizmeti sunma becerileri arasında doğrudan bir ilişki vardır.

5. Kültürel yeterlilik, kültürel ve etnik çeşitliğe sahip hastalara etkili ve kültüre duyarlı hizmet sunmanın temel bir bileşenidir⁷⁵.

1.1. Campinha-Bacote Kültürel Yeterlilik Süreci Modelinin Hemşirelik Araştırmalarındaki Kullanımı

Hemşirelik araştırmalarında, kültürel yeterliliği ölçen Campinha-Bacote modeli temel alınarak geliştirilen bir ölçek ile tanımlayıcı, deneysel ve karma yöntem türlerinde kültürel yeterlilik değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu kültürel yeterlilik ölçüm aracı ile hemşirelik eğitimcilerinin dolayısıyla fakültenin kültürel yeterliliği değerlendirilmiştir^{76,77}. Deneysel bir çalışmada kültürel iletişim ve yeterlilik dersi ve simülasyon eğitiminin hemşire öğrencilerinin kültürel yeterliliklerine etkisi⁷⁸; başka bir deneysel çalışmada ders başarısızlığı riski taşıyan hemşirelik öğrencilerine mentorluk yapan hemşire eğitimcilerinin kültürel yeterliliğini artırmaya yönelik bir projenin etkinliği⁷⁹; karma yöntemli bir çalışmada kültürel yeterlilik kursu ve dersinin hemşire öğrencilerinin kültürel yeterliliklerine etkisi yine bu ölçek ile değerlendirilmiştir⁸⁰.

Campinha-Bacote modeli nitel veya karma yöntemli hemşirelik araştırmalarının nitel kısmında açık uçlu soru oluşturma kısmında temel alınarak kullanılmıştır. Hemşire öğrencilerinin kültürel algılarını de-

-
- 67 Melanie Tervalon, & Jann Murray-García, "Cultural Humility Versus Cultural Competence: A Critical Distinction in Defining Physician Training Outcomes in Multicultural Education", *Journal of Health Care for The Poor and Underserved*, 9/2 (1998)
- 68 Joshua Hook, Don E Davis, Jesse Owen, Everett L Worthington, & Shawn O Utsey, "Cultural Humility: Measuring Openness to Culturally Diverse Clients", *Journal of Counseling Psychology*, 60/3 (2013)
- 69 Marry Isaacson, "Clarifying Concepts: Cultural Humility or competency", *Journal of Professional Nursing*, 30/3 (2014)
- 70 Sidney Shaw, "Practicing Cultural Humility", *Counseling Today*, Dec 27 (2016) (Erişim 4 Ekim 2023)
- 71 Cynthia Foronda, Diana-Lyne Baptiste, Maren M Reinhold & Kevin Ousmane, "Cultural Humility: A Concept Analysis", *Journal of Transcultural Nursing*, 27/3 (2016)
- 72 Joshua Hook, Don E Davis, Jesse Owen vd., "Cultural Humility Versus Cultural Competence"
- 73 Josepha Campinha-Bacote, "Cultural Competemility: A Paradigm Shift"
- 74 Tracey L Abitz, "Cultural Congruence"
- 75 Josepha Campinha-Bacote, "Cultural Competemility: A Paradigm Shift"
- 76 Sandra Burns, "California State University (CSU) System Nursing Faculty: Are You Culturally Competent to Teach in a Multicultural State?", *Journal of Professional Nursing*, 36/6, (2020)
- 77 Sahand Majnoon, Vivian M Yates, Hossein Asgarpour, vd., "Cultural Competence of Nursing Educators at Medical Universities of 2nd Regional Planning in Iran", *BMC Med Educ*, 23 (2023)
- 78 Deborah Byrne, "Evaluating Cultural Competence in Undergraduate Nursing Students Using Standardized Patients", *Teaching and Learning in Nursing*, 15/1 (2020)
- 79 Debra Gibbs, Alicia L Culleiton, "A Project to Increase Educator Cultural Competence in Mentoring At-Risk Nursing Students", *Teaching and Learning in Nursing*, 11/3 (2016)
- 80 Trang-Thi Ho, Jina Oh, "Development and Evaluation of Cultural Competence Course on Undergraduate Nursing Students in Vietnam", *Int J Environ Res Public Health*, 19/2 (2022)

ğerlendirmede⁸¹; acil hemşirelerinin triyaj sürecinde yapay zekâ klinik karar destek asistanı uygulamasını kültürel ve teknolojik açıdan değerlendirilmesinde Campinha-Bacote modeli temelinde açık uçlu sorular hazırlanmıştır⁸². Karma yöntemli pilot bir çalışmada çalışan ve öğrenci hemşirelerin LGBT'li bireylere özgü kültürel yeterlilik geliştirmesi amacıyla verilen bir eğitim programının etkinliği değerlendirilmiş ve gelişimin öz yansımalarını sözel olarak değerlendirmek için bu modele göre sorular sorulmuştur⁸³. Benzer şekilde uluslararası kültürel yeterlilik eğitim programının etkinliği hemşire öğrencilerin Camphina-Bacote çerçevesi kullanılarak hazırlanan sorularla değerlendirilmiştir⁸⁴.

Camphina-Bacote modeli hemşirelik araştırmalarında çeşitli konularda kapsam incelemede kullanılmıştır. Gradellini ve ark. (2021) çalışmasında hemşirelik lisans müfredatındaki kültürel yeterlilik, duyarlılık ve iletişim eğitimlerinin içeriği ve bilgisi Campinha-Bacote modeli referans olarak analiz edilip yorumlanmıştır⁸⁵. Ilgaz (2020) çalışmasında yaşlı bireylere kültürel yeterli bakım verebilmek için⁸⁶; Downey (2021) ise madde kullanım bozukluğunun tedavisinde kültürün önemini hakkında sağlık profesyonellerine Camphina-Bacote modeli çerçevesinde yorum ve öneri sunmuştur⁸⁷.

Sonuç

Türkiye'deki kültürel çeşitliliğinin artması ve dolayısıyla bireylerin farklı kültürel özellikleri ve ihtiyaçlarının olması, sağlık hizmeti ortamlarında kültüre uygun ve kültürel yeterli bakımın verilmesini gerektirmektedir. Sağlık hizmeti ortamında ön safhalarda

yer alan hemşirelerin, farklı kültürdeki bireylerle doğrudan ve sık karşılaşmaları sebebiyle kültürel çeşitli bireylerin sağlıklarının korunması ve geliştirilmesindeki rolü büyüktür. Hemşirelerin farklı kültürdeki bireylere kültürel olarak uygun ve kültürel yeterli bakım vermeleri hem bireyler/hastalar hem sağlık profesyonelleri hem de sağlık kuruluşları açısından olumlu sonuçlar doğurmaktadır.

Hemşirelerin hastalara uygun kültürel yaklaşım geliştirme, kültürel olarak yeterli olma ve bakım sağlamada kılavuzluk yapan kültürel modellerden biri Campinha-Bacote Kültürel Yeterlilik Süreci Modelidir. Modelde, kültürel yeterliliğinin elde edilip biten bir durum olmadığı, süreç içerisinde kazanımının devam ettiği vurgulanmakta ve kültürel yeterliliğin artabileceği gibi azalabileceği de görülmektedir.

Hemşirelik araştırmalarında Camphina-Bacote Kültürel Yeterlilik Süreci Modeli temel alınarak çalışan, öğrenci ve eğitimci hemşirelerin kültürel yeterliliği, kültürel yeterliliğe dair hazırlanan çeşitli eğitim materyallerinin etkinliğini değerlendirme aynı zamanda hazırlanan bu materyaller/eğitimler hakkındaki yorumlar için açık uçlu soru hazırlama ve belirli bir konuya özgü kültürel yeterliliği analiz etme veya nasıl geliştirilebileceğine dair yapılacak kapsam incelemelerinde rahatlıkla kullanılabilir. Hemşirelerin kültürel yeterliliklerinin geliştirilmesi ve araştırmalarda kültürel modellerin kullanılmasında Campinha-Bacote modeli oldukça uygundur. Hemşirelerin yeterli, kaliteli ve etkin klinik bakım vermesi ve akademik araştırmaların bilimsel kalitesini artırması açısından bu modelin ve diğer kültürel modellerin kullanımına dair çeşitli eğitim programları düzenlenebilir.

81 G Karatay, B Bowers, EB Karadağ & MC Demir, "Cultural Perceptions and Clinical Experiences of Nursing Students in Eastern Turkey". *International Nursing Review*, 63/4 (2016).

82 Michael Jordan, Jacob Hauser, Stephanie Cota, Hong Li & Lisa Wolf, "The Impact of Cultural Embeddedness on the Implementation of an Artificial Intelligence Program at Triage: A Qualitative Study", *Journal of Transcultural Nursing*, 34/1 (2023)

83 Lindsey Schweiger-Whalen, Shelly Noe, Stephanie Lynch, Linda Summers & Eve Adams, "Converging Cultures: Partnering in Affirmative and Inclusive Health Care for Members of the Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender Community", *Journal of the American Psychiatric Nurses Association*, 25/6 (2019)

84 Elizabeth Wall-Bassett, Archana Hedge, Katelyn Craft & Amber Oberlin, "Using Campinha-Bacote's Framework to Examine Cultural Competence from an Interdisciplinary International Service Learning Program", *Journal of International Students* 8/1 (2018)

85 Cinzia Gradellini, Sagrario Gómez-Cantarino, Patricia Dominguez-Isabel, Brigida Molina-Gallego, Daniela Mecugni & Maria Idoia Ugarte-Gurrutxaga, "Cultural Competence and Cultural Sensitivity Education in University Nursing Courses. A Scoping Review", *Frontiers in Psychology*, 12 (2021)

86 Ayşegül Ilgaz. "Yaşlı Bakımında Kültürel Yeterlilik Süreci Modelinin Kullanılması"

87 Nicole Downey, "The Importance of Culture in Treating Substance Use Disorder: Example Application with Indigenous People", *Journal Of Psychosocial Nursing And Mental Health Services*, 59/6 (2021) International Organization for Migration (IOM), "International Migration Report 2022" (Erişim 22 Haziran 2023)

Kaynakça

1. Kitaplar

Değer, Vasfiye Bayram. Transcultural Nursing. *InTech*, 2018.

Leininger, Madeliene. "Culture Care Diversity and Universality: A Theory of Nursing", 5-68, *National League for Nursing Press*, 1991.

2. Makaleler

Abitz, Tracey L. "Cultural Congruence and Infusion Nursing Practice". *Journal of Infusion Nursing: The Official Publication of The Infusion Nurses Society* 39/2 (2016), 75-9.

Aloğlu, Nihal., Taşlıyan, Mustafa., Hırlak, Bengü., & Kalaycı, Meltem. "Hemşirelerin Sığınmacılara/Göçmenlere ve Türklere Verdiği Sağlık Hizmeti Algıları ve Yaşanan Sorunlar: Kahramanmaraş'ta Bir Alan Çalışması". *Social Sciences Studies Journal* 3/9 (2017), 940-54.

Ayyıldız, Ali Artam. & Karataş, Kasım. "Bugünün Türkiye'sinde Göç Gerçeği: Küresel Hareketliliğin Neresindeyiz?". *İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 13/2 (2021), 473-500.

Bahar, Zuhale., Aydoğdu, Nihal G., & Gürkan, Kübra Pınar. "Sağlık Davranışları Üzerinde Kültürün Etkisi". *Türkiye Klinikleri Halk Sağlığı Hemşireliği- Özel Konular* 5/3 (2019), 17-21.

Başlı, Mükerrer., Bekar, Mine., & Civelek, İrem. "Kültürlerarası Hemşirelikte Kullanılan Modeller ve "Kültürel Yeterlilik Süreci Modeli"ni Anlamak". *Necmettin Erbakan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi* 1/1 (2018), 18-24.

Bauer Kathleen., Bai Yeon. "Using a Model to Design Activity-Based Educational Experiences to Improve Cultural Competency Among Graduate Students". *Pharmacy (Basel)* 6/2 (2018), 48.

Betancourt, Joseph R., Corbett, James., & Bondaryk, Matthew R. "Addressing Disparities And Achieving Equity: Cultural Competence, Ethics, and Health-Care Transformation". *Chest Journal* 145/1 (2014), 143-48.

Burns Sandra. "California State University (CSU) System Nursing Faculty: Are You Culturally Competent to Teach in a Multicultural State?". *Journal of Professional Nursing: Official Journal of The American Association of Colleges of Nursing* 36/6, (2020), 635-48.

Byrne, Deborah. "Evaluating Cultural Competence in Undergraduate Nursing Students Using Standardized Patients". *Teaching and Learning in Nursing* 15/1 (2020), 57-60.

Campinha-Bacote, Josepha. "A Model and Instrument for Addressing Cultural Competence in Health Care". *Journal of Nursing Education* 38/5 (1999), 203-7.

Campinha-Bacote Josepha. "The Process of Cultural Competence in The Delivery of Healthcare Services: A Model of Care". *Journal of Transcultural Nursing: Official Journal of The Transcultural Nursing Society* 13/3 (2002) 181-201.

Campinha-Bacote Josepha. "Delivering Patient-Centered Care in The Midst of a Cultural Conflict: The Role of Cultural Competence". *Online J Issues Nurs* 16/2 (2011), 5.

Campinha-Bacote, Josepha. "Cultural Competemility: A Paradigm Shift in the Cultural Competence versus Cultural Humility Debate" - Part I. *OJIN: The Online Journal of Issues in Nursing* (2018).

Cenkci, Zehra., & Nazik, Evşen. "Sığınmacı ve Mülteci Kadınların Yaşadığı Sorunlar ve Sunulan Sağlık Hizmetleri". *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi* 21/4 (2018), 293-9.

Ceylan, Yılmaz. "Türkiye'de Çok Kültürlülük Örneği Olarak Suriyeliler". *Turkish Studies-Social Sciences* 16/1 (2021), 113-30.

Choi, So-Yun., & Kim, Kyung-Sook. "The Effects of Cultural Competence on Nurses' Burnout". *Advanced Science and Technology Letters* 47 (2014), 300-4.

Çal, Ayşe., Çavuşoğlu, Figen., & Aydın Avcı, İlknur. "Hemşirelerin Göçmen Bireylere Bakım Verirken Yaşadıkları Sorunlar ve Çözüme Yönelik Öneriler". *Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi* 15/2 (2022), 197-206.

Douglas, Marilyn K., Rosenkoetter, Marlene., Pacquiao, Dula F., Callister, Lynn Clark., Hattar-Pollara, Marianne., Lauderdale, Jana., Milstead, Jeri., Nardi, Deena., & Purnell, Larry. "Guidelines for Implementing Culturally Competent Nursing Care". *Journal of Transcultural Nursing: Official Journal of the Transcultural Nursing Society* 25/2 (2014), 109-21.

Downey Nicole. "The Importance of Culture in Treating Substance Use Disorder: Example Application With Indigenous People". *Journal Of Psychosocial Nursing And Mental Health Services* 59/6 (2021), 7-12

Foronda, Cynthia., Baptiste, Diana-Lyne., Reinhold, Maren M., & Ousmane, Kevin. "Cultural Humility: A Concept Analysis". *Journal of Transcultural Nursing* 27/3 (2016), 201-17.

Gallagher, Ruth W., & Polanin, Joshua R. "A Meta-Analysis of Educational Interventions Designed to Enhance Cultural Competence in Professional Nurses and Nursing Students". *In Nurse Education Today* 35/2 (2015), 333-40.

Giaco, Domenico., Matanov, Aleksandra., & Priebe, Stefan. "Providing Mental Healthcare to Immigrants: Current Challenges and New Strategies". *Current Opinion in Psychiatry* 27/4 (2014), 282-8.

- Gibbs, Debra., Culleiton, Alicia L. "A Project to Increase Educator Cultural Competence in Mentoring At-Risk Nursing Students". *Teaching and Learning in Nursing* 11/3 (2016), 118-25.
- Gradellini, Cinzia., Gómez-Cantarino, Sagrario., Dominguez-Isabel, Patricia., Molina-Gallego, Brigida., Mecugni, Daniela., & Ugarte-Gurrutxaga, Maria Idoia. "Cultural Competence and Cultural Sensitivity Education in University Nursing Courses: A Scoping Review". *Frontiers in Psychology* 12 (2021), 682920.
- Ho, Trang-Thi., Oh, Jina. "Development and Evaluation of Cultural Competence Course on Undergraduate Nursing Students in Vietnam". *Int J Environ Res Public Health* 19/2 (2022), 888.
- Hook, Joshua., Davis, Don E., Owen, Jesse., Worthington, Everett L., & Utsey, Shawn O. "Cultural Humility: Measuring Openness to Culturally Diverse Clients". *Journal of Counseling Psychology* 60/3 (2013), 353-366.
- Ilgaz, Ayşegül. "Yaşlı Bakımında Kültürel Yeterlilik Süreci Modelinin Kullanılması". *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi* 7/3 (2020), 278-84.
- Isaacson, Marry. "Clarifying Concepts: Cultural Humility or competency". *Journal of Professional Nursing* 30/3 (2014), 251-258.
- Jongen, Crystal., McCalman, Janya., & Bainbridge, Roxanne. "Health Workforce Cultural Competency Interventions: A Systematic Scoping Review". *In BMC Health Services Research* 18/1 (2018), 232.
- Jordan, Michael., Hauser, Jacob., Cota, Stephanie., Li, Hong., & Wolf, Lisa. "The Impact of Cultural Embeddedness on the Implementation of an Artificial Intelligence Program at Triage: A Qualitative Study". *Journal of Transcultural Nursing : Official Journal of The Transcultural Nursing Society* 34/1 (2023), 32-39.
- Karatay, G., Bowers, B., Karadağ, E. B., & Demir, M. C. "Cultural Perceptions and Clinical Experiences of Nursing Students in Eastern Turkey". *International Nursing Review*, 63(4), 2016, 547-54.
- Khezerloo, Somayeh., & Mokhtari, Jamileh. "Cultural Competency in Nursing Education: A Review Article". *Iranian Journal of Medical Ethics and History of Medicine* 8/6 (2016), 11-21.
- Kohlbray, Pamela., & Daugherty, Joann. "International Service-Learning: An Opportunity to Engage in Cultural Competence". *Journal of Professional Nursing* 31/3 (2015), 242-6.
- Korkmaz, Ayşe Çiçek. "Refugee and Asylum Seekers' Health Problems: The Nursing Approach". *Middle East Journal of Refugee Studies* 1/2 (2016), 75-89
- Kaya, Didem., Aras Doğan, Şenay., & Gölbaşı, Zehra. "Hemşirelerin Kültürlerarası Bakım Verme Konusundaki Görüş ve Deneyimlerinin İncelenmesi". *Yobü Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi* 2/3 (2021), 119-26.
- Majnoon, Sahand., Yates, Vivian M., Asgarpour, Hossein., Ag-hazadeh Attari, Ahmad Mirza & Lotfi, Mojgan. "Cultural competence of nursing educators at medical universities of 2nd regional planning in Iran". *BMC Med Educ* 23 (2023), 328
- Mula, Tomar., Azuri, Pazit., & Baumann, Steven L. "Nursing Cultural Competence in Israel: Does Practice Make It Better?". *Nursing Science Quarterly* 36/1 (2023), 78-84.
- Oikarainen, Ashlee., Mikkonen, Kristina., Kenny, Amanda., Tomietto, Marco., Tuomikoski, Anna-Maria., Meriläinen, Merja., Miettunen, Jouko., & Kääriäinen, Maria. "Educational Interventions Designed to Develop Nurses' Cultural Competence: A Systematic Review". *International Journal of Nursing Studies* 98 (2019), 75-86.
- Tanrıverdi, Gülbu. "Hemşirelerde Kültürel Yeterliliği Geliştirmeye Yönelik Yaklaşım ve Öneriler". *Florence Nightingale Journal of Nursing* 25/3 (2017), 227-36.
- Tervalon, Melanie., & Murray-García, Jann. "Cultural Humility Versus Cultural Competence: A Critical Distinction in Defining Physician Training Outcomes in Multicultural Education". *Journal of Health Care for The Poor and Underserved* 9/2 (1998), 117-125.
- Truong, Mandy., Paradies, Yin., & Priest, Naomi. "Interventions to Improve Cultural Competency in Healthcare: A Systematic Review of Reviews". *BMC Health Services Research*, 14 (2014), 99.
- Sharifi, Najmeh., Adib-Hajbaghery, Mohsen., & Najafi, Maryam. "Cultural Competence in Nursing: A Concept Analysis". *International Journal of Nursing Studies*, 99/103386 (2019).
- Schweiger-Whalen, Lindsey., Noe, Shelly., Lynch, Stephanie., Summers, Linda., & Adams, Eve. "Converging Cultures: Partnering in Affirmative and Inclusive Health Care for Members of the Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender Community". *Journal of the American Psychiatric Nurses Association* 25/6 (2019), 453-66.
- Wall-Bassett, Elizabeth., Hedge, Archana., Craft, Katelyn., Oberlin, Amber. "Using Campinha-Bacote's Framework to Examine Cultural Competence from an Interdisciplinary International Service Learning Program". *Journal of International Students* 8/1 (2018), 274-283.
- Yu, Liyan., Feng, Xiaoxing., Jin, Lili., Wang, Shuli., Liu, Hongyang., & Song, Ling. "Assessment of Cultural Competence Among Nurses: The Need Of Hour". *Alternative Therapies in Health and Medicine* 27/1 (2021), 18-27.

3. İnternet Kaynakları

Göç İdaresi Başkanlığı. "Türkiye Düzensiz Göç İstatistikleri". Erişim 22 Haziran 2023. <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler>

- Göç İdaresi Başkanlığı. "Türkiye Yabancı İkamet İzinleri". Erişim 22 Haziran 2023. <https://www.goc.gov.tr/ikamet-izinleri>
- International Organization for Migration (IOM). "International Migration Report 2022". Erişim 22 Haziran 2023 <https://worldmigrationreport.iom.int/wmr-2022-interactive/>
- Lehman, Dawn., Fenza Paula., & Hollinger-Smith, Linda. "Diversity And Cultural Competency in Health Care Settings". Mather LifeWays Orange Paper". Erişim 12 Aralık 2023 www.matherlifeways.com
- Mülteciler Derneği. Türkiye'deki Suriyeli Sayısı Haziran 2023 – Mülteciler ve Sığınmacılar Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği. Erişim 22 Haziran 2023. <https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/>
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). "Uluslararası Göç İstatistikleri 2020" Erişim 19 Haziran 2023. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Uluslararası-Göç-İstatistikleri-2020-37212>
- Transcultural CARE Associate (TCA). "The Process Of Cultural Competence in The Delivery Of Healthcare Services". Erişim 11 Mart 2023 <http://transculturalcare.net/the-process-of-cultural-competence-in-the-delivery-of-healthcare-services/>
- Shaw, Sidney. "Practicing Cultural Humility". Counseling Today, Dec 27 (2016). Erişim 4 Ekim 2023 <http://ct.counseling.org/2016/12/practicing-cultural-humility/>

AHMET ÜMİT'İN BAB-I ESRAR ROMANINDA ZAMAN VE ÖLÜM KAVRAMI*

Rövşen MEMMEDOV**

Özet

Polisiye türünün önde gelen ünlü ismi Ahmet Ümit, kendisini okurlara “Kar Kokusu”, “Beyoğlu Rapsodisi”, “Sis ve Gece” gibi eserlerle sevdirmeyi başarmıştır. Bu eserleriyle Türkiye'nin önemli polisiye ve suç yazarlarından biri haline gelmiştir. Ümit'in romanları sosyo-politik ve psikolojik çözümler içerdiğinden, edebi ortamda kendisinin farklı üslubunu belirlemiştir. Eserlerde fantastik kurgudan Anadolu mutfağına kadar her bir detaylar gerçekçi ve ruhani bir biçimde çözümlenmiştir. Her eseri ile yeni yeni başarılarla imza atan Ahmet Ümit'in en sevilen romanlarından birisi de “Bab-ı Esrar”dır. Mistik, postmodernist tarzla yazılan bu roman, geçmişle geleceği uhrevi bir gizemle anlatmaktadır. Orta çağın en büyük isimlerinden olan Mevlâna ve Şems-i Tebrizi'yi konu edinen yazar, bu iki mükemmel insanın ruhani ilişkilerini ele almaktadır. Her zaman polisiye ve suçlarla okurların karşısına çıkan Ahmet Ümit, bu eserinde geçmişe giderek gizemle dolu mistik dünyanın kapısını açmaya çalışmaktadır. Batı ile Doğu'nun, geçmişle geleceğin, hakikatle gizemin mistik ikilemini oluşturan yazar, mekân ve zaman doğrultusunda evrensel dünyayı anlatır. Çalışmada, eserde geçen zaman ve ölüm kavramı ele alınmıştır. Eserin aşk-inanış-din-ölüm kavramlarındaki ruhani bağlar, çalışmada araştırılan önemli hususlardandır. Çalışmada tahlil edilen diğer mesele eserde kullanılan mecazlardır. Ahmet Ümit, Konya İlinin tatlı konuşma dilini, ağızları gerçekçi bir üslupla eserde kaleme almıştır. Çalışma boyunca tüm bu hususlar analiz edilmiş, yorumlanmış ve günümüz metodolojisiyle tahlil edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Ümit, Bab-ı Esrar, Polisiye Türü, Mevlâna, Şems-i Tebrizi

THE CONCEPT OF TIME AND DEATH IN AHMET ÜMİT'S NOVEL BAB-I ESRAR

Abstract

Ahmet Umit, the leading name of the detective genre, has managed to endear the readers with works such as “Kar Kokusu”, “Beyoğlu Rhapsody”, “Fog and Night”. Through these works, he became one of Turkey's most important crime and detective writers. Since Ümit's novels contain socio-political and psychological analyzes, he determined his different style in the literary environment. Every detail in the works, from fantastic fiction to Anatolian cuisine, has been resolved in a realistic and spiritual way. One of the most popular novels of Ahmet Ümit, who achieved new successes with each of his works, is Bab-ı Esrar. Written in a mystical, postmodern style, this novel tells the past and future with an ethereal mystery. The author, who deals with Mevlana and Şems-i Tebrizi, one of the greatest names of the Middle Ages, deals with the spiritual relations of these two perfect people. Ahmet Ümit, who always appears before the readers with detective and crimes, tries to open the door of mystical world full of mystery by going back to past in this work. The author, who creates the perfect dilemma of West and East, past and future, truth and mystery, tells the universal world in the direction of space and time. In the study, the concepts of time and death in the work are discussed mutually. The spiritual ties in the work's concepts of love-belief-religion-death are among the important issues researched in the study. The other issue analyzed in the study is the metaphors used in the work. Ahmet Umit wrote the sweet spoken language of Konya Province in a realistic style. Throughout the study, all these issues have been analyzed, interpreted and analyzed with today's methodology.

Keywords: Ahmet Umit, Bab-ı Esrar, Detective Genre, Mevlana, Şems-i Tabrizi

* Bu çalışma, 16-19 Kasım 2023 tarihlerinde Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi'nde düzenlenen I. Uluslararası Karaelmas Disiplinlerarası Sosyal Bilimler Kongresi'nde sözlü olarak sunulan bildiri metninin genişletilmiş halidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, rrr_188@mail.ru, ORCID: 0000-0002-8821-0517

Extended Summary

The detective genre, whose foundations were laid in the 19th century, became popular in the early 20th century. This species, which became widespread in America and England, managed to enter all of Europe and Turkey. Although there were some experiments in the 60-70s, the development of the genre belongs to the 1970-80s of the 20th century. During this period, socio-cultural and political events in the Republic of Turkey were important factors that enabled the development of the detective genre. During this period, Celil Oker, Ayşe Erbulak, Osman Aysu, Ümit Deniz, Zuhâl Kuyuş etc. Writers have written excellent examples of art in this genre and conveyed them to society.

One of the prominent names in the 1980s is Ahmet Ümit. In today's Turkish literature, Ahmet Ümit's works attract a lot of attention. He has contributed many works of literature, including poems, stories, novels and review articles. In the 1990s, he published a literary magazine with a group of friends. He received an award for his story book published in 1994. In 1995, he wrote promotional articles about Dostoyevsky, Kafka and various detective writers in various newspapers and magazines. Especially Ahmet Ümit's detective novels created an event fiction by intertwining them with history. Ahmet Ümit's works, especially his novels, are generally written in the detective genre. Many of the author's books, which successfully reflect this genre, have been appreciated by readers both at the time they were published and today. A sense of tension is prevalent in almost all of his books. In addition, Ahmet Ümit presented his poems, tales, and review articles to his readers.

Ümit, who stepped into literature with his book *Stash of the Street*, later conveyed the most perfect examples of the detective genre to the readers and won the love of society with his novels such as *Fog and Night*, *Smell of Snow*, *Beyoğlu Rhapsody*, *The Devil is Hidden in the Details*, *Killing the Sultan*, *Bab-ı Esrar*, *Puppetry*, and *Love is Doghood*. Ahmet Ümit's novels are detective novels that are very popular with readers. The author used simple, fluent and understandable language in his novels. By adding historical information to the novels he wrote, he increased the literary-historical impact of the works. The subject he deals with in his novels generally takes place in Istanbul. The historical buildings, streets and people of Istanbul are skillfully described and included in his books.

The work discussed in the study is *Bab-ı Esrar*. This work is an excellent historical novel handled on the basis of the concept of time and space. In the work, the past and the future are described with a mystical mystery. The author tells the novel not chronologically, but cyclically, telling two separate pasts and present in parallel. The main idea on which the mysterious book is based, where dream and reality, the past and modernity are compatible with each other, is "love at the end of reality". This path goes through difficult searches. *Bab-ı Esrar*, which leaves the impression of a perfect work telling about the past and the future, creates a different world in the readers. Ahmet Ümit, a fluent user, explains the relationship between Shams-i Tebrizi and Mevlana in an extraordinary style. In this direction, Ümit tried to open the "door of secrets" of the past and future.

The study was analyzed with the help of cultural-historical method. This work, which shows the history of the past and future world, actually focuses on rationalist thought. Today's Turkey is compared to the historical Anatolian lands. Concepts such as "mysterious world" and "gate of secrets" coming from Sufism determine the main subject of the work. The author, who symbolizes the unshakable bond between religion and love, faith and love at different times but uses the same location, reflects the passengers of the same love with different characters and directs the reader to open the "Door of Secrets", which confirms the name and theme of the work.

In a work dominated by a mystical atmosphere, the character of Şems-i, who can be called the mystery of the work, is included in the series of characters that portray Mevlana and Shams-i's journey to divine love with a different story extending from the past to the future in various forms and aspects. While writing this character, the author skillfully uses historical and mythological information and expands all the features of Sufism with each sentence.

The novel emotionally presents how a family torn apart by socio-cultural chaos casts doubt on family ties and how the transformations in people's perceptions affect their lives.

Giriş

Türk edebiyatına 19. yüzyıldan itibaren çeviri eserlerle girerek hem Osmanlı hem de Cumhuriyet yıllarında gelişimini sürdüren polisiye türü, çağdaş postmodernist edebiyattaki yerini hâlâ edebî bir tür olarak (bu türü edebi tür olarak kabul etmeyenler karşısında bile) her zaman güçlendirmiştir. Bu tür, 12 Eylül 1980 darbesinden sonra popüler hale gelmiştir. “Fantastik roman, ütopyik roman ve gotik roman gibi birçok türde örneklerin verildiği bu dönemde Ahmet Ümit, polisiye roman örnekleriyle türün gelişimine katkı sağlayan yazarların başında gelir.”¹ Polisiye türüyle Ümit’in özdeşleşmiş olduğunu söylemek mümkündür. “12 Eylül 1980 darbesinin ardından üyesi olduğu Türk Komünist Partisi tarafından ideolojik eğitim için Moskova’ya gönderilen Ahmet Ümit, Türkiye’de polisiye türünün en olgun isimlerinden biridir ve hem üslup hem de konunun anlatımı açısından kendine özgü yapıtlarıyla ülkesinde pek yaygın olmayan türün özgün örneklerini yaratmıştır.”²

Modern dönem polisiye türüne mahsus olan unsurları deneyimleyen Ahmet Ümit, insan kaderini açıklayan poetik anlatımlarla, eserlerinde tarihi, mitolojik ve mistik kavramları uyumlu bir şekilde anlatmayı başarmıştır. “Sis ve Gece”, “Kar Kokusu”, “Sultanı Öldürmek”, “Beyoğlu Rapsodisi” gibi eserlerinde bu kavramları öne süren Ümit, “Bab-ı Esrar” romanında tarihsel-mistik bir düşünce ortaya koymuştur. “Yazar, hala bilinmezlikleri olduğuna inanılan ve taze merakları kendine çeken Şems-i Tebrîzî ve Mevlâna dostluğunu kendisi de birçok kitaptan yararlanmış ve bu kitapların adını roman kurgusunun içine taşımıştır. Bu yanı ile kitap, Ümit için de bu roman özelinde en önemli zihinsel zenginleşme aracıdır.”³

Dedektifliğin kehanet unsurunu mistisizmin gizemiyle birleştiren yazar, “Bab-ı Esrar” adlı kitabında, dini ve mistik olayları insanın iç dünyasının sırlarıyla birleştirerek “Hakikat nedir?” sorusuna cevap aramaktadır. Ancak sorunun özü onu hayatın üç

dönemine göndermeye sevk eder. Yazar romanı kronolojik olarak değil, döngüsel bir şekilde anlatarak iki ayrı geçmiş ve bugünü paralel olarak anlatır. Hayal ile gerçeğin, geçmişle modernitenin birbiriyle uyumlu olduğu, gizem dolu kitabın temel aldığı ana fikir “gerçeğin sonundaki aşk”tır. Bu yol zorlu aramalardan geçer. Bu gerçeğe ulaşmanın zor yolu, içimizdeki ikilemlere ve açmazlara bağlıdır.

Ahmet Ümit’in yazdığı fantastik-dedektif türü örneğinde temel bir otel suçu olmasına rağmen eserin yedi yüz yılın gizemi ile başlaması ve mekânsal kimliğin her iki dönemin olaylarıyla birleşimi, insan yaşamının absürtlüğünü sembolize eder. Okunduğunda esere dedektif denilmesinin sebebinin bir otel yangınında iki işçinin öldürülmesi değil, yedi yüz yıl önce yedi kişi tarafından bıçaklanarak öldürülen Şems’in öldürülmesi olduğunu görmek mümkündür. Hem eserin başında gösterilen suç hem de sonunda tespit edilen failer bunu temsil etmektedir. Din felsefesinin yüzyıllar öncesinden gelen süflilik, Hurufilik gibi İslami inanç ve akımlarının, uzun yıllar Sovyetler Birliği’nde yaşayan Ahmet Ümit’in dedektif adlandırılan bir eserinde bütünlük bulması, buradaki karakterlerin iç dünyasını ve yaşamını okuyucu için daha kafa karıştırıcı ve ilginç kılar. “İnsanın nitelikli yaşama dair önemli kazanımlarından biri olan öğrenme arzusunu tazeleme ve sürekli kılma, Ahmet Ümit’in eserlerinin en önemli ilhamlarından biridir.”⁴

1. Romanın Zaman Aşamaları

Zaman, geçmişten günümüze ve geleceğe doğru hareket, değişim ve gelişme şeklinde ifade edilen egzistansiyalist bir kavramdır. “‘Zaman’ kavramı, dünyanın geri döndürülemez değişkenliğini, varlığının prosedürel doğasını, dünyadaki sadece ‘şeylerin’ (nesnelerin, öğelerin) değil, aynı zamanda olayların da varlığını kavramsallaştırır.”⁵ “Yüzyıllar boyunca insanlar zamanın ne olduğu sorusuna cevap aradılar. Bu kavramın anlayışı ve anlamı çağdan çağa değişmiş, filozof ve bilim adamlarının zamanın özünü anlamaya

1 Cemil, Yener. *Ahmet Ümit Romanlarına Yeni Tarihselci Bir Yaklaşım*. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.

2 Rövşen Memmedov. “Ahmet Ümit’in Kar Kokusu Romanı Üzerine İnceleme”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 67 (2020), 4.

3 Mehmet Ali Akkaya - Nermin Kocabıyık, “Ahmet Ümit’in Eserlerinde Kurgunun Asıl Aktörü Ya Da Bütünleyici Unsuru Olarak Kitap, Kütüphane ve Okuma Motifi”, *KAREFAD Dergisi*, 7/2 (2019), 229.

4 Akkaya-Kocabıyık, “Ahmet Ümit’in Eserlerinde”, 215.

5 Vremya, (Erişim 13.12.2023).

çalıştığı birçok eser, makale, kitap yazılmış, yüzlerce hipotez ortaya atılmıştır.⁶

"Zaman, olayların ardışıklığını görerek bireyin zihninde yarattığı ve olayların bundan sonra da içinde olup gideceklerinin düşünüldüğü başı ve sonu olmayan soyut bir kavramdır."⁷ Zaman kavramı, felsefi kategori olarak edebi yapıtların neredeyse hepsinde kendisine yer bulmaktadır. Kahramanların yaşadığı dönem, onların geçmişi, sosyo-kültürel ve politik olaylar zaman kapsamında ele alınmaktadır. Immanuel Kant'a göre "...zaman, tıpkı uzay ve nedensellik gibi, bilincin saf, a priori bir biçimidir; bu, 'kendinde şeylerin' zihnimiz üzerindeki kaotik etkisini belirli düzenli diziler ve ilişkiler halinde düzenlemeyi mümkün kılar."⁸ Bunun yanı sıra "...çoğu yazarın savunduğu gibi zaman, insanın duyu organları ile algılayamadığı, sübjektif bir kavram olmayıp, aksine doğada var olan, duyu organlarımızca algılanabilen ve ölçülebilen bir kavramdır. Zaman, kâinattaki tüm cisimlerin hareketleri esnasında, birbirlerine göre konum değişikliğinin olması için geçen süre dolarak tanımlanabilir."⁹

Geçmiş ve geleceği anlatan bir orijinal eser etkisi bırakan Bab-ı Esrar, okurlarda farklı bir dünya oluşturur. Akıcı bir dil kullanan Ahmet Ümit, Şems-i Tebrizi ile Mevlana'nın ilişkisini olağanüstü bir ülupla anlatmaktadır. Bu doğrultuda Ümit, geçmiş ve geleceğin "sırlar kapısı"ni açmaya çalışmıştır. Ahmet Ümit, bu romanı hakkında "Bab-ı Esrar'da Mevlana'yı tanıdım." demektedir.¹⁰

"Bab-ı Esrar, postmodernizmin temel anlatı ilkelerinden çoğulculuk bağlamında kotarılmış bir eserdir. Ahmet Ümit, çeşitli boyutlarda birbirini yansıtan çoğul, renkli bir atmosfer oluşturur. Böylece romanın merkezinde yer alan polisiye hikâye, genişler, çeşitlenir, metinler arası ilişkilerle, fantastik unsurlarla, palimpsestle, üstkurmacayla değişik boyutları olan çok katmanlı bir anlatıya dönüşür."¹¹

Din ile aşk, inanç ile aşk arasındaki sarsılmaz bağı farklı zamanlarda simgeleyen ama aynı mekân seçimini kullanan yazar, aynı aşkın yolcularını farklı karakterlerle yansıtarak okuyucuyu eserin adını ve temasını doğrulayan "Sırlar Kapısı"ni açmaya yönelendirir. Vahdet-i Vücut felsefesinin tanınmış temsilcisi Mevlâna Celâlettin Rumi ile onun gönül dünyasında büyük değişikliklere neden olan Şems-i Tebrizi'nin ilahi aşka ulaşmak için birbirleriyle arkadaş oldukları olaylar zincirinin baba-kız aşkıyla (Poyraz Bey ve kızı Karen örneğinde) kıyaslanması, bir polisiye romanından çok dini, mistik ve tarihi bir eser izlenimi vermektedir.

Romandaki karakterler üç dönemi kapsamaktadır:

- 1.Yedi yüz yıl önce,
- 2.Karen'in çocuk olduğu yıllar
3. Modern dönem.

Eserin başkahramanı annesi İngiliz, babası Türk olan Karen Kimya Greenwood'dur (Miss Karen). "... Karen, hangi dine inanacağını henüz seçememiş, çocuğunu doğurup doğurmama konusunda henüz karar verememiş, babasını affetmeyi başaramamış genç bir kadındır."¹² Pek çok insanın günlük sorularıyla karışık bir hayat yaşayan Karen, bu sorularla manevi bir şekilde yüzleşmesi, bir otel yangınında uzman olarak Konya'ya gönderilmesiyle başlar. İslam felsefesinin temel taşlarını tasavvufi bir bakış açısıyla birleştiren bir eserde Karen'in rüya dediği döngüler aslında bu karakterin kendi iç dünyasındaki çelişkileri başka bir dünyada çözmeye çalışması olarak yorumlanabilir. Mennan Fidan'dan algıladığı, hakikate ulaşmak için mutasavvıfların geçtiği aşamalardan, tüm eser boyunca onun kendisinin geçtiği görülmektedir. Geçmişinden kaçmaya çalışan ve yıllar önce onu terk eden babasını unutmaya çalışan bir karakterin bu geçmiş

6 Yuliya Appolonova. Şto Takoe Vremya, (Erişim 13.12.2023).

7 Yaşar Sucu, *Yönetmel Zamannın Etkin Kullanılması*, El Kitabı, (Bolu, 1996), 3.

8 İmmanuel Kant, *Traktatı i Pisma*, (Moskva: Nauka, 1980), 71.

9 Mehmet Gürbüz-Ahmet Hamdi Aydın. "Zaman Kavramı ve Yönetimi", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 / 2 (2012), 3.

10 Ahmet Ümit'le Özel Röportaj (Erişim 28.06.2022).

11 Fethi Demir, "Ahmet Ümit'in Bab-ı Esrar'ını Postmodern Polisiye Olarak Okumak" *JASSS Dergisi*, 5 / 7 (2012), 254.

12 Berna Akyüz Sizgen, "Bab-ı Esrar Romanında Fantastik Unsurlar" *TSA*, 17/4 (2014), 110.

döngüde birkaç kez seyahat etmesi, eserde Doğu ve Batı felsefesinin çıkış noktasını- absürdizmi ortaya koymaktadır. Eser boyunca bu karakterin içsel hesaplarına ve bu hesaplar sırasında kendi içinde yaşadığı ikilemler açık şekilde görülür. Bir kişinin geçmişi hayal etmesi ile hayal ve gerçeklik arasındaki bilinçaltı mücadelelerinin tanımı, yazar tarafından ustaca detaylandırılmıştır.

Mistik bir atmosferin hâkim olduğu bir eserde, Mevlâna ve Şems-i'nin ilahi aşka yolculuğu çeşitli biçim ve yönleriyle geçmişten geleceğe uzanan farklı bir hikâyeye ile canlandıran karakterler serisine eserin esrarı adlandırılabilir Şems-i karakteri de dâhildir. Yazar bu karakteri yazarken tarihsel ve mitolojik bilgileri ustalıklı kullanmakta ve her cümlesiyle tasavvufun tüm özelliklerini daha da genişletmektedir. Hakikat yolunda tasavvufun üç aşamasını anlatan yazar, Şems'in diliyle, Karen'in hayatını, onun hayatının her aşamasında onunla birlikteymiş gibi göstermektedir. "Şems'in bedeni ve ruhu ile özdeşleşerek geçmişe yolculuklar yapan Karen, Mevlâna ile Şems arasında yaşanmış olduğu kaynaklarda belirtilen bazı olayları özne halinde yeniden yaşar. Böylelikle, yazar Mevlâna ile Şems arasındaki dostluğu, muhabbeti de sergilemiş olur."¹³

Eserin başlangıcından itibaren Şems'le sadece dört kez görüşmüş olması bu aşamaların bir simgesi sayılabilir. Şems'le her karşılaştığında veya onun hıznında vahdet bulduğu zamanlarda hakikate bir adım daha yaklaşan Karen'in, sürekli endişe ve korku içinde olmasını, hamilelik veya annelikle değil, kendi geçmişinden kaçarken çocukluğuna dönüşü ile bağdaştırmak mümkündür. Şems, her seferinde kendi cümleleriyle tasavvufun mistik yönlerini açmaya çalışır. Tasavvufa göre iki dünya vardır: varlık (ontoloji) ve anlam (öz).

Eserdeki sembolizm de bu dünyaların periyodikliğini anlatmaktadır. Varlık evreninden gelen Karen'in, ilk gözüne çarpan kasvetli havanın eserin sonunda aydınlanması, bir insanın üç aşama sonrasında hakikate ulaşmasını simgeleyen sembolizmin temsil-

cisi hesap edilmektedir. Eser boyunca yazar, "Tanrı'ya ulaşma" fikrinin hâkim olduğu bir noktada okuyucuyu sorgular: "Tanrı'ya ulaşmak yoksa Tanrı mı olmak? ". Sufizmde, Allah'ın dünyevi suratının "kâmil insan" üzerinde yoğunlaştığına dair çeşitli görüşler vardır ki, bu birçok Hurûfî şairin mısralarında da görülmektedir. Ünlü Hurûfî şairi Seyyid Nesîmî şiirinde bu kavramı şöyle ifade eder:

*Sırrı-en-el Hak söylerim âlemde, pinhan gelmişim,
Hem Hak derim, Hak bendedir, hem hatmi-insan gelmişim.*¹⁴

veya

*Gelmişim haktan en-el Hak, gör ne Mansur olmuşum,
Ruhi-kütsün nutkuyum, ser ta kadem nur olmuşum.*¹⁵

"Kendini tanıyan Allah'ı da tanır" fikri buradan gelmektedir. Kitabın başlarından itibaren bahsedilen sadece gözünün önündeki perdenin ötesini göre bilen, maddi âlemlerle ilgili her şeyden arınmış insanların ta süfliliğin asketizm döneminden semazen ayini ile ekstaza çatma anlarını Allah'la bütünleşmek gibi kabullenerek, ilahi aşka kavuşmayı ilahinin özü olması fikridir. Yine bir soru okuyucunun aklını uğraştırmaya başlar: "Karen, hakikate giden yolda Şems'le mi tanıştı, yoksa kendi bedeninde uyanıp onunla bütünleşti mi? "

Doğrudan aşkla ölçenlerin kinayeli nefesi, yedi yüz yıl öncesinin fısıltısı duyulan bu romanda, mürit ve mürşit arasındaki bağ veya sufizmin terminolojisine mahsus bir dil ile ifade edersek, "iletişim" Şems-i Tebrizi ile Mevlâna Celaleddin Rumi'nin sembolü olan Poyraz Bey ve Şah Nesimi şahsında kendini göstermektedir. Aslında yıllar önce Poyraz Efendi'nin ailesinden ayrılma nedeni olarak bahsedilen Şah Nesimi'ye bir nevi sembolik figür de denilebilir. Nasıl ki varlıklar âlemi Şems Tebrizi ile Mevlânâ arasındaki ilâhî aşk yolu arasındaki manevî bağı anlamamışsa, Poyraz efendinin, aradan yüzlerce yıl geçmesine

13 Sizgen, "Bab-ı Esrar Romanında", 105

14 İmadeddin Nesimi, *Seçilmiş Eserleri, Cilt 2*, (Bakü: Lider Neşriyatı), 23.

15 Nesimi, *Seçilmiş Eserleri*, 116.

rağmen, Şah Nesim'e olan bağlılığı sorgulanmaktadır. Şems ile Mevlânâ'nın ayrıldığı düşünün cahil bir kitleye cevaben yazar, Şems'ten değil, onu Allah'a, ilâhî aşk hakikatine ulaştırmada aracı olan bir insanı, kısacası hak yolunu terk ettiği için manevi açıdan çöken bir Mevlânâ'yı anlatır.

2. Ölüm Kavramı

Ölüm kavramının her zaman antroposentrik bir kavram olduğu, felsefe, psikoloji hatta edebiyatın ilgi alanlarından biri olduğu söylenmektedir. Ölüm kavramı her zaman pesimist bir hava oluşturan, sosyo-psikolojik bir kavramdır. Hayat ve varlığın sonlu olması toplumsal anlamda herkesi tedirgin etmektedir. "Varlığın sonlu oluşu üzerine söylenenler, insanlık tarihi kadar eskidir. Örneğin; ölümün yaşam üzerindeki etkisine dikkat çeken ilk filozoflardan Stoacılar, ölümün yaşamın en önemli olayı olduğunu; iyi yaşamayı öğrenmenin iyi ölmeyi de öğrenmek ya da iyi ölmeyi öğrenmenin iyi yaşamayı da öğrenmek olduğunu söylemişlerdir."¹⁶ Dini-mistik görüşlerde her zaman öne çıkan ölüm kavramı gerek felsefe gerekse de edebi eserlerde vazgeçilmez konulardan olmuştur. Heidegger ölüm kavramını, "gerçekten var olan her şey doğru zamanda gelir ve gider ve zaman onu tayin ettiği sürece bir süre kalır" şeklinde özetlemiştir.¹⁷ Ölümü ölümsüz yapmak için kavrama bürokratik açıdan yaklaşan Nietzsche, "insan trajiktir; çünkü öleceğini bilir."¹⁸ söyleyerek insanı psikolojik olarak rahatlatmıştır. Ölüm bir olasılık olarak ortaya çıkar; ölüm olgusu (bu gerçek" anlamında bir olgu- biyolojik, tıbbi, fizyolojik, atomik-moleküler ve diğer saçmalıklar) ancak kendisi hakkında kesin olarak bilgi sahibi olan birinin refleksif düşüncesinden zaten geçtiğinde bir olgudur öleceğini bilmek. Uzun süre politik olayların içinde olan Ümit, defalarca ölüm korkusuyla yüz yüze kalmış, arkadaşının cenazesinde bulunmuştur. Bu yüzden bu kavramı eserlerinde gerçekçi bir şekilde aktarmayı başarmıştır. "Kanaatimizce Ahmet Ümit, kendi yaşamı ile bağlantılı olarak genç yaşlarında

içinde bulunduğu politik olaylar neticesinde kaybettiği arkadaşının cenaze töreninde uygulanan âdet, gelenek ve göreneklere bir nevi bu eserinde yer vererek Türk toplumu tarafından gerçekleştirilen ölüm sonrası ritüellerini okuyucuya aktarır."¹⁹

Ahmet Ümit, esere Şems'in cinayeti ile giriş yaparak okurları, daha ilk sayfadan cinayeti kimin, neden işlediği sorusuyla baş başa bırakmaktadır. Eserde anlatılan bir diğer konu da "Ölüm" veya tasavvuf dilinde belirtilirse "ölümsüzlük"tür. "Tasavvufi düşüncede ölüm, sadece beden ölümüdür. Ruhun ölü mü diye bir şey yoktur. Ölüm, Allah Teâlâ'dan gelen ruhun tekrar ona dönmesi, karanlıklardan kurtulup aydınlığa kavuşması, gerçek ve sonsuz bir hayata başlamasıdır."²⁰ Eserine, sayfaların her birinde ölümsüzlük kazandırdığı Şems-i'nin ölümüyle başlayan yazar, "Dünya rüya içinde bir rüyadır" sloganıyla evrenin talimatlarıyla gözleri kör olan insanlara hitap etmiş ve maddi dünyanın bir rüyadan başka bir şey olmadığını ifade etmeye çalışmıştır. "Mevlâna ile Şems-i Tebrizi arasındaki ilişkiye dair çeşitli tarihsel bilgileri kendi bakış açısından yansıtan Ahmet Ümit, tarihsel gerçeklikle oynar, onu dönüştürür ve yeniden kurar. Yazar elbette yüzyıllar öncesine ait bu tarihsel dönemi palimpsest yöntemle kurgularken romanın ana eksenindeki polisiyeyle örtüşen ve çoğu zaman bu polisiye hikâyesinin bir simetrisini oluşturan diğer bir cinayet hikâyesi kurar."²¹

Kısacası tasavvufta ölüm, sırlar kapısını açmak demektir. "Tasavvufta 'ölmeden evvel ölüünüz' tavsiyesi âdeta bir emr-i zarurîdir."²² Bu sebeple bu cümleye sadece bir atasözü değil, eseri tamamen kuşatan bir fikir demek daha doğru olur. Moskova gibi bir Sovyet ülkesinde uzun yıllar eğitim görmüş olan Ahmet Ümit, Doğu ve Batı felsefi akımlarıyla yüzleşerek din, inanç ve sevgiyi farklı anketlerle analiz eder. Eserdeki mistik örneklerin yanı sıra yazar, Karen karakteriyle absürdizmin keskin işaretlerini kendi iç dünyası ve gerçekliğin çelişkileri ile anlatmaktadır. Aynaya ba-

16 Fatma Tahta vd. "Çocukların Yakınlarının Ölüm Kavramlarını Algılama Üzerine Kurdukları Sistemler ve Oyunlar", *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*, 1 / 1 (2015), 2.

17 Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman*. (Ankara: A Yayınevi, 2001).

18 Friedrich Nietzsche, *Ecce Homo*, (İzmir: İlya Yayınevi, 2006), 8.

19 Ayşe Durmuş-Erol Aksoy, "Ahmet Ümit'in Folklor Ürünlerine Bakışı", *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 10 / 32 (2022), 246.

20 İsmail Yakıt, *Batı Düşüncesi ve Mevlânâ*. (İstanbul, Ötügen Neşriyat, 1993), 101

21 Demir, *Ahmet Ümit*, 252.

22 İsa Çelik. "Türk Tasavvuf Düşüncesinde Ölüm", *AÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 40 (2009), 124.

karken bir kez daha ruhsal âlemde kaybolan insanın kendini unuttuğu hissi, insan ruhunun derinliklerini temsil eder.

Tasavvufta biat olarak adlandırılan Allah'a itaat şeklinin hedonistik çizgilerle tasviri, birçok araştırmacılar tarafından İslam felsefesinin bir hükmü olarak görülse de onu farklı ve eleştirel bir yaklaşım olarak da değerlendirmek mümkündür. Henüz Âdem ve Havva döneminden örnekler aktaran yazar, hazzın insan doğasında var olduğu sonucuna varmış ve Kimya'nın ölümünü bu biat sonucu olarak kaleme almıştır.

Ayrıca Karen karakterini eleştiren yazar, Allah sevgisine olan biat etmenin on sekiz yaşlı bir kızın ontolojik dünyasına vedası ile sonuçlanmasını, hedonizmin karşı etkisi gibi değerlendirir:

"Hu, hu, hu derviş ... Başı göklere ermiş

Sakalı yere değmiş...

Dudağı sırlar saçmış

Ama kimse duymamış..."²³

Bu mısraları *İnsan-ı Kâmil* ile varlık âlemi ehlini karşı karşıya getiren mısralar adlandırmak yanlış olmaz. Bunun sebebi, Allah yolcusu olan dervişin ancak sır perdesini aralamış ve göz perdesinin ötesini görmeyi başarmış biri olarak anlaşılabilmesidir. Bu mısralar analiz edilerek, derviş karakterini Nietzsche'nin Zerdüşt'ü ile karşılaştırmak mümkündür. Peripatetik olarak yollarda yürüyen Zerdüşt, sözlerini anlayacak birini arayarak bunu başaramamış ve şu mısraları söylemiştir: *"Beni anlamıyorlar. Ben, bu kullara göre ağız değilim."²⁴*

Varoluşçuluğun temel düşüncesi olan "Varlık ve Hiçlik" düşüncesinin "Sema" kavramıyla ifadesini bulduğu İslam felsefesinin eserlerdeki tasviri, aslında ölümle yaşam arasındaki ince çizgiyi kalın duvarlara dönüşerek maddi dünyayı görmezden gelerek nihilist bir tavır alır. Amaç ise düzgün olan manevi yaşamı, yanlış yaşanmış maddî hayattan üstün tutarak "sema"

zamanı bu yanlışlardan (nefis, para vb.) arınmak ve manevi âlemin temizliğinin sembolü olan tennure ile ekstaziye ulaşmaktır.

Eserde bu mükemmelliğe ulaşmış ve ölümsüzlüğe doğru ilerleyen Poyraz Bey'in şahsında bir derviş karakteri dikkat çekmektedir. Maddi dünyayla tek bağlantısı olan kızı Karen'in rızasıyla tennuresini giyerek yıllardır hayalini kurduğu yolda ilerlediği görülmektedir. Tasavvufun bir dalı olarak ortaya çıkan Hurufi öğretilerinde kutsal kabul edilen yedi sayı eserde defalarca vurgulanmıştır. Şems'in vücudundaki yedi bıçak yarasının, tasavvufun ölümsüzlüğünü destekleyen Ney çalgısındaki yedi delik ile karşılaştırılması, her sesin Allah'ın bir nefesi olduğunu ve Şems'in her zaman hatırlandığını doğrulamaktadır. "Ahmet Ümit kültürümüzde mevcut olan bilgi ve hikmeti, edebi ve polisiye roman kültürü bağlamında özellikle menkıbelerden yararlanarak çok başarılı bir şekilde dönüştürmektedir. Bu romanı okuduktan sonra bize iki şey düşüyor. Biri Da Vinci Şifresi'ni okuyanların Paris'i ve Londra'yı görmek istemeleri gibi Konya'yı, dergâhı, Şems Camii ziyaret etmek. İkincisi, böylesine önemli konuları bir romanda tartışarak aktarmayı başaran yazarını tebrik etmek."²⁵

3. Romanın Sanatsal Özellikleri

"Ahmet Ümit, eserlerinde Türk toplumunun geçmişinden kopartılmak istendiği, kimliğiyle bağlarının zayıfladığı bir noktada bu durumun doğuracağı olumsuz sonuçları işler ve bu olumsuzlukların çözümlenmesi için eserlerinde Türk toplumunun kültürel genetiğini oluşturan millî kültür unsurlarına çokça yer verir."²⁶

Yazar, Bab-ı Esrar romanını kendi dilinde yazarken Anadolu folklorunun en ince ayrıntılarına değinmiş ve bunları tasavvuf dokularıyla zenginleştirmeyi başarmıştır. "Günlük hayatın içinde kullanılan atasözleri, deyimler, dualar ya da beddualar yazarın eserlerindeki kahramanlar tarafından oldukça doğal kullanılır. Halka mal olmuş olan bu sözler ve kalıplar dolayısıyla okuyucu tarafından yadırganmaz."²⁷ Yazar,

23 Ahmet Ümit, *Bab-ı Esrar*, (İstanbul: Everest Yayınları, 2017), 304.

24 Friedrich Nietzsche, *Böyle Buyurdu Zerdüşt*. (İstanbul, Say Yayınları, 2016), 13.

25 İsmail Güleç, Bab-ı Esrarın Sırları (Erişim 14.12.2023).

26 Durmuş-Aksoy, "Ahmet Ümit", 253.

27 Durmuş-Aksoy, "Ahmet Ümit", 253.

eserinin başından sonuna kadar Karen'in her zaman yanında olan ve ona yardım eden Mennan karakterini Türk misafirperverliğinin bir simgesi olarak takdim eder.

"Ahmet Ümit'in kaleminin Doğu felsefesine uzanan dalı" denilebilecek eserinde, Konya ilinin karakteristik manzarasını oluşturmanın yanı sıra yörenin eşsiz lehçesini de ustaca kullanmıştır:

- He
- Filme mi çekecen beni?
- Beni filme *neyin* çekmeyin.
- Kameraya *neyin* konuşmam ben.
- Bildiğin kamera *yav*.
- *Bre* densiz.

Birçok diyalogda bu tür lehçelerin kullanılması, yazarın Konya'ya sadece eserini okuyarak, okuyucuya canlı bir portre yarattığı şehrin konuşmasını anlatacak ulaşmasını sağlar.

Konya'nın tasvirini iliklere kadar hissettiren eserin temel yapısını mecazlar oluşturmaktadır. Özellikle ağırlıklı metaforik cümlelerde yazarın insanların çelişkilerini kozmolojik unsurlarla ortaya koyma girişimini görmek mümkündür:

- Ürkütücü bir serinlik içinde *yüzüyordu* ağaçlar.
- Cinayetın tek *tanığı* dolunaydı.
- Güneş *görevini tamamlıyordu*.
- Dolunay ürperdi, su ürperdi.

Eserlerinde ayrıntılı metaforları tercih eden Ahmet Ümit, dini, tasavvufi ve tarihi tasvirleri okuyucuya daha anlaşılır bir dille anlatmak için insan, hayvan ve nesnelere ilişkin metaforları kullanır:

- *Su gibi* sakin.
- *İnci gibi* parlayan beyaz dişler.
- *Toprak gibi* titremek.
- *Gece gibi, rüzgâr gibi* uçmak.
- Toprağım suyum ekşimiş şarap gibi tatsızdır, soluğum yalçın kayaları parçalayan *rüzgârlar gibi* delidir.

Yazarın dilinde açıklanan bu cümleler, söylenenlerin kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını sağlar.

Sonuç

"Bab-ı Esrar" eseri hem tarihi hem de tasavvufi konuların günümüze uyarlanmış Türk edebiyatındaki en güzel örneklerinden biridir. Yazarın insan ruhundan kopartılıp başka bir dünyaya götürülen bir takım tarihi anları sayfalarına yerleştirmesi, eserin etkisini arttıran özelliklerinden sadece bir tanesidir. Böylelikle, Türk polisiye türünün en usta yazarlarından biri olan Ahmet Ümit, kalemindeki ustalığını sadece polisiye türünde değil, dini, kurmaca ve mitolojik konularda da kanıtlamayı başarmıştır.

Bab-ı Esrar hem mistik hem polisiye hem de insanın kendisini bulmasını anlatan ilgi çekici bir romandır. Hayali unsurlar barındırdığını, yazarın gerçekleri kurgularken mistik nesnelere dönüştürdüğünü; eserin sonunda düşünürken algılamak mümkündür. Ahmet Ümit'in kendi hayaliyle detaylı bir araştırmayla yazmış olduğu bu esrarengiz yapıt, arka planda Mevlevilik, Tasavvuf, Mevlâna Celaleddin Rumi ve Şems Tebrizi'yi temel alan polisiye türünde gizemli bir romandır.

Ahmet Ümit, bu kurgu romanıyla okurları karakterle bütünleştirir ve sürükleyici bir roman olarak aktarır. Eserin ilgi çekici nüanslarından birisi, Şems-i Tebrizi ile Mevlânâ'nın bir araya geldiğinde zaman ve mekânın bir anlık durması olayıdır. Şems-i Tebrizi ile Mevlânâ'nın bir araya gelmesi, yedi yüz yıldır süren bir sevdanın göstergesidir. Belirtmek gerekir ki Bab-ı Esrar romanı, sadece bir gerilim romanı değil, aynı zamanda sırlarla çevrelenen bir mistik felsefi yapıttır. Doğal ve kurgusal öğeleri de kullanarak fevkalade bir dil oluşturan Ahmet Ümit, romanda tasavvuf kapsamında din-inanç-ölüm triadasında retorik sorular sormaktadır. Din ile aşk, inanç ile aşk arasındaki ilişkiyi farklı açıdan tahlil ve şerh etmeye çaba göstermektedir. Roman sosyo-kültürel karmaşayla parçalanan bir ailenin aile bağlarına nasıl şüphe düşürdüğünü ve insanların algılarındaki transformasyonlarının hayatlarını nasıl etkilediğini duygusal bir biçimde takdim eder.

Kaynakça

1-Kitaplar

- Heidegger, Martin. *Varlık ve Zaman*. Ankara: A Yayınevi, 2001
- Kant, İmmanuel. *Traktatı i Pisma*, Moskva: Nauka, 1980
- Nesimi, İmadeddin. *Seçilmiş Eserleri*, c.II. Bakü: Lider Neşriyatı, 2004
- Nietzchse, Friedrich. *Böyle Buyurdu Zerdüşt*. İstanbul: Say Yayınları, 2016
- Nietzchse, Friedrich. *Ecce Homo*, İzmir: İlya Yayınevi, 2006
- Sucu, Yaşar. *Yöneltil Zamanın Etkin Kullanılması*, El Kitabı, Bolu: 1996
- Ümit, Ahmet. *Bab-ı Esrar*. İstanbul: Everest Yayınları, 2017
- Yakıt, İsmail. *Batı Düşüncesi ve Mevlânâ*. İstanbul: Ötügen Neşriyat, 1993

2-Makaleler

- Akkaya, Mehmet Ali - Kocabıyık, Nermin. "Ahmet Ümit'in Eserlerinde Kurgununun Asıl Aktörü Ya Da Bütünleyici Unsuru Olarak Kitap, Kütüphane ve Okuma Motifi". *KAREFAD Dergisi*, 7/ 2 (2019), 215-229.
- Çelik, İsa. "Türk Tasavvuf Düşüncesinde Ölüm", *AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 40 (2009), 124-140.
- Demir, Fethi. "Ahmet Ümit'in Bab-ı Esrar'ını Postmodern Polisiye Olarak Okumak". *JASSS Dergisi*, cilt 5, sayı 7, (2012), say. 252-254.
- Durmuş, Ayşe - AKSOY, Erol. "Ahmet Ümit'in Folklor Ürünlerine Bakışı". *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 10 / 32 (2022), 246-270.
- Gürbüz Mehmet - Aydın Ahmet Hamdi. Zaman Kavramı ve Yönetimi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 /2 (2012), 3-20.
- Memmedov, Rövşen. "Ahmet Ümit'in Kar Kokusu Romanı Üzerine İnceleme". *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 67 (2020), 4-16.
- Sizgen, Berna Akyüz. "Bab-ı Esrar Romanında Fantastik Unsurlar". *TSA*, 17/ 4 (2014), 105-110.
- Tahta, Fatma vd. "Çocukların Yakınlarının Ölüm Kavramlarını Algılama Üzerine Kurdukları Sistemler ve Oyunlar". *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*. 1 / 1 (2015), 2-15.

3-Tezler

- Yener, Cemil. *Ahmet Ümit Romanlarına Yeni Tarihselci Bir Yaklaşım*. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.

4-İnternet Kaynakları

- Ahmet Ümit'le özel röportaj. Erişim 28.06.2022. <https://www.egitimtercihi.com/onecikanlar/4307-ahmet-uemit-oezel-roeportaj.html/>
- Yuliya Appolonova. Şto Takoe Vremya. Erişim 13.12.2023. <https://blog.fenix.help/zalipatelnaya-nauka/ponyatiye-vremeni-chto-predstavlyayet-soboy/>
- Vremya. Erişim 13.12.2023. <https://gtmarket.ru/concepts/6947>
- İsmail Güleç. Bab-ı Esrarın Sırları. Erişim 14.12.2023. <https://semazen.net/bab-i-esrarin-sirlari/>

SİVİL ASKER İLİŞKİ LİTERATÜRÜNDEN 12 EYLÜL 1980 ASKERİ DARBESİNE BAKMAK*

Şeyda BÜKRÜCÜ KAZKONDU**

Özet

Güvenlik olgusu gerek bireylerin gerekse de grupların kendini savunmaları noktasında önem arz etmektedir. Devlet mekanizması içerisinde yer alan vatandaşlar güvenliklerinin sağlanması adına meşru kullanma tekeli ordu kurumuna vermişlerdir. Türkiye gibi demokrasi yolculuğunu tamamlamamış ülkelerde ordu asli kurucu unsur statüsünde bir varlık gösterdiği için sivil siyasi iradenin görev alanında da söz hakkı olduğu vurgusunu yapmış olduğu müdahaleler neticesinde göstermektedir. Klasik sivil asker ilişkisi teorisyenleri Samuel P. Huntington, Morris Janowitz ve Wright Mills Türk sivil asker ilişkisi literatüründe sivil-asker ilişkilerinin analiz edilmesinde önemli başvuru kaynakları olma noktasında literatüre katkı sağlamışlardır. Peter Feaver ve Rebecca Schiff ise sayılan sivil asker ilişkisi hususunda klasik kabul edilen yaklaşımların aksine vatandaşın da sistemin içerisine dâhil edilmesi gerekliliği noktasında görüş beyan etmişler ve çalışmalar yapmışlardır. Bu anlamda da modern sivil asker ilişkisi literatürüne katkı sağlamaktadırlar. Bu çalışmadaki ana amaç Türkiye’de meydana gelmiş ve toplumun her alanında derin izler bırakmış olan 12 Eylül 1980 askeri darbesinin sayılan beş farklı teorisyenin sivil-asker ilişkisi kuramları üzerinden analiz etmektir. Sivil asker ilişkisi literatürüne bakıldığında çıkarılan netice ise 12 Eylül darbesini tek bir teori ile açıklamanın olası olmadığı yönündedir.

Anahtar Kelimeler: 12 Eylül Darbesi, Sivil-Asker İlişkileri, Samuel P. Huntington, Morris Janowitz, Rebecca Schiff, Peter Feaver, Wright Mills

LOOKING AT THE MILITARY COUP OF 12 SEPTEMBER 1980 FROM THE CIVILIAN-MILITARY RELATIONS LITERATURE

Abstract

The fact of security is important for both individuals and groups to maintain themselves. Citizens within the state mechanism have given a monopoly of legitimate use to military institutions in order to provide their security. In countries, such as Turkey, which have not completed their democratic headway, the military has the status of a primary founding element, and the civilian political will has the right to have a say in its field of duty, as a result of its interventions. Samuel Huntington, Morris Janowitz and Wright Mills who are classical civil-military relations theorists have conducted to the Turkish civil-military relations literature by becoming important reference sources in analyzing civil-military relations. Peter Feaver and Rebecca Schiff remarked their opinions and enforced studies on the necessity of including the citizen into the system, contrary to the classical approaches regarding the military-civilian relationship. In this sense, they contribute to modern civil-military relations literature. The main purpose of this study is to analyze the military coup of September 12, 1980, which took place in Turkey and left deep traces in every aspect of society, through the civil-military relations theories of these five theorists. Looking at the civil-military relations literature, it is not possible to explain the coup of September 12 using a single theory.

Keywords: The Coup of September 12, Civil-Military Relations, Samuel Huntington, Morris Janowitz, Rebecca Schiff, Peter Feaver, Wright Mills

* Bu makale, tarafımdan hazırlanan Sivil Asker İlişkilerini Açıklayan Teoriler ve 12 Eylül 1980 Askerî Darbesi (Zonguldak: Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2024) adlı tezden üretilmiştir.

** Öğr. Gör., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Devrek Meslek Yüksekokulu, seyda@bukrucu@beun.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1170-317X

Extended Summary

The fact of security is important for both individuals and groups to maintain themselves. Citizens within the state mechanism have given a monopoly of legitimate use to military institutions in order to provide their security. In countries, such as Turkey, which have not completed their democratic headway, the military has the status of a primary founding element, and the civilian political will has the right to have a say in its field of duty, as a result of its interventions. Samuel Huntington, Morris Janowitz and Peter Feaver who are classical civil-military relations theorists have deduced to the Turkish civil-military relations literature by becoming important reference sources in analyzing civil-military relations. Wright Mills and Rebecca Schiff remarked their opinions and enforced studies on the necessity of including the citizen into the system, contrary to the classical approaches regarding the military-civilian relationship.

The main purpose of this article is to look in order to adjust the dynamics of civil-military relations, which is an important tract of study in Turkey, examining the civil-military relations literature of Samuel P. Huntington, Morris Janowitz, Rebecca Schiff, Wright Mills and Peter Feaver who are looking at whether the coup of September 12, is explained or not by these theories and analysis. In the article, a framework was created to understand the civil-military relations literature in Turkey and the parties that announced the coup were discussed, starting from the point of view of civilian political will and the military's areas of expertise.

The article consists of two main sections, apart from the introduction and conclusion sections. In the first part, the literature on civil-military relations in Turkey will be debated, and in the second part, the explanation of five different ideologies and in what ways these theories will or will not explain the coup of September 12, 1980 will be discussed. The article first focused on what the civil-military relations literature in Turkey is, then five different theorists' civil-military relations literature was examined, and finally, the extent to which this literature explained the coup of September 12, was examined. The sources required for the article are obtained from sources based on published studies. The article was conducted using the historical analysis technique, one of the qualitative research methods. Document review has been carried out and includes the analysis of written materials containing information about the cases targeted to be identified.

When we look at Turkish civil-military relations, it is clear that, different their equivalents in the West, they appear in different forms with both political and social patterns. When we look at the 1980 coup specifically, it is an undeniable situation that the intervention was supported by the public. When evaluated in a historical context, citizens draw the framework for military-civilian relations by making periodic analysis. Namely, citizens who expressed various statements with a positive perspective on the 1980 coup did not prefer and support the political options supported by the military administration.

In the period following the 1980 coup, democratization process factors sustained the balance and directly impressed the military professionalization and civilian control process. The concept of civil society has made its presence felt since the 1980s, and non-governmental organizations have been a factor in the acceleration of democracy. This situation has been a factor in maintaining the validity of the concept of objective and subjective civilian control. Civilian control is defined as an autonomous area that is used to indicate the social and economic area other than state authority, operates according to the rules and principles they determine within themselves, and regulates itself outside civilian political will. As discussed in the article specifically about the 1980 coup, it is not possible for a single theory of civil-military relations to explain the coup.

Giriş

Bu makalenin amacını; Türkiye'de önemli bir çalışma alanı olan sivil asker ilişkilerinin dinamiklerini anlamak adına Samuel P. Huntington, Morris Janowitz, Rebecca Schiff, Wright Mills ve Peter Feaver'ın sivil asker ilişkisine dair bakış açılarının 12 Eylül 1980 darbesini açıklanma/açıklanmama durumuna bakılması ve analiz edilmesi oluşturmaktadır. Makale

de ayrıca Türkiye'deki sivil asker ilişki literatürünü anlamak adına bir çerçeve oluşturularak sivil siyasi irade ve askerinin uzmanlık alanları noktasından hareket edilerek darbeyi açıklayan taraflar ele alınmıştır. Makalede öncelikle Türkiye'deki sivil asker ilişki literatürünün ne olduğu üzerinde durulmuş, akabinde beş farklı teorisyenin sivil asker ilişki literatürünün incelemesi yapılmış ve son olarak da bu literatürün 12 Eylül 1980 darbesini açıklama/açıklanmama durumuna

bakılmıştır. Makale, nitel araştırma yöntemlerinden tarihsel analiz tekniği kullanılarak literatür tarama yöntemi ile yapılmıştır. Makalede belge incelemesi yapılmış olup tespit edilmesi hedeflenen olgular hakkında bilgileri ihtiva eden yazılı materyallerin analizi mevcuttur.

Demokratik anlamda tam manası ile gelişim gösterememiş toplumların temel sorununu sivil-asker ilişkileri oluşturmaktadır. Çünkü bu toplumlarda sivil asker ilişkileri çatışmacı bir tavır sergilemektedir. Böyle toplumlarda sivil siyasi iradenin görevini nasıl icra etmesi hususunda gerek kamu kurumlarında gerekse de toplum nezdinde bir uyum söz konusu olamamıştır. Bu durumdan dolayı da bu tarz bir gelişim çizgisi sergileyen devletlerde yönetim dalgalı bir görünüm sergilemektedir.¹

Tarihsel anlamda kökenlerine bakıldığında asker kelimesinin ilk olarak ne için ve kim için kullanıldığını bilmek gerekmektedir. "Soldier" kelimesi günümüzde asker olarak kullanılmakta olup tarihsel arka planına bakıldığında Bizans parası olan Solidos'tan türetildiği kabul edilmektedir. Solidas kiralanan adam biçiminde tasvir edilmektedir. Savaş bitiminde soldier'lar ganimetten paylarını alırlardı. Kendi liderlerine onları askere alan hükümetten daha çok sadakat duygusu mevcuttu².

Bireylerin veya grupların savunma ve özellikle güvenliklerini sağlama ihtiyaçları insanlık tarihinin başlangıcından bu yana var olan destansı hikâyede de anlatıldığı üzere en önemli sorun olarak tanımlanmaktadır. Platon milat alındığında neredeyse tüm siyaset bilimciler bu konular üzerinde durmuşlardır. Nihayetinde de toplum güvenliğinin sağlanabilmesi için zor kullanma tekeli elinde bulunduran bir gr-

bun var olması gerekliliği üzerinde uzlaşma sağlanmıştır. Kuvvet kullanma tekeli elinde bulunduran grup için elbette denetlenme sorunu ile karşı karşıya kalınmıştır. Çeşitli yetkilerle donatılmış olan mevcut grupların nasıl ve ne şekilde denetleneceği ile alakalı uzlaşmaya varılamamıştır. . Romalı bir şair olarak nam salan Juvenal, icra etmiş olduğu şiirinde (M.S. 1.YY) "Muhafızların muhafızlığını kim yapacak" dizesi ile belki de günümüzde de sıkça tartışılan bir konuyu ifade etmektedir³. Değişen dünya düzeni ile insan topluluklarını koruması için görevlendirilen gruplar gelişmiş, özelleşmiş ve en nihayetinde de kurumsallaşmışlardır. Günümüzde de varlığını sürdüren modern silahlı kuvvetlerin ortaya çıkışı Orta Çağ'a kadar götürülebilir ki Batılı devletlerin orduyu standartlaştırılmış bir örgütlenmeye çevirmesi de bu çağda vuku bulmaktadır⁴.

Türkiye Cumhuriyeti'nin var oluş serüvenine bakıldığında göze ilk çarpan darbeler ile demokrasi sürecine ara verilmesidir. Türkiye'de askere biçilen rol, askerin gerek halk gerek sivil siyasi irade gözündeki değeri ülke savunmasının gerçekleştirilmesi yönündedir. Ordu, ülke çıkarları gerek iç gerekse de uluslararası arenada sıkıntıya düşerse sivil siyasi iradenin kararı ile sürekli bir biçimde eğitilmiş olmak ve savaşa hazırlıklı olmak mecburiyetindedir. Ordu sulh durumunda her çeşit tehdide karşı koymak için teşkilatlanmak ve savaşa hazır hale gelmek zorundadır⁵. Türkiye'de tarihsel bakış açısından analiz edildiğinde sivil asker ilişkisi alanlarının tartışmaya değer bir alan olduğu sonucuna varılabilmektedir. Sivil asker ilişkilerine bakıldığında karşımıza güç ilişkileri çıkmaktadır. Sivil asker arasında var olan çekişmeli ilişkide hangi tarafın üstün geleceği konusunda çatışma mevcuttur. Fakat ana amaç etkin bir biçimde ilişki düzeyinin sağlanması ve güvenliğin tesis edilmesidir⁶.

1 Abdolvahap Akıncı, "Türk Siyasal Hayatında 1980 Sonrası Darbeler ve E- Mihtıra", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 / 2 (2016), 39-58.

2 Anthony Giddens, *Ulus Devlet ve Şiddet*, (İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2008), 56.

3 Yusuf Alabarda "Demokratik Sivil-Asker İlişkileri Kapsamında TSK'nın Dönüşümü". *Liberal Düşünce Dergisi*, 84 (2016), 5-17.

4 Andrew Heywood, *Siyaset*, (Ankara: Liberte Yayınları, 2010), 25.

5 Ali Fuat Gökçe, "Çağdaş Kamu Yönetiminde Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık) ve Türkiye İçin Askeri Ombudsmanlık Önerisi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17 / 2 (2012), 203-227.

6 Tanel Demirel, "Soldiers and Civilians: The Dilemma of Turkish Democracy", *Middle Eastern Studies*, Jan (2004), 40 / 1 (2004),127-150.

Türkiye’de sivil asker ilişkileri noktasında genel kanı ordunun sivil siyasi irade üzerinde hegemonya kurduğu yani egemen bir güç olduğu yönündedir. Ordu süreç içerisinde yapmış olduğu kesintiler neticesinde seçimle iş başına gelen yönetimlerden daha güçlü bir etkiye sahip konuma gelmiştir. Bu durum da ülkenin demokratikleşmesinin önünde bir set olarak kalmıştır⁷.

Osmanlı toprakları üzerinde kendi bağımsızlık mücadelesini veren Türkiye Cumhuriyeti Osmanlıdan ordu-millet anlayışı ile kurumsallaşmış, kolaylıkla değiştirilemeyecek bir yapı devralmış, bu yapı yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin temel dinamiğini oluşturmuştur. Tek parti fikrinin 1946 yılına değin hâkim olduğu, önce Mustafa Kemal Atatürk akabinde lider olan ve “ikinci adam” olarak adlandırılan İsmet İnönü; yani demokratikleşme sürecinin başlangıcında tek adam odaklı bir siyasal hayat geçiren Türkiye Cumhuriyeti, pratik manada tam olarak işlemese de şekilsel manada batı normlarını içine alacak biçimde çok partili hayata ancak, II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan uluslararası ortama ayak uydurmak için geçmiştir. Fakat çok partili yaşamam geçiş salt II. Dünya Savaşı ortamının yaratmış olduğu bir durum da değildir. Toplumsal manada bir arzu da söz konusudur. Şöyle ki zengin toprak sahipleri ile asker – sivil bürokratik seçkinler arasındaki koordinasyon ve iş birliğinin etkisini yitirmesi iç sebep olarak tanımlanabilmektedir. Özel sektörün Cumhuriyetin ilanından bu yana gelişim göstermesi devleti bir ayak bağı olarak görmesine sebebiyet vermiştir. Özel sektör iktidar üzerinde de söz sahibi olmak istemiştir. Bu talebe karşın özellikle devletçilik politikasının daha sert bir biçimde uygulanması gerektiğini savunan gruplarda dönemde varlık göstermektedir. Savaş boyunca uygulanmak durumunda kalınan katı ekonomi politikaları neticesinde

de çok partili döneme geçilmek istenmiştir. Böylelikle muhalefet ile iktidar gelebilecek olan karşıt görüşleri birlikte ve paylaşarak göğüsleyebilecektir⁸. Bu geçiş, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde önemli bir dönüm noktası olarak karşımıza çıkmaktadır.

Makalenin ana noktasını oluşturan 1980 askerî darbesi, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde emir- komuta zinciri içerisinde gerçekleştirilen ilk darbe olması açısından diğer darbelerden farklılık arz etmektedir. 1960 darbesinden farklı olarak ordu yönetiminde 1960 darbesine oranla daha fazla kalmış ve 1961 Anayasasını çok farklı bir biçimde değiştirme ihtiyacı hissetmiştir. 1961 Anayasasının yaratmış olduğu özgürlükler kısıtlanmış, seçim sisteminde değişiklikler yapılmış ve halkın hareket alanı önemli ölçüde daraltılmıştır. Bu da toplumsal etkisi çok yüksek olan bir darbe olan 1980 darbesini diğer müdahalelerden farklılaştırmıştır.

1. Türkiye’de Sivil Asker İlişkileri Literatürüne Bakış

Türkiye’de sivil-asker ilişkilerinin alan yazımı geç bir dönem olarak sayılabilecek 1990’lı yıllarda başlamaktadır. Özellikle, uluslararası literatürde ortaya çıkan sivil-asker ilişkileri teorileri bu çalışmalara referans noktası olmuştur. Yasal anlamda Türkiye’deki sivil-asker ilişki literatürü ise 1999⁹ yılı başlangıç alınmak kaydıyla çeşitli değişiklikler göstermiştir. Yapılan yasal düzenlemeler neticesinde Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) sivil siyasi irade üzerindeki vesaletini kaybetmeye başlamıştır. Türkiye’de sivil asker ilişkileri konusunda araştırma yapan siyaset bilimcilerin birçoğu ABD özelinde Avrupa ülkelerini de işin içine katarak sivil-asker ilişkilerini kullanmak kaydı ile darbe açıklaması yapma yolunu tercih etmişlerdir. Demokratik kontrol anlamında açıklamalara bakıldı-

7 Önder Canveren, “Türkiye’de Ordu- Siyaset- Toplum İlişkilerinin Genel Bir Panoraması: Tarihsel-Sosyolojik Bir Değerlendirme”, *Mülkiye Dergisi*, 45 / 1 (2021), 125-153.

8 Murat Karataş, “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinin İç ve Dış Dinamikleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 11 / 32 (2022), 309.

9 Türkiye, 10-11 Aralık 1999 tarihinde olan Helsinki Zirvesi’nde AB’ye aday ülke konumuna getirilmiştir. Bu durum sivil asker ilişkilerinin yeniden gözden geçirilmesine sebebiyet vermiştir. Yasal değişiklikler Kopenhag kriterleri çerçevesinde belirlenmiştir. Bunlar; insan haklarına, demokrasinin geliştirilmesi ve hukukun üstünlüğünün sağlanması biçimindedir. Ayrıca uyum süreci sebebi ile anayasal değişiklikler yapılarak sivil-asker ilişkileri düzenlenmeye çalışılmıştır. Ayrıntılı Bilgi İçin Bknz: Yaprak Gürsoy, “The Changing Role of the Military in Turkish Politics: Democratization Through Coup Plots?”, *Democratization*, 19 / 4 (2012), 735-760; Kivanç Ulusoy, “Turkey’s Reform Efforts Reconsidered, 1987–2004”, *Democratization*, 14 / 3 (2007), 472–490; Bahar Şahin, “Türkiye’nin Avrupa Birliği Uyum Süreci Bağlamında Kürt Sorunu: Açılımlar ve Sınırlar”, Ayhan Kaya ve Turgut Tarhanlı (der.), *Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları İçinde*, İstanbul, TESEV Yayınları, 2005, 72–100.

ğında ABD, Latin Amerika, Avrupa ve Çin örnekleri Türkiye ile benzer özellikler gösterebilmektedir. Bahsi geçen devlet pratiklerinde ordu sorgusuz sualsiz bir biçimde sivil siyasi iradeye tabi olmak durumundadır¹⁰.

Türkiye, demokratik anlamda ileri bir demokrasiye sahip ülkeler arasında kabul görmemektedir. Demokrasi birçok kez askerî darbeler ile kesintiye uğramıştır. 1960 askerî darbesi ile başlayan süreç Türkiye’de sivil asker ilişkisinin sorunlu yapısını gözler önüne sermektedir. Demokrasi müdahalelerin ardından yapılan seçimler ile sağlanmaya çalışılmıştır. Bu durum demokrasinin şekli anlamda işlediği anlamını taşımaktadır. Demokrasinin tam anlamıyla kurumsallaştığı ve yerleştiğini söylemek doğru değildir ki müdahale sonrasında otoriter rejimlere dönememek bunun bir kriteri olarak görülmemektedir. Darbeler ile demokrasi arasında sürekli bir biçimde gidip gelen Türkiye’de tarihsel miras ve güçlü devlet geleneği ile ordunun siyaset üzerinde güçlü etkisi vardır¹¹.

Türkiye tarihinde sivil-asker ilişkileri üzerine incelemeler¹² yapıldığında karşımıza siyasi otonomiye sahip bir TSK çıkmaktadır. Yasal düzenlemeler ile

ordu sivil siyasi iradeden ayrılmış, özellikle 1960 askerî darbesinden sonra giderek sistemin içerisine girmiştir. Yapılan her müdahale ile giderek artan oranda sivil siyasi otoritenin yetkilerini sınırlandırmıştır¹³. Türk sivil-asker ilişkilerini el alan araştırmaların birçoğunda Huntington (1957)’ın, Asker ve Devlet eseri incelenmiş ve kullanmış olduğu liberal sivil asker ilişki kuramının analiz çerçevesi kullanılmıştır¹⁴.

Dünyada ve Türkiye’de vuku bulan gelişmeler neticesinde 12 Eylül 1980 tarihinde meydana gelen askerî darbe özellikle Türkiye’nin siyasal sisteminde bir mihenk taşı oluşturmıştır. 12 Eylül darbesi neticesinde tüm siyasi partiler kapatılmış, parti liderleri ve partinin önde gelen isimleri siyasetten men edilmiş ve akabinde de yargılanmışlardır. Turgut Özal gibi yeni isimler siyaset sahnesindeki yerini almış ve yeni partiler ortaya çıkmıştır. Turgut Özal liderliğinde kurulan Anavatan Partisi cemaat önderleri ve tarikat şeyhleri ile ilişki kurarak siyasal İslam’ın yeni partisi olmuştur¹⁵.

Türkiye özelinde bakılacak olursa Huntington’ın eserleri açık veya örtülü bir biçimde sivil asker ilişkilerini açıklamakta ana kaynak özelliği göster-

10 Aydın, Ersel, "A paradigmatic shift for the Turkish generals and an end to the coup era in Turkey". *The Middle East Journal*, 63 / 4 (2009), 582.

11 Heper, "The Strong State as a Problem for the Consolidation of Democracy", *Comparative Political Studies*, 174.

12 Asker-sivil ilişkilerinde daha çok devlet merkezli olarak hareket eden Çağlar Keyder (2008), Şerif Mardin (1990) ve Metin Heper (1985), ülkenin modernleşme biçimini "tepeden inme" olarak tasvir etmektedirler. Ordu, kuvvet kullanma tekelini elinde bulundurması ile hem seçkin bir yapı ihtiva etmekte hem de modernleşmenin zorunluluklarının oluşması için yukarıdan aşağıya baskı uygulayan bir yapı biçiminde tanımlanmaktadır. Heper (2006), ayrıca darbelerin nedeni olarak devlet ve sivil elitler arasında var olan nevi şahsına münhasır ilişkiler üzerinde durmaktadır. Darbelerin güçlü devlet biçimleri ve güçlü devlet olgusu neticesinde biçimlendiğinin altını çizmektedir. Heper, liberal çoğulcu analizlerin yetersizliği üzerinde özellikle durmaktadır. Bu daha çok devlet merkezli bir yaklaşım olarak kabul edilmektedir. Ayşe Gül Altınay (2006), Ümit Cizre Sakallıoğlu (2004), Ali Bayramoğlu (2004), Tanel Demirel (2010), ve Kemal Karpat (2010) askeri darbelerin darbe yapan tarafına değil de sivil siyasi irade tarafına bakmaktadır. Fakat ordu her sivil siyasi iradeyi duraklattığında kendi iç yapısında da birtakım değişiklikler göstermektedir. Ordunun tüm kurumların üstünde bir kontrol mekanizmasıymışçasına hareket etmesi kendini rejim bekçisi konumunda tanımlamasından kaynaklanmaktadır. Bu durum da sivil-asker ilişki literatüründe salt dış gözlemlerle TSK’nın davranış kalıplarının anlaşılması durumunu oluşturmaktadır. Fakat TSK gizlilik ve güvenlik gibi nedenler ile bilgi paylaşımı noktasında ulaşılabilir bir tavır sergilememektedir. Bu da sivil asker literatürü incelemelerinde asker tarafından yapılacak olan değerlendirmelerin kadük kalması anlamını taşımaktadır.

13 Yaprak Gürsoy, "Türkiye’de Sivil-Asker İlişkilerinin Dönüşümünün Nedenleri". *Uluslararası İlişkiler*, 11/ 43 (2014), 164.

14 Huntington genel anlamda bakıldığında askerin mesleki bir grup olarak tanımlanıp sınırının çizilmesi zorunluluğu üzerinde durmaktadır. Huntington, sivil siyasi iradenin asker üzerindeki denetiminin sağlanması adına objektif kontrol durumunun kullanılmasını gerektiğini belirtmektedir. Askerin profesyonel yeteneğinin en üst seviyeye ulaştırılması objektif kontrol kavramı ile tanımlanmakta olup sivil siyasi iradenin yetki alanına dokunmaması da dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta olarak kabul edilmektedir. Huntington diğer meslek grupları ile profesyonel askeri ayıran temel noktaların uzmanlık, sorumluluk ve değerlerin ortak hale getirilmesi olduğu üzerinde durmaktadır. Bu üç kavram olursa orada profesyonellikten ve objektiflikten bahsedilebilmektedir (Huntington, *Asker ve Devlet*, 80-81).

15 Rahman Dağ, *Ideological Root of the Conflict between Pro- Kurdish and Pro- Islamic Parties in Turkey*. (Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 2016).18.

mektedir. Birçok yazar Huntington'ın eserlerinden esinlenmiştir. Örs (1996)¹⁶'ün belirttiği üzere sivil-asker ilişkilerini irdeleyen literatürde en fazla incelenme konusu olan durum 12 Eylül 1980 askerî darbesidir. Özal hükümetinin başa gelmesi ve akabinde AB'ye tam üyelik başvuru dönemi sivil-asker ilişki tartışmaları için önem arz etmektedir. En fazla ve yoğun tartışmalar bu dönem içerisinde olmuştur. Bu tartışmalarla beraber sivil-asker ilişkileri yazımı çeşitli açıklayıcı teori veya yaklaşımlarla genişlemiştir.

Sivil ve asker arasındaki ilişki ağı 1950'li yıllarda batı ülkelerinde tartışma konusu olmaya başlamıştır. Askerî sosyoloji bağlamında değerlendirildiğinde ise batı dışı dünya ön plana çıkmaktadır. Coğrafik yayılma bu biçimde vuku bulmaktadır. Batı harici bölgelerdeki problemlerin çözüme kavuşturulması ve bu çözümlere uygun politikaların belirlenmesi Soğuk Savaş boyunca asker sivil ilişki dinamikleri anlamında önem arz etmektedir. Asker ve sivil arasında var olan ilişki salt sivil kontrol noktasında olmamakta, ordunun farklı toplumsal kurumlar ile ilişkilerinde ulus aşırı örgütler ile var olan veya olması muhtemel etkileşimini kapsamaktadır.

Türkiye örneğinde ordu sürekli sivil siyasi iradenin uzmanlık alanına müdahil olmuş ve siyasetle iç içe olmuştur. Olaya bu açıdan bakıldığında Huntingtoncu yaklaşımların yani objektif kontrol ve profesyonelleşme çerçevesinde darbelerin analiz edilebileceği ve sivil-asker ilişkilerini açıkladığı görülmektedir. Fakat tam anlamıyla Türk siyasal yaşamı pratiği -ki bu çalışma da 1980 askerî darbe özelinde bakılmaktadır- sivil-asker ilişkilerini açıklamakta bazı yönleri ile yetersiz kalmaktadır. Çünkü teoriler salt askerî darbe nedenlerini açıklamak üzerine kurulmuştur. Türkiye örneği için bakıldığında Cumhuriyetin ilanından 1960 yılına kadar askerî darbe olmamıştır. Her daim rejimin bekçisi olan ordu bu dönemde neden bir müdahaleye gerek duymamıştır sorusuna yanıt net bir

biçimde teoriler ışığında ortaya konulamamaktadır. Fakat tamamen ordunun kenarda kaldığını söylemek mümkün değildir. Hatta siyaset ordu ekseninde şekillenmiştir. Batılı paradigmanın gözden kaçırıldığı nokta, sivil siyasi iradenin var olduğu dönemlerde dahi askerin sivil siyasi iradenin kontrolünde olsalar bile siyaseti yönlendirdikleridir. Batılı bakış açısı ile bakıldığında, Türkiye'de var olan orduya olan bağlılık ve güven duygusu onun siyasete müdahil olduğunda da halktan destek göreceği fikrini gözden kaçırmak anlamına gelmektedir¹⁷.

2. Sivil- Asker İlişkileri Teorilerinden 1980 Darbesine Bakmak

12 Eylül 1980 darbesini sivil asker ilişki literatürü noktasında incelemeye önce darbenin sebeplerine ve sonuçlarına bakmak kısaca yerinde olacaktır. 1980 askerî darbesi, belirttiği üzere Türkiye Cumhuriyeti tarihinde emir- komuta zinciri içerisinde gerçekleştirilen ilk darbe olması açısından önemlidir.

Türk Silahlı Kuvvetlerinin meşruiyet meselesi, özellikle modern toplumlarda, temel problemlerden ayrı bir biçimde değerlendirilemeyecek kadar önemlidir. Ordunun toplumsal kabul durumu politik ve toplumsal örgütlerde tek taraflı farklılıkların ve değişimlerin bireylerin etkisini ve gücünü sınırlandırdığı fikri toplum nezdinde kabul görmektedir. Ordunun meşruiyeti kavramı ayrı bir önem taşımaktadır. Sivil kurumlar üzerinde silahlı kuvvetler her daim üstünlük kurmaktadır. Şiddeti yönetmedeki uzmanlık, silah kullanma ve bulundurma tekeli ve kurumsal kimlik duygusunun çok güçlü olması belirli bir güç tekelini oluşturmaktadır. Sahip olunan bu güç Pretoryen bir görüşle yapılan siyasette uygulanma durumunda ise ordu her daim sivil siyasi iradenin icraatlarına müdahale etme yetkisini kendinde görme yetisi ile neticelenmektedir. Asıl sorun aslında askerin bu durumun ardından süregelen yönetimi nasıl meşrulaştırılacağı

16 Birsen Örs, *Türkiye'de Askeri Müdahaleler*, (İstanbul: Der Yayınları, 1996), 48. Örs (1996), Türkiye'deki askerî darbeleri veya müdahaleleri ordunun kendi yapısal özellikleri, sivil siyasi iradenin başarısızlığı, siyasal kültür, ekonomik kötü gelişme ve meşruiyetin kaybı olarak kategorize etmiş ve bu başlıklar altında irdelemiştir. Temel araştırma konusu askerî darbelerin nedenlerini araştırmak olan bu çalışma, Preoteryenizm üzerinden bir açıklama modeli geliştirmeye çalışmıştır. Teorik zeminini genel anlamda Finer, Huntington ve Nordlinger'in kuramsal yaklaşımlarından almış ve müdahaleleri en aza indirme yolu noktasında cevaplar aramıştır. Diğer taraftan, Huntington'ın sivil-asker ilişkilerini kurumsal yapı ile açıklaması literatürde önemli bir yere sahip olmasından esinlenerek, Fatih Demir (2004), "Sivil-Asker İlişkileri: Kurumsal Çerçeve ve Seçilmiş Ülkeler" başlıklı tez çalışmasıyla, yasal mevzuat ve buna ek olarak da kurumsal yapılar çerçevesinde sivil-asker ilişkilerini ele almamıştır.

17 Rahman Dağ, "The Role of Contesting Ideologies: Civil-Military Relation in Turkey", *Journal of Global Analysis*, 6 / 2 (2016), 157-177.

ve meşruluk durumlarını kimde bulacakları yönündedir. Ordunun meşruiyeti kavramı kamusal kaygılar noktasında önem arz etmektedir. Günümüzde Batılı birçok ülkede var olan sivil asker ilişkileri, toplumun ve siyasetin militarizasyonunun tam zıttı biçiminde anlaşılmaktadır. Toplumsal girişler ki özellikle silahlı kuvvetler tarafına doğru yapıyor ise, bu durum ordunun büyük oranda, yabancılaştırılmasına ve izolasyonuna neden olmaktadır¹⁸.

Askerî darbelerin Türk toplumunu değiştirmede ve yönlendirmede önemli bir rol oynadığı aşikardır. Toplumların doğal süreç içerisinde değil de kendi kaderlerini olağan akışın dışında şekillendirmeye çalışmaları ki Türkiye Cumhuriyeti'nde her daim böyle olmuştur, kurumların işlevinin aksamasına, toplumsal yapının bozulmasına ve toplumda kimliksizleşme, çözülme, siyasal sisteme yabancılaştırılma bunun akabinde de depolitizasyona giden sürecin başlamasına neden olmaktadır¹⁹.

1980 askerî darbesi gerek içinde bulunulan durum gerekse yaşanan darbenin öncesi ve sonrası açısından değerlendirildiğinde toplumun üzerinde bırakmış olduğu etki bağlamında Türkiye'de önemli bir değişimin mihenk taşı oluşturmuştur. Özellikle ara dönem olarak nitelendirilen 1970'li yıllarda sosyal devletin derinleşen krizi, bu krizin ardından yeni liberal piyasa fikrinin yükselişi ve küreselleşme kavramının tüm dünyaya yayılması, aynı zamanda Sovyet bloğunun yaşadığı kriz neticesinde dağılma sürecine girmesi ile çift kutuplu sistemin bozulması toplumsal hayatı etkileyen birçok bağımlı değişkeni bir araya getirmiştir. Türkiye'de yaşanan darbeler neticesinde kesintiye uğrayan demokrasi süreçleri yalnızca sivil siyasi irade açısından değil toplumun her kesiminde etkisini hissettirmiştir²⁰.

12 Eylül askerî darbesi toplum üzerinde ekonomik, toplumsal, hukuki ve siyasi anlamda tahribat gücü yüksek etkiler bırakmıştır. Sağ ve sol kesim diye adlandırdığımız, toplumun farklı fikirleri benimseyen kesimleri darbeden fazlasıyla etkilenmiştir. Öteki-leştirme fikri ön plana çıkmış, günümüzde de devam eden sağ-sol ideolojik ayrımı derinleşmiştir. Bundan sonra iktidara gelen sağ partiler hep "milli irade" kavramını kullanmaya başlamışlardır.

2.1. Samuel P. Huntington

Türkiye özelinde yapılan sivil-asker ilişki analizlerinde odak noktanın çatışmacı ve düalist yaklaşımların güç mücadelesi olduğu söylenebilir. Huntingtoncu (2004)²¹, yaklaşım bu paradigmanın esin kaynağı olarak tanımlanmaktadır. Çatışmacı kurama göre asker, sivil iktidar tarafından profesyonelleşme söylemleri ile kendi konumuna istinaden özerk bir role sahiptir. Çatışma, taraflar arası uzlaşmama, güç mücadeleleri ve gerilim Türkiye'de asker-sivil ilişkisinin temeli olarak tanımlanır hale gelmiştir. Bu durum da sivil ve asker arasındaki diyalogu ve iş birliğini zedelemiştir²².

Huntington genel manada ordunun sivil siyaset üzerindeki etkisi ve rolü üzerinde durmaktadır. Burada asıl önemli olan nokta sivil siyasi iradenin askerî unsurlar karşısında güçlü olması ve bu gücün statik bir konumda kalmasıdır. Gerek öznel gerekse de nesnel kontrolde askerin profesyonelliği noktası ortak bir akıl olarak kabul edilmektedir. Bu profesyonellik, salt savaş alanında değil yönetime karışmama ve aksine sivil siyasi iradenin işini kolaylaştırma anlamını taşımaktadır. 1980 darbesinde ordu sivil siyasetin içine düşmüş olduğu durumun ancak ordu tarafından düzeltileceği vurgusunu özellikle yapmaktadır²³.

18 Gwyn Harries-Jenkins ve Charles Moskos "The Theory and Politics of Civil-Military Relations", *Current Sociology*, 29 / 3, (1981), 63.

19 Metin Heper, "The Strong State as a Problem for the Consolidation of Democracy", *Comparative Political Studies*, 25/2 (1992), 172.

20 Ensar Yılmaz "Türkiye'de İşçi Sendikalarının Siyasal ve Sosyolojik Özellikleri Üzerinden Tarihsel Süreç İçinde Değerlendirilmesi", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14 / 1, 2010, 198.

21 Samuel P. Huntington, *Asker ve Devlet-Sivil Asker İlişkilerinin Kuram ve Siyaseti*, çev. K. Uğur Kızılaslan (İstanbul: Salyangoz Yayınları, 2004), 67.

22 Ali Karaosmanoğlu ve Behice Özlem Gökakın, "Türkiye'de Sivil-Asker İlişkisinin Unutulan Boyutları", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, TOBB Üniversitesi, Cilt 7/27 (2010), 29-50.

23 Davut Dursun, *Kenan Evren'le söyleşi-12 Eylül Darbesi / Hatıralar, Gözlemler, Düşünceler*, (İstanbul: Şehir Yayınları, 2005), 74. Daha fazla bil için bkz: Cumhuriyet, 30.08.1980; Hürriyet, Ordu Yönetime El Koydu, 12.09.1980, s. 1; Milliyet, Silahlı Kuvvetler Yönetime El Koydu, 12.09.1980, s. 1

Subay kadroların ordu üzerinde var olan hâkimiyeti mutlaklıdır. Subaylar, orduyu yöneten hâkim güç olarak kabul edilmektedir. Askerî yapılanmanın aktif yönetici unsuru subay kadrolarıdır ve bu subay kadroları toplumun güvenliğinden sorumludur. Sivil siyasi irade toplumun yönetici grubudur ve toplumun sahip olduğu kaynakların ki buna değerlerde dâhil, güvenlikte dahil olmak üzere düzgün bir biçimde dağıtılmasından sorumludur²⁴. Subaylar ve iktidar kadroları asker-sivil ilişkilerinin temelini oluşturmaktadır. Sivil siyasi iradenin asıl mesleğinin siyaset yapmak değil de farklı çalışma gruplarına mensup olmaları durumu subaylar nezdinde eksik bir taraf olarak tanımlanmaktadır. Çünkü asker yani subay mesleği ve nitelikleri gereği profesyoneldir ve kendi çalışma alanında uzmandır. Subaylar, şiddetin yönetimi ve savaşmak için eğitim almışlardır²⁵.

Sivil asker ilişkilerinde alana katkı sağlayan araştırmacıların kimliklerine bakıldığında Amerikalılar olduğu görülmektedir. Amerika dışındaki ülkelerde araştırma yapan teorisyenler dahi Amerikan örneğinden yola çıkarak modeller oluşturmaktadırlar. Bu sayede de genellemelere ulaşmaktadırlar. Alana katkı sağlayan teorisyenlerin en ünlüleri Samuel Huntington, Amos Perlmutter ve Morris Janowitz'dir ve tüm bu teorisyenlerin ortak kanaati demokrasiyi korumak adına sivil siyasi iradenin orduyu kontrol altında tutması gerekliliği ve profesyonel özerklik ve özellikle siyasi tarafsızlığın korunması düşüncelerine sahip olmalarıdır²⁶.

Türk sivil-asker ilişkilerine bakıldığında Batıdaki emsallerinin aksine gerek siyasal gerekse de toplumsal örüntüler ile farklı biçimlerde ortaya çıktığı açıktır. 1980 darbesi özelinde bakıldığında müdahalenin halk nezdinde desteklendiği inkârı mümkün olmayan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarihsel bağlamda değerlendirildiğinde vatandaşlar asker ve sivil ilişkilerine çerçeveyi dönemsel analiz yaparak çizmektedir. Şöyle ki 1980 darbesine olumlu bir bakış açısı ile çeşitli söylemlerde bulunan vatandaşlar askerî yönetimin desteklemiş olduğu siyasal

seçenekleri tercih etmemiş ve desteklememiştir. Bu da halkın aslına bakıldığında darbeye karşı göstermiş olduğu bir refleks niteliği sayılabilmektedir.

Türkiye özelinde bakılacak olursa Huntington'ın eserleri açık veya örtülü bir biçimde sivil asker ilişkilerini açıklamakta ana kaynak özelliği göstermektedir. Birçok yazar Huntington'ın eserlerinden esinlenmiştir. Örs (1996)²⁷ün belirttiği üzere sivil-asker- ilişkilerini irdeleyen literatürde en fazla incelenme konusu olan durum 12 Eylül 1980 askerî darbesidir. Özal hükümetinin başa gelmesi ve akabinde AB'ye tam üyelik başvuru dönemi sivil-asker- ilişkileri için önem arz etmektedir. En fazla ve yoğun tartışmalar bu dönem içerisinde olmuştur. Bu tartışmalarla beraber sivil-asker ilişkileri yazımı çeşitli açıklayıcı teori veya yaklaşımlarla genişlemiştir. Bu araştırmada irdelenen kurumsal yaklaşımlar bu dönemde ortaya çıkmış ve çok yönlü bir tartışmanın zeminini hazırlamıştır.

Huntington (2004)'a göre; profesyonel orduların modern anlamda sistem içerisinde varlık göstermesi yirminci yüzyılda gerçekleşmiştir. Gelişmiş ve modern devletlerde askerî kurumsallaşma durumu ordunun bir meslek grubu olarak kabul edilmesi anlamını taşımaktadır. 1980 darbesine bakıldığında ordu bir meslek grubu olmaktan öteye kendini devletin var olması için gereken asli unsur olarak görmektedir ve bu düşünce ile hareket etmektedir. Bu da ordunun gerek siyasal gerekse de toplumsal alanlarda etkin ve etkili olma düşüncesi onun profesyonel olması mantığı ile uyuşmama durumunu ortaya çıkarmaktadır. Askerî anlamda profesyonelleşmeye imkân tanıyan bir kurumsallaşmanın ve uzmanlaşmanın gelişmesi için ordu içindeki emir komuta zincirinin gelişmesi ve toplumla ortak değerler mirasının kuvvetli olması gerekmektedir.

Sivil asker ilişkilerini açıklayan teoriler arasında, Janowitz'in yaklaşımını Huntington'dan ayıran bir diğer nokta ise, 1980 askerî darbe özelinde, askerinin sivil siyasete duyarlı olması konusunu darbe sebebi

24 Huntington, *Asker ve Devlet-Sivil Asker İlişkilerinin*, 4

25 Huntington, *Asker ve Devlet-Sivil Asker İlişkilerinin*, 15.

26 Etzioni-Halevy, E, "Civil-Military Relations and Democracy: The Case of the Military-Political Elites' Connection in Israel", *Armed Forces and Society*, 22 (1996), 402.

27 Örs, *Türkiye'de Askerî Müdahaleler*, 15.

olarak görmemesi bilakis sivil-asker uyumunun bir parçası olarak görmesidir. Fakat burada dikkat edilmesi gereken nokta, askerin sivil duyarlılığının sivil siyasetin tercihleri veya ideolojik kökleriyle kurduğu ilişkidir. Varsayımsal olarak ele alındığında şöyle bir soru sormak mümkündür. Eğer sivil siyaset ile (iktidar veya muhalefet) askerin siyasi duyarlılığı ile örtüşseydi, darbe yerine sivil siyasetin sorunları çözmesi için yardımcı olmasına mı sebep olurdu yoksa aynı fikri kökenlere sahip olunması halinde bile asker darbe yapmayı mı tercih ederdi? 1980 askerî darbesinin öncesinde, iktidara gelmesi halinde ordunun siyasi desteğini arkasına alacak bir sivil siyasi partinin olmamasından veya böyle bir siyasi parti olsa bile iktidara gelmesine ihtimal vermediğinden darbe yolunu tercih edip etmediğini kestirmek çok mümkün değildir; fakat yine de tartışmaya açılması ve Janowitz'in yaklaşımını Türkiye'deki askerî darbeleri incelerken kullanacak olan araştırmalar için çok önemli bir konudur. Bu makale kapsamında bakıldığında ise, Janowitz'in deyişi ile subaylar ile ortak veya benzer siyasi duyarlılığa sahip siyasi partilerin iktidarda olması da Janowitz'in teorisinin 1980 askerî darbesini açıklayıcılığını olumsuz yönde etkilemektedir.

2.2. Morris Janowitz

Janowitz, değişen güvenlik ortamında özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında orduların profesyonel yapılara doğru evrilmesi noktasında ordu kurumunun bir yurttaşlık bilinci ile asker temin etme yönteminin aşındığını belirtmektedir. Yani askerlik bir yurttaşlık ideali olma durumunu kaybetmiştir. Gerek toplumsal kültürdeki değişim gerek teknolojik gelişmeler gerekse de askerî görevlerin mahiyeti Huntington'ın görüşlerinin aksine profesyonel askerlere siyasi sayılabilecek ödevler ve roller yüklemektedir. Profesyonel askerleri özellikle toplumun değerleri ile bütünleştirmek adına kaçınılmaz bir durum olarak siyasi alanda eğitim ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Sivil kontrol, Janowitz'e göre, toplumsal kontrol kavramı çevresinde anlamlandırılabilir ve şekillendirilebilecek bir du-

rum olarak tanımlanmaktadır. Asıl olan sivil kontrol nezdinde askerin toplumsal değer ve yapılar ile bütünleştirilmesidir²⁸.

Janowitz (1964)²⁹'a göre, toplumun önemli bir parçasını oluşturan askeriye varlığını görmemek veyahut toplum dışına itilen bir asker kurumu oldukça tehlikeli durumlara yol açabilmektedir. Askeriye asıl toplumda farklı kesimler mevcutsa ve belirli bir gelişim düzeyleri ve ritmi varsa aynı ritmi takip etmeli ve siyaset noktasında yapılan değişikliklere ayak durmalıdır. Kaynaklar ve esaslı duruş için savaşmanın teşvik edilmesi ancak sivil kontrol ile sağlanabilir. Janowitz, ayrı eğitim sistemine ayrı üniformalara ve ayrı ritüellere sahip olmakla beraber ordunun tamamen toplumdan kopmasının yanlışlığı üzerinde durmaktadır. Askerin bu farklı duruşu toplum soyutlanması biçiminde teşvik edilmemelidir³⁰. Janowitz, asker ile sivil siyasi arasındaki ilişkiyi sosyolojik yaklaşım ile ele almaktadır.

Janowitz, teoride değil de pratikte kendini hissettiren profesyonelleşmiş olmasında rağmen sivil siyasi iradenin alanına müdahale eden askerî yapılar konusuna dikkat çekmektedir. Janowitz'e göre gerek teknolojik gerekse de politik alanda uzmanlaşmanın değişik anlamlar taşıdığı bilinmelidir. Bu durumun varlığı askerin sivil siyasi iradenin görev alanından ayrılması için yeterli olmadığı görünmektedir. Janowitz'e göre, etkili bir sivil kontrol oluşturabilmek için askerin sivil değerlerin tamamını kabul etmesi ve bunları içselleştirmesi gerekmektedir. Ordular, modern anlamda bürokratik bir kurumdur ki askerler de tıpkı diğer devlet görevlileri gibi birer memur sayılmaktadır. Ordunun tüm bu sebeplerden ötürü tamamen özerk ve diğer kamu kurumlarından üstün bir konumda olması kabul edilebilir bir durum değildir. Bu durumun sağlanması için de ordunun sivil siyasi iradenin gücünü kabul etmesi gerekmektedir. Bu duruma ek olarak da ordunun sivil siyasi iradenin sanki üzerindeymiş gibi konumlandırılmaması ve vesayet yetkisini elinde bulundurmasını gerekmektedir. As-

28 Mustafa Uluçakar, *Türkiye'de Sivil-Asker İlişkileri ve Ordunun Demokratik Kontrolü*, (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Doktora Tezi, 2013), 56.

29 Morris Janowitz, (1964). *The Military in the Political Development of New Nations*, (Chicago: University of Chicago Press, 1964), 54.

30 Rebecca Schiff, *The Military and Domestic Politics: A Concordance Theory of Civil-Military Relations*, (New York: Routledge Press, 2009), 45-46.

kerî yapılar disiplin, hiyerarşi ve görev bilinci ile harekete ettikleri için askerî müdahalelere yakınlaşmaktadırlar. İç tehditlere karşı görevler üstlenen orduların, dış tehditlere karşı görev üstlenen ordulardan daha fazla siyasi alana müdahale ettikleri bilinmektedir³¹.

Janowitz aynı zamanda sivil-asker ilişkileri kuramında ulusal yararın ancak dinamik ve toplumsal değerlere bağlı askerî profesyonelleşme ile sağlanabileceği görüşündedir³². Janowitz'in yaklaşımı profesyonel bir silahlı kuvvetlerin oluşmasına yönelik olarak ortaya atılmış bir yaklaşımdır. Askerlik artık yurttaşlık bilinci olmaktan farklı bir anlam taşımaktadır. Askerin toplumsal değerleri ile bütünleşmesi gerekmektedir ki yapmış olduğu eylemlerin meşru bir zemini oluşsun. Türkiye'de meydana gelen 1980 darbesine bakıldığında ordunun kötü gidişata dur demek söyleminin yurttaşlık bilinci neticesinde söylendiği belirtilebilmektedir. Askerin sivil gücü kabul etmesi gerekmektedir ki yaşanan darbeye de kabul etmediği açıktır. Bu durum askerinin uzmanlaşması ile kendi ilgi ve bilgi alanında profesyonelleşmesi anlamını taşımaktadır. 1980 darbe sebepleri arasında yer alan gerek toplumsal gerekse de siyasi sebepler askerinin kendi uzmanlık alanları dışındaki noktalara da müdahalede bulunduğunu göstermektedir. Askerlik artık yurttaşlık ideali olma vasfını kaybetmiştir. Aslında olması gereken durum askerinin sivil kontrol nezdinde toplumsal yapılar ve değerler ile bütünleştirilmesidir. Askerinin bir "kenara atılması" tehlikeli sonuçlar doğurabilmektedir ki bu sonuçlardan birini darbe oluşturmaktadır. Etkili bir biçimde sivil kontrol durumunun sağlanabilmesi için askerinin sivil değerlerin tümünü kabul etmesi ve içselleştirmesi gerekmektedir. 1980 darbesine bakıldığında içselleştirme durumunun olmadığı görülmektedir. Askerlerin sanki bir memurmuşçasına hareket edebilmesi önemlidir ki darbe sürecine bakıldığında hâkim güç olarak kendini gören bir ordu ile karşı karşıya kalınmaktadır. Tüm bu nedenlerden ötürü de ordunun diğer kurumlardan üstün olarak tanımlanması kabul edilebilir bir durum değildir. Ordu sivil gücü 1980 darbesinin sebepleri

arasında yer alan kurulamayan hükümetler, cumhurbaşkanının seçilememesi gibi siyasi yaşamı sıkıntıya düşüren olayları örnek göstererek kabul etmemiş ve neticesinde de darbe vuku bulmuştur. Askerin toplum ile bütünleşmesi demek sivil asayiş alanının sağlanması demektir.

2.3. Peter Feaver

Peter Feaver (1996)³³, asker- sivil ilişkilerini incelerken incelediğimiz diğer teorilerden farklı bir bakış açısıyla hareket etmektedir. Feaver, sivil siyasi irade sistem içerisinde nasıl denetimini sağlayabilir sorusundan ziyade demokratik bir modelde asker-sivil arasında nasıl bir ilişki içerisinde olduğu ile ilgilenmektedir. Huntingtoncu paradigmadan yola çıkan bütün teoriler sivil siyasi iradenin denetiminden bahsederken bunun uygulanabilirliği noktasındaki detaylı bilgiyi, Feaver'ın bakış açısına göre, vermemektedir. Buna binaen de Feaver vekâlet kuramını geliştirmiştir. Feaver, ABD özelinde vekâlet teorisini geliştirmiş ve tüm demokratik ülkelerde uygulanabilir olduğunu öne sürmüştür. Stratejik etkileşim süreci asker-sivil ilişkileri ile karşılıklı gelişme göstermektedir. Bu kurama göre asker, güvenlik eylemini seçilmiş sivil otorite adına yapmaktadır. Asker kendi görev alanında kaldıkça ve uzmanlaştıkça siviller politik ve sosyal alanda etkin politikalar üretecek ve icraatlarını daha rahat bir biçimde yerine getirecektir. Asker yetki olarak güç kullanma tekeli çerçevesinde siviller adına faaliyet göstermektedir. Yetki devri neticesinde siviller güç kullanma tekeli askere bırakılmaktadırlar. Verilen yetkinin nasıl ve ne şekilde denetleneceği sivil siyasi irade tarafından belirlenmiştir. Asker zaman geçtikçe etki alanını genişletmek istemekte ve sivil siyasi irade de denetimi aynı oranda artırmak istemektedir. Asker verilen ve akabinde genişletilen bu yetkiyi yalnızca toplum adına kullanırsa problem çıkmamakta; fakat asker bu gücü kendi çıkarı adına da değerlendirebilmektedir. Aynı bürokratik alanda olduğu üzere asker de özerk bir yapı isteyebilmektedir.

31 Morris Janowitz, *The Professional Soldier A Social And Political Portrait*, (New York: Free Press, 1971), 34.

32 James Burk, "Theories Of Democratic Civil-Military Relations", *Armed Forces & Society*, 29 / 1(2002), 23.

33 Peter D. Feaver, "The Civil-Military Problematique: Huntington, Janowitz, and the Question of Civilian Control", *Armed Forces and Society*, 23 / 2 (1996), 149-178.

Modern toplumlar gerek sahip olduğu meşruiyet kaynağı gerek devletin örgütlenme yapısı gerekse de toplum ile kurmuş olduğu ilişki süreçleri noktasında geleneksel toplumlardan farklılaşmaktadır. Modern toplumlar varlığını devam ettirebilmek için modern devletlerin bürokratik yapılanmasına ihtiyaç duymaktadır. Devletlerin ve toplumun güvenliğinin temin edilmesi bu ihtiyaçların başında gelmektedir. Ordu kurumunun organize gücü sağlaması ve yönetiminin gerçekleştirilmesi temel olarak bu ihtiyaçlardan kaynaklanmaktadır. Fakat modern devletlerde askerî kurumların var olması sivil asker problematiği için bir çelişkiyi de içerisinde barındırmaktadır. Bürokratik yapının bir parçası olarak kabul edilen ordu toplumun çıkarlarının sağlanması için organize ve güçlü olmak zorundadır. Burada dikkat edilecek husus ise ordunun sahip olduğu bu gücü topluma karşı kullanmaması yani bu yönü ile de zayıf olması gerekmektedir³⁴.

Feaver'ın, sivilin en nihayetinde karar verici mercide olması gerekliliğini belirtmesi önem arz etmektedir. Askerin ana görevi askerî riskleri belirlemek ve bu risklere karşı önlem almaktır. Fakat asker belirlenmiş olduğu risklerin toplum tarafından kabul edilip edilemeyeceğine yalnızca sivil siyasi otorite karar verebilmektedir. Gerçekten devletin tehdit altında olup olmadığına ve bu tehdidin bertaraf edilmesine sivil siyasi irade karar vermektedir. Asker, kendi uzmanlık alanı olan güvenliği sağlamak noktasında ihtiyacı olan teçhizat ihtiyacını belirlemekte sivil siyasi irade ise bu teçhizatın sağlanması noktasında maddi boyut ile ilgilenmektedir. Askerin ana amacı toplumu korumak olduğu için bu görevini yerine getirirken toplumu yıpratmamalı, sivil siyasi iradenin kontrolünde yer alan savaş ilanını gereksiz yere kullanmamalı ve en önemlisi de toplumla "kavga" içerisine girmemelidir. Yani ordu uzmanlık alanı olan güvenlik noktasında kalmalıdır. Makale de irdelendiği üzere ordu 1980 darbesini gerçekleştirirken sürekli olarak

toplumu koruma hedefini belirtmiştir. Fakat vatandaş darbe akabinde sivil hayata dönebilmek biçiminde bir refleks sergilemiştir. Aslına bakıldığında ordu profesyonel anlamda vatandaş koruma görevi sınırları içerisinde kalmalı, sivil siyasi iradenin çözmesi gereken sorunlar ile uğraşmamalıdır. Yani kendi görev alanı dışındaki problemleri çözmek için çaba sarf etmemelidir.

Elit kuramları analiz edildiğinde karşılaşılan ilk kavram militarist elit kavramıdır. Militarist elit asker kökenli kişileri tanımlamak ve siyasal sistem içerisinde yer alan askerleri belirtmek namına kullanılmış olan bir kavramdır. Militarist elitler toplumda var olan elit türlerinden farklı olarak yetiştirilme koşulları ve temel belirleyici olan noktanın toplumsal kökenler olmadığı bir kitle olarak kabul görmektedir. Askerlik mesleğine baktığımız zaman kariyer ve eğitim esasına göre terfi sağlanan ve küçük yaşta eğitim süreci başlanan bir meslek grubu olarak kabul edilmektedir. Askerlik mesleğinde hiyerarşik düzen içerisinde üst düzeyde yer alan komutanlar ulaştıkları seviye neticesinde elit sınıfa terfi ederler³⁵. Kuruluş aşamasının savaş neticesinde olduğu devletlerde üst düzey komutanlar kurucu elit statüsünde yer alır ve en nihayetinde de iktidar elitleri arasındaki yerini almaktadır.

1980 darbesi bu kuram üzerinden açıklamaya çalışıldığında, 1971 muhtırası akabinde gerçekleşen sanayileşme süreci ile devletten bağımsız bir Türk kapitalist elitin belirmeye başladığı söylenebilmektedir³⁶ Bu oluşan elit grup 1960 darbesi akabinde uygulanmaya başlanan liberal ekonomi kuralları, 1980'li yıllar ile etkisini göstermiş ve "Yeni Elitler" veya "Anadolu Kaplanları" kilit aktörler olarak konumlanmıştır. Bu dönemde sınıflar arası geçiş kolaylaşmış, 1980'li yıllarda kapitalist elitler baskın konuma gelmiş ve alt tabakada yer alan elitler bile ekonomik üstünlüğü ele geçirerek elit sınıfa girmeye başlamıştır³⁷.

34 Feaver, *The Civil-Military Problematique*, 153.

35 Wright Mills, *İktidar Seçkinleri*, Çev: Ünsal Oskay, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1974), 89.

36 Figen Kanbir, "Türkiye'deki Seçkinlerin Toplumsal Yapıda Dönüşümü: "Hegemonik Elitler", 676; İhsan Kurtbaş, "Türkiye'de Politik Değişim ve Siyasi Elitler Merke-Çerçe Kuramının Gözden Geçirilmesi ve Türkiye'de Bir Elit Koalisyonu Olarak Yeni Elitler", *International Journal of Social Science*, 54 (2017), 194.

37 Figen Kanbir, "Türkiye'deki Seçkinlerin Toplumsal", 677.

1980 darbesi özelinde değinildiğinde gerçekleştirilen üç askerî müdahale de askerinin siyasete katılması ve elit tabaka içindeki hareketliliğini artırdığından dolayı ordu siyaseti düzenlemekle yükümlü olarak kendini addederek siyaset üstü ve tarafsız bir duruş sergilemeye çaba sarf etmiştir. Bu durum askerinin profesyonelliği ile açıklansa da müdahale sonrasında girilmiş olan aktif siyaset eylemleri bu durumun tam tersi bir yansıma olarak kabul edilmektedir. Asker kendini toplum içerisinde 'Elitlerin eliti' biçiminde tanımlaması bizzat devlet meseleleri ile alakalı bir durum olarak kabul görmektedir³⁸. Bu yansıma toplumda demokrasi kültürünün oluşmadığının bir kanıtı olarak da kabul edilebilmektedir. Fakat burada üzerinde durulması gereken bir diğer nokta toplum içinde her daim kontrolü ele alabilecek mekanizmaların varlığı ile de ilişkilidir. Bu ilişki Osmanlı toplumunun yukarıdan aşağıya doğru belirlenebileceğine inanılan bir anlaşılabilirlik katmanı ile vücut bulmaktadır. Bu vücut bulma hali demokrasinin kültürel bir algı olma noktasında görünürlüğü ile biçiminde tasvir edilebilmektedir. 1960-1980 arası dönem demokrasi kültürünün kendi içinde var olan bunalım seyrini irdelemek adına önem arz etmektedir. Türkiye, toplumsal değişim dinamiklerinin yoğun bir biçimde varlık göstermiş olduğu 1970'li yıllarda meydana gelen toplumsal değişim sorunlarını bertaraf edebilecek politikalar üretememiştir. Bu durumun önemli sebeplerinden biri olarak toplumda hâkim olan resmi elitin toplumda var olan değişimi kavrayamamış olması oluşturmaktadır. Bir başka sebep olarak da bu resmi elit kendi mevcut konumlarını tehdit edeceği varsayımı neticesinde toplumsal değişimi büyük bir sorun olarak tanımlamış ve diğer sebep ise resmi elitin toplumsal değişken egemen konumlarını tehlikeye sokacak bir süreç olarak algılaması ve üstüne üstlük

değişim unsurlarını kendilerine has geleneksel iktidar yapılarını devam ettirebilmek adına milli şef anlayışı ile oluşturulan siyasi kadrolar- toplumsal değişim taleplerini toplumsal bir diyaloga dönüştürmek yerine militarist çözümlere, darbelerle yönelmişlerdir³⁹.

2.4. Wright Mills

1960 askerî darbesi neticesinde darbeler dönemi Türkiye'de başlamıştır. Bu darbe neticesinde elit tabakasının hareketliliği kendi içerisinde artmış, asker kendini devletin çıkarlarının savunulmasına adanmış elitler üstü kurumun mensubu biçiminde tanımlamaya başlamıştır⁴⁰. Dönemde ayrıca Kemalist siyasi elitler toplumda var olan problemler karşısında asker elitler ile hareket ederek çözümü darbelerde bulmaya çalışmıştır⁴¹. Bu durumun yanı sıra yönetici seçkin grubunda yer alan bireylerin yapısı değişmeye başlamış, tek parti döneminde yapılan seçimlerde milletvekillerinin yalnızca %1'i mühendis, %50'sinden fazlası asker ve memur iken, 1960 darbesinde 1980 darbesine değin geçen süre zarfında mühendislerin oranı %12'ye çıkmış, memurların oranı ise büyük bir düşüş yaşayarak %18'e gerilemiştir⁴². Askerin yükseleşmiş olduğu bu dönemde 1973 seçimlerinde siyasi arenaya dâhil olan Milli Selamet Partisi'nin meclise girmesi ile Kemalist elitlerin taban tabana zıt köşesinde yer alan siyasi elit kitle varlık göstermeye başlamıştır⁴³. Dönem anlamında değerlendirildiğinde Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), kentli kesimi temsil ederken Demokrat Parti (DP)'nin kapatılması neticesinde kurulan Adalet Partisi (AP) de küçük kentlerde yaşayan dar gelirli vatandaşları temsil etmeye başlamıştır⁴⁴. Yani elit kitle özellikle bu dönemde çeşitlenmeye ve toplumun her kesiminden farklı profillerden oluşmaya başlamıştır.

38 Kemal Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset*, (İstanbul: Timaş, 2010), 155.

39 Vedat Bilgin, "Türkiye'de Değişimin Dinamikleri: Köylülüğten Çıkış Yolları", (Ankara: Lotus Yayınları, 2007), 99.

40 Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze*, 156.

41 Figen Kanbir, "Türkiye'deki Seçkinlerin Toplumsal", 676; İhsan Kurtbaşı, "Türkiye'de Politik Değişim ve Siyasi Elitler Merke-Çerve Kuramının Gözden Geçirilmesi ve Türkiye'de Bir Elit Koalisyonu Olarak Yeni Elitler", *International Journal of Social Science*, 54 (2017), 195.

42 Nilüfer Göle, *Melez Desenler İslam ve Modernlik Üzerine*, (İstanbul: Metis Yayınları, 2002), 108

43 Kurtbaşı, "Türkiye'de Politik Değişim ve Siyasi Elitler", 196.

44 Üstün Ergüder, *Türkiye'de Değişen Seçmen Davranışı Örüntüleri*, Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme, (Ed. Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay), (Bursa: Dora Yayınları, 2009), 419.

Wright Mills⁴⁵ Türk iktidar seçkinleri tanımlamasında dört farklı grup elitten bahsetmektedir. Bunlar siyasi elitler, ekonomi elitleri, askerî elitler ve medya elitleri biçimindedir. Türk iktidar seçkinleri aslına bakıldığında bu dört gurubun birleşiminden oluşmaktadır. Türk toplum yapısı açıklanırken iktidar yapısı içinde etkin rol oynayan bu gruplar yadsınamaz. Söz konusu elit gruplar toplumun tamamını ilgilendiren gerek ekonomik gerek siyasi gerekse de sosyal konulardaki kararlara nihai şeklini vermektedir. İyi organize olmuş bu gruplar nüfuz alanı olarak toplumun her kesiminde kendini hissettirmektedir. Bu elit gruplar karar verme sürecini kontrol etmekle kalmaz; ayrıca vatandaşların yaşantısını da kontrol altına alır. Elbette ki bu grupların birlikteliği değişmez, katı ve keskin değildir. Bu gruplar arasındaki uyum değişen koşullara ayak uydurabilir. Gelişmekte olan ülkelerde koşullar daha sık değiştiği için bu durum daha olası hale gelmektedir⁴⁶. Sözelimi Türk iktidar seçkinleri gerek sahip oldukları servet gerekse prestij olarak toplumdaki en varlıklı bireylerden oluşmaktadır. Bu iktidar eliti sadece vatandaşın değil bir ulusun kaderini de tayin etmektedir. Karşıt grupların muhalefetinin etki oranına göre güç elitleri etki alanlarını belirlemektedir.⁴⁷ Fakat karşıt grupların etki alanları ne kadar geniş olursa olsun bu etki alanlarını ortadan kaldırıp oyunu kendi kurallarına göre oynama lüksü de elitlere aittir. Toplumun her noktasındaki önemli köşeler de bu elitler tarafından tutulmuştur. Bu geniş sahiplik alanı ile sadece prestij, maddi güç, servet gibi toplumsal kaynakları değil; motivasyon, enerji, zaman ve karizma gibi bireysel ve psikolojik gücü ve etkiyi de kontrol altında tutmaktadırlar.

1980 darbesi bu kuram üzerinden açıklamaya çalışıldığında, 1971 muhtırası akabinde gerçekleşen sanayileşme süreci ile devletten bağımsız bir Türk ka-

pitalist elitin belirmeye başladığı söylenebilmektedir. Bu oluşan elit grup 1960 darbesi akabinde uygulanmaya başlanan liberal ekonomi kuralları, 1980'li yıllar ile etkisini göstermiş ve "Yeni Elitler" veya "Anadolu Kaplanları" kilit aktörler olarak konumlanmıştır. Bu dönemde sınıflar arası geçiş kolaylaşmış, 1980'li yıllarda kapitalist elitler baskın konuma gelmiş ve alt tabakada yer alan elitler bile ekonomik üstünlüğü ele geçirerek elit sınıfa girmeye başlamıştır⁴⁸.

1980 darbesi özelinde değinildiğinde gerçekleştirilen üç askerî müdahale de askerinin siyasete katılması ve elit tabaka içindeki hareketliliğini artırdığından dolayı ordu siyaseti düzenlemekle yükümlü olarak kendini addederek siyaset üstü ve tarafsız bir duruş sergilemeye çaba sarf etmiştir. Bu durum askerim profesyonelliği ile açıklansa da müdahale sonrasında girilmiş olan aktif siyaset eylemleri bu durumun tam tersi bir yansıma olarak kabul edilmektedir. Asker kendini toplum içerisinde 'Elitlerin eliti' biçiminde tanımlaması bizzat devlet meseleleri ile alakalı bir durum olarak kabul görmektedir⁴⁹. Bu yansıma toplumda demokrasi kültürünün oluşmadığının bir kanıtı olarak da kabul edilebilmektedir. Fakat burada üzerinde durulması gereken bir diğer nokta toplum içinde her daim kontrolü ele alabilecek mekanizmaların varlığı ile de ilişkilidir. Bu ilişki Osmanlı toplumunun yukarıdan aşağıya doğru belirlenebileceğine inanılan bir anlaşılabilirlik katmanı ile vücut bulmaktadır. Bu vücut bulma hali demokrasinin kültürel bir algı olma noktasında görünürlüğü ile ilintilidir. 1960-1980 arası dönem demokrasi kültürünün kendi içinde var olan bunalım seyrini irdelemek adına önem arz etmektedir. Türkiye, toplumsal değişim dinamiklerinin yoğun bir biçimde varlık göstermiş olduğu 1970'li yıllarda meydana gelen toplumsal değişim sorunlarını bertaraf edebilecek politikalar üretememiştir. Bu durumun

45 Mills (1974), devletin toplumsal ve aynı zamanda ekonomik sistem içerisindeki etkinliğini açıklarken ve analiz ederken bu durumu "savaş ekonomisi" ifadesi ile açıklamaktadır. Hükümet, askeriyeye ve iş çevreleri bu ekonominin bir getirisi ki bu durum güç elitleri eserinde ayrıntılı bir biçimde analiz edilmiştir. Mills, Askeri örgütlenmeyi yeni orta sınıfın örgütlenmesi durumunu anlatırken bir metafor olarak kullanmaktadır. İşçileri belirli bir düzen altında muhafaza etmek işlevi sendikaların büyük ölçüde savaş döneminden arta kalan bir deneyim olarak kabul edilmektedir. Sendika başkanlarını irdeleyen Mills, bu deneyimi merkeze alarak bir değerlendirme yapmıştır. İkinci Dünya savaşının yaşandığı dönemde oluşan konjonktür, Mills'in Amerikan siyasal hayatından tamamen uzaklaşmasına sebebiyet vermiştir. Mills savaş karşıtı olmuş ve siyasi anlamda da anarşist bir tavır ortaya koymuştur.

46 Lowell Field, John Higley ve Michael Burton, "Siyaset Sosyolojisi İçin Yeni Bir Elit Çerçeve", *Revue européenne des sciences Sociales*, 28 / 88 (1990), 149-182.

47 John Higley ve Michael Burton, *Elite Foundations Of Liberal Democracy*, Oxford: Rowman & Littlefield Publishers.2006), 8-9.

48 Figen Kanbir, "Türkiye'deki Seçkinlerin Toplumsal, 679.

49 Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze*, 156.

önemli sebeplerinden biri olarak toplumda hâkim olan resmi elitin toplumda var olan değişimi kavrayamamış olması oluşturmaktadır. Bir başka sebep olarak da bu resmi elit kendi mevcut konumlarını tehdit edeceği varsayımı neticesinde toplumsal değişimi büyük bir sorun olarak tanımlamış ve diğer sebep ise resmi elitin toplumsal değişken egemen konumlarını tehlikeye sokacak bir süreç olarak algılaması ve üstüne üstlük değişim unsurlarını kendilerine has geleneksel iktidar yapılarını devam ettirebilmek adına milli şef anlayışı ile oluşturulan siyasi kadrolar- toplumsal değişim taleplerini toplumsal bir diyaloga dönüştürmek yerine militarist çözümlere, darbelere yönelmişlerdir⁵⁰. Mills güç elitleri teorisi 1980 darbesini gerçekleştiren kurucu ideolojinin ana noktası olarak kendini tanımlayan ordu için daha uygun bir açıklama modeli olarak tanımlanabilmektedir.

2.5. Rebecca Schiff

Tarihsel süreç içerisinde değerlendirildiğinde günümüze varıncaya değin siyaset bilimcilerin yaklaşık olarak tamamına yakını siyasetin zaten doğası gereğince zorlayıcı bir gücü oluşturduğunu ve meşru kuvvet kullanma tekeline sahip olması dolayısıyla askerlerin siviller karşısında üstün oldukları fikrini kabul etmişlerdir. Orduların görev alanı olarak güvenlik sağlamayı garanti etmesi, silahlar üzerinde "kullanma" tekeline sahip olmaları, ulusal çıkarların savunucusu olmaları ve hiyerarşik olarak birbirine bağlı mensuplardan oluşması neticesinde ordular siyaset üstü bir kurum olarak nitelendirilmişlerdir. Günümüz liberal demokrasilerinde sivil siyasi iradenin yanında yer alan ordunun siyasi arenada herhangi bir yerinin olmaması süreç içerisinde bir kural haline gelmiştir. Sivil kontrol kavramı liberal demokrasilerin gerekliliği boyutuna Huntington'ın çalışmaları neticesinde girmiştir. Orduların sivil siyasi otorite karşısında gücünün azaltılması düşüncesi Huntington'ın çalışmalarında yer almış ve ancak böyle olursa sivil kontrolün tam anlamıyla sağlanacağı kabul edilmiştir. Sonraki

yıllarda ise mutabakat yani uyum teorisi ile Rebecca Schiff, sivil asker arasında süregelen ilişki boyutunun ve şeklinin ancak ve ancak uzlaşma ile sağlanabileceğini savunmuştur. Schiff vatandaş kavramını üçüncü bir aktör olarak sivil asker ilişkilerine eklemiş ve o güne değin kullanılan ve kabul edilen sivil asker ilişkileri teorileri dışında bir fikri ortaya koymuştur⁵¹.

Schiff'in teorisinin çalışma alanı Hindistan ve İsrail'dir. Schiff'in odak noktası bu iki ülke olmuştur. Sivil asker ilişkisi Bağlamında ABD teorisine karşı farklı bir coğrafyayı ele alan özgün bir model olması açısından teori önem arz etmektedir. Ayrıca özgün bir model olarak da literatürdeki yerini almıştır⁵².

Sivil asker ilişkileri, sivil otorite ile silahlı kuvvetler arasında bir nevi dramayı içinde barındırmaktadır. Siyasi seçkinler, geniş halk kitleleri, kurum ve kuruluşlar, asker ve ulusun birbirine sıkı sıkıya bağlı olmalarının önemi genellikle problemleri bir durum ortaya çıkmadan tam anlamıyla anlaşılmamaktadır. Akademisyenler ve sivil siyasi otoriteyi temsil eden politika uygulayıcıları birey olarak vatandaşları ve kültürel değerleri problemin temel sorunsalını ortaya koyarken gözden kaçırmaktadır⁵³.

Sivil asker ilişkilerini inceleyen Rebecca Schiff uyum teorisinde asker ve sivil aktörler arasındaki kurumsal yapıyı ve kültürü ele alarak sivil asker ilişkilerini açıklamaktadır. Rebecca Schiff'in uyum teorisinde demokratik yönetim anlayışını benimsemiş olan Batılı devletler teorisini desteklemek adına güçlü birer örnek teşkil etmektedirler. Uyum teorisindeki temel mantık ise asker, sivil siyasi otorite ve vatandaşlar arasında karşılıklı iletişim ve el birliği olması gerekliliğini savunmaktadır. Bu üç ana grup tarafından kurulacak olan ilişkide askere temel inanın noktasından hareket ederek bir ayırım yapılmasını zaruri görmemektedir. Uyum kuramı, ordu ile bütün cemiyet mensuplarının ortak bir paydada buluşmasını önemli bir yöntem olarak değerlendirmektedir⁵⁴.

50 Bilgin, *Türkiye'de Değişimin Dinamikleri*, 98-99

51 Ahmet Tunç ve Fatmanur Özdemir, "Türkiye'de Sivil-Asker İlişkilerinin Siyasete Etkisi", *Turkish Studies-Social Sciences* (2020), 3179-3196.

52 Jamie M. Anderson, "Civil-Military Relations and Concordance Theory: A Case Study of Argentina" (Naval Postgraduate School, Yüksek Lisans Tezi, 1998), 156.

53 Schiff, *The Military and Domestic Politics*, 2.

54 Rebecca Schiff, "Civil-Military Relations Reconsidered: A Theory of Concordance", *Armed Forces and Society*, 22 / 1 (1995), 9.

Schiff'in uyum teorisinde yer alan ordu kendine biçilen güvenlik rolünün çok ötesine geçmiş ve 1980 darbesi meydana gelmiştir. Kurum kültürü olarak devletin kuruluşundan bu yana etkin rol oynayan ordu kendini devletin gerçek sahibi ve en üst mertebedeki söz sahibi olarak görmekte ve o biçimde tanımlamaktadır. Bu da sivil siyasi irade ve vatandaş uyumu noktasında basamağın en üstünde kendini gören bir ordu teşkilatı için hâkimiyet noktasında problem teşkil etmektedir. Burada örnek ülke olarak, Schiff, darbe gerçekleşmeyen ülkeleri baz almakta ve bu durumu siyasi kültür ile tanımlamaktadır. 1980 darbesine giden süreçte ordunun içinde bulunduğu durum ve almış olduğu siyasi kültür problemin ancak kendi müdahaleleri ile çözümlenebileceği bilincini oluşturmuştur. Ordu modernleşmenin ve gücün simgesi olarak kendini tanımlamış olup, itaatin olduğu noktalarda geri planda kalmış sivil siyasi iradenin istenileni yapmadığı noktalarda müdahale yolunu tercih etmiştir. Yani ordu hem çıkar hem baskı hem de devlet kurumlarının bir aracı halinde kabul edilirse ülkedeki hâkimiyetini sağlayabilmektedir. Demokratik konsensüsün tam anlamıyla sağlanamadığı Türkiye gibi ülkelerde ordu ve sivil siyasi irade arasında çatışma çıkabilmektedir. Ordu gerek doğrudan gerekse de dolaylı bir biçimde siyasal sistem üzerinde etki sahibi olmak istemektedir. 1980 darbesi özelinde bakıldığında ordu 1980 darbesi sonrasında yapmış olduğu 1982 anayasası ile sistemi kendi lehine şekillendirme yolunu tercih etmiştir. Ordu anayasa yapım sürecinde başrolü üstlenmiştir. Yani askerî vesayet anayasal güvence altına alınmıştır.

Schiff'in uyum teorisi Huntington'ın ayrılık teorisinin aksine asker, sivil ve vatandaş uyumu üzerinden bir açıklama yapmaktadır. Rebecca Schiff, sivil asker ilişkilerinin aynı demokrasi kavramının farklı türleri olduğu gibi kültür ve tarih bağlamında farklılaşabileceği üzerinde durmaktadır. Schiff'in uyum teorisi dört gösterge üzerinden hareket ederek üç

farklı grubun uzlaşısı noktasından yola çıkmaktadır. Bu dört önemli faktör siyasi karar alma mekanizması, subay birliklerinin toplumsal çeşitliliği, personel temin metodu ve askerî üslup biçimindedir. Taraflar arasında bu yazılan faktörler bağlamında bir uzlaşma ortamı oluşursa, askerinin sivil siyasete müdahale olasılığı azalır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde kültür ve kurum şartları noktasında değerlendirme yapan teori ayrı bir önem taşımaktadır. Rebecca Schiff İsrail ve Hindistan'ı örnek ülke olarak incelemiştir. Teori açıklama noktasında da bu iki ülke üzerinden açıklama yapmaktadır. Sivil-asker ilişkilerine ABD dışında bir ülkeyi incelemesi noktasında da uyum teorisi özgün bir model olarak kabul edilmektedir⁵⁵.

Sonuç

Türkiye'de, geleneksel asker sivil ilişkilerine bakıldığında kurumsal düzeyde ele alındıkları açıktır. Fakat bu duruma ek olarak Türkiye'de toplumca benimsenmiş ve kökleşmiş bir askerî kültürün varlığından da söz edilebilmektedir⁵⁶. Darbelerden her ne kadar sürekli bir biçimde şikâyetçi olunsada organize olmuş sivil toplum kuruluşlarının darbe konusunda çok tepkili olduğu gözlenmemektedir. Örneğin; sivil toplum 12 Eylül 1980 darbesine önemli oranda destek vermiştir⁵⁷. Bu durumun yansıması olarak da toplum geneli darbeye karşı sessiz kalmıştır. Darbecilere karşı hesap sorma veya darbecileri sorgulama noktasında toplum çekimser kalmış ve pozitif bir tavır sergilememiştir⁵⁸. Tüm bu nedenler toplumun darbe konusunda meşru olduğu ile ilintili bir kültürel kodlaması olduğunun kanıtı olarak kabul edilebilmektedir. Askerî vesayetinin sürekliliği salt ordunun zor kullanma gücüne indirgenmemelidir. Burada rıza göstermenin gerekliliği üzerinde özellikle durmak gerekmektedir. Bu rıza gerek iç gerekse de dış düşman propagandası ile toplumda var olan korku ikliminin canlı tutulması ile sağlanmaktadır. Özellikle düşmanlara karşı yaratılan korku iklimi neticesinde toplumsal rıza askerî ve-

55 Anderson, *Civil-Military Relations*, 3-4.

56 Alan Cottey, "AB Üye Ülkelerinde Asker-Sivil İlişkileri: Demokrasi Açısından Kritik Noktalar", içinde Türk Siyasetinde Ordunun Rolü: Asker-Sivil İlişkileri, Güvenlik Sektörü ve Sivil Denetim, (HeinrichBöllStiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, (Çev.): Bayram, S., 1. Baskı, İstanbul, 2010), 86.

57 Yılmaz Ensaroglu (2010). "Sivil Toplumun ve Siyasi Partilerin Talep ve Rollerini. *Türkiye Siyasetinde Ordunun Rolü Asker-Sivil İlişkileri*", (Güvenlik Sektörü ve Sivil Denetim, 2010), 57.

58 Ömer Laçiner, "Orduların Demokratik Denetimi", s. 37, içinde Türk siyasetinde ordunun rolü: asker-sivil ilişkileri, güvenlik sektörü ve sivil denetim, ss: 36-40, (HeinrichBöllStiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, (Çev.): Bayram, S., 1. 2010), 37.

sayet noktasında sağlanmakta bu da darbelerin meşruiyet zeminini oluşturmaktadır⁵⁹.

Türk sivil-asker ilişkilerine bakıldığında Batıdaki emsallerinin aksine gerek siyasal gerekse de toplumsal örüntüler ile farklı biçimlerde ortaya çıktığı açıktır. 1980 darbesi özelinde bakıldığında müdahalenin halk nezdinde desteklendiği inkârı mümkün olmayan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarihsel bağlamda değerlendirildiğinde vatandaşlar asker ve sivil ilişkilerine çerçeveyi dönemsel analiz yaparak çizmektedir. Şöyle ki 1980 darbesine olumlu bir bakış açısı ile çeşitli söylemlerde bulunan vatandaşlar askerî yönetimin desteklemiş olduğu siyasal seçenekleri tercih etmemiş ve desteklememiştir.

Askerî müdahaleleri meşrulaştıran ifadeler her ne olursa olsun demokratikleşme aşamasında veya demokratik ulusal devletler açısından düşünüldüğünde, darbeler antidemokratik eylemsellik olarak ele alınmalıdır. Öyle ki pretoryanist hareketliliklerin siyasal yapıda demokratikleşmeyi ve toplumsal yapıda kurumsallaşmayı geriletmiş açıktır. Türkiye toplum-salında darbeye bakıldığında köken itibarıyla askerî vesayet kültüründen kaynaklandığı için demokratik ilkelere karşı gelişir ve ardından benzer biçimde darbe girişimlerinin oluşmasına sebep olabilmektedir. Nitekim 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971 muhtırası ve daha sonrasında 12 Eylül 1980 darbesi bu durumu göstermektedir.

Devletin eğer ki asli kurucu unsuru ordu kurumu ise o devlette darbe zemininin oluşma olasılığı bu unsurun olmadığı devletlere nazaran daha muhtemeldir. Bunun bir neticesi olarak da Devlet kuruluş aşamasında bir savaş neticesinde var olmuşsa eğer siyasi ve militarist elitler arasında gerilim olma durumu kaçınılmaz hale gelmektedir. Militarist elitler kuruluş felsefesi olarak belirledikleri resmî ideolojiden uzaklaşmış bahane göstererek siyasi elitlere karşı müdahalede bulunabilirler ve bu durumu meşru görürler. Bu durum aslında Türkiye’de yaşanan darbe dönem-

leri için gerek eylem de gerekse de söylem noktasında karşımıza çıkmaktadır⁶⁰.

Asker, sivil siyasi iradenin etkinlik alanından uzaklaşmak için her daim çıkış güvenceleri öne sürmüştür. Bu güvenceler ya askerin kendi yaptıklarından ötürü herhangi bir ceza almayacağı biçiminde olurken ya da askerin özerk yapısına ve kurumsal rollerine saygı gösterilmesi şeklinde açıklanmaktadır. Asker ulusal güvenlik noktasında tam sorumluk sahibi olma, kendi görev alanı içerisinde gördüğü iktisadi teşebbüslerini denetim altına almak ve silah endüstrisinin üzerinde egemen olmak istemektedir. Bu şartlar yerine getirilirse ordu yönetimden çekilme durumuna geçeceğini açık bir biçimde beyan etmektedir. Askerin sivil siyasi iradenin etkinlik alanında çıkabilmek adına öne sürdüğü bu taleplere sivil iradenin ikna olma seviyesi ordunun gücüne bağlıdır⁶¹. Eğer ki asker kendi yaptıklarından ötürü ceza almama ve kurumsal rolüne el değmemesi gibi hususları kabul ettirirse bu durumun gerçekleşmiş olduğu toplumlarda militarist elit daha da cesaretlenecektir. 2010’lu yıllardan itibaren makalenin de ana konusunu oluşturan 1980 darbesini gerçekleştirenlere karşı sembolik yargulamaların yapılması aslına bakıldığında darbelerin önüne geçmek amacı ile yapılan önemli adımlar olarak kabul edilmektedir.

Asker, sivil siyasi iradenin etkinlik alanından çekildiğinde dahi kontrolü tekrar sağlayabileceği şiddet araçları üzerinde var olan kontrolünü bırakmamaktadır⁶². Asker, çoğunlukla, korumakla yükümlü olduğu halkın üzerinde sahip olduğu silahlarını kullanmak istemez. Askerin tam tersi olarak iç güvenlik güçleri ve polis ortaya çıkan protesto durumlarında şiddet kullanmaktan çekinmez ve askere nazaran şiddet kullanma eğilimine daha fazla sahiptir. Asker ve polis üzerinde sivil siyasi irade tam bir otorite sahibi değilse her iki kurum da demokrasi için bir tehdit oluşturmaktadır⁶³. Yeni demokrasiler için bu durum önemli bir sorun teşkil etmektedir.

59 Ali Coşkun, *Sosyal Değişme, Kadın Ve Din*, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2011), 10.

60 Dağ, "The Role of Contesting Ideologies: Civil-Military Relation in Turkey", 158.

61 Huntington, *Asker ve Devlet-Sivil Asker*, 112.

62 Huntington, *Asker ve Devlet-Sivil Asker*, 115.

63 Robert Dahl, *Demokrasi Üstüne*, çev: Betül Kadıoğlu. (Ankara: Phoenix Yayınları, 2001), 34.

Darbe karşısında vatandaşların, darbeyi destekleyici tavrını siyasal hayatta karşılaştığı sorunlar için düşünsel ve soyut çözümler üretmek yerine daha pragmatist bir davranış kalıbı sergiledikleri söylenebilmektedir. Türk toplum yapısına bakıldığında siyasal anlamda örgütlenmelere karşı bürokrat veya aydınlar oranında bağlılık göstermedikleri söylenebilmektedir. Bu pragmatist tutum vatandaşların darbe karşısındaki konumunu da göstermesi bakımından dikkate değerdir. Pragmatist bir tavır sergileyen vatandaşlar her ne kadar darbeye destek veren pozisyonuna geçseler de darbecilerin kendileri için belirledikleri ve sınırları çizdikleri siyasal tercihin içerisinde olmamışlardır.

1980 darbesi akabinde yaşanan süreçte demokratikleşme süreci etkenleri dengeleri belirlemiş ve askerî profesyonelleşme ve sivil kontrol sürecini direk bir biçimde etkilemiştir. Sivil toplum kavramı 1980'li yıllardan itibaren varlığını hissettirmiş demokrasinin hız kazanmasında sivil toplum kuruluşları etken olmuştur. Bu durum da objektif ve sübjektif sivil kontrol kavramının geçerliliğinin korunmasında etken olmuştur. Sivil kontrol, devlet otoritesi haricinde toplumsal ve ekonomik alanı belirtmek için kullanılan, kendi içlerinde belirledikleri kurallara ve ilkelere göre işleyen, sivil siyasi irade dışında kendini düzenleyen özerk alan olarak tanımlanmaktadır⁶⁴. 1980 darbesi özelinde makalede irdelendiği üzere sivil asker ilişkileri teorilerinin tek bir tanesinin darbeyi açıklaması söz konusu değildir. Gerek kuruluş felsefesi gerekse de demokrasi süreci içerisinde devletin geçirmiş olduğu aşamalar darbenin tek bir bakış açısı ile açıklanamayacağını göstermektedir.

Kaynakça

1. Kitaplar

- Bilgin Vedat, *Türkiye'de Değişimin Dinamikleri: Köylülükten Çıkış Yolları*, Ankara: Lotus Yayınları, 2007.
- Coşkun Ali, *Sosyal Değişme, Kadın Ve Din*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2011.
- Dağ Rahman, *Ideological Root of the Conflict between Pro-Kurdish and Pro-Islamic Parties in Turkey*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 2017.

- Dahl Robert, *Demokrasi Üstüne*, çev: Betül Kadioğlu. Ankara: Phoenix Yayınları, 2001.
- Dursun Davut, *Kenan Evren'le söyleşi-12 Eylül Darbesi / Hatıralar, Gözlemler, Düşünceler*, İstanbul: Şehir Yayınları, 2005.
- Giddens Anthony, *Ulus Devlet ve Şiddet*, İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2008.
- Göle Nilüfer, *Melez Desenler İslam ve Modernlik Üzerine*, İstanbul: Metis Yayınları, 2002
- Janowitz Morris, *The Professional Soldier A Social And Political Portrait*, New York: Free Press, 1971.
- Heywood Andrew, *Siyaset*, Ankara: Liberte Yayınları, 2010.
- Higley John - Burton Michael, *Elite Foundations Of Liberal Democracy*, Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, 2006.
- Huntington Samuel P., *Asker ve Devlet-Sivil Asker İlişkilerinin Kuram ve Siyaseti*, çev. K. Uğur Kızılaslan, İstanbul: Salyangoz Yayınları, 2004.
- Janowitz Morris, *The Military in the Political Development of New Nations*, Chicago: University of Chicago Press, 1964.
- Karpat Kemal, *Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2009.
- Karpat Kemal, *Osmanlı'dan Günümüze Asker Ve Siyaset*, İstanbul: Timaş, 2010.
- Mills Wright, *İktidar Seçkinleri*, Çev: Ünsal Oskay, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1974.
- Örs Birsen, *Türkiye'de Askeri Müdahaleler*, İstanbul: Der Yayınları, 1996.
- Schiff Rebecca, *The Military and Domestic Politics: A Concurrence Theory of Civil-Military Relations*, New York: Routledge Press, 2009.
- Üstün Ergüder, *Türkiye'de Değişen Seçmen Davranışı Örüntüleri, Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*, (Ed. Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay), Bursa: Dora Yayınları, 2009.

2. Makaleler

- Akıncı Abdulvahap, "Türk Siyasal Hayatında 1980 Sonrası Darbeler ve E- Mihtıra", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15/2 (2016), 39-58.
- Alabarda Yusuf, "Demokratik Sivil-Asker İlişkileri Kapsamında TSK'nın Dönüşümü". *Liberal Düşünce Dergisi*, 84 (2016), 5-17.
- Aydinli Ersel "A Paradigmatic Shift for the Turkish Generals and an End to the Coup Era in Turkey", *Middle East Journal*, 63/4 (2009), 581-596.
- Burk James, "Theories Of Democratic Civil-Military Relations", *Armed Forces & Society*, 29/1 (2002), 7-29.

64 Şerif Öner, "Sivil Toplum Kuruluşlarının Yerel Demokrasi ve Katılım Algılamaları". ÇYYD, 10/2 (2001), 51-67.

- Canveren Önder, "Türkiye'de Ordu- Siyaset- Toplum İlişkilerinin Genel Bir Panoraması: Tarihsel-Sosyolojik Bir Değerlendirme", *Mülkiye Dergisi* 45/1 (2021), 125-153.
- Cottey Alan, "AB Üye Ülkelerinde Asker-Sivil İlişkileri: Demokrasi Açısından Kritik Noktalar", içinde Türk Siyasetinde Ordunun Rolü: Asker-Sivil İlişkileri, Güvenlik Sektörü ve Sivil Denetim, (HeinrichBöllStiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, (Çev.): Bayram, S., 1. Baskı, İstanbul, 2010), 86.
- Dağ Rahman, "The Role of Contesting Ideologies: Civil-Military Relation in Turkey", *Journal of Global Analysis*, 6/2 (2016), 157-177.
- Demirel Tanel, "Soldiers and Civilians: The Dilemma of Turkish Democracy", *Middle Eastern Studies*, 40/1 (2004), 127-150
- Ensaroğlu Yılmaz, "Sivil Toplumun ve Siyasi Partilerin Talep ve Rollerini. Türkiye Siyasetinde Ordunun Rolü Asker-Sivil İlişkileri", (*Güvenlik Sektörü ve Sivil Denetim*, 2010), 57.
- Etzioni-Halevy Eva, "Civil-Military Relations and Democracy: The Case of the Military-Political Elites' Connection in Israel", *Armed Forces and Society*, 22 (1996), 401-417.
- Feaver Peter D., "The Civil-Military Problematique: Huntington, Janowitz, and the Question of Civilian Control", *Armed Forces and Society*, 23/2 (1996), 149-178.
- Field Lowell vd., "Siyaset Sosyolojisi İçin Yeni Bir Elit Çerçeve", *Revue Européenne Des Sciences Sociales*, 28/88 (1990), 149-182.
- Gökçe Ali Fuat, "Çağdaş Kamu Yönetiminde Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık) ve Türkiye İçin Askeri Ombudsmanlık Önerisi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17/2 (2012), 203-227.
- Gürsoy Yaprak, "Türkiye'de Sivil-Asker İlişkilerinin Dönüşümünün Nedenleri". *Uluslararası İlişkiler*, 11/43 (2014), 157-180.
- Harries-Jenkins Gwyn - Charles Moskos "The Theory and Politics of Civil-Military Relations, *Current Sociology*, 29/3 (1981), 43-73.
- Heper Metin, "The Strong State as a Problem for the Consolidation of Democracy", *Comparative Political Studies*, 25/2 (1992), 169-194.
- Kanbir Figen, "Türkiye'deki Seçkinlerin Toplumsal Yapıda Dönüşümü: "Hegemonik Elitler", *Journal of International Social Research*, 7/34 (2014), 678-685.
- Karaosmanoğlu Ali- Gökakın Behice Özlem, "Türkiye'de Sivil-Asker İlişkisinin Unutulan Boyutları", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, TOBB Üniversitesi, 7/27 (2010), 29-50.
- Karataş Murat, "Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinin İç ve Dış Dinamikleri Üzerine Bir Değerlendirme", *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 11/32 (2022), 303-323.
- Kurtbaş İhsan, "Türkiye'de Politik Değişim ve Siyasi Elitler Merkez-Çevre Kuramının Gözden Geçirilmesi ve Türkiye'de Bir Elit Koalisyonu Olarak Yeni Elitler", *International Journal of Social Science*, 54 (2017), 179-204.
- Ömer Laçiner, "Orduların Demokratik Denetimi", s. 37, içinde Türk siyasetinde ordunun rolü: asker-sivil ilişkileri, güvenlik sektörü ve sivil denetim, ss: 36-40, (HeinrichBöllStiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, (Çev.): 1 2010), 37.
- Öner Şerif, "Sivil Toplum Kuruluşlarının Yerel Demokrasi ve Katılım Algılamaları". *ÇYYD*, 10/2 (2001), 51-67.
- Schiff Rebecca, "Civil-Military Relations Reconsidered: A Theory of Concordance", *Armed Forced and Society*, 22/1 (1995), 7-24.
- Tunç Ahmet ve Özdemir Fatmanur, "Türkiye'de Sivil-Asker İlişkilerinin Siyasete Etkisi", *Turkish Studies-Social Sciences* (2020), 3179-3196.
- Yılmaz Ensar, "Türkiye'de İşçi Sendikalarının Siyasal ve Sosyolojik Özellikleri Üzerinden Tarihsel Süreç İçinde Değerlendirilmesi", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14/1, 2010), 195- 207.

3. Tezler

- Anderson Jamie M., *Civil-Military Relations and Concordance Theory: A Case Study of Argentina*, Naval Postgraduate School, Yüksek Lisans Tezi, 1998.
- Uluçakar Mustafa, *Türkiye'de Sivil-Asker İlişkileri ve Ordunun Demokratik Kontrolü*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Doktora Tezi, 2013.

ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN İNGİLİZCE ÖĞRENİMİNE YÖNELİK TUTUMLARININ İNCELENMESİ*

Gizem KENDİRCİ** , Erdem DİRİMEŞE***

Özet

Dil öğrenimi, kültürlerarası iletişimi sağlamanın ve bilimsel gelişmeleri takip etmenin en önemli aracıdır. Dil öğretimi teorilerine göre tüm dillerin ortak yapısal özelliklere sahip olduğunun, sosyal etkileşimin ve kültürel araçların önemine vurgu yapılmaktadır. Etkili bir dil öğretimi sürecinde öğrenenlerin mevcut dil bilgisi, kelime bilgisi ve iletişim becerileri yabancı dil öğretiminde önem taşımaktadır. Ana dilde kazanılan dil bilgisi, kelime dağarcığı, dilbilimsel yapılar ve okuma yazma becerilerinin ikinci dil öğrenimini kolaylaştırdığı düşünülmektedir. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencilerinin kazanım ve becerilerinin yabancı dil öğreniminde etkili olması beklenmektedir. Bununla birlikte ana dile olan bağlılık, kültürel arka plan ve kültürel farklılıkların dil öğreniminde ön yargı oluşturabileceği de söylenebilir. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencilerinin yabancı dil öğrenimine karşı çoğunlukla olumsuz bir tutum olduğu varsayılmaktadır. Bu çalışma, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü birinci ve ikinci sınıf öğrencilerinin İngilizce öğrenmeye yönelik tutumlarını incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın özgün yanı, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencilerinin yabancı dil öğrenimine karşı tutumlarının incelenmesidir. Araştırmada nicel araştırma deseninden anket tekniği kullanılmıştır. Çalışma örneklemini, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi'nin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü birinci ve ikinci sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Çalışma bulgularına göre, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencilerin yabancı dil öğrenimine karşı tutumlarının beklenenden daha olumlu olduğu ve yabancı dil öğrenimi konusunda istekli oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yabancı Dil Öğretimi ve Öğrenimi, Türk Dili ve Edebiyatı, Tutum, İngilizce

INVESTIGATION OF ATTITUDES TOWARDS ENGLISH LANGUAGE LEARNING OF ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT UNIVERSITY TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE DEPARTMENT STUDENTS

Abstract

Language learning is the most important means of ensuring intercultural communication and following scientific developments. According to language teaching theories, it is emphasised that all languages have common structural features and the importance of social interaction and cultural tools. In an effective language teaching process, learners' existing grammar, vocabulary and communication skills are important in foreign language teaching. It is thought that grammar, vocabulary, linguistic structures and literacy skills acquired in the mother tongue facilitate second language learning. The achievements and skills of the students of the Department of Turkish Language and Literature are expected to be effective in foreign language learning. However, it can also be said that attachment to the mother tongue, cultural background and cultural differences may create prejudice in language learning. It is assumed that Turkish Language

** Bu çalışma, 16-19 Kasım 2023 tarihlerinde Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi'nde düzenlenen I. Uluslararası Karaelmas Disiplinlerarası Sosyal Bilimler Kongresi'nde sözlü olarak sunulan bildiri metninin genişletilmiş halidir.

** YL Öğrencisi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Disiplinlerarası Kültürel Çalışmalar Anabilim Dalı, gizemkendirci2407@gmail.com, ORCID: 0009-0000-9280-8397

*** Dr. Öğr. Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, erdemdirimese@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1873-6425

and Literature Department students mostly have a negative attitude towards foreign language learning. This study aims to examine the attitudes of first and second year students of Zonguldak Bülent Ecevit University Department of Turkish Language and Literature towards learning English. The unique aspect of the study is to examine the attitudes of the students of Zonguldak Bülent Ecevit University Department of Turkish Language and Literature towards foreign language learning. Questionnaire technique from quantitative research design was used in the study. The study sample consists of first and second year students of the Department of Turkish Language and Literature at Zonguldak Bülent Ecevit University. According to the findings of the study, it was concluded that the attitudes of the students of Zonguldak Bülent Ecevit University Department of Turkish Language and Literature towards foreign language learning were more positive than expected and that they were willing to learn foreign languages.

Keywords: Foreign Language Teaching and Learning, Turkish Language and Literature, Attitude, English

Extended Summary

Language learning serves as a fundamental bridge for intercultural communication and for following scientific developments. Language teaching theories emphasise that various languages have fundamentally similar structural features and that social interaction and cultural tools play decisive roles in the language learning process. Grammar, vocabulary, linguistic structures, and alphabetic skills acquired in the first language have the potential to significantly facilitate second language acquisition. While students of the Department of Turkish Language and Literature are expected to be successful in foreign language learning owing to the skills they have acquired in their fields, it is thought that cultural background and attachment to the native language can create prejudice in foreign language learning and have negative effects on the learning process.

This study aims to examine the attitudes of the students of the Zonguldak Bülent Ecevit University (ZBEÜ) Department of Turkish Language and Literature towards English language learning and the effects of these attitudes on language learning processes. The study aims to contribute to improving language teaching strategies and increasing student motivation by determining students' attitudes towards language learning. The unique aspect of the study is the examination of ZBEU Turkish Language and Literature Department students' attitudes towards foreign language learning.

The study was designed with a quantitative research design and the data were collected by applying the questionnaire technique. The research sample consisted of first and second year students studying in the Department of Turkish Language and Literature at ZBEU. The data obtained from the survey conducted on 150 students studying in the Department of Turkish Language and Literature were statistically analysed with IBM SPSS Statistics 29 software. The data were analysed within the framework of two themes: positive and negative attitudes towards foreign language learning.

According to the findings of the study, 65.3% of the participants stated that they found foreign language learning enjoyable, while 61% of them found learning English enjoyable. In this case, it is possible to say that students generally evaluate the English language learning process positively. While 68% of the participants believe that learning a foreign language is necessary, 72% of them think that it provides individual contribution. Students in the Department of Turkish Language and Literature receive a comprehensive education in linguistics and language learning. With this awareness, they understand that learning a second language makes a significant contribution to their personal and academic development. In addition to learning a foreign language, effective use of the language learnt is also very important. In order to find out whether the participants learnt the foreign language well and used it effectively, a question was asked about following foreign publications, 37% of the participants stated that they followed the content published in foreign languages, while the majority of the remaining participants stated that they did not or could not follow such publications. Although the students stated that language learning is useful, it shows that they have not learnt English at a sufficient level and have not developed enough language skills to follow foreign publications. The students were directed to the statement "Foreign language learning seems complicated for me" and 16% of the participants completely agreed that foreign language learning is very complicated, while 18% disagreed. These data show that the students of the Department of Turkish Language and Literature find foreign language learning less complicated thanks to the education they receive in their mother tongue.

The results of the study show that the majority of the students find learning English enjoyable and pleasurable and believe that learning a foreign language makes personal and academic contributions. This situation reveals that students generally have a positive perspective towards the process of English language learning. However, the students' low rate of following the content published in a foreign language and their difficulty in active language use indicate that their motivation to learn a foreign language and their opportunities to practice are insufficient. It was found that students found foreign language learning less complicated thanks to linguistics and language learning education, which indicates that the knowledge and skills they acquired in their mother tongue contributed to foreign language learning. As a result of the research, it was concluded that although the students had positive attitudes towards learning English, they needed more support in developing and actively using their language skills. It is thought that the steps to be taken in foreign language teaching and learning will be effective in increasing students' success in language learning and becoming individuals who can compete in international fields.

Giriş

Günümüzde, yabancı dil bilgisi, bireylerin iletişim yeteneklerini geliştirme, farklı kültürlerle ait değerleri kavrama ve uluslararası platformlarda etkin bir şekilde yer alma gibi önemli avantajlar sağlamaktadır. Teknolojinin sürekli ilerlemesi, günümüz dünyasının temel dinamiklerinden birini oluşturmaktadır. Bu dinamikler, farklı kültürler ve toplumlar arasındaki etkileşimi artırarak, yabancı dil bilgisinin önemini de vurgulamaktadır. Dil, sadece bir iletişim aracı olmanın ötesinde, kültürlerarası köprüler kurma ve bilimsel gelişmeleri takip etme kapasitesi de göz önünde bulundurulduğunda kritik bir role sahiptir. Ancak, Türkiye'de dil öğretimi sürecinde yaşanan sorunlar, bu potansiyelin tam olarak gerçekleştirilmesinde bir engel teşkil edebilmektedir. Dil, bireylerin düşüncelerini, duygularını ve bilgileri ifade etme biçimi olarak insan deneyimlerinin temel unsurlarından biridir. Aynı zamanda kültürler arası etkileşim, kültür ve bilgi aktarımının temel bir aracı olarak, sosyal ve bilişsel gelişimin merkezinde yer alır. Öğrenme süreci, dilin edinilmesi ve kullanılmasında kritik bir role sahip olup, bireylerin dünyayı anlamlandırma ve içinde buldukları toplumla etkileşim kurma kapasitelerini şekillendirir.¹ Dil öğrenimi, bireylerin sosyal, duygusal ve bilişsel gelişmelerini destekleyen ve yaşam boyu süren bir süreçtir.¹ Bu süreç, hem sahip olunan ana dilin hem de yabancı dillerin öğrenilmesini içerir. Bireylerin kültürel sınırlarını aşmasını ve farklı kültür ve toplumlarda etkin bir şekilde yer almalarını sağlar.²

Dil öğrenme teorileri, dil edinimi sürecinin nasıl gerçekleştiğini anlamaya yönelik çeşitli yaklaşımlar sunmaktadır. Örneğin, Chomsky'nin (1957) evrensel dilbilgisi teorisi, insanların dil öğrenme yeteneğinin doğuştan geldiğini ve tüm dillerin ortak yapısal özelliklere sahip olduğunu öne sürmekteyken diğer yandan, Vygotsky'nin (1978) sosyokültürel teorisi, dil öğreniminin sosyal etkileşim ve kültürel araçlar aracılığıyla gerçekleştiğini vurgulamaktadır. Krashen (1982) ise ikinci dil edinimi teorisinde, dil öğreniminin doğal bir süreç olduğunu ve öğrenenlerin anlamlı bağlamlarda dile maruz kalmalarının önemini belirtmektedir. Bu teoriler, dil öğrenimi sürecinin çok yönlü doğasını ve bireysel farklılıkların bu süreçteki önemini ortaya koymaktadır.

Dil öğrenimi, aynı zamanda, bireylerin akademik ve profesyonel başarıları için de kritik bir öneme sahiptir. İkinci dil olarak İngilizce'nin öğrenilmesi, özellikle küreselleşme sürecinde, bilgiye erişim, uluslararası işbirliği ve kariyer fırsatları açısından önemli bir avantaj sağlamaktadır.³ Bu nedenle, dil öğrenimi sürecinin desteklenmesi, eğitim politikaları ve öğretim yöntemlerinin geliştirilmesi, günümüzde eğitimciler, dilbilimciler ve politika yapımcılar için önemli bir araştırma ve tartışma alanı olarak ön plana çıkmaktadır.

Dil öğretimi, öğrenenlerin dil becerilerini geliştirmelerini sağlamak için tasarlanmış sistematik bir süreçtir ve bu süreçte öğrenenlerin, dilin dört temel becerisi olan dinleme, konuşma, okuma ve yazma üzerinde hâkimiyet kurmaları hedeflenmektedir.⁴ Etkili

1 Krashen, Stephen. *Principles and Practice in Second Language Acquisition*. (Oxford: Pergamon, 1982).

2 Cummins, Jim. *Language, Power and Pedagogy: Bilingual Children in the Crossfire*. (Clevedon: Multilingual Matters, 2000).

3 Crystal, David. *English as a Global Language, 2nd ed.* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003).

4 Richards, Jack - Rodgers, Theodore. *Approaches and Methods in Language Teaching*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2001).

bir dil öğretimi, öğrenenlerin dilbilgisi, kelime bilgisi ve iletişim becerilerini geliştirmelerine yardımcı olurken, aynı zamanda onların dil öğrenme stratejilerini keşfetmelerine ve kültürel farkındalıklarını artırmalarına da olanak tanımaktadır.⁵ Dil öğretiminin bu çok boyutlu doğası, öğretmenlere ve dil eğitimcilerine, öğrenenlerin ihtiyaç ve ilgilerine uygun özel öğretim yöntemleri ve teknik materyalleri geliştirme konusunda önemli sorumluluklar yüklemektedir.⁶

Ana dilinin derinlemesine anlaşılması ve kullanılması, bireylerin ikinci bir dil öğrenme sürecinde önemli bir kolaylaştırıcı ve destekleyici faktör olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda, Cummins (1981) tarafından geliştirilen ve dil öğrenimindeki temel prensiplerden biri olan “ortak temel beceri” teorisine göre bireylerin, ana dilinde geliştirdikleri beceriler, ikinci bir dil öğrenirken transfer edilebilmekte ve bu süreci kolaylaştırabilmektedir. Ana dilde edinilen dilbilgisi, kelime dağarcığı, dilbilimsel yapılar ve okuma-yazma becerileri gibi temel dil becerileri, ikinci dil öğreniminde bir temel oluşturarak, öğrenenlerin yeni dildeki bilgileri daha hızlı ve etkili bir şekilde işleme-lerine yardımcı olmaktadır.⁷ Bu, özellikle dilbilgisi ve kelime dağarcığı gibi soyut dil öğelerinin öğrenilmesinde ve çok dilli bireylerin dil arası bağlantılar kurma yeteneklerinin geliştirilmesinde belirgin bir avantaj sağlamaktadır.

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, zengin bir tarihi ve kültürel mirası temsil eden, Türkçenin yapısını, tarihini, edebiyatını ve kullanımını kapsamlı bir biçimde inceleyen akademik bir disiplindir. Bu disiplin, dilin ve edebiyatın, toplumsal kimlik, kültür ve tarih üzerindeki etkilerini derinlemesine analiz ederken, aynı zamanda öğrencilere eleştirel düşünme, analitik yorumlama ve yaratıcı ifade becerileri kazandırmayı hedeflemektedir.⁸ Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, öğrencilerini Türkçenin ses bilgisi, biçimbilimi, sözdizimi ve anlam bilimi gibi dilbilimsel alanlarında bilgilendirmenin yanı sıra, Türk ve Dünya Edebiyatı’ndan önemli eserleri, yazarları ve edebi akımları tanıma

ve bu eserleri çeşitli teorik yaklaşımlarla eleştirel bir şekilde değerlendirme konularında da yetiştirmektedir. Bunların yanında Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türkçe öğretmenliği programları ile yakın ilişki içinde bulunarak, geleceğin Türkçe öğretmenlerini, dil öğretimi konusunda en güncel metodolojiler ve öğretim yöntem ve teknik stratejileriyle donatmaktadır. Bu bütünlük yaklaşım, öğrencilerin akademik ve profesyonel alanda başarılı olmalarını sağlamak için tasarlanmıştır. Ayrıca öğrencilerin dil ve edebiyatın toplum üzerindeki etkisinin farkında olan, eleştirel ve yaratıcı düşünebilen bireyler olarak gelişmeleri için gerekli araçları da sağlamaktadır.

Ana dile olan bağlılık ve diğer dilleri öğrenme süreci, bireylerin kültürel arka planlarından ve bu bağlamda gelişen ön yargı ve kültürel farklılıklar tarafından önemli ölçüde etkilenmektedir. Özellikle, dil aileleri arasında önemli yapısal ve fonolojik farklılıklar barındıran farklı dil ailelerinden Ural-Altay ve Sami dilleri arasındaki geçiş ve öğrenme süreci, bu etkileşimlerin somut bir örneğini teşkil etmektedir. Bu dillerin öğrenilmesi, sadece dilbilimsel zorlukları değil, aynı zamanda öğrenenlerin kültürel algıları ve tutumlarıyla ilgili engelleri de içermektedir. Örneğin, Aikhenvald (2007) tarafından belirtildiği üzere, dil öğrenme süreci, bireylerin kendi kültürel kimliklerine olan bağlılıkları ve diğer kültürlerle etkileşime açıklıkları tarafından şekillendirilmekte ve bu durumda, öğrenme motivasyonu ve başarısında belirgin bir rol oynamaktadır.⁹ Ural-Altay ve Sami dilleri arasındaki öğrenme sürecinde karşılaşılan bazı zorluklar, dilbilimsel farklılıkların yanı sıra, bu dilleri konuşan topluluklar arasındaki kültürel farklılıklardan ve tarihsel ilişkilerden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda, dil öğrenme süreci, sadece dilbilimsel bir mesele olmaktan çıkarak, kültürel bir etkileşim ve anlayış süreci haline de gelmektedir. Bu nedenle, Ural-Altay ve Sami dilleri arasındaki dil öğrenme süreci, dil öğrenenlerin kültürel ön yargılarını aşmaları ve farklı kültürel perspektiflere açık olmalarını gerektiren karmaşık bir süreç olmaktadır.

5 Ellis, Rod. *Task-based Language Learning and Teaching*. (Oxford: Oxford University Press, 2003).

6 Nunan, David. *Second Language Teaching & Learning*. (Boston: Heinle & Heinle Publishers, 1999).

7 Cummins, *The role of primary language development A theoretical framework*, (California: California State Department of Education, 1981).

8 Demirel, Özcan. *Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi*. (Ankara: Pegem A Yayıncılık, 2005).

9 Aikhenvald, Alexandra Yurievna - Dixon, Robert Malcolm Ward (Eds.). *Grammars in Contact: A Cross-Linguistic Typology*. (Oxford: Oxford University Press, 2007).

Dil, sadece iletişim aracı olmanın ötesinde, bir kültürün taşıyıcısı ve koruyucusu işlevi de görmektedir. Bu bağlamda, kendi dilini ve edebiyatını derinlemesine öğrenen bireyler, kendi kültürlerine ve dillerine daha güçlü bir bağlılık gösterebilmektedir. Bu durum, özellikle Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencileri açısından, İngilizce gibi küresel bir dili öğrenmeye karşı potansiyel bir ön yargı veya isteksizlik oluşturabilmektedir. Kramsch tarafından dile getirildiği üzere, yabancı dil öğrenenlerin kendi ana dillerine olan derin bağlılıkları, diğer dilleri öğrenme sürecine yaklaşımlarını şekillendirebilir.¹⁰ Bu durum, özellikle küreselleşme ve kültürel çeşitliliğin öneminin arttığı günümüz dünyasında, dil öğrenmeye karşı bir ön yargı olarak kendini gösterebilmektedir. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencileri, kendi dil ve kültürlerinin zenginliğini ve derinliğini keşfettikçe, bu bağlamda İngilizce gibi dilleri öğrenmeye yönelik tutumları üzerinde bir ön yargı oluşabilmektedirler. Bu ön yargı, dil öğrenmenin sadece bir dilbilimsel süreç olmadığı, aynı zamanda kültürel ve kimlikle ilgili boyutları da içerdiği gerçeğinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencilerinin İngilizce öğrenimine yönelik potansiyel ön yargıları, dilin kültürel koruyuculuğuyla bireylerin kendi kültür ve dillerine olan bağlılıkları arasındaki karmaşık bir ilişkiyi yansıtmaktadır.

Hızla gelişen bilim ve teknoloji çağında, son dönemde küresel iletişimin ve bilimsel gelişmelerin sınırlarını aşarak uluslararası bir platformda paylaşılması, yabancı dil bilgisinin önemini daha da ön plana çıkarmaktadır. Bu bağlamda, özellikle İngilizcenin, bilim ve teknoloji alanındaki en son gelişmeleri takip edebilmek, uluslararası konferanslarda yer alabilmek ve akademik çalışmaları yayımlamak için vazgeçilmez bir araç haline geldiği kaçınılmaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Crystal tarafından da belirtildiği üzere, İngilizcenin global lingua franca (ortak dil) olarak kabul edilmesi, bilgiye erişimi kolaylaştırmasının yanı sıra, farklı kültürlerden gelen bilim insanlarını bir araya getirerek bilimsel işbirliğini de teşvik

etmektedir.¹¹ Ancak, yabancı dil bilgisinin bu potansiyelinden tam olarak faydalanabilmek adına, dil öğrenme süreçlerinin etkin bir şekilde yönetilmesi ve dil becerilerinin doğru bir şekilde kullanılması da gerekmektedir. Bu nedenle, yabancı dil öğrenimi, sadece dilbilimsel bir süreç olarak değil, aynı zamanda küresel bilgi ekonomisine katılım ve uluslararası işbirliğinin bir aracı olarak da ele alınmalı ve incelenmesi gerekmektedir. Bu perspektiften bakıldığında ise yabancı dil öğrenmenin önemi, sadece bireysel başarı ve iletişim becerilerinin geliştirilmesiyle sınırlı kalmayarak, aynı zamanda bilimsel ve teknolojik gelişmelerin küresel ölçekte paylaşılmasını ve anlaşılmasını kolaylaştıran temel bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır.

Türkiye’de yabancı dil öğretiminin zorunlu olmasına rağmen, genel olarak istenilen başarı düzeyine ulaşamadığı gözlemlenmektedir. Bu durum, özellikle Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencileri arasında yabancı dil öğrenmeye yönelik olumsuz tutumlar olduğu varsayımına yol açmış ve ana dilini seçen öğrencilerin başka bir dil öğrenmeye isteksiz olabilecekleri düşünülmüştür. Bu konuda Kolaç’ın “Yabancı Diller ve Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Son Sınıf Öğrencilerinin Yabancı Dil Öğretimi ve Yabancı Dille Öğretim Konusundaki Yönelim ve Görüşleri” başlıklı çalışmasında, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencilerinin büyük çoğunluğunun yabancı dille öğrenim ve öğretim düşüncesine katılmadığı belirlenmiştir.¹² Ayrıca Çakıcı (2007)’nin üniversite öğrencilerine yönelik zorunlu ortak ders olarak verilen İngilizce dersine karşı tutumlarını yönelik çalışmasında, İngilizce’ye karşı katılımcıların olumsuz tutuma sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.¹³ Ancak ZBEÜ’nde yapılan bu araştırmada bu ön yargının aksine, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencilerinin yabancı dil öğrenmeye karşı olumlu tutum sergiledikleri ve bu konuda istekli oldukları ortaya konulmuştur. Daha önce yapılan çalışmalarda Türk Dili ve Edebiyatı öğrencilerinin İngilizce öğrenimine karşı olumsuz tutumda oldukları tespit edilmiştir.

10 Kramsch, Claire. *Context and Culture in Language Teaching*. (Oxford: Oxford University Press, 1993).

11 Crystal, *English as a Global Language*, 18.

12 Kolaç, Emine. “Yabancı Diller ve Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Son Sınıf Öğrencilerinin ‘Yabancı Dil Öğretimi’ ve ‘Yabancı Dille Öğretim’ Konusundaki Yönelim ve Görüşleri”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1/4 (2008), 397-412.

13 Çakıcı, Dilek. *Üniversite Öğrencilerinin Ortak Zorunlu Dersler Kapsamındaki İngilizce Dersine Yönelik Tutumları*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Adıyaman'ın çalışmasında ikinci dil öğrenimi konusunda öğrenen tutumlarından kaynaklı olumsuz faktörlerin belirlenmesi gerektiği, olumsuzlukların azaltılarak nihayetinde tamamen ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmalar yapılmasının önemi ortaya konulmuştur. Yabancı dil öğreniminde daha başarılı olmak için bu oldukça önemli görülmüştür.¹⁴

Bu araştırmanın temel amacı, ZBEÜ İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi bünyesinde eğitim gören Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünün birinci ve ikinci sınıf öğrencilerinin, yabancı dil olarak İngilizce öğrenimine yönelik tutumlarını ortaya koymaktır. Bu çalışma, özellikle Türk Dili ve Edebiyatı öğrencilerinin yabancı dil öğrenimine karşı sergiledikleri tutumların belirlenmesi açısından önem taşımaktadır. Söz konusu öğrenci grubunun, dil öğrenimi sürecine ilişkin tutumlarının kapsamlı bir şekilde ortaya konulması, çalışmanın özgünlüğünü ve değerini artırmaktadır. Bu bağlamda, elde edilecek bulguların, yabancı dil eğitimi alanında stratejilerin geliştirilmesine ve öğrencilerin öğrenme motivasyonlarının artırılmasına yönelik önemli katkılar sunması beklenmektedir. Araştırma, öğrencilerin yabancı dil öğrenimine ilişkin tutumlarını anlamak ve bu tutumların ne ölçüde olumlu veya olumsuz olduğunu belirlemek üzerine odaklanmaktadır. Dil öğrenme tutumlarına yönelik çalışmaların, öğrenciler üzerinde yabancı dil öğreniminin etkilerini anlamayı sağlayacağı, bununla birlikte olumlu veya olumsuz tutumların sebeplerini belirlemeye imkan vereceği belirtilmektedir.¹⁵ Tutumlara yönelik öğrenen bireylerin özelliklerinin belirlenmesi, tutumların ölçülmesi ve analiz edilmesi dil eğitimi ve öğretimine yönelik hedeflerinin belirlenmesinde yardımcı olacaktır.

1. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın örneklemini, ZBEÜ Türk Dili ve Edebiyatında bulunan 150 öğrenciden oluşmaktadır. ZBEÜ Türk Dili ve Edebiyatı 1.ve 2. Sınıf öğrencilerinin yabancı dil öğrenimine karşı tutumlarının ortaya konulması çalışmanın özgün yanını oluşturmaktadır. Katılımcıların minimum, maksimum, standart sapma-

ları hesaplanmıştır. Araştırma kapsamında 150 öğrenciye anket uygulanmış, uygulanan anketin sonuçlarının tamamı değerlendirmeye alınmıştır.

Çalışmada kullanılan ankette veriler IBM SPSS Statistics 29 programlarına aktarılarak tamamlanmıştır. Katılımcıların öncelikle yaş aralığı ve cinsiyetini belirlemek için demografik bilgi formu sunulmuştur. Daha sonra Adıyaman (2019) tarafından geliştirilen Yabancı Dil Öğrenmeye Yönelik Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek, 5'li likert tipi ifadelerinden oluşmaktadır. Beşli likert tipi ölçeğin maddelerin "Hiç katılmıyorum=1", "Az katılıyorum=2", "Kısmen katılıyorum=3", "Çoğunlukla katılıyorum=4" ve "Tamamen katılıyorum=5" olarak belirlenen sorulardan oluşan ankete verdikleri yanıtlarla sınırlıdır. Bu çalışmanın değerlendirmesi, Adıyaman tarafından geliştirilen Yabancı Dil Öğrenmeye Yönelik Tutum Ölçeği'nin kullanılmasıyla gerçekleştirilmektedir. Bu ölçek, öğrencilerin İngilizce öğrenmeye yönelik tutumlarını belirlemek için tasarlanmıştır ve 5'li Likert tipi ifadeleri içermektedir. Değerlendirme, öğrencilerin anket sorularına verdikleri yanıtlar üzerinden yapılır. Ölçek, katılımcıların yabancı dil öğrenmeye yönelik tutumlarını "Hiç katılmıyorum", "Az katılıyorum", "Kısmen katılıyorum", "Çoğunlukla katılıyorum" ve "Tamamen katılıyorum" seçenekleri arasında derecelendirmelerini sağlar. Bu değerlendirme, öğrencilerin yabancı dil öğrenmeye yönelik genel tutumlarının ne kadar olumlu veya olumsuz olduğunu belirlemek için kullanılır.

Değerlendirmenin temel amacı, öğrencilerin yabancı dil öğrenmeye yönelik tutumlarının derinlemesine anlaşılması ve bu tutumların öğrenim süreci üzerindeki etkilerinin incelenmesidir. Bu kapsamda, öğrencilerin tutumları, yabancı dil öğrenme motivasyonları, öğrenme sürecine olan katılımları ve yabancı dil öğrenme sürecinde karşılaştıkları zorluklara yönelik algıları gibi çeşitli boyutlarda değerlendirilir. Böylece, öğrencilerin yabancı dil öğrenimine yönelik tutumlarının pozitif veya negatif olup olmadığı, bu tutumların nedenlerinin ne olduğu ve dil öğrenme sürecini nasıl etkilediği gibi önemli bilgiler elde edilir.

14 Adıyaman, Ayşe. "Yabancı Dil Öğrenmeye Yönelik Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6/39 (2019), 234-248.

15 İnal, Sevim vd., Evin, İ., & Saracoğlu A., S "Yabancı Dil ve Yabancı Dil Edinimi İle Öğrenci Yaklaşımları Arasındaki İlişki". *Dil Dergisi*, 130 (2005), 38-53.

Bu çalışmanın değerlendirmesinde, öğrencilerin yabancı dil öğrenimine yönelik tutumlarını kapsamlı bir şekilde analiz ederek, eğitimcilerin ve dil öğretim programlarının bu tutumları olumlu yönde geliştirmek için gereken adımları belirlemelerine yardımcı olmayı amaçlamaktadır.

2. Bulgular ve Tartışma

2.1. Katılımcıların Demografik Bilgileri

Bu başlık altında çalışmaya katılanlar hakkında yaş ve cinsiyet hakkında bilgiler verilmiştir.

Bu tabloda, katılımcıların yaş verileri ve bu verilere ilişkin istatistikler sunulmuştur. Toplamda 146 katılımcı bulunmaktadır. Ortalama yaşın ne kadar güvenilir olduğunu gösteren standart ortalama hatası 0,433 ve yaş verilerinin ne kadar dağınık olduğunu gösteren standart sapma ise 5,232'dir. En düşük yaş değeri 17 iken, en yüksek yaş değeri 50 olarak belirlenmiştir. Bu, katılımcıların yaş aralığının oldukça geniş olduğunu göstermektedir.

Tablodaki verilere göre, katılımcıların yaşlarına göre dağılımı incelendiğinde çeşitli yaş gruplarının temsil edildiği görülmektedir. En büyük yaş grupları 19 ve 20 yaşlarındaki katılımcılar olarak belirlenmiştir, sırasıyla %21,3 ve %14,7 oranlarındadır. 21 yaşındaki katılımcılar da önemli bir orana sahiptir (%12,0). Bu yaş grupları, toplam katılımcıların büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır.

Bu çalışmaya toplam 150 kişi katılmıştır. Katılımcıların cinsiyeti incelendiğinde %52,7 kadın %36,7'si erkektir.

Bu çalışma, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencilerinin İngilizce öğrenmeye yönelik tutumlarını ve yabancı dil olarak İngilizce öğrenimine karşı tutumlarını incelemektedir. Araştırma, 150 katılımcıyla yürütülmüş olup, katılımcıların yabancı dil öğrenmeye yönelik genel tutumları ve bu sürece yönelik çeşitli görüşler analiz edilmiştir. Çalışmanın bulguları İLGİ, YARARLILIK ve KAYGI açısından ele alınmış ve bulgularımızı değerlendirirken de buna göre analiz yapılmıştır.

Tablo 1: Araştırma Katılımcılarının Yaş İstatistikleri

Katılımcı	Standart Ortalama Hatası	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
146	0,433	5,232	17	50

Tablo 2: Katılımcıların Yaş Dağılımı Yüzdeleri

Katılımcı Yaş	n	%
17	8	5,3
19	32	21,3
20	22	14,7
21	18	12,0
22	19	12,7
23	11	7,3
24	4	2,7
25 - 30 yaş	14	9,3
35 - 50 yaş	6	4,1

Tablo 3: Katılımcıların Cinsiyet Dağılımı Yüzdeleri

N=150	n	%
Erkek	55	36,7
Kadın	79	52,7

1. *Yabancı Dil Öğrenmeye Yönelik Keyif ve Zevk Alma Durumu*, İlgil: Katılımcıların %61'i yabancı dil öğrenmeyi keyifli bulma ve bundan zevk alma konusunda "çoğunlukla katılıyorum" ve "tamamen katılıyorum" yanıtlarını vermişlerdir. Özellikle "Yabancı dil öğrenmekten zevk alırım" ifadesine katılımcıların %65,3'ü olumlu yanıt vermiştir. Bu durum, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencilerinin, İngilizce öğrenme sürecini genellikle pozitif bir deneyim olarak gördüklerini ve bu süreci keyifli bulduklarını göstermektedir. Yıldırım tarafından belirtildiği üzere, öğretim materyallerinin çeşitliliğinin ve güncelliğinin artırılması, teknolojik araçların ve interaktif materyallerin etkin kullanımı, öğrencilerin dil öğrenme sürecine olan ilgisini ve motivasyonunu artırabilmektedir.¹⁶ Dil öğreniminde kaygı düzeyi yüksek olan öğrenciler için

16 Yıldırım, Kemal. "Eğitimde Teknolojik Araçların Kullanımı ve Öğrenci Başarısı Üzerine Bir İnceleme". *Eğitim Teknolojileri Araştırmaları Dergisi*, 11/2 (2020), 213-229.

Tablo 4: Katılımcıların Yabancı Dil Öğrenme Tutumlarına İlişkin Yanıtlarının Yüzdelerle Dağılımı

N=150	Katılma Derecesi (%)				
	Hiç katılmıyorum	Az katılıyorum	Kısmen katılıyorum	Çoğunlukla katılıyorum	Tamamen katılıyorum
Yabancı dil öğrenmek keyiflidir.	8	4,7	23,3	26,7	30,7
Yabancı dil öğrenmek beni korkutur.	41,3	20,0	16,7	9,3	5,3
Yabancı dil öğrenmekten zevk alırım.	4,7	9,3	20,7	23,3	34,7
Yabancı dil öğrenmeyi gerekli bulmuyorum.	68,0	6,0	5,3	4,7	8,0
Yabancı dil bilmenin bana katkı sağlayacağına inanıyorum.	3,3	5,3	2,0	14,0	68,0
Yabancı dilde yayınları okumayı severim.	13	14,7	27,3	15,3	22,0
Yabancı dil öğrenmek bana karmaşık gelir.	18,0	22,7	22,0	14,0	16,0
Yabancı dil öğrenirken zorlandığımda çabuk pes ederim.	25,3	22,0	21,3	10,0	14,0
Yabancı dil öğrenmenin bana katkısı olduğunu düşünmüyorum.	72,0	5,3	6,7	4,7	4,0
Yabancı dil öğrenmek kendimi iyi hissettirir.	5,3	10,0	14,0	17,3	46,0
Yabancı dil öğrenirken başarılı olmak benim için önemlidir.	5,3	2,7	7,3	19,3	58,0

önemli olduğu söylenebilir. İnteraktif ve öğrenci merkezli öğrenme ortamları kaygıyı azaltabilir ve öğrenme sürecine daha aktif katılımı teşvik edebilir olduğu görülmektedir. Erdoğan ve Çakır'a göre, dil öğrenim sürecinin öğrenci merkezli hale getirilmesi ve öğrenme faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi, öğrencilerin ilgi alanlarına ve ihtiyaçlarına uygun öğrenme faaliyetlerinin, motivasyonlarını ve dolayısıyla dil öğrenme başarılarını artırdığını göstermektedir.¹⁷ Bu yaklaşım, öğrencilerin dil öğrenimine yönelik tutumlarını olumlu yönde etkileyebilir ve olumsuz faktörlerin azaltılmasına katkıda bulunabilir. Ayrıca "yabancı dil öğrenmede başarı, büyük ölçüde öğrencinin hedef dile ve kültüre karşı tutumuna ve bu dili öğrenmeye yönelik motivasyonuna bağlıdır".¹⁸ Ellis sosyal etkileşim ve eğlenceli öğrenme aktivitelerinin dil becerilerinin gelişimindeki önemini vurgulamıştır.¹⁹ Bu bağlamda, dil kafeleri, film geceleri gibi sosyal ve kültürel etkinlik-

ler önerilebilir. Bu tür etkinlikler, Krashen'in "edimsel öğrenme" teorisine uygun olarak, öğrencilerin dil becerilerini gerçek yaşam kontekstinde kullanmaları için fırsatlar sunar.²⁰

2.Yabancı Dil Öğrenmenin Gerekli Olup Olmadığı ve Katkı Sağlayıp Sağlamadığı Üzerine Görüşler, Yararlılık: Katılımcıların % 68'i yabancı dil öğrenmeyi gerekli bulmakta ve %72'si yabancı dil öğrenmenin bireye katkı sağlayacağını düşünmektedir. Crystal, İngilizcenin küresel bir dil olarak yükselişini ve bu durumun bireyler ve toplumlar için yarattığı ihtiyaçları tartışmakta ve yabancı dil öğreniminin, küresel iletişim ve işbirliği bağlamında bir önem taşıdığını vurgulamaktadır.²¹ Bu durum, bireylerin ve toplumların, küresel bir dünyada etkili bir şekilde iletişim kurabilmeleri için yabancı dil becerilerine sahip olmalarının önemini göstermektedir.

17 Erdoğan, Volkan - Çakır, Hasan. "Dil Öğreniminde Motivasyonu Artırmanın Yolları". *Dil ve Dilbilimi Çalışmaları Dergisi*, 15/1 (2019), 348-362.

18 Gardner, Robert Charles - Lambert, Wallace Ewart. *Attitudes and Motivation in Second-Language Learning*. Rowley, (MA: Newbury House, 1972).

19 Ellis, *Task-based Language*, 3.

20 Krashen, *Principles and Practice*, 22.

21 Crystal, *English as a Global Language*, 110.

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencileri öğrenim gördükleri bölümde dilin ve dil öğrenmenin önemine dair bilgi ve kazanımlara sahip olmaktadır. Bu nedenle ikinci bir dil öğrenmenin kendilerine katkı sağlayacağını farkındadırlar.

3.Yabancı Dilde Yayınları Takip Etme: Katılımcıların %37'si yabancı dil yayınları takip ettiklerini ifade etmişlerdir. Katılımcıların büyük çoğunluğu yabancı dil yayınları takip etmediklerini veya edemediklerini belirtmişlerdir. Her ne kadar dil öğrenmenin gerekli ve yararlı olduğunu düşünseler de öğrencilerin yabancı yayınları takip edebilecek kadar İngilizceyi öğrenemedikleri ve İngilizce öğrenme konusunda yeterli çabayı göstermedikleri anlaşılmaktadır. Öğrencilerin dil öğrenme konusundaki motivasyonlarının ikinci bir dile karşı bu anlamda yeterli olmadığı ve her ne kadar olumlu tutum geliştirseler de dil öğreniminde etkili olan okuma ve öğrenilen dildeki yayınları takip etmeye önem vermedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Yabancı dil öğreniminde karşılaşılan zorlukların üstesinden gelmek ve öğrenme sürecini daha etkili hale getirmek amacıyla yapılan önceki çalışmalar, öğretmen yetiştirme programlarının güncellenmesi²², öğretim materyallerinin çeşitlendirilmesi ve güncellenmesi²³ ve öğrenci merkezli öğrenme yaklaşımlarının benimsenmesi²⁴ gibi çeşitli stratejilerin önemini vurgulamaktadır.

4.Yabancı Dil Öğreniminin Zorlukları: Öğrencilere “Yabancı dil öğrenmek bana karmaşık gelir” ifadesi yönlendirilmiş ve katılımcıların %16'sı “tamamen katılıyorum”, %14'ü “çoğunlukla katılıyorum”, %22'si “kısmen katılıyorum”, %22,7'si “az katılıyorum” ve %18'i “hiç katılmıyorum” yanıtlarını vermişlerdir. Genel anlamda eğitimde önceki öğrenmeler sonraki öğrenmeyi besler ve kolaylaştırır. Türk Dili Edebiyatı Bölümü öğrencilerinin kendi ana dilleri konusunda lisans derecelerindeki aldıkları eğitim dil öğrenimine yönelik olduğundan, öğrencilerin çoğunlukla dil öğrenimini karmaşık bulmadıkları söylenebilir.

“Yabancı dil öğrenirken zorlandığımda çabuk pes ederim” sorusuna ise katılımcıların %25,3' ü “ta-

mamen katılıyorum”, %22,0' i “çoğunlukla katılıyorum”, %21,3'ü “kısmen katılıyorum”, %10,0 ' u “az katılıyorum” ve %14,0' ü “hiç katılmıyorum” yanıtlarını vermişlerdir. Öğrencilerin genel olarak öğretilen zorluğu karşısındaki tutumlarının genel eğilimlerle benzerlik gösterdiği söylenebilir.

5.Yabancı dil öğreniminde başarılı hissetme: “Yabancı dil öğrenmenin bana katkısı olduğunu düşünmüyorum” önermesine katılımcıların %72,0' si “hiç katılmıyorum” şeklinde; “Yabancı dil öğrenmek kendimi iyi hissettirir” önermesine ise %63,3 ü “tamamen katılıyorum” veya “çoğunlukla katılıyorum” şeklinde cevap vermişlerdir. Bu durum öğrencilerin dil öğrenimini anlamlı ve değerli buldukları şeklinde yorumlanabilir.

ZBEÜ Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünün birinci ve ikinci sınıf öğrencileri üzerinde yapılan bu araştırma, İngilizce öğrenmeye yönelik tutumların, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencileri arasında büyük bir çeşitlilik gösterdiğini kanıtlamaktadır. Bu tutumların anlaşılması ve öğrencilerin daha etkin bir şekilde yabancı dil öğrenmelerini sağlamak amacıyla, öğrenim sürecine dair motivasyon ve ihtiyaçların daha iyi anlaşılmasına yönelik detaylı araştırmalara ihtiyacımız bulunmaktadır. Ayrıca, öğrencilerin olumlu tutumlarını pekiştirecek ve olumsuz tutumları dönüştürecek stratejilerin geliştirilmesi önem arz etmektedir.

Sonuç

Bu çalışmada, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencilerinin İngilizce öğrenimine yönelik tutumlarını değerlendirmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, öğrencilerin büyük bir çoğunluğu (%61) İngilizce öğrenmeyi zevkli bulduğunu ifade etmektedir. Ayrıca, katılımcıların %65,3'ü yabancı dil öğreniminin keyifli olduğunu belirtmiştir. Bu veriler, öğrencilerin İngilizce öğrenim sürecine genel olarak pozitif bir bakış açısıyla yaklaşımlarını göstermektedir. Öğrencilerin %68'i yabancı dil öğrenmenin gerekli olduğuna inanmakta, %72'si ise bu sürecin bireysel katkı sağladığını düşünmekte-

22 Demir, Serkan vd. “Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme Programlarının Dil Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi”. Eğitim ve Bilim 43/195 (2018), 169-188.

23 Yıldırım, *Eğitimde Teknolojik Araçların Kullanımı*, 215.

24 Erdoğan, Çakır, *Dil Öğreniminde*, 352.

dir. Bu durum, çok dilli becerilerin uluslararası iletişimde önemini vurgulamaktadır. Ancak, araştırmaya katılanların %37'si yabancı dilde yayımlanan içerikleri takip ettiklerini belirtirken, geri kalan büyük çoğunluk bu tür yayınları izlemediklerini veya izlemediklerini ifade etmiştir. Bu durum, öğrencilerin İngilizceyi yeterli düzeyde öğrenemediklerini ve yabancı yayınları takip edecek kadar dil becerisi geliştiremediklerini gösterirken, öğrencilerin yabancı dil öğrenme motivasyonu ve çabalarının yetersiz olduğunu ve öğrenilen dili aktif olarak kullanma konusunda gereken önemi vermediklerini de ortaya koymaktadır. Yapılan anket verilerine göre, "Yabancı dil öğrenimi benim için karmaşık görünüyor" ifadesine yönelik olarak, %16'sı yabancı dil öğrenmenin çok karmaşık olduğunu tamamen kabul ederken, %18'i hiç katılmadığını belirtmiştir. Bu, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencilerinin, ana dillerinde aldıkları eğitim sayesinde yabancı dil öğrenimini genellikle daha az karmaşık bulduklarını göstermektedir.

Bulgular, öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun İngilizce öğrenmeyi zevkli ve keyifli bulduğunu, yabancı dil öğrenmenin gerekli olduğuna inandığını ve bireysel katkı sağladığını düşündüğünü ortaya koymuştur. Bu durum, öğrencilerin İngilizce öğrenim sürecini genel olarak olumlu değerlendirdiklerini göstermektedir. Bu bulgular, dil öğrenimi stratejilerinin gözden geçirilmesi ve pratik yapma olanaklarının artırılması gerekliliğini vurgulamaktadır.

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencilerinin İngilizce öğrenmeye yönelik olumlu tutumları, yabancı dil öğreniminin önemini kavradıklarını göstermektedir. Ancak, öğrencilerin dil becerilerini geliştirme ve öğrendikleri dili aktif olarak kullanma konusunda daha fazla çaba göstermeleri gerekmektedir. Bölüm, öğrencilerin dil öğrenme motivasyonlarını artırmak ve onları yabancı dilde yayımlanan içerikleri takip etmeye teşvik etmek için ek önlemler alabilir. Böylece, öğrencilerin İngilizce yeterliliklerini geliştirmeleri ve çok dilli bir ortamda etkili iletişim kurabilmeleri sağlanabilir. Öğrencilerin olumlu tutumlarını pekiştirmek ve olumsuz tutumları dönüştürmek için, öğrenim sürecine dair motivasyon ve ihtiyaçların daha iyi anlaşılmasına yönelik çalışmalar yapılması gerekmektedir.

Kaynakça

1. Kitaplar

- Aikhenvald, Alexandra Yurievna - Dixon, Robert Malcolm Ward (Eds.). *Grammars in Contact: A Cross-Linguistic Typology*. Oxford: Oxford University Press, 2007.
- Bialystok, Ellen. *Bilingualism in Development: Language, Literacy, and Cognition*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- Byram, Michael. *Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence*. Clevedon: Multilingual Matters, 1997.
- Chomsky, Noam. *Syntactic Structures*. The Hague/Paris: Mouton, 1957.
- Crystal, David. *English as a Global Language, 2nd ed.* Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- Cummins, Jim. *The role of primary language development in promoting educational success for language minority students. In Schooling and language minority students: A theoretical framework*, California: California State Department of Education, 1981.
- Cummins, Jim. *Language, Power and Pedagogy: Bilingual Children in the Crossfire*. Clevedon: Multilingual Matters, 2000.
- Demirel, Özcan. *Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi*. Ankara: Pegem A Yayıncılık, 2005.
- Ellis, Rod. *Task-based Language Learning and Teaching*. Oxford: Oxford University Press, 2003.
- Gardner, Robert Charles - Lambert, Wallace Ewart. *Attitudes and Motivation in Second-Language Learning*. Rowley, MA: Newbury House, 1972.
- Graddol, David. *English Next*. London: British Council, 2006.
- Halliday, Michael Alexander Kirkwood. *Language as Social Semiotic: The Social Interpretation of Language and Meaning*. London: Edward Arnold, 1978.
- Kavcar, Cahit. *Türkçe Eğitimi ve Sorunlar*. Ankara: Engin Yayınevi, 1998.
- Krashen, Stephen. *Principles and Practice in Second Language Acquisition*. Oxford: Pergamon, 1982.
- Kramsch, Claire. *Context and Culture in Language Teaching*. Oxford: Oxford University Press, 1993.
- Nunan, David. *Second Language Teaching & Learning*. Boston: Heinle & Heinle Publishers, 1999.
- Richards, Jack - Rodgers, Theodore. *Approaches and Methods in Language Teaching*, Cambridge: Cambridge University Press, 2nd ed., 2001.
- Vygotsky, Lev Semenovich. *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.

2. Makaleler

- Adıyaman, Ayşe. "Yabancı Dil Öğrenmeye Yönelik Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6/39 (2019), 234-248.
- Demir, Serkan vd. "Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Programlarının Dil Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi". *Eğitim ve Bilim*, 43/195 (2018), 169-188.
- Erdoğan, Volkan - Çakır, Hasan. "Dil Öğreniminde Motivasyonu Artırmanın Yolları". *Dil ve Dilbilimi Çalışmaları Dergisi*, 15/1 (2019), 348-362.
- İnal, Sevim vd., Evin, İ., & Saracoğlu A., S "Yabancı Dil ve Yabancı Dil Edinimi İle Öğrenci Yaklaşımları Arasındaki İlişki". *Dil Dergisi*, 130 (2005) 38-53.
- Kolaç, Emine. "Yabancı Diller ve Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Son Sınıf Öğrencilerinin 'Yabancı Dil Öğretimi' ve 'Yabancı Dille Öğretim' Konusundaki Yönelim ve Görüşleri". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1/4 (2008), 397-412.
- Lee, David - Williams, Laura. "Examining the Relationship between Learner Traits and Academic Achievement". *International Journal of Education Studies*, 8/4 (2018), 112-128.
- Smith, Andrew et all. "Taking teaching and learning seriously: Approaching wicked consciousness through collaboration and partnership". *To Improve the Academy: A Journal of Educational Development*, 41/1 (2022), 38-67.
- Smith, John - Johnson, Mary. "The Impact of Learner Characteristics on Educational Objectives". *Journal of Educational Research*, 29/3 (2019), 101-115.
- Yıldırım, Kemal. "Eğitimde Teknolojik Araçların Kullanımı ve Öğrenci Başarısı Üzerine Bir İnceleme". *Eğitim Teknolojileri Araştırmaları Dergisi*, 11/2 (2020), 213-229.

3. Tezler

- Çakıcı, Dilek. Üniversite Öğrencilerinin Ortak Zorunlu Dersler Kapsamındaki İngilizce Dersine Yönelik Tutumları. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Kazazoğlu, Sinan. *Anadili ve Yabancı Dil Derslerine Yönelik Tutumun Akademik Başarıya Etkisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.

Ek 1. Yabancı Dil Tutum Ölçeği

Sıra No	Aşağıdaki ifadelerden her birini dikkatle okuyup size ne derece uyduğunu (X) şeklinde işaretleyiniz.	Katılma Dereceniz				
		Hiç katılmıyorum	Az katılıyorum	Kısmen katılıyorum	Çoğunlukla katılıyorum	Tamamen katılıyorum
1	Yabancı dil öğrenmek keyiflidir.					
2	Yabancı dil öğrenmek beni korkutur.					
3	Yabancı dil öğrenmekten zevk alırım.					
4	Yabancı dil öğrenmeye istekliyim.					
5	Yabancı dil öğrenmeyi gerekli bulmuyorum.					
6	Yabancı dil bilmenin bana katkı sağlayacağına inanıyorum.					
7	Yabancı dilde yayınları okumayı severim.					
8	Yabancı dil öğrenmek bana karmaşık gelir.					
9	Yabancı dil öğrenirken zorlandığımda çabuk pes ederim.					
10	Yabancı dil öğrenmenin bana katkısı olduğunu düşünmüyorum.					
11	Yabancı dil öğrenmek kendimi iyi hissettirir.					

Etik Kurul Kararı

Evrak Tarih ve Sayısı: 20.03.2024-427079	Kurum Kayıt Tarihi ve Sayısı: 29.02.2024/422842	Protokol No:541
		08.03.2024
T.C. ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ İNSAN ARAŞTIRMALARI ETİK KURULU KARARI		
ÇALIŞMANIN TÜRÜ:	Anket	
BAŞLIK:	Yabancı Dil Olarak İngilizce Öğrenimine Karşı Tutumun Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde Öğrenim Gören Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Öğrencileri Üzerinde İncelenmesi	
SORUMLU ARAŞTIRMACI:	Dr. Öğr. Üyesi Erdem DİRİMEŞE	
YARDIMCI ARAŞTIRMACI:	Gizem KENDİRCİ	
KARAR:	UYGUN	
ETİK KURUL ÜYELERİ		
Prof. Dr. Şaban ÇELİKOĞLU Başkan		
Prof. Dr. Ahmet Ferda ÇAKMAK Üye	Prof. Dr. Ahmet EFİLOĞLU Üye Katılmadı	
Prof. Dr. Mehmet CURAL Üye	Doç. Dr. Yücel NAMAL Üye	
Prof. Dr. Tülay KUZLU AYYILDIZ Üye	Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Çağatay BÜYÜKUYUSAL Üye	
29.05.2014 Tarih ve 2014/08-13 Sayılı Senato Kararı ile Kabul Edilmiştir.		
Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. Evrak sorgulaması https://turkiye.gov.tr/ebd?eK=5319&eD=BSN6KE6ZFK&eS=427079 adresinden yapılabilir.		

KÜRESEL REKABETİN ANAHTARI: ULUSLARARASI PAZARLAMA KARMASI VE İLETİŞİMİ

Cemal GÜMÜŞ*

Özet

Uluslararası Pazarlama Karması, ürün, fiyat, tutundurma ve dağıtım unsurlarından oluşmaktadır ve uluslararası pazarlarda iş yaparken dikkatlice planlanmalıdır. Bu çalışmada günümüz rekabetçi iş dünyasında başarının kritik unsurlarından biri olan uluslararası pazarlama karması ve iletişimi ele alınmaktadır. Uluslararası pazarlarda faaliyet gösteren firmaların, farklı kültürlere, dillere ve alışkanlıklara sahip tüketicilere etkili bir şekilde ulaşabilmeleri için pazarlama karması unsurlarının iletişimini doğru bir şekilde belirlemeleri gerekmektedir. Ürün, müşteri ihtiyaçlarını karşılamak üzere tasarlanmış ve sürekli olarak geliştirilmesi gereken bir değerdir. Ürünün konumlandırması, ürünün hedef pazarın ihtiyaçlarını karşılamak üzere belirlenen stratejik bir yaklaşımdır. Fiyatlandırma stratejileri, hedef pazarın ekonomik koşullarına ve tüketici alışkanlıklarına uygun olarak belirlenmelidir ve iletişim stratejileriyle desteklenmelidir. Tutundurma faaliyetleri, ürünün hedef kitleye doğru şekilde tanıtılmasını sağlar ve iletişim stratejilerinin önemli bir parçasıdır. Reklam, halkla ilişkiler, satış promosyonları ve dijital pazarlama gibi çeşitli iletişim araçları kullanılarak hedef kitleye etkili bir şekilde ulaşılabilmektedir. Dağıtım kanalları, ürünlerin hızlı ve etkili bir şekilde tüketiciye ulaştırılmasını sağlar ve iletişim stratejilerinin bir uzantısıdır. Bu unsurların doğru bir şekilde yönetilmesi, işletmelerin uluslararası pazarlarda rekabet avantajı elde etmelerine yardımcı olabilir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Pazarlama, İletişim, Ürün, Fiyat, Tutundurma, Dağıtım

THE KEY TO GLOBAL COMPETITION: INTERNATIONAL MARKETING MIX AND COMMUNICATION

Abstract

The international marketing mix consists of product, price, promotion and distribution and should be carefully planned when doing business in international markets. This study focuses on the international marketing mix and communication, which is one of the critical elements of success in today's competitive business world. In order to effectively reach consumers with different cultures, languages and habits, companies operating in international markets need to determine the communication of marketing mix elements correctly. A product is a value that is designed to meet customer needs and needs to be continuously developed. Product positioning is a strategic approach to position the product to meet the needs of the target market. Pricing strategies should be determined in accordance with the economic conditions and consumer habits of the target market, and supported by communication strategies. Promotional activities ensure that the product is properly introduced to the target audience and are an important part of the communication strategies. The target audience can be reached effectively by using various communication tools such as advertising, public relations, sales promotions and digital marketing. Distribution channels ensure that products are delivered to consumers quickly and effectively and are an extension of communication strategies. Proper management of these elements can help businesses gain competitive advantage in international markets.

Keywords: International Marketing, Communication, Product, Price, Promotion, Place

* Öğr. Gör. Dr. Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Devrek Meslek Yüksekokulu, Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü, cemalgumus@beun.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0283-1073

Extended Summary

The international marketing mix is a strategic concept that businesses use to be successful in international markets. This concept enables businesses to create marketing strategies by combining elements such as product, price, place and marketing communication in international markets. The main purpose of the international marketing mix is to help businesses gain a competitive advantage in the international market. The marketing mix includes the marketing decisions that businesses make about the development, pricing, distribution and promotion of their products. These decisions usually consist of product, price, place and promotion components and are known by their English initials as the 4Ps. Today, each of the P's is defined by the 4C's, which is a customer-centric approach and consists of customer value, cost to the customer, convenience to the customer and customer communication.

Product positioning is a strategic approach to the adoption and perception of a product by target consumers in the international market targeted by the business. A brand must maintain its overall brand image and values, even when applying different communication strategies in different markets. Price is the amount consumers pay for a good or service or the value they receive in return. Pricing is the process of placing a value on a business's products and consists of the benefits consumers perceive in return for the price they pay. Marketing objectives, product positioning, costs, demand, competitors and other external factors should be considered in the price setting process. When determining pricing policies in international markets, the communication strategy should align price with other elements of the marketing mix and convey the right message to consumers. Promotion is a process consisting of communication activities planned to increase awareness of a good or service and to direct consumers toward this product. This process is based on various elements, such as advertising, public relations, sales promotions, and sales teams. International advertising strategies are planned and coordinated activities developed to enable brands to communicate effectively in international markets with different cultural, language and market conditions. These strategies are usually designed to strengthen the brand's presence in the international market, promote its goods or services, influence consumer behavior and increase sales. In international markets, the distribution activities of businesses are carried out with the contributions of various internal and external channel members, both within and outside the control of the business. The distribution channel can be defined as the whole of the intermediary businesses involved in the purchasing or sales process from production to consumption of a good. When selecting overseas distribution channels, the current and future capacity of the company as well as the objectives to be achieved should be taken into consideration. Distribution policies require the adoption of an effective communication strategy in the process of delivering products to target markets and presenting them to consumers.

In today's global competitive environment, businesses need to manage the components of the marketing mix effectively in order to be successful in the international market. In this process, where communication strategies also play a critical role, the importance of effectively delivering the correct message to the target audience should be emphasized. Communication strategies enable businesses to communicate effectively with their target audiences. When addressing consumers with different cultures and languages, it is important to convey the right message through the right communication channels. The effective use of digital marketing tools is an important area of research to gain competitive advantage in international markets. The international marketing mix and communication play a vital role in the global competition of modern business.

1. Uluslararası Pazarlama Karması

Pazarlama, ülkelerin politik, sosyal ve ekonomik sistemlerinden bağımsız olarak geniş bir şekilde uygulanabilen evrensel bir faaliyettir. Ancak, pazarlama uygulamaları tarz ve kapsam açısından ülkeden ülkeye değişiklik gösterebilir. Farklı kültürler, gelir düzeyleri ve ekonomik gelişim seviyeleri nedeniyle

tüketicilerin ihtiyaçları ve tercihleri de farklılık gösterir. Bu nedenle, aynı ürün farklı pazarlarda farklı şekillerde talep görebilir. Pazarlama prensipleri evrenseldir ve pazarlamacılar her yerde müşteri odaklı olmalıdır. Ancak, bu, farklı pazarlarda aynı pazarlama stratejisinin uygulanması gerektiği anlamına gelmez. Müşteri odaklılık, pazarlama karışımının farklı pazarlarda farklı olabileceği anlamına gelmektedir.¹

1 Sak Onkvisit - John Shaw, *International Marketing: Strategy and Theory* (London: Routledge, 2008),10.

Uluslararası pazarlama karması, işletmelerin uluslararası pazarlarda başarılı olabilmek için kullandıkları stratejik bir kavramdır. Bu kavram, işletmelerin uluslararası pazarlarda ürün, fiyat, dağıtım ve pazarlama iletişimi gibi unsurları bir araya getirerek pazarlama stratejilerini oluşturmalarını sağlar. Uluslararası pazarlama karmasının temel amacı, işletmelerin uluslararası pazarlarda rekabet avantajı elde etmelerine yardımcı olmaktır. Bu kavram, işletmelerin uluslararası pazarlarda hedef pazar bölümlerine yönelik olarak ürünlerini ve pazarlama stratejilerini nasıl şekillendireceklerini belirlemelerine yardımcı olur. Uluslararası pazarlama karması, işletmelerin uluslararası pazarlarda başarılı olabilmeleri için ürün, fiyat, tutundurma ve dağıtım gibi unsurları koordine etmelerini sağlayan stratejik bir yaklaşımdır.

Pazarlama karması, işletmelerin ürünlerinin geliştirilmesi, fiyatlandırılması, dağıtılması ve tutundurulması gibi konularda aldıkları pazarlama kararlarını içerir. Bu kararlar, genellikle ürün (product), fiyat (price), dağıtım (place) ve tutundurma (promotion) bileşenlerinden oluşur ve İngilizce baş harfleriyle 4P olarak bilinirler. Bu dört değişken, kontrol edilebilen değişkenlerdir ve pazarlama stratejilerini oluştururken dikkate alınır. Günümüzde, her bir P (product, price, promotion, place) müşteri odaklı bir yaklaşım olan ve müşteri değeri, müşteriye maliyet, müşteriye kolaylık ile müşteri iletişimi bileşenlerinden oluşan 4C (customer value, cost, convenience, communication) kavramıyla tanımlanmaktadır.² Müşteri değeri, işletmelerin mal ve hizmetlerinin müşterilere sağlayacağı faydayı belirlemelerini içerir. Müşteriler, ürünlerden elde edecekleri fayda ile ödeyecekleri maliyet arasındaki farkı değerlendirirler. Müşteriye maliyet, müşterinin ödemek zorunda kalacağı ek maliyetlerin ortadan kaldırılmasıyla ilgilidir. Müşteriye kolaylık, ürün veya hizmete kolayca ulaşmalarını sağlayacak dağıtım ağının kurulmasını içerirken, müşteri iletişimi müşterilerin isteklerini karşılamak ve iyi iletişim kurmakla

ilgilidir. Hizmet işletmelerinde ise, ürün, fiyat, dağıtım ve tutundurma unsurlarına ek olarak süreç (process), insanlar (people), fiziksel kanıt (physical evidence) ve verimlilik (productivity) gibi faktörler de önemlidir ve bu unsurlar 4P kavramına eklenirler.³

Pazarlama karması bileşenleri, tüketicilerin istek ve ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlar ve bütüncül bir yaklaşımı temsil eder. Bu bileşenler, tüketicilerin yaşadığı sorunların çözümüne yardımcı olur. Ürünlerin tüketicilerin isteklerine ve beklentilerine uygun şekilde geliştirilmesi, uygun fiyatlandırma stratejileriyle sunulması, erişilebilir dağıtım kanalları aracılığıyla temin edilmesi, tüketicilere ürünlerin neden gerekli olduğuna dair ikna edici çalışmalar yapılması ve istedikleri zaman ve miktarda ürüne erişim sağlanması gibi süreçler, pazarlama karması bileşenleri sayesinde gerçekleştirilir.⁴

1.1. Ürün

Kavram olarak ürün, müşterilerin toplam faydalarını maksimize etmeleri için belirli gereksinimleri karşılamak amacıyla satın aldıkları, objektif ve sübjektif özelliklere sahip olan üretilmiş değerlerdir şeklinde tanımlanabilir.⁵ Ürün, tüketicinin beklentilerini karşılamak ve tatmin sağlamak üzere tasarlanmış bir bileşenler dizisidir. Bu bileşenler, fiziksel, sembolik ve hizmetle ilgili özelliklerin bir araya gelmesiyle oluşur. Pazarlama yönetimi, hedef pazardaki tüketicilerin ihtiyaçlarını ve isteklerini yakından takip etmeli ve bu değişkenlikleri doğru bir şekilde analiz etmelidir. Ürün gamındaki ürünlerin özelliklerini sürekli gözden geçirmeli ve geliştirmelidir. Ayrıca, yeni özelliklerin belirlenmesi ve bu özelliklerin tüketicilere sunulması da önemlidir. İşletmeler, müşterilerinin ihtiyaçlarını ve isteklerini anlamak için aktif olarak çaba göstermeli ve müşterilerle sürdürülebilir ilişkiler kurmalıdır. Bu şekilde, müşterilere sürekli olarak değer sunarak ve rakiplerinden farklı avantajlar sağlayarak rekabet avantajı elde edebilirler.⁶

2 Philip Kotler, *Marketing Management: Analysis, Planning, Implementation, and Control* (Upper Saddle River: Prentice Hall, 1994), 130-131.

3 Dilber Ulaş, *Küreselleşme Sürecinde Dışa Açılma Stratejileri* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2009), 211.

4 Ömer Torlak, "Pazarlama karması ve Pazarlama Kararları", *Pazarlama İlkeleri Kitabı* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013), 99-100.

5 Ferhat H. Ecer - Murat Canitez, *Uluslararası Pazarlama* (Ankara: Gazi Kitabevi, 2005), 140.

6 Ulaş, *Küreselleşme Sürecinde Dışa Açılma Stratejileri*, 213.

Ürünle ilgili kararlar, pazarlama stratejisinin temelini oluşturur. Kaliteli bir ürün sunulması, yüksek kaliteli ve maliyetli bileşenlerin kullanılmasını gerektirir, bu da ürünün fiyatını etkiler. Ürün politikası, aynı zamanda tutundurma politikasını da etkiler; örneğin, varlıklı müşterilere yönelik ürünlerin tanıtımı farklı olabilir. Günümüzde, işletmeler genellikle birden fazla ürün veya hizmet sunarlar, bu da ürün yönetimini karmaşık hale getirir. Rekabetçi bir ortamda, yeni ürünlerin piyasaya sürülmesi ve mevcut ürünlerin etkileşimleri dikkate alınmalıdır. İşletmenin dış pazarlardaki ürün bileşimi, iç pazarındakinden farklılık gösterebilir. Bu durum, müşteri beklentileri ve rekabet koşullarını dikkate alarak şekillenir. İşletmenin ürün yelpazesi, iç ve dış pazar koşullarıyla birlikte birçok faktöre bağlı olarak belirlenir.⁷

Uluslararası pazarlamada, ürün kavramı bir şirketin veya işletmenin satışa sunulan mal veya hizmetlerini ifade eder. Bu ürünler, tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılamak, isteklerini tatmin etmek veya belirli bir gereksinimi gidermek amacıyla sunulur. Ürün kavramı, fiziksel nesnelerin yanı sıra hizmetler, deneyimler, fikirler ve diğer değerlerin de dahil olduğu geniş bir yelpazeyi kapsar. Uluslararası pazarlamada ürün kavramı, şirketlerin global pazarlarda rekabet ederken dikkate aldıkları unsurları içerir. Bu unsurlar arasında ürünün fiziksel özellikleri, kalitesi, ambalajı, marka imajı, garanti ve satış sonrası hizmetler gibi faktörler yer alır. Ayrıca, kültürel farklılıklar, yasal düzenlemeler, tüketici tercihleri ve pazar bölümleri gibi uluslararası pazarların özellikleri de ürün kavramının şekillenmesinde önemli rol oynar. Uluslararası pazarlamada başarılı bir ürün stratejisi geliştirmek için, şirketlerin pazar araştırması yapması, müşteri ihtiyaçlarını anlaması ve rekabetçi bir ürün portföyü oluşturması gereklidir. Ayrıca, ürünün uluslararası standartlara uygunluğu, yerel taleplere ve kültürel farklılıklara uygunluğu da göz önünde bulundurulmalıdır. Bu şekilde, şirketler uluslararası pazarda başarılı bir ürün stratejisi izleyerek rekabet avantajı elde edebilirler.

1.1.1. Ürün Konumlandırma

Uluslararası pazarlamada ürün konumlandırma, işletmenin hedeflediği uluslararası pazarda, ürü-

nün hedef tüketicilere karşı benimsenmesi ve algılanması için belirlenen stratejik bir yaklaşımı ifade eder. Bu stratejik yaklaşım, ürünün hedef pazar bölümlerinin ihtiyaçlarını ve tercihlerini karşılamak üzere belirlenen konumunu şekillendirir. Ürün konumlandırma süreci, işletmenin ürününü rakip ürünlerden farklılaştırmasını ve hedef tüketiciler nezdinde öne çıkmasını sağlayacak bir konum belirlemesini içerir. Bu süreçte, işletme hedef pazar bölümlerinin ihtiyaçlarını, tercihlerini ve kültürel özelliklerini dikkate alarak ürününü nasıl konumlandıracağını belirler. Ürünün hedef tüketicilere sunulan faydaları, benzersiz özellikleri ve değer önerileri, belirlenen konumlandırma stratejisi doğrultusunda vurgulanır. Bunun yanı sıra, rekabet analizi yapılır ve rakip ürünlerin konumları göz önünde bulundurularak işletmenin ürünü rakiplerden farklılaştırılır.

Ürün konumlandırma süreci ayrıca ürünün tasarımı, özellikleri, markası, ambalajı, fiyatı, dağıtımı ve pazarlama iletişimi gibi unsurları da kapsar. Bu unsurlar, ürünün hedef tüketicilere sunulan değeri ve algısı üzerinde etkili olur. İşletme ürün konumlandırmasını sürekli olarak gözden geçirir ve değişen pazar koşullarına ve tüketici geri bildirimlerine uyum sağlamak için gerektiğinde stratejik uyarlamalar yapar. Bu şekilde, ürünün hedef pazardaki başarısını artırmak ve rekabet avantajını sürdürmek amaçlanır.

Pazarlama uzmanları, ürünlerin müşterilere sağladığı değerleri ve özellikleri belirli bir strateji doğrultusunda aktararak konumlandırma çalışmalarını yürütürler. Konumlandırma stratejisi, ürünün tüketiciler nezdindeki algısını şekillendirme ve rakiplerinden ayrışma amacı güder. Başarılı bir konumlandırma stratejisi, çekici ve gerçekçi özellikler içermeli ve marka vaatleriyle uyumlu olmalıdır. Ürünlerin yaşam döngüleri ve pazarın uluslararasılaşma seviyesi, konumlandırma stratejisinin belirlenmesinde önemli faktörlerdir. Konumlandırma, genellikle ürünün olgunluk aşamasında daha fazla önem taşırken, giriş aşamasında zorluklarla karşılaşabilir. Uluslararası pazarda satışların düşüş eğilimi gösterdiği dönemlerde, ürünün olgunluk evresine doğru genişlemesiyle yeni pazarlarda etkili olabilme potansiyeli artabilir.⁸

7 Mehmet Karafakioğlu, *Uluslararası Pazarlama Yönetimi* (İstanbul: Beta Yayıncılık, 2019), 52.

8 Barış Özay, *Uluslararası Pazarlama ve Markalaşmanın İhracattaki Önemi, Şişecam (Şişecam Cam Ev Eşyası- Paşabahçe) Örneği* (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2023), 65-66.

Uluslararası pazarlarda ürün konumlandırma iletişimi stratejisi, hedeflenen pazarın kültürel, sosyal, ekonomik ve demografik özelliklerini dikkate alarak belirlenmelidir. Ürünün hedef kitleye nasıl sunulacağı, hangi özelliklerinin vurgulanacağı ve hangi iletişim kanallarının kullanılacağı gibi faktörler bu stratejiyi şekillendirir. Örneğin, lüks bir marka için ürün konumlandırma iletişimi stratejisi, ürünün kalitesi, dayanıklılığı, benzersiz tasarımı ve prestiji vurgulayabilir. Bu strateji, markanın hedef kitlesinin yaşam tarzı, sosyal statüsü ve tüketici alışkanlıkları gibi faktörlere uygun olarak belirlenmelidir. Aynı şekilde, sağlık ve güzellik alanında faaliyet gösteren bir marka için ürün konumlandırma iletişimi stratejisi, ürünün doğal, organik veya dermatolojik olarak test edilmiş olduğunu vurgulayabilir. Bu strateji, markanın hedef kitlesinin sağlık ve güzellik ile ilgili beklentilerine ve değerlerine hitap etmelidir. Ürün konumlandırma iletişimi stratejisi belirlenirken, markanın hedef kitlesinin dilini, kültürel referanslarını ve iletişim tercihlerini anlamak da önemlidir. Bu sayede, iletişim mesajları hedef kitleye daha etkili bir şekilde ulaşabilir ve markanın uluslararası pazarda başarılı olmasına katkı sağlayabilir.

1.1.2. Ürün Standardizasyonu ve Uyarlama

Uluslararası pazarlamada, uyarlama ve standardizasyon stratejileri arasındaki tercih uzun süredir tartışılmaktadır. Her iki yaklaşımın da avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır. Uyarlama, müşteri memnuniyeti açısından önemli olsa da ek maliyetlere neden olabilir. Standartlaştırma ise maliyetleri düşürebilir ancak tüm müşteri ihtiyaçlarını karşılamada sınırlı olabilir. Bu nedenle, uluslararası pazarda üreticilerin, uyarlama ve standardizasyon arasında denge kurmaları önemlidir.⁹

İhracat pazarlamasında kritik olan konu, ürün stratejisinin belirlenirken uyum sağlama veya standardizasyon stratejisinin seçilmesidir. Ürün geliştirildikten sonra, hedeflenen ülkelerde nasıl pazarlanacağına karar verilmelidir. Standardizasyon, özellikle endüstriyel ekipmanlar, bilgisayarlar, oyuncaklar veya

kahvaltılık yiyecekler gibi bazı tüketim mallarında mümkündür. Ancak, dil farklılıkları, iş prosedürleri ve tüketici ihtiyaçları, ürünün uyum sağlamasını gerektirebilir.¹⁰

Pazarlama literatüründe, ürünler genellikle endüstriyel ve tüketici malları, dayanıklı ve dayanıksız tüketici malları, kolayda, beğenmeli ve özelliği olan tüketici malları gibi çeşitli şekillerde sınıflandırılmıştır. Endüstriyel mallar genellikle standartlaştırılabilir ve dünya pazarlarına sunulabilirken, bazı dayanıklı tüketici malları da standartlaştırılarak yurtdışında satılabilir. Ancak, bu tür malların uyarlama gereksinimleri genellikle voltaj farklarına ve boyut değişikliklerine sınırlıdır. En fazla uyarlama gerektiren mal türü ise dayanıksız tüketici mallarıdır, özellikle gıda maddelerinin tüketimi kültürel yapıya bağlıdır.¹¹

Bazı durumlarda, uyarlama stratejisine başvurmak, rekabeti sürdürülebilmek için gereklidir. Eğer rakipler, müşterilerinin çeşitli istek ve ihtiyaçlarına farklı ürünlerle cevap veriyorsa, standart ürünlerle rekabet etmek zor olabilir. Özellikle dayanıksız tüketim mallarında standartlaşmaya gitmek için firma, genellikle tekel konumunda olmalıdır.¹²

Uluslararası pazarlamada başarının, standart ve uyarlanmış ürün politikası arasındaki seçime bağlı olduğu belirtilmektedir. Bu seçim, dış pazarların sosyal, ekonomik ve kültürel yapısı, tüketici davranışları ve rakip politikalar gibi çeşitli faktörlere dayanmaktadır. Günümüzde tüketicilerin talepleri ve firmaların güçleri çeşitlenmekte, bu da genellikle uyarlamaya yönelmeyi gerektirmektedir. Ancak, uluslararası iletişimin kolaylaşması, ortak istek ve ihtiyaçların şekillenmesine yardımcı olarak standartlaşmayı teşvik etmektedir. Modern bir işletmede, pazarlama sorumlularının görevi, tüketici taleplerini firma kaynaklarıyla en iyi şekilde karşılamaktır. Bu nedenle, en uygun çözüm genellikle pazar bölümlerini belirleyip tüketicileri homojen gruplara ayırarak ve her gruba ihtiyaçlarını karşılayan standart bir ürün sunarak elde edilir. Bu yaklaşım, uyarlama ve standardizasyonun faydalarını birleştirerek en iyi sonuçları sağlar.¹³ Örneğin, Co-

9 Karafakıoğlu, *Uluslararası Pazarlama Yönetimi*, 136.

10 Ulaş, *Küreselleşme Sürecinde Dışa Açılma Stratejileri*, 213.

11 Karafakıoğlu, *Uluslararası Pazarlama Yönetimi*, 136.

12 Ömer Akat, *Uluslararası Pazarlama Karması ve Yönetimi* (Bursa: Ekin Yayınevi, 2012), 106.

13 Karafakıoğlu, *Uluslararası Pazarlama Yönetimi*, 137.

ca-Cola gibi bazı markalar ürünlerini dünya çapında neredeyse aynı şekilde sunarak ürün standardizasyonu stratejisini benimserler. Bu durumda iletişim stratejisi de genellikle markanın global kimliğine odaklanır. Marka, uluslararası pazarda güvenilirlik, kalite ve tüketici deneyimi gibi unsurları vurgulayan iletişim mesajları kullanabilir. Diğer yandan, McDonald's gibi markalar ise ürünlerini farklı pazarlara uyarlama stratejisini benimserler. Örneğin, McDonald's menüsü farklı ülkelerdeki kültürel tercihlere ve beslenme alışkanlıklarına göre değişiklik gösterebilir. Bu durumda iletişim stratejisi de yerel kültürel unsurları ve tüketici beklentilerini dikkate almalıdır. Hindistan'daki McDonald's iletişim stratejisi, menüdeki ve reklamlardaki ürünlerin ve mesajların Hint kültürüne ve dinine uygun olduğunu vurgulayabilir.¹⁴

Ürün standardizasyonu ve uyarlama faaliyetlerinin iletişim stratejilerinde dikkate alınması gereken önemli bir nokta da markanın bütünlüğünü korumaktır. Marka, farklı pazarlarda farklı iletişim stratejileri uygularken bile genel marka imajını ve değerlerini korumalıdır. Bu, markanın uluslararası pazarda tutarlı ve güçlü bir şekilde var olmasına yardımcı olabilir.

1.2. Fiyat

Fiyat, ekonomik bir değerlendirme çerçevesinde ele alındığında, tüketicinin bir mal veya hizmeti temin etmek için sunduğu mali kaynağın miktarı veya karşılığında sağladığı diğer malların ve hizmetlerin toplam değeri olarak tanımlanabilir.¹⁵ Bu bağlamda, fiyat, bir mal veya hizmetin sahibi olan veya sunan taraf ile tüketici arasındaki değişim sürecinin temel unsurudur ve ekonomik ilişkilerin bir ifadesidir. Bu değer, genellikle piyasa koşullarına, taraflar arasındaki pazarlık gücüne, arz ve talep dinamiklerine ve diğer çeşitli faktörlere dayanarak belirlenir. Armstrong ve Kotler (2012) fiyat kavramını, "tüketicinin bir mal veya hizmeti satın almak için ödediği parasal değer ya da karşılığında sunduğu mal veya hizmetin değeri" şeklinde açıklamaktadır.¹⁶

Fiyatlandırma, işletmenin ürünlerine değer biçme sürecidir ve tüketicilerin ödedikleri bedel karşılığında algıladıkları faydalardan oluşur. Fiyat, yeterli satışı sağlayacak kadar düşük olmalı ve işletmenin faaliyetlerini sürdürebileceği kadar yüksek olmalıdır. Ayrıca, kısa dönemde kâr elde etmenin yanı sıra uzun dönemde rekabet avantajı sağlamalıdır. Fiyat belirlemede pazarlama hedefleri, ürün yaşam döngüsündeki konum, maliyetler, talep, rakiplerin durumu ve diğer dış etkenler göz önünde bulundurulmalıdır. Satın alma kararının kim tarafından verildiği de önemlidir; örneğin, endüstriyel pazarlarda, satın alma yetkilileri fiyat hassasiyetine sahipken, teknik personel genellikle kaliteye odaklanır. Bu nedenle, fiyat belirleme sürecinde satın alma birimindeki kişilerin de dikkate alınması gerekmektedir.¹⁷

Bazı ürünlerin fiyatlarının düşük tutulması, asıl kâr sağlayan ürünlerin satışını artırmak için uluslararası pazarlama alanında sıkça kullanılan bir stratejidir. Eğer firma, uzun vadede toplam kârını artırabilecekse, bazı ürünlerin düşük kâr marjlarıyla hatta maliyet fiyatına ihraç edilmesi, zararlı değil, aksine faydalı olabilir. Uluslararası pazarlamada önemli olan, firmanın uzun vadeli kârlılık amacına yönelik fiyatlandırma stratejilerinin belirlenmesidir. Birçok yeni ve deneysiz ihracat işletmesinde, hedefler genellikle kısa vadeli olarak belirlendiğinde, fiyatlandırma kararlarında esneklik kaybedilir ve bu durum önemli pazar fırsatlarının kaçırılmasına neden olabilir; çünkü uzun vadeli kârlar, kısa vadeli getiriler için feda edilebilir.¹⁸

Bir ürünün veya hizmetin satışlarının artması, belirli bir noktaya kadar, fiyatıyla doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle, pazarlama yöneticilerinin fiyatlandırma stratejilerini, yöntemlerini ve analiz tekniklerini iyi bilmeleri önemlidir. Sürekli değişen ulusal ve uluslararası çevresel koşullar, işletmelerin mal ve hizmetleri için belirledikleri fiyatları zaman zaman artırmasına veya azaltmasına neden olabilir. Fiyat yönetimi olarak adlandırılacak bu süreç, pazar koşullarındaki de-

14 Bigpara.hurriyet.com, "Vejeteryen McDonald's" (Erişim 9 Mayıs 2024)

15 Karafakioğlu, *Uluslararası Pazarlama Yönetimi*, 53.

16 Gary Armstrong - Philip Kotler, *Marketing: An Introduction* (New Jersey: Pearson Education Inc., 2012), 314.

17 Ulaş, *Küreselleşme Sürecinde Dışa Açılma Stratejileri*, 216.

18 Karafakioğlu, *Uluslararası Pazarlama Yönetimi*, 160.

ğişikliklere göre fiyat ayarlamaları yapmayı gerektirir ve bu da pazar koşullarının dikkatlice ve sürekli olarak gözlemlenmesini ve fiyatla bu değişimlere cevap verilmesini gerektirir.¹⁹

Uluslararası pazarlarda fiyatlandırma politikaları belirlenirken iletişim stratejisi, fiyatın pazarlama karmasındaki diğer unsurlarla uyumlu olmalı ve tüketicilere doğru mesajı iletmelidir. İletişim stratejisi, tüketicilere fiyat kararının arkasındaki nedenleri ve değer önerisini açıkça iletmelidir. Örneğin, bir lüks marka düşük fiyatlandırma stratejisi benimsemek istediğinde iletişim stratejisi, ürünün kalitesi ve lüks konumunu vurgulamalıdır. Bu durumda marka, tüketicilere düşük fiyatın kaliteden ödün verilmeden sağlandığını anlatarak fiyat-performans dengesini vurgulamalıdır. Diğer yandan, bir indirim mağazası yüksek fiyatlandırma stratejisi benimsemek istediğinde iletişim stratejisi, indirimlerin ve uygun fiyatların sıklıkla vurgulanması gerekebilir. Bu durumda mağaza, tüketicilere yüksek kaliteli ürünleri uygun fiyatlarla sunmanın yanı sıra, sık sık indirim ve kampanyalarla değer sağladığını iletmelidir. İletişim stratejisi ayrıca fiyatlandırma politikalarının adil ve şeffaf olduğunu vurgulamalıdır. Tüketicilerin fiyat kararını anlamaları ve kabul etmeleri için açık ve net iletişim önemlidir. Bu nedenle, fiyatlandırma stratejisinin tüketicilere doğru bir şekilde açıklanması ve iletilmesi gerekmektedir.

1.2.1. Uluslararası Damping Uygulamaları

Uluslararası damping, bir ülkenin mal veya hizmetlerini diğer ülkelerin pazarlarında düşük bir fiyata satması veya ihraç etmesi olarak tanımlanır.²⁰ Bu durum, ürünlerin normal piyasa değerinin altında bir fiyata satılması anlamına gelir ve genellikle ihracatçı ülkenin rekabet avantajını artırmak için kullanılır. Damping uygulamaları genellikle devlet destekli veya teşvik edilen ticaret politikaları aracılığıyla gerçekleştirilir. Damping, hedef ülkedeki yerel işletmeleri olumsuz etkileyebilir ve uluslararası ticarete adil rekabeti bozabilir. Bu nedenle, uluslararası ticaret düzenlemeleri genellikle damping uygulamalarını önlemeye veya sınırlamaya yöneliktir. Bu tür düzen-

lemeler, dünya ticaret örgütleri tarafından belirlenen ve takip edilen anti-damping önlemleriyle sağlanır.

Damping uygulamaları, ticarete rekabeti sağlama amacıyla çeşitli yöntemlerle gerçekleştirilebilir. Bu yöntemler arasında arıza damping, yağmacı damping, ısrarlı damping, kasıtsız damping ve tersine damping gibi farklı taktikler bulunmaktadır. Bunlar:²¹

- Arıza damping, genellikle iç pazarda birikmiş olan stokları eritmek amacıyla kullanılır. Bu durumda, biriken stokların hızlı bir şekilde azaltılması için ürünler düşük fiyatlarla dış pazara sürülür. Bu pazarlar genellikle ihracatçının rutin olarak iş yapmadığı, ancak fırsat bulunduğu giriş yaptığı pazarlardır.

- Yağmacı damping, uzun vadeli ve hedeflenen bir stratejidir ve dış pazardaki yerel üreticileri zorlayıcı bir etkiye sahiptir. Bu uygulama, düşük fiyatlarla dış pazara girerek yerel üreticileri pazardan çekilmeye zorlamayı amaçlar. Bu sayede, tekel gücü elde edilir ve zaman içinde fiyatlar yükseltilir.

- İsrarlı damping ise sürekli bir politikadır. Bu politikada, uluslararası bir firma belirli dış pazarlarda sürekli olarak düşük fiyatlarla ürün sunar. Genellikle, bu talep elastikiyetinin iç pazara göre daha yüksek olduğu pazarlarda uygulanır. Bu durum, yerel üreticilere karşı rekabeti artırabilir ve yerel piyasayı etkileyebilir.

- Kasıtsız damping, döviz kurlarındaki değişikliklere bağlı olarak ithalatçı ülkelerdeki pazar fiyatının düşmesiyle ortaya çıkar. Bu durum, satış sözleşmesinin imzalanmasından ürünün alıcısına teslim edilmesine kadar olan süre içinde olabilir.

- Tersine damping ise iç pazarda düşük fiyatlarla, dış pazarda ise yüksek fiyatlarla ürün satışını ifade eder. Bu uygulama genellikle, dış pazarlarda talep elastikiyetinin iç pazardan daha düşük olduğu varsayımına dayanır ve bu şekilde daha yüksek kar elde etmeyi hedefler.

Uluslararası pazarlarda fiyatlandırma stratejileri belirlenirken, damping uygulamalarından kaçın-

19 Akat, *Uluslararası Pazarlama Karması ve Yönetimi*, 139-140.

20 Karafakıoğlu, *Uluslararası Pazarlama Yönetimi*, 171.

21 Karafakıoğlu, *Uluslararası Pazarlama Yönetimi*, 172.

mak için geçerli yasal düzenlemelere dikkat edilmesi gerekmektedir. Damping ile ilgili soruşturmalarda karşılaşmamak için, fiyatlandırma politikalarının yanı sıra fiyat dışı unsurlar da önemlidir. Örneğin, ürün farklılaştırması veya satış sonrası hizmetler gibi rekabet avantajları oluşturarak, damping uygulamalarının önüne geçilebilir. Bu şekilde, haksız rekabetin önlenmesi ve adil ticaretin korunması sağlanabilir.²²

Damping uygulamalarına karşı iletişim stratejisi hem hukuki hem de itibar açısından dikkatli bir şekilde ele alınmalıdır. Öncelikle, damping iddialarına karşı şirket, yasal süreci ve hukuki durumu net bir şekilde açıklamalıdır. Damping suçlamalarının yanlış olduğu kanıtlanırsa, bu durum tüketicilere ve diğer paydaşlara açıkça iletilmelidir. Öte yandan, eğer damping suçlamaları doğruysa, şirket bu durumu kabul etmeli ve gelecekte benzer durumların tekrarlanmaması için alınacak önlemleri açıklamalıdır. Örnek olarak, bir şirketin uluslararası pazarda damping yaptığı iddialarıyla karşı karşıya kaldığını düşünelim. Şirketin iletişim stratejisi şu şekilde olabilir: “Şirket olarak, son zamanlarda ortaya atılan damping iddialarını ciddiye almaktayız. Ancak, bu iddiaların doğru olmadığını ve ürünlerimizi adil bir rekabet ortamında sunmaya devam ettiğimizi belirtmek isteriz. Şirket olarak tüm faaliyetlerimizi yasalara ve etik kurallara uygun olarak yürütmekteyiz. Müşterilerimizin ve diğer paydaşlarımızın güvenini kazanmak için elimizden geleni yapmaya devam edeceğiz.” Bu şekilde, şirket hem hukuki süreci koruyarak hem de itibarını koruyarak damping iddialarına yanıt vermiş olur.

1.2.2. Devalüasyon, Revalüasyon ve Enflasyon Ortamında Fiyatlandırma

Uluslararası pazarlarda devalüasyon, revalüasyon ve enflasyon gibi ekonomik faktörlerin fiyatlandırma stratejileri üzerinde etkisi bulunmaktadır.²³

· Devalüasyon, bir ülkenin para biriminin diğer uluslararası para birimleri karşısında değerinin bilinçli olarak düşürülmesidir. Bu, genellikle ülkenin ekonomik durumunda bir zayıflık veya dengesizlik

olduğunda, örneğin ticaret açığının artması veya döviz rezervlerinin azalması durumunda gerçekleşebilir. Devalüasyon, ihracatı artırarak ticaret dengesini iyileştirmeyi amaçlayabilir veya borç yükünü hafifletmek için dış borçları azaltabilir. Fiyatlandırma açısından, devalüasyon genellikle ihracatçılar için yerel para birimi cinsinden satılan ürünlerin yabancı para birimlerinde daha rekabetçi hale gelmesine neden olur.

· Revalüasyon ise tam tersidir; bir ülkenin para biriminin diğer uluslararası para birimleri karşısında değerinin artırılmasıdır. Bu genellikle ülkenin ekonomisinin güçlü olduğu veya enflasyonun yüksek olduğu durumlarda gerçekleşebilir. Revalüasyon, ithalatı artırarak iç talebi sınırlamayı veya ithal malları daha pahalı hale getirerek dış ticaret dengesini düzeltmeyi amaçlayabilir. Fiyatlandırma açısından, revalüasyon ihracatçılar için ürünlerini yabancı pazarlarda daha pahalı hale getirebilir, ancak ithalatçılar için ithal edilen malların maliyetini artırabilir.

· Enflasyon, genel olarak mal ve hizmetlerin genel fiyat seviyesinin artmasıdır. Enflasyon ortamında fiyatlandırma, bir ürünün maliyetini veya satış fiyatını enflasyonun etkilerini göz önünde bulundurarak ayarlamayı içerir. Yüksek enflasyon dönemlerinde, işletmeler genellikle maliyet artışlarını telafi etmek için fiyatları yükseltir. Ancak, rekabetçi bir ortamda bu fiyat artışları müşteri talebini azaltabilir. Enflasyon ortamında fiyatlandırma stratejileri genellikle talep elastikiyeti ve rekabet ortamı gibi faktörlere bağlı olarak şekillenir. Bu stratejiler arasında maliyet artışlarına katlanma, fiyatları esnek tutma veya alternatif maliyetleri azaltma yöntemlerine yönelme gibi çeşitli yaklaşımlar bulunabilir.

Enflasyonun fiyatlar üzerindeki etkilerini azaltma amacıyla uygulanabilecek önlemler aşağıda sıralanmıştır:²⁴

· Vadeli satışların azaltılması veya peşin ödemelerin tercih edilmesi gibi tedbirler alınabilir.

22 Tamer Arpacı, “Küresel Pazarlarda Fiyatlandırma Süreci”, *Stratejik Küresel Pazarlama Kitabı İçinde*, ed. Timur Nejdett - Alparslan Özmen (Ankara: Eflatun Yayınevi, 2009), 522.

23 Nuran Çakır Yıldız, *Makro İktisat* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları, 2017).

24 Arpacı, “Küresel Pazarlarda Fiyatlandırma Süreci”, 517.

- Fiyatlandırma sürecinde, enflasyondan etkilenmeyen yabancı bir para birimi kullanılabilir.
- Uzun vadeli sözleşmelerde, enflasyon ve fiyat artışlarına karşı koruyucu hükümler içeren maddeler yer alabilir.
- Enflasyonist ortamda, mal ve malzeme maliyetlerinin düşürülmesi önem arz etmektedir. Bu kapsamda, kalite standartlarından ödün vermeden, tedarik sürecinde en düşük fiyat tekliflerini sunan firmalarla uzun vadeli sözleşmeler yapılabilir.
- Mümkünse, enflasyondan daha az etkilenen ürün bileşenlerinin daha fazla kullanılması, maliyetleri kontrol altında tutmada bir strateji olarak benimsenebilir.

Devalüasyon veya revalüasyon gibi para birimi değerindeki değişimlerle karşılaşıldığında, firmalar fiyatlarını güncellemek zorunda kalabilirler. Bu durumda, müşterilerine ve diğer paydaşlarına fiyat değişikliklerinin nedenlerini ve etkilerini açıklamaya yönelik bir iletişim stratejisi geliştirebilirler. Örneğin, bir şirketin devalüasyon sonucunda ürün fiyatlarını artırmak zorunda kalması durumunda, şirket: “Son dönemdeki para birimi değerindeki değişiklikler nedeniyle, maalesef ürünlerimizin fiyatlarında bir artış yapmak zorunda kaldık. Bu kararı almamızdaki temel amaç, kalitemizden ödün vermeden müşterilerimize en iyi hizmeti sunmaya devam edebilmektir. Yaşanan bu durumun geçici olduğunu ve müşterilerimizin anlayışını beklediğimizi belirtmek isteriz.” şeklinde bir iletişim stratejisi izleyebilir. Enflasyon ortamında ise, fiyatların genellikle artma eğiliminde olması nedeniyle firmalar bu durumda da fiyat artışlarını açıklamaya ve müşterilerini bilgilendirmeye yönelik bir iletişim stratejisini benimseyebilir. Örneğin: “Ülke genelinde yaşanan enflasyon nedeniyle, maalesef ürünlerimizin fiyatlarında bir artış yapmak zorunda kaldık. Ancak, müşterilerimize en iyi hizmeti sunmaya devam edeceğiz ve enflasyonla mücadelede kararlılığımızı sürdüreceğiz.” Bu şekilde, şirketler ekonomik değişkenlere

uygun bir iletişim stratejisi izleyerek müşteri memnuniyetini ve itibarlarını koruyabilirler.

1.3. Tutundurma ve Uluslararası Reklam Stratejileri

Tutundurma, “belirli bir mal, hizmet, marka veya kuruluşun bilinirliğini artırmak ve tüketicileri bu varlığa yönlendirmek için planlanmış ve koordineli iletişim faaliyetlerinden oluşan bilinçli bir süreçtir.” Bu süreç, tüketicilere bilgi iletmek ve olumlu bir tutum oluşturmak amacıyla gerçekleştirilen iletişim stratejileriyle etkili hale gelir.²⁵ Tutundurma stratejileri, bir ürünün pazarlanması, tanıtılması ve işletmenin olumlu bir imajının oluşturulması amacıyla uygulanan planlı yaklaşımlardır. Bu stratejiler genellikle reklam, halkla ilişkiler, satış promosyonları, satış ekibi, fuarlar ve sergiler gibi çeşitli unsurlara dayanır.²⁶

Tutundurma faaliyetleri, potansiyel alıcıların bir mal ya da hizmeti satın almaya yönlendirilmesi amacıyla gerçekleştirilir. İşletmeye ait her unsur, ürünün fiyatından ambalajına, dağıtım kanallarından bakım ve onarım hizmetlerine kadar, tutundurma potansiyeline sahiptir. Tutundurma, ev sahibi ülkedeki potansiyel müşterilerle iletişim kurmayı sağlar ve genellikle alıcıları hedefler. Ancak, başarılı işletmeler aynı zamanda distribütörlerle de temas kurarlar. Tutundurma çabaları, giriş stratejisine göre şekillenir. Uluslararası işletmeler, hedef pazarda yan kuruluşlar açtıklarında, özellikle yüksek değerli ürünlerin satışında genellikle kişisel satış tercih ederler. Tüketim mallarının pazarlanmasında reklam yaygın bir şekilde kullanılırken, endüstriyel mallar genellikle kişisel satış yöntemiyle satılır.²⁷

Reklam, tutundurma stratejileri arasında en yaygın olarak kullanılan araçtır. Özellikle nihai tüketici pazarında ve sıkça satın alınan, genellikle düşük fiyatlı mallar reklam ile etkili bir şekilde pazarlanabilir. Hatta diğer tutundurma unsurlarının etkin kullanımında bile, reklam faaliyetlerinin önemli bir rolü bulunmaktadır.²⁸ Halkla ilişkiler, ihracat ve lisanslama

25 Akat, *Uluslararası Pazarlama Karması ve Yönetimi*, 166.

26 Mehmet Sağlam - Serdar Pirtini, “Uluslararası Pazarlama Karması Stratejilerinin İhracat Performansı Üzerindeki Etkisi: Sektörler Arası Karşılaştırma”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 18/35 (2019), 436.

27 Ulaş, *Küreselleşme Sürecinde Dışa Açılma Stratejileri*, 232-233.

28 Ecer - Canitez, *Uluslararası Pazarlama*, 238.

stratejileri genellikle nadiren kullanılırken, daha çok yatırım ve sözleşmeli düzenlemelerde tercih edilir. İlişkisel pazarlama ise müşterilerle uzun vadeli ilişkiler kurmayı ve müşteri sadakatini artırmayı hedefler. Teknolojinin ilerlemesi ile internet reklamcılığı, mal ve hizmetlerdeki yeniliklerin müşterilere hızlı bir şekilde duyurulmasını sağlar.²⁹

Mal ve hizmet çeşitliliğindeki artış, şirketler arasındaki rekabeti arttırmış ve uluslararası pazarlara giriş için reklam stratejilerinin önemini artırmıştır. Reklam stratejileri, zaman içinde evrim geçirmiş ve başlangıçta genellikle küresel bir yaklaşım benimseyerek dünya çapında benzerlikleri vurgularken, sonradan ortaya çıkan yerel-kültürel direnç biçimleri ve tüketicilerin farklı beklentileri, reklam mesajlarının faaliyet gösterilen bölgenin özelliklerine indirgenmesini gerektirmiştir. Reklamcılar, rekabetin teşvik edici etkisiyle ve üretimde esnek yaklaşımların sağladığı fırsatlarla hem küresel hem de yerel unsurları birleştirme yoluna gitmişlerdir.³⁰

Uluslararası reklam stratejileri, farklı kültürel, dil ve pazar koşullarının olduğu uluslararası pazarlarda markaların etkili bir şekilde iletişim kurmasını sağlamak amacıyla geliştirilen planlanmış ve koordineli faaliyetlerdir. Bu stratejiler, markanın uluslararası pazarda varlığını güçlendirmek, mal veya hizmetlerini tanıtmak, tüketici davranışlarını etkilemek ve satışları artırmak için tasarlanır.³¹ Uluslararası reklam stratejileri belirlenirken dikkate alınması gereken bazı önemli faktörler bulunmaktadır. Bunlar arasında hedeflenen pazarın kültürel, dil ve demografik özellikleri, tüketici davranışları, rekabetçi ortam, yerel yasal düzenlemeler ve iletişim araçlarının etkin kullanımını gibi unsurlar yer alır.³² Bu stratejiler genellikle markanın global imajını güçlendirmek, yerel pazarlarda rekabet avantajı elde etmek ve küresel tüketicilere hitap etmek için belirlenir. Bu amaçlar doğrultusunda, reklam mesajları ve görseller uluslararası bir perspektifle oluşturulurken, aynı zamanda yerel kültürel

duyarlılıklara da uygun şekilde adapte edilir.

Uluslararası reklam stratejileri genellikle standartlaştırma ve uyarlamaya dayalı olarak belirlenir. Standartlaştırma stratejisinde, reklam mesajları ve görseller dünya çapında aynı şekilde kullanılır ve markanın tek bir global imajı vurgulanır. Bu yaklaşım genellikle maliyet tasarrufu ve marka tutarlılığı sağlama amacıyla tercih edilir. Öte yandan, uyarlamaya dayalı stratejilerde ise reklam mesajları ve görseller, hedeflenen her bir pazarın kültürel ve dil özelliklerine göre özelleştirilir. Bu yaklaşım, yerel tüketici ihtiyaçlarına daha iyi cevap verme ve markanın yerel pazarlarda daha etkili olmasını sağlama amacıyla kullanılır.³³ Uluslararası reklam stratejileri markaların küresel pazarda başarılı olması için önemli bir rol oynar. Her ülkenin kültürel değerleri, iletişim tarzları ve tüketici davranışları farklılık gösterebilir. Bu nedenle, markaların uluslararası pazarlarda etkili olabilmeleri için reklam mesajları ve görselleri, hedeflenen pazarın kültürel ve dil özelliklerine uygun olarak uyarlanmalıdır. Örneğin, Coca-Cola'nın "Dünya Barışı" temasıyla yaptığı reklamlar, farklı ülkelerdeki tüketicilere farklı şekillerde sunulmuştur. Bazı ülkelerde etnik ve kültürel çeşitliliği vurgularken, bazı ülkelerde ise gençler arasındaki dostluğu ve eğlenceyi öne çıkarmıştır.³⁴ Diğer yandan, iletişim stratejileri belirlenirken pazarlama hedeflerine ve marka imajına da dikkat edilmelidir. Markaların uluslararası pazarda başarılı olmaları için belirledikleri hedeflere uygun iletişim stratejileri belirlenmelidir. Ayrıca, marka imajının korunması ve güçlendirilmesi için de etkili iletişim stratejileri uygulanmalıdır. Örneğin, Apple'ın "Think Different" kampanyası, markanın yenilikçi ve yaratıcı imajını güçlendirmek için etkili bir iletişim stratejisi olarak değerlendirilebilir. Bu kampanya, markanın küresel ölçekte tanıtılmasına ve tüketicilerin dikkatini çekmesine yardımcı olmuştur.³⁵ Nike markası ise, dünya çapında sporcu ve spor etkinliklerine sponsor olmak suretiyle marka bilinirliğini artırmakta ve genç tüketiciler arasında popülerlik kazanmaktadır. Ayrıca, Ni-

29 Ulaş, *Küreselleşme Sürecinde Dışa Açılma Stratejileri*, 232-233.

30 Recep Bayraktar, "Uluslararası Reklam Stratejileri Üzerine Bir Değerlendirme", *Türkiye Medya Akademisi Dergisi* 3/5 (2023), 260.

31 Ulaş, *Küreselleşme Sürecinde Dışa Açılma Stratejileri*, 233.

32 Candan Çelik, *Reklamcılıkta Kültürün Etkileri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2005), 118.

33 Karafakıoğlu, *Uluslararası Pazarlama Yönetimi*, 239-240.

34 Vsquared, "A Look Back At: Coca Cola's Hilltop Commercial" (Erişim 10 Mayıs 2024).

35 Creative Review, "08: Apple (1997)- Think Different" (Erişim 10 Mayıs 2024).

ke'in "Just Do It" kampanyası, markanın küresel ölçekte gençler arasında motivasyon ve hareketlilik algısı oluşturmaya yardımcı olmuştur.³⁶ Bu örneklerden yola çıkarak, uluslararası pazarlama karması içinde iletişim stratejilerinin markaların başarısında kritik bir rol oynadığı söylenebilir. Markaların uluslararası pazarda etkili olabilmeleri için doğru iletişim stratejilerini belirlemeleri ve uygulamaları önemlidir. Bu sa- yede, markalar küresel pazarda rekabet avantajı elde edebilir ve tüketicilerin dikkatini çekebilir.

1.4. Dağıtım

Uluslararası pazarlarda, işletmelerin dağıtım faaliyetleri, işletmenin kontrolü altında bulunan ve olmayan çeşitli işletme içi ve işletme dışı kanal üyelerinin katkılarıyla gerçekleştirilir. Dağıtım kanalı, bir malın üretiminden tüketimine kadar olan satın alma veya satış sürecinde rol alan aracı işletmelerin bütünü olarak tanımlanabilir. Diğer bir deyişle, dağıtım kanalı, üreticiden tüketicilere mal ve hizmetlerin pazarlanmasında görev alan ve işletme içi ile işletme dışı çeşitli yapılanmalardan oluşan bir sistemdir.³⁷ Bir ülkenin dağıtım sistemleri, ekonomik gelişme düzeyi, tüketicilerin kişisel harcanabilir gelirleri, altyapı kalitesi, kültürel faktörler, fiziksel çevre koşulları, yasal ve politik düzenlemeler gibi çeşitli etmenlerden etkilenmektedir. Pazarlama sorumluları, ürünlerinin üretildiği tesislerden tüketicilere ulaşana kadar olan taşıma sürecini belirlerken bu faktörleri dikkate almalıdırlar. Dağıtım faaliyetlerinin kimler tarafından gerçekleştirileceği genellikle üreticiler tarafından belirlenirken, ürünler genellikle araçlar (acenteler, toptancılar, distribütörler ve perakendeciler) aracılığıyla dağıtılmaktadır.³⁸

Yurtdışı dağıtım kanalları seçilirken, firmanın mevcut ve gelecekteki kapasitesi yanı sıra ulaşılmak istenen hedefler de göz önünde bulundurulmalıdır. Seçim yapılırken gerçekçi ve etkili bir yaklaşım be-

nimsenmelidir.³⁹ Bazı durumlarda, ürünün rekabet avantajını sağlamak ve güçlenmesini sağlamak için rakip ürünlerle aynı dağıtım kanallarında bulunmak tercih edilebilir; bu durumda rakip firmaların kullandığı kanallar tercih edilebilir. Ancak, bazı ürünler için rakip firmaların kullandığı kanalları kullanmak uygun olmayabilir. Çoğu zaman, dolaylı ihracat yapan dağıtım kanalı üyeleri, birden fazla rakip işletmenin ürününü bir arada pazarlayabilir ve aynı kanalı paylaşan ürünler zarar görebilir.⁴⁰ Bu nedenle, dış pazara giriş stratejisinin belirlenmesi aşamasında seçeneklerin kârlılığı, esnekliği, sağladığı bilgi ve risk gibi faktörler göz önünde bulundurulmalıdır.⁴¹

Uluslararası pazarlama da dağıtım politikaları, dağıtımın yoğunluğunun belirlenmesi anlamını taşır. Genelde üç tür politika uygulanmaktadır. Bunlar:⁴²

1. Sınırlı Dağıtım: Tüketim ve endüstriyel mallar için uygulanan bir dağıtım stratejisidir. Firma, belirli bir uluslararası pazarlama bölgesinde tek bir aracı veya imtiyaza sahip kurum aracılığıyla ürünlerini satmaktadır. Sınırlı dağıtım genellikle kullanıcı veya müşterinin belirli markaları tercih ettiği durumlarda kullanılır. Özel dağıtım, üretici fiyat ve hizmet kalitesi üzerinde kontrol sağlama, rakiplere karşı korunma ve tutundurma faaliyetlerini sadece nihai tüketicilere yönlendirme gibi avantajlar sağlar.

2. Seçimli Dağıtım: Bir şirket, uluslararası pazar payını artırarak kendi dağıtım yeteneklerini geliştirmek için seçimli dağıtım politikasını tercih eder. Firma, dağıtım maliyetini düşürmek için daha az uluslararası pazar kullanmaya çalışır. Seçimli dağıtım, belirli bir malın dağıtımıyla ilgilenen tüm araçları değil, sadece birkaçını kullanmayı gerektirir. Bu politika genellikle tüketicilerin marka tercihlerinin önemli olduğu ürünlerde tercih edilir. Üretici firma, prestij ve ürün imajını korumak için sürekli araştırmalar yapar ve malını uygun pazarlarda satmayı amaçlar.

36 Creative Review, "02: Nike (1987)- Just Do It" (Erişim 10 Mayıs 2024).

37 Ecer - Canitez, *Uluslararası Pazarlama*, 260.

38 Ender Gürgen - Ayşe Şahin, "Küresel Pazarlarda Dağıtım Stratejileri ve Küresel Lojistik", *Stratejik Küresel Pazarlama*, ed. Timur Nejd - Alparslan Özmen (Ankara: Eflatun Yayınevi, 2009), 528.

39 Karafakıoğlu, *Uluslararası Pazarlama Yönetimi*, 191.

40 Karafakıoğlu, *Uluslararası Pazarlama Yönetimi*, 192.

41 Karafakıoğlu, *Uluslararası Pazarlama Yönetimi*, 193.

42 Akat, *Uluslararası Pazarlama Karması ve Yönetimi*, 160-162.

3. Yoğun Dağıtım: Yoğun dağıtım, bir ürünün mümkün olan en fazla sayıda perakendeci aracılığıyla satılmasını içerir. Bu strateji, ürünün mümkün olduğunca geniş bir yelpazede satışa sunulmasını amaçlar. Tüketim malları ve bazı geleneksel endüstriyel mallar genellikle bu politika altında pazarlanır. Yoğun dağıtımın zorluğu, araçların ve perakendecilerin seçimi ve ürünün pazara tanıtılması sürecidir. Bu politikanın etkili olması için reklam ve diğer talebi artırıcı tekniklerin kullanılması gereklidir.

Dağıtım kanalı bir kez belirlendikten sonra değişiklik yapmak mümkün değildir. Ürünler, ekonomik sistemin yapısına bakılmaksızın belirlenen dağıtım kanalından geçmek zorundadır. Bu süreç hem fiziksel dağıtım kanalını hem de mülkiyetin el değiştirmesini içerir. Ayrıca, pazarlama stratejisi çerçevesinde alıcılar ve aracı kurumlar arasında alım-satım anlaşmaları yapılır.⁴³

Günümüzde, endüstri iletişim teknolojisindeki ilerlemeler, dağıtım politikalarında önemli değişikliklere yol açmıştır. Özellikle ölçek ekonomisi, büyük endüstriyel firmaların büyümesini teşvik etmiş ve bu dağıtım stratejilerinde önemli değişikliklere neden olmuştur. İletişim araçlarının gelişimi, firmalara, ürünlerini nihai tüketiciye daha etkin bir şekilde ulaştırma konusunda yeni fırsatlar sunmuştur. Bu gelişmeler, uluslararası düzeyde de etkisini göstermiş ve firmalar uluslararası dağıtım kanallarına daha fazla önem vermeye başlamışlardır. Bu durum, şirketlerin küresel pazarda rekabet ederken dağıtım stratejilerini yeniden gözden geçirmelerini ve uyum sağlamalarını gerektirmiştir.⁴⁴

Dağıtım, bir mal ya da hizmetin üretiminden başlayarak tüketiciye ulaşmasına kadar olan sürecin yönetimini içeren bir pazarlama fonksiyonudur. Bu süreçte ürünlerin fiziksel akışı, depolanması, işlenmesi ve nihai tüketicilere veya işletmelere ulaştırılmasıyla ilgili olan tüm faaliyetler yer alır. Uluslararası pazarlama karmasında dağıtım stratejisi, ürünlerin belirlenen hedef pazarlara nasıl ulaştırılacağını ve da-

ğıtım kanallarının nasıl organize edileceğini belirler. Bu strateji, coğrafi, kültürel, ekonomik ve yasal faktörlerin yanı sıra tüketici davranışları ve tercihlerini de dikkate alarak oluşturulur. Dağıtım stratejisinin etkin bir şekilde yönetilmesi, uluslararası pazarda rekabet avantajı sağlamanın önemli bir unsuru olarak kabul edilir. Bu nedenle, işletmelerin dağıtım sürecini dikkatle planlaması ve yönetmesi gerekmektedir.

Uluslararası pazarlarda dağıtım politikalarının belirlenmesi, işletmeler için önemli bir stratejik karar sürecidir. Bu kararlar, ürünlerin hedef pazarlara ulaştırılması ve tüketiciye sunulması sürecinde etkin bir iletişim stratejisinin benimsenmesini gerektirir. İletişim stratejisi, dağıtım kanalındaki tüm paydaşlar arasında bilgi paylaşımını, iş birliğini ve koordinasyonu sağlamak amacıyla planlanmalıdır. Örneğin, Apple markası uluslararası pazarda dağıtım politikalarını belirlerken, Apple Store'ların yanı sıra çeşitli perakende satış noktaları ve çevrim içi mağazalar aracılığıyla ürünlerini müşterilere ulaştırmaktadır.⁴⁵ Bu dağıtım politikalarını desteklemek için Apple, ürünlerinin özelliklerini vurgulayan etkili reklam ve pazarlama kampanyaları düzenlemektedir. Ayrıca, müşteri hizmetleri ve satış sonrası destek konularında da etkili iletişim stratejileri benimsemektedir. Örneğin Amazon, dağıtım politikalarını belirlerken müşteri odaklı bir iletişim stratejisi benimsemektedir. Müşteri hizmetleri konusunda hassas bir yaklaşım sergileyen şirket, e-posta, telefon ve canlı sohbet gibi çeşitli iletişim kanallarını kullanarak müşterilerin sorunlarını çözmeyi ve memnuniyetlerini sağlamayı hedeflemektedir. Kolay iade ve değişim politikaları ile müşterilerin işlem süreçlerini kolaylaştırmaktadır. Ayrıca, kişiselleştirilmiş iletişim sağlayarak müşteri memnuniyetini artırır ve sosyal medya platformlarını aktif bir şekilde kullanarak müşterileriyle etkileşimde bulunmaktadır. Güvenilirlik ve şeffaflık prensiplerine bağlı olarak müşterilere net ve doğru bilgi sunmakta, bu da marka sadakatini artırmakta ve rekabetçi bir avantaj sağlamaktadır.⁴⁶ İşletmeler, dağıtım kanalındaki tüm paydaşlarla etkili iletişim kurarak ürünlerini doğru zamanda ve doğru şekilde tüketiciye ulaştırabilirler.

43 Pınar Y. Kayapınar, "Uluslararası Pazarlamada Pazarlama Karması Stratejileri", *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi* 3 (2017), 115.

44 Akat, *Uluslararası Pazarlama Karması ve Yönetimi*, 163.

45 Apple.com, "Apple Watch'un Mağaza Deneyimlemesi ve Online Ön Siparişi Cuma Günü Başlıyor" (Erişim 10 Mayıs 2024).

46 Amazon Web Services (AWS), "The Imperatives of Customer-Centric Innovation" (Erişim 10 Mayıs 2024).

Sonuç

Uluslararası pazarlama karması ve iletişimi, günümüz küresel rekabet ortamında stratejik bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, işletmelerin uluslararası pazarda başarılı olabilmeleri için pazarlama karmasının bileşenlerini etkili bir şekilde yönetmeleri gerekmektedir. Ürün, fiyat, tutundurma ve dağıtım unsurlarının doğru bir şekilde dengelenmesi, işletmelerin uluslararası pazarda rekabet edebilirliğini artırabilir. Bununla birlikte, iletişim stratejilerinin de bu süreçte kritik bir rol oynadığı ve doğru mesajın doğru hedef kitleye etkili bir şekilde ulaştırılmasının önemine vurgu yapılmalıdır.

Ürün stratejisi, hedef pazarın ihtiyaçlarına ve beklentilerine uygun ürünlerin geliştirilmesini içerir. Ürünlerin kalitesi, ambalajı, markası ve özellikleri, hedef pazarın tercihlerine göre tasarlanmalıdır. Fiyatlandırma stratejisi, hedef pazardaki ekonomik koşullar, rakip fiyatları ve ürünün algılanan değerini dikkate alarak belirlenmelidir. Dağıtım stratejisi, ürünlerin hızlı ve etkili bir şekilde tüketiciye ulaştırılmasını sağlayacak kanalların belirlenmesini içerir. Tutundurma stratejisi ise, hedef kitleyi etkileyecek reklam, halkla ilişkiler ve satış promosyonları gibi faaliyetleri kapsar. İletişim stratejileri, işletmelerin hedef kitleye etkili bir iletişim kurmasını sağlar. Farklı kültürlerle ve dillere sahip tüketicilere hitap ederken, doğru mesajın doğru iletişim kanalıyla iletilmesi önemlidir. Dijital pazarlama, sosyal medya ve etkinlikler gibi iletişim araçları kullanılabilir. İletişim stratejilerinin belirlenmesinde, kültürel farklılıklar, dil engelleri ve tüketici davranışları göz önünde bulundurulmalıdır. Kültürel duyarlılık ve pazarlama stratejileri konusunda yapılan araştırmalar, işletmelerin farklı kültürlerle sahip pazarlarda başarılı olabilmeleri için önemli bir rehberlik sağlayabilir. Özellikle bu bağlamda, kültürel faktörlerin ürün tasarımı, fiyatlandırma ve iletişim stratejileri üzerindeki etkileri üzerine daha fazla çalışma yapılması önerilebilir.

Dijital pazarlama araçlarının, uluslararası pazarlarda rekabet avantajı sağlamak için nasıl kullanılabileceği konusu da önemli bir araştırma alanıdır. Özellikle, sosyal medya ve diğer dijital platformların uluslararası pazarlama stratejilerine entegrasyonu üzerine yapılan çalışmalar, işletmelerin dijital pazarlama stratejilerini geliştirmelerine yardımcı olabilir.

Sosyal medya platformlarının, farklı ülkelerdeki tüketicilere nasıl etkili bir şekilde ulaşmada kullanılabileceği konusu da araştırılması gereken önemli bir konudur. Sosyal medya stratejilerinin kültürel farklılıklar göz önünde bulundurularak nasıl uyarlanabileceği üzerine yapılan çalışmalar, işletmelere önemli bir yol gösterici olabilir. Uluslararası pazarlarda marka yönetiminin önemi konusunda da çeşitli çalışmalara konu edinilebilir. Özellikle, marka değerinin korunması ve artırılması için etkili stratejilerin belirlenmesi üzerine yapılan çalışmalar, işletmelerin marka yönetimi konusundaki becerilerini geliştirmelerine yardımcı olabilir. Yenilikçi pazarlama yaklaşımlarının uluslararası pazarlarda nasıl kullanılabileceği konusu da önemli bir araştırma alanıdır. Bu bağlamda, işletmelerin rekabet avantajı elde etmelerine ve pazar paylarını artırmalarına yardımcı olacak yenilikçi pazarlama stratejilerinin belirlenmesi üzerine yapılan çalışmalar, işletmelere önemli bir katkı sağlayabilir.

Sonuç olarak, uluslararası pazarlama karması ve iletişimi, modern iş dünyasının küresel rekabetinde hayati bir rol oynamaktadır. Şirketler, hedef pazarlarda etkili bir şekilde var olabilmek ve rekabet avantajı elde edebilmek için pazarlama karmasını dengeli bir şekilde yönetmeli ve iletişim stratejilerini doğru bir şekilde belirlemelidir. Kültürel farklılıkları göz önünde bulundurarak tasarlanmış ürünler, uygun fiyatlandırma stratejileri, etkili dağıtım kanalları ve hedef kitleye özelleştirilmiş iletişim mesajları, şirketlerin uluslararası pazarda başarılı olmalarını sağlayacaktır. Gelecekte, teknolojik gelişmelerin de etkisiyle uluslararası pazarlama karması ve iletişimi daha da önem kazanacak ve şirketlerin küresel arenada rekabet edebilmeleri için vazgeçilmez bir unsur olmaya devam edecektir.

Kaynakça

1. Kitaplar

- Akat, Ömer. *Uluslararası Pazarlama Karması ve Yönetimi*. Bursa: Ekin Yayınevi, 2012.
- Armstrong, Gary - Kotler, Philip. *Marketing: An Introduction*. New Jersey: Pearson Education Inc., 2012.
- Arpacı, Tamer. "Küresel Pazarlarda Fiyatlandırma Süreci". *Stratejik Küresel Pazarlama Kitabı İçinde*. ed. Timur Nejedet - Alparslan Özmen. 508-525. Ankara: Eflatun Yayınevi, 2009.

- Çakır Yıldız, Nuran. *Makro İktisat*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Yayınları, 2017.
- Çelik, Candan. *Reklamcılıkta Kültürün Etkileri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2005.
- Ecer, Ferhat H. - Canitez, Murat. *Uluslararası Pazarlama*. Ankara: Gazi Kitabevi, 2005.
- Gürgen, Ender - Şahin, Ayşe. "Küresel Pazarlarda Dağıtım Stratejileri ve Küresel Lojistik". *Stratejik Küresel Pazarlama*. ed. Timur Nejdett - Alparslan Özmen. 528-566. Ankara: Eflatun Yayınevi, 2009.
- Karafakıoğlu, Mehmet. *Uluslararası Pazarlama Yönetimi*. İstanbul: Beta Yayıncılık, 2019.
- Kotler, Philip. *Marketing Management: Analysis, Planning, Implementation, and Control*. Upper Saddle River: Prentice Hall, 1994.
- Onkvisit, Sak - Shaw, John. *International Marketing: Strategy and Theory*. London: Routledge, 2008.
- Torlak, Ömer. "Pazarlama karması ve Pazarlama Kararları". *Pazarlama İlkeleri Kitabı*. 98-125. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Ulaş, Dilber. *Küreselleşme Sürecinde Dışa Açılma Stratejileri*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2009.

2. Makale

- Bayraktar, Recep. "Uluslararası Reklam Stratejileri Üzerine Bir Değerlendirme". *Türkiye Medya Akademisi Dergisi*, 3/5 (2023), 258-275.
- Kayapınar, Pınar Y. "Uluslararası Pazarlamada Pazarlama Karması Stratejileri". *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (2017), 110-116.
- Sağlam, Mehmet - Pirtini, Serdar. "Uluslararası Pazarlama Karması Stratejilerinin İhracat Performansı Üzerindeki Etkisi: Sektörler Arası Karşılaştırma". *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18/35 (2019), 433-459.

3. Tezler

- Özay, Barış. *Uluslararası Pazarlama ve Markalaşmanın İhracattaki Önemi, Şişecam (Şişecam Cam Ev Eşyası- Paşabahçe) Örneği*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Marmara Üniversitesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2023

4. İnternet Kaynakları

- Amazon Web Services (AWS), "The Imperatives of Customer-Centric Innovation". Erişim 10 Mayıs 2024. <https://aws.amazon.com/tr/executive-insights/content/the-imperatives-of-customer-centric-innovation/>
- Apple.com, "Apple Watch'un Mağaza Deneyimlemesi ve Online Ön Siparişi Cuma Günü Başlıyor". Erişim 10 Mayıs 2024. <https://www.apple.com/tr/newsroom/2015/04/09Apple-Watch-In-Store-Pre-view-Online-Pre-Order-Begin-Friday/>
- Bigpara.hurriyet.com, "Vejetaryen McDonald's". Erişim 09 Mayıs 2024. https://bigpara.hurriyet.com.tr/haberler/genel-haberler/vejetaryen-mcdonald-s_ID348219/
- Creative Review, "02: Nike (1987)- Just Do It". Erişim 10 Mayıs 2024. <https://www.creativereview.co.uk/just-do-it-slogan/>
- Creative Review, "08: Apple (1997)- Think Different". Erişim 10 Mayıs 2024. <https://www.creativereview.co.uk/apple-think-different-slogan/>
- Vsquared, "A Look Back At: Coca Cola's Hilltop Commercial". Erişim 10 Mayıs 2024. <https://vsquared.com/mt/a-look-back-at-coca-colas-hilltop-commercial/>

FRANCO CARDINI, AVRUPA VE İSLAM, ÇEV. GÜROL KOCA, İSTANBUL: LİTERATÜR YAYINLARI, 2004

Havva TURAN*

Özet

Dünyada yaşanan son gelişmeler tekrar Avrupa ve İslam dünyasının dinamiklerini hatırlatmıştır. Bu alanda çalışmalar yapılmış ve yapılmaya da devam etmektedir. Kaygan bir zemin üzerindeki ilişkiler siyasi konjonktüre göre şekillenmiş ve bilimsel çalışmalara da yansımıştır. Bu çalışmalar farklı zamanlarda farklı amaçlar doğrultusunda yapılmıştır. Franco Cardini de zıtlıklara karşı ılımlı bir dengenin sağlanmasına katkıda bulunanlardandır. İtalyan tarihçi Franco Cardini tarafından kaleme alınan bu eser, kültürlerarası diyalogun oluşturulması için bir proje çalışması sonucu ortaya çıkmıştır. İslam'ın Avrupa coğrafyasındaki serüvenini ele alan yazar, Avrupa merkezci yaklaşımdan uzak durmaya çalışarak Avrupa ve İslam dünyasının zaman zaman yaşadığı çatışmacı ve uzlaşmacı yönlerini ortaya koymaya çalışmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam, Avrupa, Tarihsel Dinamikler, Kültürel Kodlar

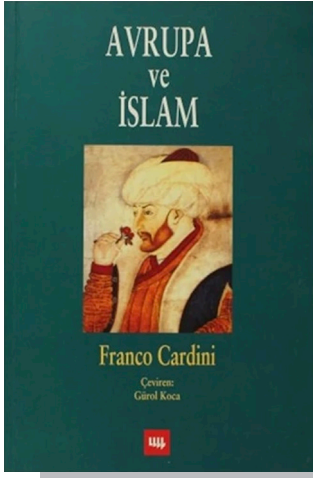
FRANCO CARDINI, EUROPE AND ISLAM, TRANS. GUROL KOCA, ISTANBUL: LITERATURE PUBLICATIONS, 2004

Abstract

Recent developments in the world have again reminded us of the dynamics of Europe and the Islamic world. Studies have been carried out and continue to be carried out in this field. Relations on a slippery ground have been shaped according to political conjuncture and reflected in scientific studies. These studies were carried out at different times for different purposes. Franco Cardini is one of those who contributed to a moderate balance against contradictions. This work, written by Italian historian Franco Cardini, is the result of a project for the creation of intercultural dialogue. The author, who deals with the adventure of Islam in the European geography, tries to stay away from the Eurocentric approach and tries to reveal the conflicting and reconciliatory aspects of Europe and the Islamic world that experienced from time to time.

Keywords: Islam, Europe, Historical Dynamics, Cultural Codes

* Arş. Gör. Dr., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, havvasebetci@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8932-3962

Haçlı Seferleri üzerine çalışma yapan İtalyan Ortaçağ tarihçisi Franco Cardini (d.1940/Floransa), Hristiyan - Müslüman ilişkilerine merak duymuş ve İslam dünyasını araştırmaya başlamıştır. Bu doğrultuda Avrupa'nın Müslümanlara yönelik oluşan önyargıların

köklerini irdelemek ve İslam etkisinin Avrupa kıtasındaki avantaj ve dezavantajlarını incelemek için *Avrupa ve İslam (1999)* adlı eserini kaleme almıştır. Orta Çağ'dan başlayıp Modern döneme kadar geniş bir zaman perspektifinden bakan yazarın, İslam dünyasına karşı ılımlı bir tutumu zaman zaman cümlelerine yansımıştır. Ancak bu tutumu eserin bütününde görmek mümkün değildir. (s.227) Avrupa'nın akla dayalı modern bir topluluk olduğu profili çizen "ben"i merkeze alıp ötekileştirme yapan Avrupa merkezci yaklaşımdan etkilenmemesinin mümkün olmadığını izah etmektedir ve okuru uyarmaktadır. Bunun nedenini ise hem çağların dönemlere ayrılması hem de kıtaların adlandırılması gibi zaman ve yer tanımlarının Batı kültür geleneğine ait olmasına bağlamaktadır.

Bir Peygamber ve Üç Kıta bölümünde kitabın başlığındaki asimetriden bahseden Cardini, Müslümanlarda dinin Hristiyanlarınkinden farklı olarak hayatın tüm dokusuna nüfuz ettiğini vurgulamakta ve Asya'nın İslam'a indirgenmesinin yanlış olacağı düşüncesindedir. Bundan dolayı kıta üzerinden Hristiyanlık açıklaması yapılabilirken, aynı şeyin İslam açısından yapılmasını doğru bulmamaktadır. Ayrıca Cardini, 18. yüzyıl İngiliz tarihçisi Edward Gibbon'un "Poitiers ve Charles Martel'in Müslümanlara karşı kahramanca mücadelesi olmasaydı, Oxford'un çan kulelerinde ezanların okunacağı, devrin en meşhur üniversitelerinde Kuran derslerinin verileceği" gibi mitinin miladını doldurduğu kanaatindedir. (s.7) Diğer bir sav olan Franklar ile Papalık tarafından Poitiers zaferinin kutsanması Doğu'da Müslümanlara karşı başarılı olan Isaurialı III. Leo (675-741)'nin şa-

nına gölge düşürmek için olduğunu izah etmektedir. (s.7) Ayrıca yazar İspanya ve Sicilya üzerinden yayılan İslam etkisinin zamanla azaldığı özellikle de Haçlı Seferleri ile uzun soluklu çatışmaya dönüştüğünü vurgulamaktadır. Müslüman-Hristiyan bağlamında seferleri değerlendiren yazar bu tür girişimlerin askeri ve siyasi başarılarından ziyade kıtaya kültürel anlamda etkisinin olmadığı Arap düşüncesinin Batı kültürüne İspanya üzerinden girdiği genel görüşüne katılmaktadır.

On İkinci ve On Üçüncü Yüzyıllarda Anlaşmazlık ve Çatışmalar başlığının değerlendirilmesinde yazar, Batı'nın İslam'a bakış açısındaki değişimi ve kalıpların devamlılığını üç tip üzerinden analiz etmiştir. Bunlardan ilki, Hz. Muhammed'e yönelik olumsuz tutumun devam ettiği söylemidir. Ancak bu algı ne kadar devam etse de İslam-tasavvuf araştırmacısı Annemarie Schimmel tarafından değiştirilmeye çalışılmıştır. Ona göre Hz. Muhammed'in hayatı ve faaliyetleri kendi tarihi süreci içinde değerlendirilmeliydi. İkincisi ise Doğu'daki Haçlı Kontluklarına karşı zafer kazanan Eyyubi Devleti yöneticisi Selahaddin Eyyubi'ydü. Bazı Avrupalı düşünürler tarafından Muhammed gibi o da Deccal'ın habercisi olarak betimlenmişti. Ancak 18. yüzyıl romantizm akımından dolayı İslam'a karşı yapılan bu tür etiketlendirme değişmeye başlamıştır. Üçüncü Haçlı Seferi'nde (1189-1192) İngiltere Kralı Arslan Yürekli Richard ile Selahaddin Eyyubi arasında zaman içerisindeki uzlaşmacı politika, Müslüman-Hristiyan ilişkilerinde ılımlı bir diyalog oluşturmuştur. Bu ılımlı diyalogdan dolayı Romantik çağ Avrupa'sı Selahaddin Eyyubi'yi yüceltmıştır. Üçüncü kişi ise *Yaşlı Dağlı* lakabıyla anılan Batıni lideri Hasan Sabbah'tır. Haçlılar ile Batıni ilişkilerinden ve Doğu'nun egzotik olarak görülmesinden dolayı bu lider zamanla ideal tip haline gelmiştir. Bu üç tiplere tasvir modern çağın siyasi ve dini şartları çerçevesinde değişimler geçirmiştir. Batı'nın Hz. Muhammed ve İslam algısına karşı oluşan önyargıların izlerine günümüz Avrupası'nda yapılan propagandalarda hala görmektediriz.

Cardini, *Firavunun Hazinesi* başlığı altında bu algının nasıl ortaya çıktığını değerlendirmiştir. 12. yüzyılda İslam'a ilginin oluşması ile Muhterem Peter eşliğinde bir çeviri hareketi başlamıştır. Muhterem Peter'in incelemesi olan *Summa totius heresis Sarazenorum*, Turpin'in *Historia de vita Caroli Magni et Ro-*

landi eius nipotis'u, Thomas Aquinas'ın *De rationibus fidei contra Sarazenos, Graecos et Armenos* gibi eserlerinde İslam'ı bir kabul görme çabası, şiddet ve kılıç dini, şehvetten başka gayesi olmayan ve sahte bir peygamber şeklindeki Muhammed tasviri ve onu güç imgesi gören betimlemeler söz konusudur. Olumsuz algılara rağmen Muhterem Peter'ın başlattığı çeviri faaliyetlerinin gittikçe artmasıyla pek çok İslam âlimi tanınmış ve 13. yüzyılda İslam felsefesi ile bilimi Avrupa üniversitelerinde okutulmaya başlanmıştı. İbn Rüşd, İbn Sina, Gazali, İbn Tufely ve İbn Bacce gibi İslam filozof ve âlimleri İber Yarımadasından Avrupa'ya yayılmış ve eserleri Avrupalı bilginlerin elinde dolaşmıştır. Eserin *Korkunun Efendileri* başlığı altında iki topluluğun karşılıklı beğeni ve nefret duyguları içerisinde Arapçadan çevrilen astronomi ve simya kitaplarının yanı sıra Doğu'nun mistik ruhunun da Avrupa insanının ilgisini çektiği vurgulanmaktadır. Doğu'nun bu mistik yönü Müslümanların temsilcisi Hz. Muhammed'i karalamak için kullanılmış olsa da Cardini'ye göre bu tür tartışmaların zuhuru Arap-Müslüman dünyasının derin bir *felsefe* anlayışına sahip olduğunu göstermektedir. (s.120) Mistik akımların Arap-Müslüman tarafından işlenmesi Batı dünyası tarafından tedirginlikle karşılanmış ve bunun felsefenin önüne geçtiği kanısı vardır. Bundan dolayı Avrupa dünyasında Müslüman kültürünün şüpheli ve güvensiz bir kültür olarak tanımlanmasına sebep olmuştur. Cardini, Avrupa'nın Müslümanları bu şekilde kodlamasını eleştirerek Batı'nın kendi sekülerleşmesi arasındaki bir dönem algısına bunu dayandırmış ve Batı'nın Müslümanları yanlış anlaması ve bu anlayışında da ısrarcı davranmasını tenkit etmiştir. (s.123)

Arapların siyasi gücünün azalıp kültürleri ile hemhal olan Avrupa'nın, Türklerin tarih sahnesine çıkması ile huzuru bozulmuştur. Türk tehdidi Batı'ya doğru ilerlemekte ve Avrupa'yı tedirgin etmekteydi. Artık *Inimicus cruus, inimicus Europae* yani Haçın ve Avrupa'nın düşmanı Osmanlılardı. Avrupa ve Osmanlı Devleti arasındaki siyasi olayların değerlendirildiği bölümde daha çok siyasi içerikli bir çalışma teması işlenmiştir. Osmanlı'nın gayrimüslimlere karşı hoşgörüsüne değinen ve hukuki haklarını gözeten bir devlet özelliği taşımasına, savaş yeteneğinin ve askeri disiplinine övgüler yağdırırken (s.177), onun Batı dünyasına karşı ilgisizliğini de eleştirmektedir. Türklerin başarıları sorgulanırken 16. yüzyıl Hris-

tiyan dünyasında da Erken Dönem düşüncesinde olduğu gibi Tanrı tarafından cezalandırılma algısının devam ettiğini görmekteyiz. Ancak hümanist akımın öncüsü olan Desiderius Erasmus (1465-1536) barış için ön şartın barış olduğunu savunmuş ve Batılıların kendi aralarındaki savaşı bitirmelerine dair önerilerde bulunmuştur. Nihayetinde de düşünür, Türklerle karşı Hristiyan kılıcı ile değil Hristiyan öğretileriyle mücadele vermelerinden yanaydı. Reform'da ise Katolik ile Protestanlar birbirlerini Müslümanlarla ittifak kurmakla suçlamışlardı. Ancak aralarındaki anlaşmazlıktan dolayı birbirleri ile ittifak kurmaktansa Müslümanlarla ittifak kurmayı tercih etmişlerdi. Neticede Hristiyan mezhepler arasındaki çatışmanın sonucu olarak İslam dinin sorgulanması ve anlaşılması geleneği zuhur etmiştir.

Cardini'nin *Sultanlar, Korsanlar ve Dönmeler* başlığındaki aktarımına göre "Düşmanımın düşmanı dostumdur" siyasi stratejisini Müslümanlara karşı zaman zaman uzlaşma aracı olarak kullanan Kutsal Roma İmparatoru Kral V. Charles (1500-1558), atalarının izinden giderek Afrika'nın fethine devam etmiş ve Hristiyanlık için Müslümanlarla savaşmaktan da kaçınmamıştır. (s. 180) 1538 yılında Preveze Deniz Savaşı'nda Barbaros Hayrettin Paşa'nın başarısından dolayı V. Charles, VII. Clerment ve Venedik ittifakı büyük darbe almıştı. Cardini, Cenevizli Andrea Doria'nın komuta ettiği filonun yenilmesini Doria'nın Venediklilerin siyasi ve ekonomik güç kazanmasını istememesine bağlamaktadır. Ancak açık sularda Ceneviz ile Venedikliler rekabet halinde olsa da Papalık ve Krallığa karşı gelecek kadar cesur davranabileceğini söyleyemeyiz. Preveze'nin intikamı mahiyetinde olan 1571'de İnebahtı Savaşı'nda Avrupa Osmanlı Devleti'ni mağlup etmiştir. Bu galibiyet sonucu İslam'ın simgesi Ay, Avrupalı ressamlar tarafından Bakire Meryem'in ayakları altında çiğnenirken resmedilmişti. 7 Ekim 1571 tarihinde Müslümanların İnebahtı mağlubiyeti, Hristiyan dünyasında Papa V. Pius (1504-1572)'un isteğiyle "Meryem Ana Zaferi" olarak kutlanmaya başlanmıştı. XIII. Gregorius (1502-1585) döneminde ise "Meryem Ana Günü" olarak resmileşmişti. (s.188) Siyasi olayların dini ve kültürel yapı üzerine etkisini İnebahtı örneğiyle açıklayan Cardini, Türklerin Avrupa'da ilerleyişiyle oluşan merakın Avrupalı tüccar ve gezginleri İslam topraklarına sıklıkla seyahat etmeye teşvik ettiğini ve bunun öncülüğünde Hristiyan alimlerinin kültür

dengeğini kendi lehlerine çevirdiğini vurgulamaktadır. Son bölümlerde ise Osmanlı Devleti'ni çözülmesi ile birlikte yeni ulus devletlerin ortaya çıktığı, Arapların Avrupa desteği ile bağımsızlıklarını ilan ederek Osmanlı'dan ayrıldığına değinmiştir. Yazar, Avrupa Devletleri tarafından Arapların ve Kürtlerin hayata geçirilmeyecek vaatlerle oyalandıklarını ve günümüze kadar gelen sorunların temelini attıklarını ifade etmektedir. Cardini, realist bir bakış açısıyla tarihi olayların bir nevi nasıl politize edildiğini de örnekler üzerinden açıklamıştır.

Cardini'nin eserinde değindiği diğer bir konu ise Yahudi-Filistin sorunudur. Ona göre Avrupa'nın Yahudileri Filistin bölgesine yerleştirmesi ve bu toprakların her iki topluluğu da besleyecek görüşünde olması problemi tetiklemiştir. Onların sıradan topraklar diye Yahudileri yerleştirdikleri yerler Yahudiler için arzu edilen topraklardı. Bu yerleştirme politikası iki toplum arasında çatışmaya dönüşmüş ve günümüzde Filistin halkının büyük bir felaket yaşamasına sebep olmuştur. Son olarak Avrupa'ya çeşitli sebeplerden dolayı göç eden Müslüman topluluklarının bir İslam dalgası daha oluşturup oluşturulmayacağı tartışmasıydı. Yazara göre artık savaşlarla yapılan bir akım yoktu. Avrupa'ya doğru yoğun bir göç akını söz konusuydu ve 20. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa'da Müslümanların durumu da son derece farklıydı. Çünkü Darül İslâm'ın dışında İslam hukukunun geçerli olmadığı topraklarda homojen Müslüman grupların olması o dönemlerde yeniydi. Bir kimlik karmaşası yaşadıklarını, artan Müslüman topluluklarının neden olduğu sorunlar ve fundamen-

talist grupların oluşturduğu gerilimlerle kendini bulamamış Avrupa'da tutunmaya çalışmaları Avrupa'yı korkutmuştu. Ancak 2014 yılında Cardini ile yapılan bir röportajda, bu dalganın kalmadığı Avrupa'nın bunu medyada İslam korkusu yaratabilmek ve Ortadoğu'daki askeri müdahaleleri haklı çıkarmak için bir propaganda aracı olarak kullandığını iddia etmiştir.¹

Sonuç olarak Avrupa ve İslam arasında ortak bir kültür kurmak amacıyla kaleme alınan eser, çok fazla bilgiyi ele alarak bazen konudan uzaklaşmıştır. Eserde terimlerin açıklanmasına rağmen yazarın tecrübeleri ve geniş bilgi donanımı eserde kaynak göstermesini engellemiş ve kaynakçanın belirtilmemesi okuyucunun verileri analiz etmesine engel olmuştur. Cardini, Aydınlanma çağında İslam dünyasının durumunu anti-rasyonel (s.227) şeklinde açıklamıştır. Ancak Cardini'nin İslam dinine dair bu görüşü çeşitli sebeplerden dolayı eleştirilebilir. Zaman içerisindeki İslam dünyasının durağanlığı buldukları coğrafyalardaki savaşlar ve ekonomik şartların yetersiz olmasına bağlanabilir. Refahın ve siyasi birliğin olduğu coğrafyalarda bilim gelişmeye devam etmiştir. Diğer yandan Hristiyan-Müslüman ilişkileri sürekli kaygan bir zemin üzerindedir. Siyasetin de bu ilişkileri din adı altında her zaman şekillendirme girişimi olmuştur. Siyasi rollerin yanı sıra Avrupa ve İslam dünyası arasında ilişkinin tamamen sonlandırılması da mümkün değildir. Ancak son dönemlerde siyasi figürlerden ziyade insanlık uğruna bütünleşen halkların sesi inanç ve coğrafyanın ötesine geçmeye başlamıştır.

1 Rabia Albayrak, "Dünyaca ünlü İtalyan tarihçi Franco Cardini: "Modern Avrupa'da Osmanlı rejimini benimseyen düşünürler vardı" , *Derin Tarih*, s.32, Kasım 2014.

Yazım Kuralları

A. Yazım Kurallarına İlişkin Esaslar

Makale; Öz, Abstract, Giriş, Bölümler, Sonuç, Kaynakça ve Ekler şeklinde düzenlenmelidir.

- Başlık:** Türkçe, Türk lehçeleri ve İngilizce başlıklar, Times New Roman, 14 punto, kalın, büyük harfle ve ortalayarak yazılmalıdır. Başlık, kaleme alınan metnin içeriğini kısa, açık ve yeterli ölçüde yansıtmak nitelikte olmalıdır.
- Yazar(lar) Ait Bilgiler:** Yazar adı ve soyadı (soyadının tamamı büyük harfle) makale başlığının sağ altında olmalı, yazarın akademik unvanı, görev yaptığı kurum, e mail adresi, ORCID numarası ile birlikte dipnotta (*) işareti ile Times New Roman yazı tipinde 9 punto yazılarak belirtilmelidir.
- Özet:** Ana metnin girişinde 150-200 kelime aralığında Türkçe, Türk lehçeleri ve İngilizce özet yer almalıdır. Özeti altına 3-5 (kelime) aralığında anahtar kelime eklenmelidir. Özet bölümünde çalışmanın konusundan, amacından, kapsamından ve bu alandaki diğer çalışmalarla farkından bahsedilmelidir. Özet ve anahtar kelimeler, Times New Roman yazı tipinde 10 punto, italik ve iki yana yaslı olarak yazılmalıdır.

Değerlendirme süreci olumlu sonuçlanan Türkçe ve Türk lehçeleri makaleler için ayrıca İngilizce genişletilmiş özet (Extended Abstract) talep edilir. Extended Abstract, makalenin amaç, yöntem ve sonucunu içermeli ve 500-700 kelimedenden oluşmalıdır.

Not: Extended Abstract, başvuru sırasında gerekli değildir.

- Bölüm Başlıkları:** Tüm bölüm ve alt başlıklar 11 punto koyu, sadece ilk harfleri büyük olarak sola dayalı şekilde yazılmalıdır. Başlık numaralarında, giriş bölümünden sonra verilmeli ve ondalık sistemde (1., 1.1., 1.1.1. gibi) numaralandırılmalıdır.
- Ana Metin:** Yazı karakteri Times New Roman ve 11 punto, satırlar tek aralıklı, ilk satır 1 cm içeriden, önce 6nk ve sonra 6 nk, dipnotlar 9 punto ve tek aralıklı yazılmalıdır.

Alıntılar: Alıntılar tırnak içinde verilmeli; üç satırdan az alıntılar satır arasında, üç satırdan uzun alıntılar ise satırın sağından ve solundan 1 cm içeride, blok halinde ve tek satır aralığıyla 10 punto yazı boyutunda ve italik olarak yazılmalıdır.

Çalışma dil bilgisi kurallarına uygun olmalı, noktalama işaretlerinin kullanımı ve diğer yazım kuralları için TDK Yazım Kılavuzu esas alınmalıdır.

- Tablolar ve Şekiller:** Şekil ve tablo başlıkları 10 punto koyu olarak tablo ve şekillerin üzerine yazılmalı, her birine sıra numarası (Tablo 1, Tablo 2 ve Şekil 1, Şekil 2 vs.) verilmeli ve kaynak bildirimleri tablo ve şekillerin altında 9 punto ve bibliyografik bilgileri eksiksiz olarak verilmelidir. Tablo, şekil vs. içindeki metin 10 punto olmalıdır. Tablo, şekil, grafik ve başlıklardan önce ve sonra 6 nk boşluk bırakılmalıdır.

B. Sayfa Düzenine İlişkin Esaslar

- Sayfa düzeni her taraftan 3 cm, hizalama; iki yana yaslı, girinti; sol: 0 cm, sağ: 0 cm olmalıdır.
- Paragraf ilk satır 1 cm, paragraflar arası önceki 6 nk, sonra 6 nk, satır aralığı tek olmalıdır.
- Sayfa numaraları ortada verilmelidir.

C. Kaynak ve Referans Gösterme Yöntemi

Makalede yapılacak atıflarda ve kaynak gösterimde İSNAD Atıf Sistemi (2. Edisyon) yöntemi esas alınır. Makalede kullanılan tüm kaynaklar "Kaynakça"ya dâhil edilmeli, çalışmanın konusu ile alakalı olsa da faydalanılmayan eserler kaynakçaya alınmamalıdır. Kaynaklar, "Kaynakça" başlığı altında yazar soyadlarına göre alfabetik olarak sıralanmalıdır.

Kaynakça; Arşiv Belgeleri, Resmi Yayınlar, Süreli Yayınlar, Kitaplar, Makaleler, Tezler, İnternet Kaynakları şeklinde düzenlenmelidir.

Dergiye gönderilen yazılar, söz konusu yönetime uygun olarak hazırlanmalıdır. Yazarların, aşağıdaki örneklere dayanarak dipnotları düzenlemeleri ve kaynakça oluşturmaları gerekmektedir. Aşağıda verilen örnekler, İSNAD Atıf Sistemi yönteminin dergimize uyarlanmış halidir. Ayrıntılı bilgiye <https://www.isnadsistemi.org/> veya <https://www.isnadsistemi.org/download/isnad-2-yazim-kilavuzu/> adresinden ulaşılabilir.

1. Arşiv

İlk Geçtiği Yerde:

T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 571 / 36185-142708-1.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), DH. İ.UM.EK., 45 / 67.

Sonraki Geçtiği Yerde:

TDA, 571 / 36185-142708-1.

BOA, DH. İ.UM.EK., 45 / 67.

Kaynakçada:

TDA, 571 / 36185-142708-1.

BOA, DH. İ.UM.EK., 45 / 67.

2. Resmî Yayınlar

İlk Geçtiği Yerde:

TBMM Zabıt Ceridesi, 1. Devre, 2. Cilt, 1. İçtima (2 Haziran 1920), 10.

Sonraki Geçtiği Yerde:

TBMM Zabıt Ceridesi, 2 Haziran 1920,

Kaynakçada:

TBMM Zabıt Ceridesi. 1. Devre, 2. Cilt, 1. İçtima (2 Haziran 1920), 10.

3. Süreli Yayınlar

*** Yazarsız**

İlk Geçtiği Yerde:

Milliyet, "Yetki Kanunları" (17 Eylül 1971), 1.

Sonraki Geçtiği Yerde:

Milliyet, "Yetki Kanunları", 1.

Kaynakçada:

Milliyet, "Yetki Kanunları" (17 Eylül 1971), 1.

*** Gazete Haberi-Yazarlı**

İlk Geçtiği Yerde:

Yunus Nadi, "İsmet Paşa'nın Rusya Seyahati ve Neticeleri", *Cumhuriyet* (15 Mayıs 1932), 1.

Sonraki Geçtiği Yerde:

Nadi, "İsmet Paşa'nın Rusya", 1.

Kaynakçada:

Nadi, Yunus. "İsmet Paşa'nın Rusya Seyahati ve Neticeleri", *Cumhuriyet* (15 Mayıs 1932), 1.

4. Kitaplar

*** Kitap-Yazarsız ve Anonim**

İlk Geçtiği Yerde:

İş Kanunları ve İlgili Mevzuatı (Ankara: Adalet Yayınevi, 2014), 2. Cilt, 12.

Sonraki Geçtiği Yerde:

İş Kanunları ve İlgili Mevzuatı, 32.

Kaynakçada:

İş Kanunları ve İlgili Mevzuatı. 2. Cilt. Ankara: Adalet Yayınevi, 2014.

*** Kitap-Tek Yazarlı**

İlk Geçtiği Yerde:

Yücel Namal, *Türk-Macar İlişkileri*, (İstanbul: İskenderiye Yayınları, 2009), 35.

Sonraki Geçtiği Yerde:

Namal, *Türk-Macar*, 35.

Kaynakçada:

Namal, Yücel. *Türk-Macar İlişkileri*. İstanbul: İskenderiye Yayınları, 2009.

*** Kitap-İki Yazarlı**

İlk Geçtiği Yerde:

Arı İnan - İsmet Parmaksızoğlu, *Düşünceleriyle Atatürk* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018), 54-58.

Sonraki Geçtiği Yerde:

İnan - Parmaksızoğlu, *Düşünceleriyle Atatürk*, 62.

Kaynakçada:

İnan, Arı - Parmaksızoğlu, İsmet. *Düşünceleriyle Atatürk*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018.

*** Kitap-Çok Yazarlı**

İlk Geçtiği Yerde:

Mehmet Gönübol vd, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, (Ankara: Siyasal Kitabevi, 1996), 219.

Sonraki Geçtiği Yerde:

Gönübol vd, *Olaylarla Türk Dış*, 219.

Kaynakçada:

Gönübol, Mehmet vd. *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 1996.

*** Kitap-Editörlü**

İlk Geçtiği Yerde:

Mete Kaan Kaynar (ed.), *Türkiye'nin 1950'li Yılları* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), 7.

Sonraki Geçtiği Yerde:

Kaynar, *Türkiye'nin 1950'li Yılları*, 7.

Kaynakçada:

Kaynar, Mete Kaan (ed.). *Türkiye'nin 1950'li Yılları*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.

* Kitap-Çeviri

İlk Geçtiği Yerde:

Francis Dvornik, *Konsiller Tarihi, İznik'ten II. Vatikan'a*, çev. Mehmet Aydın (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990), 11.

Sonraki Geçtiği Yerde:

Dvornik, *Konsiller Tarihi*, 23.

Kaynakçada:

Dvornik, Francis. *Konsiller Tarihi İznik'ten II. Vatikan'a*. çev. Mehmet Aydın. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990.

5- Kitap Bölümleri

İlk Geçtiği Yerde:

İsenbike Ogan, "Bugünü Anlamak İçin Orta Asya Tarihine Bir Bakış", *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri Türk Dilli Halklar-Türkiye İle İlişkiler*, ed. Ayşegül Aydıngün - Çiğdem Balım, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2012), 19.

Sonraki Geçtiği Yerde:

Ogan, "Bugünü Anlamak", 20.

Kaynakçada:

Ogan, İsenbike. "Bugünü Anlamak İçin Orta Asya Tarihine Bir Bakış". *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri Türk Dilli Halklar-Türkiye İle İlişkiler*. ed. Ayşegül Aydıngün - Çiğdem Balım. 19-50. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2012.

6- Makaleler

İlk Geçtiği Yerde:

Gürbüz Arslan, "Osmanlı Devleti'nden Kalan Dış Borçlar ve Yeniden Yapılandırma Süreci (1930-1933)", *History Studies*, 7/4 (2015), 20.

Sonraki Geçtiği Yerde:

Arslan, "Osmanlı Devleti'nden Kalan", 20.

Kaynakçada:

Arslan, Gürbüz. "Osmanlı Devleti'nden Kalan Dış Borçlar ve Yeniden Yapılandırma Süreci (1930-1933)". *History Studies* 7/4 (2015), 1-23.

7-Bildiriler/Tebliğ

İlk Geçtiği Yerde:

Aydın Çakmak, "Zekai (Apaydın) Bey'in Birinci Moskova Büyükelçiliği (1925-1927)", *4. Uluslararası Türk - Rus Dünyası Akademik Araştırmalar Kongresi*, ed. Zuhâl Koç (Ankara: Asos Yayınları, 2021), 39.

Sonraki Geçtiği Yerde:

Çakmak, "Zekai (Apaydın) Bey'in", 39.

Kaynakçada:

Çakmak, Aydın. "Zekai (Apaydın) Bey'in Birinci Moskova Büyükelçiliği (1925-1927)". *4. Uluslararası Türk - Rus Dünyası Akademik Araştırmalar Kongresi*, ed. Zuhâl Koç.37-52. Ankara: Asos Yayınları, 2021.

8-Tezler

İlk Geçtiği Yerde:

Çağdaş Albayrak, *Türk Edebiyatında Yûsuf'u Züleyhâlar ve Giritli Sırrı Paşa'nın Ahsenü'l-Kasas'ı Mukayeseli İnceleme* (Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 300.

Sonraki Geçtiği Yerde:

Albayrak, *Türk Edebiyatında Yûsuf'u Züleyhâlar*, 300.

Kaynakçada:

Albayrak, Çağdaş, *Türk Edebiyatında Yûsuf'u Züleyhâlar ve Giritli Sırrı Paşa'nın Ahsenü'l-Kasas'ı Mukayeseli İnceleme*. Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.

9-İnternet Kaynakları

İlk Geçtiği Yerde:

T.C. Dışişleri Bakanlığı (TDB), "Türkiye Cumhuriyeti İle Ermenistan Cumhuriyeti Arasında Diplomatik İlişkilerin Kurulmasına Dair Protokol" (Erişim 15 Şubat 2022).

Sonraki Geçtiği Yerde:

(TDB), "Türkiye Cumhuriyeti İle Ermenistan Cumhuriyeti Arasında Diplomatik İlişkilerin Kurulmasına Dair Protokol".

Kaynakçada:

T.C. Dışişleri Bakanlığı (TDB). "Türkiye Cumhuriyeti İle Ermenistan Cumhuriyeti Arasında Diplomatik İlişkilerin Kurulmasına Dair Protokol". Erişim 15 Şubat 2022. https://www.mfa.gov.tr/site_media/html/zurih-protokolleri-tr.pdf

İLETİŞİM / CONTACT

Dergi yazışma adresi / Correspondence

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Karaelmas Sosyal Bilimler Dergisi Editörlüğü,
Sosyal Bilimler Enstitüsü Binası, İncivez 67100 ZONGULDAK

Tel: 0 (372) 291 28 63 0 (535) 524 40 89

E-posta / E-mail: karesdergisi@gmail.com kares@beun.edu.tr

Ağ Adresi / Web Adress: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kares>